

ویل دیورانٹ

میٹرووی شارسٹانیٹی

ہرگی یہ کمی
جایی کوردی

منتدی اقرأ التقافی

www.iqra.shlamontada.com

وہرگنیرانی

نازاد بہررنجی
نہبہز کہمال نوری
دانا نہحمہد مستہفا

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میژووی شارسٲانیٲی

سەرچاوهی سه‌ره‌گیی ئەم وه‌رگێڕانه:

ول دیورانت ، قصة الحضارة

ترجمة: د . زکی نجیب محمود

محمد بدران

مکتبه‌ی الأسرة ٢٠٠١

شرکه‌ی نهضة مصر للطباعة والنشر

ناوی کتێب: میژووی شارستانی

نووسینی: ویل دیورانت

بابهت: لیکۆلینه‌وه‌ی میژووی

وه‌رگێڕانی: نازاد به‌رزنجی و نه‌به‌ز که‌مال نوری و دانا ئەحمەد مسته‌فا

مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سه‌یران عه‌بدوڵه‌رحمان فه‌ره‌ج

سه‌رپه‌رشتیاری چاپ: فه‌ره‌اد ره‌فییق

تیراژ: ٤٠٠٠ دانه

نرخ: ٢٥٠٠ دینار

ژماره‌ی سپاردن: ١٠٢٤ ی ٢٠٠٦

ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م

چاپی : په‌که‌م ساڵی ٢٠٠٧

کوردستان-سه‌لیمانی

www.sardam.info

ویل دیورانت

میژوی شارستانی

— بهرگی به که می چاپی کوردی —

وهرگپانی

ئازاد بهرنجی

نه بهز که مال نوری

دانا نه جهه د مسته فا

سلیمانی ۲۰۰۷

زنجیره‌ی کتیبی ده‌زگای چاپ و پخش‌ی سردهم
کتیبی سردهم ژماره (۲۷۹)

سهرپرشتیاری گشتی زنجیره
نازاد به‌رنجی

پێشه‌کی چای کوردی

رهنگه دهست بردن بۆ کتییی سهرگۆزشتهی ژیاړی، دانراوه پڕ به‌یاخه‌که‌ی ویل دیورانته که‌به‌یه‌کێک له‌مگرنگرتین دانراوه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌م ده‌ژمێردریت، جهر به‌زه‌یه‌یه‌کی زۆری بویت، ته‌نها له‌بهر قه‌باری کتیه‌که نا که‌له‌چاپه‌ عه‌رصه‌یه‌یه‌که‌یدا خۆی ده‌دات له‌نزیکه‌ی (١٨٠٠) لاپه‌ره، به‌لی هه‌ژده هه‌زار لاپه‌ره.. به‌لکو له‌بهر باه‌خی مێزۆوی و فه‌لسه‌فیی کتیه‌که که‌که‌م کس جوورنه‌تی نه‌وه ده‌کات خۆی ب‌داته به‌ر به‌رپرسیاریتی ده‌ست لێدانی، به‌تایبه‌ت که‌گومان له‌وه‌دا نییه له‌کارێکی وه‌هادا هه‌له‌وه که‌موکورتی رهنگه به‌لێشاو رووبدات و نه‌وش وهرگێر فری ب‌داته به‌ر نه‌فره‌تی خوێنه‌ری تامه‌زرۆی مه‌عریفه..

به‌لام ئه‌ی چاره چیه‌؟!.. خۆ ئه‌مه کتیه‌یکی ئاسایی نییه سووچیکی کتیه‌خانه‌ی بێ برێژنده‌یه‌وه‌وه‌ بوون و نه‌بوونی له‌ کتیه‌خانه‌ی کوردیدا حیاوازه‌یه‌کی نه‌وتۆی نه‌بیت، ئه‌مه دانراویکه به‌درێژایی نیو سه‌ده‌ی رابردوو وه‌گێر دراوه‌ته‌وه سهر هه‌موو زمانه‌کانی دنیا (بێجگه له‌کوردی) و وه‌ک یه‌کێک له‌مگرنگرتین سهرچاوه‌کانی مێزۆ و فه‌لسه‌فه‌ی مێزۆ و سه‌یرو مامه‌له‌ی ده‌کریت، بگه‌ر بۆ هه‌نێک زمان چهنه‌ جارێک وه‌رگێر دراوه‌ته‌وه له‌بهری ته‌نها جارێک و ده‌رفه‌تی نه‌وه دراوته‌وه خوێنه‌ر سوودی ته‌واوی لێ وهربگریت..

ده‌گه‌ر پێنه‌وه‌وه ده‌لێین ئه‌م کاره هه‌روا ئاسان نییه‌و به‌رپرسیاریتییه‌کی گه‌وره‌یه، به‌تایبه‌ت ئه‌گه‌ر بزانه‌ین کاری وهرگێرانی ئه‌م کتیه‌ بۆ هه‌نێک زمان به‌تیمی زه‌به‌لاح کراوه‌و تیمی وهرگێرانه‌که پسه‌پۆری هه‌مه‌لایه‌نه‌ی له‌خۆگرتوه‌وه بۆ نه‌وه‌ی بتوانریت هه‌موو لایه‌نه‌کانی دابه‌شکریت.. له‌گه‌ڵ نه‌وشدا ئیه‌ که‌ ماوه‌یه‌ک له‌مقۆمقۆی نه‌وه‌دا بوین چۆن خوێنه‌ری کورد به‌یه‌چه‌وانه‌ی خوێنه‌رانی هه‌موو دنیاوه له‌م دانراوه پڕبایه‌خه بیه‌شه، له‌ناکامی نه‌وه‌وه‌وه قسه‌و باسه‌نی خۆمان گه‌یه‌شتینه‌ ب‌ریاری نه‌وه‌ی ئه‌م سه‌رگێشیه‌ بکه‌ین و وه‌ک سه‌ره‌تا پێشه‌کی دانراوه‌که وهربگێرینه‌ سهر زمانی کوردی و بکه‌ینه‌ ده‌روازه‌یه‌ک بۆ وهرگێرانی هه‌موو کتیه‌که، به‌هیوای نه‌وه‌ی سه‌رله‌بهر له‌ماوه‌ی ٢ تا ٣ سالدا به‌ته‌واوی بیه‌خه‌ینه‌ به‌رده‌می خوێنه‌ری کورد..

..... ویل دیورات

پېشه‌گی داوای لیبورندیش له‌خوینهری به‌رپز ده‌کین که‌به‌حتمی نهم کاره به‌یی که‌موگورتی تیناپه‌رپت، به‌تایبیت که‌رنگه ناچاربین هه‌ندیك په‌له له‌موهرگیرانه‌که‌دا بکه‌ین له‌بهر (حساباتی ته‌ممن و زه‌ممن) که‌مزور کاریان به‌نیوه‌ناچلی له‌خاومنه‌گانیان تی‌کداوه، بی‌جگه له‌وهی پشتمان به‌دهقی وهرگیردراوه عمره‌به‌به‌که‌ی کتیبه‌که‌ به‌ستوه.

بۇ ناساندنی به‌شه‌کانی کتیبه‌که‌و باس و بابه‌ته‌کانی خوینهر ده‌توانیت سوود له‌پېشه‌مکی چاپه عمره‌به‌به‌که‌ی وهرگیرت که‌نه‌ویشمان وهرگیراوه‌ته سمر کوردی و له‌دوای پېشه‌مکی نووسره‌که‌موه هاتوه.. به‌لام پېشه‌وخت ناگاداری ده‌که‌پنه‌وه له‌وهی نهم ناساندنه بریک کۆنه‌و هی کاتی‌که که‌هیشتا هه‌موو دانراوه‌که وهرنه‌گیردراوه بۇ سمر زمانی عمره‌بی و پاش ته‌واوبوونی کاری وهرگیرانه‌که ده‌ستکاری نه‌کراوه‌ته‌وه.. نی‌ممش له‌بهر هه‌مان نهم حساباته‌ی پېشتر ناماژه‌مان پیدان ناتوانین به‌لینی هیچ به‌دین و به‌شه‌کانی چاپی کوردی له‌نیستاوه پۆلین بکه‌ین و بنا‌سینین و نهم کاره بۇ دوی ته‌واوبوونی سمرله‌به‌ری وهرگیرانه‌که واز لیده‌هینین، به‌نومیلین هیچ نه‌میت بتوانین سووچیکی کتیبه‌خانه‌ی کوردی پرکه‌پنه‌وه ده‌رگاش والا‌به بۇ ههر که‌سیك بتوانیت له‌پاشه‌رپۆزا باشتر نهم کاره بکات و جاریکر تر به‌شیومه‌به‌کی ته‌واوترو ریکوپیکترو نهم‌گهر بکرت راسته‌وخۆ له‌زمانی نووسره‌ خۆپه‌وه نهم سمرگوزه‌شته‌به‌ی زیارمان بۇ بگیرته‌وه.

ده‌مانه‌وئ سهرنجی خوینهریش بۇ نهمه رابکیشین که له زۆربه‌ی شوپندا وشه‌ی "زیار" مان له بری "حضارة"ی عمره‌بی و "شارستانی" پشمان له‌بری "مغنیة" به‌کاره‌یناوه، گهرچی به‌م پئییه ده‌بووا‌به ناو‌نیشانی کتیبه‌که‌شمان بکه‌ر‌بایه به "میژووی زیار"، به‌لام له‌به‌رته‌وه‌ی تا نیستا وشه‌ی "زیار" به‌لای خوینهرانه‌وه که‌میك نامۆیه، بۆیه له‌سهر به‌رگه‌که "شارستانی" مان دانا.

بهر له‌وه‌ش که خوینهر ده‌ست بکات به‌خویندنه‌وه‌ی نهم به‌ره‌مه‌ه باشتر وه‌ها‌به وه‌ک تی‌بینیه‌ک ناگاداری نهمه بی‌ت که په‌راویزو سهرچاوه‌کانی نهم به‌شه له‌گه‌ل خۆپدا نین، به‌لکو هه‌موو دوو به‌شیک پی‌که‌وه ده‌بنه به‌رگیک و به‌یه‌ک لیست په‌راویزو سهرچاوه‌کانیان ده‌که‌و‌پته کۆتایی به‌رگه‌که‌وه.

پېشە كىيى نووسەر

لەم كىتەپتەدا ھەولنى ئەوم داوھ بەشىكى ئەو ئەركە بەجى بگمەنەم كەبەجىگەياندىنى كۆلىك دلم خۇش دەكات، ئەركىك بىست ساڭ بەر لەنىستا وەك سەرشىتەك خستومەتە ئەستوى خۇم، ئەوېش ئەومە كەمىزووېەك بۇ ژيار بنووسەمەو، لەمەشدا وېستومە جىگا بۇ زۇرتىنى ھەوال لەكەمترىن لاپەرەدا بەمەو، بەجۇرىك كەبتوانم لەسەرگوزەشتەكەمدا شوپىندەستى بلىمەتانو شوپىندەستى ئەوانە باس بەم كەكارىگەرىيان بەسەر كەلەپوورى كەلتوورى مرۇفايەتتېمە ھەبوو ھەلپەنەى چىرۇكەكەمدا جىگەك بەئەلمەو بۇ تېروانىن و شىكارىيەكانى خۇم بۇ وەسفى خەسەتەكانو ئەو گەشەكرىنانەى لەدەرەنجامى داھىنان كەوتوونەتەو ھەو بۇ جۇرەكانى سىستەمە ئابوورىيەكان، ھەرەھا بۇ ئەزموونەكانى جۇرەكانى فەرمانرەوايى و بۇ ئەو ھىوايانەى بىروباوېرى ئابىنىيان پېو ھەئاسراو ھەو ئەو گۇرانكارىيانەى بەسەر خوورەوشتى خەلك و بەسەر باپەخەكانىندا ھاتوونو، بۇ شاكارە ئەدەبىيەكانو گەشى زانستو دانستە بەرھەماتومكانى فەلسەفەو شتە جوانەكانى ھونەر.. پېوېستىشم بەو نىيە كەسك بىت ئەوم بختەو ىاد كەئەمەى دەپلېم جۇرىكە لەشىتى، ىان بەو ى ئەوم ىاد بختەو تەنھا بىر كىرنەو لەپرۇژەيەكى لەم چەشە ئەخۇبايىبوونى زىاد لەپېوېستى مرۇف دەردەخات.. چونكە بەروونى ئەوم خستۇتە پېش چاو كەتاكە ئەقلىك و تەنھا تەمەنىك بەشى ئەو ناكەن ئەم ئەركە بەتەواوى بەئەنجام بگەپەندىرېت، لەگەل ھەموو ئەو ەشدا، خەونەكانم ئەو ەپان پى گوتووم كەوېراى ئەو ھەلە زۇرانەى لەپرۇژەيەكى و ھادا خۇيان لى لانارى، رەنگە كەمىك كەلگى ھەر ھەپىت بۇ ئەو كەسانەى ئارمىزوى فەلسەفىيان واپان لى دەكات ھەول بەن ھەموو شتەكان بەسەر بەكەو ەلەك جەستەدا بېىنن، دواترىش بتوانن دواى

..... ويل ديورات

وردەكارىيەكان بىكەون لەشوپىنى خۇياندا، بەلام لەجوارچىۋەى ھەمان وىتەى يەكانگىردا، بەوش بەيەكانگىرى ھەموو شتەكان بىينن و بتوانن لەرپى سەردەمى گەشە مېزوويەكەوہ لىي بگەن، ھەروەھا لەجىي خۇيشىدا لەرپى زانىارىيەكانىانەوہ تىي بروانن.

زۇر لەمىزبوو ھەستە بەوہ كرىبوو كەشىۋازى ناسايى ئىمە لەنووسىنەوہى مېزوودا بەش بەشكراوہ بۇ سەر چەند بەشىكى تەواو لەمىەكترى نابراو، ھەر بەشىك تاوتوپى يەك لاپەنى زيان دەكات، مېزوويەك ئابوروييەو مېزوويەك سىاسى و مېزوويەك ئاپىنى و مېزوويەك بۇ فەلسەفەو مېزوويەك بۇ ئەدەب و مېزوويەك بۇ زانىارى و مېزوويەك بۇ مۇسقىقاو مېزوويەك بۇ ھونەر، ھەستە بەوہ دەگرد ئەم شىۋازە زولتىكى تىدايە دەرھەق بەو يەكانگىرىيەى لەزىانى مرۇفايەتىدا ھەيەو ھەستە بەوش دەگرد كەچۇن ئەم لاپەنانە بەجىاجىا نوسراونەتەوہ پىويستە بەسەرىەكىشەوہ جارىكى تر بنوسرىنەوہ، ھەروەك پىويستە چۇن شىكارىيانە دەنوسرىنەوہ بەپىيى زنجىرى مېزوويەش ھەر بنوسرىنەوہ، ئامانجى زانستى نووسىنەوہى مېزووش لەشىۋەى ھەربالايىدا لەھەر سەردەمىكىدا دەبى برىتى بىت لەويناكردنى كۆمەلى بىكەينەرەكانى كەلتوورى نەتەوہ بەتىھەلكىشى، بەدامەزراوكانىيەوہو بەسەركىشىيەكانىيەوہو بەشىۋازەكانى زىانىيەوہ، بەلام كەلەكەبوونى مەعرىفە ھەروەك زانستى لەتكرد بەھەمان شىۋەش مېزووى بۇ سەدان بەشى جىاوازو سەرىەخۇ لەتكرد.. زانا داناكانىش ئەوہيان بەپىويست نەزانى ھەمووى لەيەك تابۇندا وىنابگەن، چ لەو جىھانە مەترىالەداو چ لەرابردووى زىندووى مرۇفايەتىدا، ئەوش لەبەرئەوہى تا ئەو پىرۆزەيەى مرۇفا دەپخاتە سەرشانى خۇى زەبەلاختر بىت ئەگەرى ھەلە زىاتر دەبىت و ھەر پىاويكىش، جا ئەو پىاوە ھەر جىيەك بىت، ئەگەر تەنانەت خودى خۇى بفرۇشىت بۇ ئەوہى وىنەيەكى ئاويتە بخولقنىت ھەموو شتەكان پىكەوہ گىردىكانتەوہ ، سەرمەنجام ھەر پەزارە بۇ خۇى دەچنىتەوہ، لەبەر ئەو ھەزاران تىرى

..... مېژووی شارساتی
.....

خەلکانی پسیپۆر تۆی دەگرن و بەیخ گۆیدانە ئەو هەولەى داوئۆتى لەهەموو لایەكەوه دەپێكن، (فەتاح حۆتەب) بەر لەپێنج هەزار ساڵ پێش ئێستا گوتوویەتی: "بەروانە چۆن لەئەنجومەندا بەرەورپووی بەرھەئەستى پسیپۆرەكان دەبیتەوه، گەمزەبەئە گەر بەتەوێت دەم لەهەموو بواریەكانى مەعریفە بکووتیت"، مېژوویەك كەبۆ هەموو ژيار بنوسریتەوه لەجورئەتدا هاوتاو هاوشیوەى هەموو هەولە فەلسەفییەكانە بەسەرەكەوه، چونكە ئەو تابلۆیدگمان نیشان دەدات مایەى گالئەجاریە، وێنەى بەشێك گشتێك لێكدەداتەوه كەخۆى بەشێكێتى، ئەو سەرکێشییەش پال هیچ پایەكەى ژیرانەى نییە، بەهەمان شیوەى فەلسەفە، سەرکێشییەكیشە لەباشترین حالەتیدا گەمزەبەئەى جەریزانەى.. بەلام باھیوا بەوه بخوازین كەهیچ نەبێت هێندەى فەلسەفە ئاكامى هەبێت، كەئەمیان (فەلسەفە) هەمیشە دەتوانێت تۆیژێك لەسەرکێشان بەلای خۆیدا رابكێشێت و لەگەل خۆیدا بیانباتە قوولاییە كوشندەكەیهوه.

پالانى ئەم زنجیریەش ئەوویە سەرگوزەشتەى ژيار لەپێنج بەشى جیاجیادا بگێرینەوه:

۱. "كەلەپووری پۆژەلاتمان"، كەبیریتیە لەمېژووی میسر و پۆژەلاتى نزیك تاكاتى مردنى ئەسكەندەر، هەروەها مېژووی هیندو چین و ژاپۆن هەتا پۆژگاری ئەمپۆ، لەپێشیدا پێشەكییەكان دەبیت لەمەر سەرۆشتى ئەو توخمانەى ژيارى پێكدەهێنن.

۲. كەلەپووری كلاسكیمان كەبیریتیە لەمېژووی ژيارى لەگریك و رۆماو ژيارى پۆژەلاتى نزیك لەو دەمەدا كەلەژێر ركیفى گریك و رۆماندا بوو.

۳. كەلەپووری ناومرآستان، لێردا ئەوروپای كاسۆلیك و دەرەبەگ و ژيار بیزەنتییەكان و كەلتووری ئیسلامى و كەلتووری موسایى لەئاسیوا ئەفەریقا و ئیسپانیوا رۆنیسانسى ئیئالیا دەگێرینەوه.

..... ويل ديورات

۴ كەلەپوورى ئەوروپايىمان، ئەمىش برىتتايە لەمىزووى كەلتوورى ولاتانى ئەوروپايى لەچاكسازى برۇتستانتايەو تادەگاتە شۇرشى فەرەنسا.

۵ كەلەپوورى نويمان، برىتتايە لەمىزووى داھىنان و سىياسەت و زانىارى و فەلسەفە و ئايىن و ئەخلاق و ئەدەب و ھونەر لەئەوروپادا لەمردنى ناپليۇنەو تارپۇزگارى ئەمىرۇمان.

چىرۇكەكەمان لەرۇژھەلاتەو دەست بىدەكات، ھەر لەبەرئەو نا كەناسيا شانۇى كۆنترىن زىارىيە كەئىمە ناسىومانە، بەلكو لەبەرئەوھش كە ئەو زىارىيانە چوارچىو و بناغەى كەلتوورى گرىكى و رۇمانى بىكدىنن، ئەو كەلتوورى سىر ھىنرى مین ھەتا سەر، بەھەلە، پىي و ابوو تاكە سەرچاوى ئەقلى مۇدپىرنن، ھەر كەزانىشمان چەند داھىنان لەھەرە داھىنانە بىويستەكاتمان و چەند لەسىستى ئابوورى و سىياسىمان و چەند لەوى لەئەدەب و ھونەر و لەفەلسەفە و ئايىندا ھەمانە بەرچەلەك دەگەپنەو بۇ مىسر و رۇژھەلات، لەم چركەساتە مىزوويەشدا كەبالادەستى ئەوروپا بەخىرايىيەكى زۇرەو كەوتۆتە لىزى، كەناسيا لەبووزانەو دەپەو بووزنەو كەى زىانى بەبەردا دەكاتەو، كەسەرلەبەرى جوولانەو لەسەدەى بىستەمدا وەك مەملانىيەكى سەرتاپاگرى نىوان رۇژھەلات و رۇزاوا خۇى دەنوپنىت، لەم چركەساتەدا دەبىنن ئەو دەمارگرىيە ناوچەيەى بالى گرتو و بەسەر نووسىنەو كلاسسىكىانەى ئىمەدا بۇ مىزوو، كەواى كىرەو گىرەنەو مىزوو لەگرىكەو دەست پى بكات و ھەموو ناسيا لەدپىرپىكدا كورت بىرپتەو، ئەمە تەنھا ھەلەبەكى زانستى نىيە، بەلكو شكىستىكى گەورەيە لەويناكردنى واقىعدا كەموكورتىيەكى ئاشكرايە لەئەقلى ئىمەدا، باشەرپۇز رووپىرەدۆتە ئەوبەرى زەرباي نارام، بۇيە دەبىت ئەقلى لەوى دىپزە بەھەنگاوەكانى خۇى بداتەو.

بەلام ئەقلىكى رۇزاوايى چۇن دەتوانى لەرۇژھەلات بگات؟ ئەو ھەشت سالەى لەتويزىنەو گەشتكردندا بەسەرم بىرەوون تەنھا ئەو راستىيەيان بۇ رەوون كىرەو مەتەو كەنگەر سەرلەبەرى تەمەنىك بۇ لىكۆلىنەو زانستى تەرخان

بكرىت هېشتا بەشى ئەوۋە ناكات خوڭندكارىكى رۇزاۋابى بۇ تاۋىك خۇى ئامىتەى رۇحى وردى رۇژھەلاتو كەلەبپورە تەلىسماۋىيەگەى بكات، ھەر بەشىك و ھەر پەرەگرافىكى ئەم كىتەبە دەبىتە ماىەى خراب حالى بوون يان گالتەجارپى خوڭنەر ئەگەر ئەو خوڭنەرە نىشتمانپەرست بىت يان ئەگەر خاۋەنى دەروونىكى ئالۇز بىت، چونكە ئەو جوۋولەكەىەى واپەستەى ئابىنەكەى خۇىەتى پىۋىستى بەھەممو ئەو شتانە ھەىە كەلەبارەىەو بەس دەگرىن، پىۋىستى بەدان بەخۇداگرتنە دىرىنەكەى ھەىە، تابىتوانىت لەو لاپەرانە بىورىت كەلەبارەى پەھوداۋە نوسراون، ئەو ھندۇسەش كە لەودىۋى سروسىت راماۋە گرىانى بۇ ئەو چەند چرنوكە دىت كەلەفەلسەفەى ھىندىمان گرتوۋە، كەسىكى دانای چىنى يان ژاپۇنىش پى بەدەم پىكەنىنى بەم ھەلباردە كورتانە دىت كە لەسامانى پى لەئەدەبى و فىكرى رۇژھەلاتى دوورمان وەرگرتوۋە بەنىومناچلىش وەرمان گرتوون، خۇ مامۇستا ھارى ولفسۇن لەزانكۇى ھارشاردەۋە ھەندىك ھەلەى بەشى پىنچەمى راستكردۇتەۋە كەتەبەتە بەدەۋلەتى پەھوداۋە، ھەرۋەھا دكتۇر ئەناندا كۇما راستوامى لەپەيمانگى ھونەرەجوانەكانى بۇستەۋە بەو بەشەدا جۇتەۋە كەتەبەتە بەھىندو تەۋاۋ خۇى پىۋە ماندوۋوكردوۋە، بەلام بىگومان ئەو بەرپىس نىيە لەو سەرمىنجامانەى من پىيان گەپشتووم، يان لەو ھەلەنەى ھىشتا ۋەك خۇيان ماۋنەتەۋە، مامۇستا ھ.ھ.جۇنى رۇژھەلاتناسى بلىمەتى زانكۇى واشنگتۇنىش بەھاۋكارى لەگەل ئەبىتۇن كلۇز كەۋەك دەردەكەۋىت كارەكانى لەرۇژھەلات ھەرگىز تەۋاۋ نابىن، پىكەمە ھەلە زەفەكانى ئەو بەشەنەيان راستكردەۋە كەتەبەتن بەچىن و ژاپۇن، ھەرۋەك مستەر جۇرچ سۇكۇلسكى لەو لاپەرانەدا بەكارم ھاتوۋە كەلەمەر كاروبارى رۇژگارى ئەمپۇى رۇژھەلاتى دوورەۋە نوسراون بەھۇى ئەو شارەزەبىەۋە كەلەبارەى ئەو ولاتانەۋە ھەپەتى و راستەوخۇ لەخۇپانەۋە زانىارىيەكانى وەرگرتوۋە، ئەگەر خوڭنەرانىش باپى ئەۋەندە پوۋيان لەم كىتەبە كرد كەناچارمان بكەن چاپى دوۋەمى لى چاپ بكەپنەۋە، ئەۋە دەرفەتەكە

..... ويل ديورانت

دەقۇزىنە ۋە ھەموو پاستىردىنە ۋە دەستكارلىق كىردىنە كان لە ۋە چاپەدا جى دەگەنە ۋە كەرەختىگىر ۋە پىسپۇر ۋە خۇيىنەران پىشنىارىيان كىردوون، بەلام ئەم دانەرى تەۋاۋ ماندوۋ ۋە ۋەگەل تاي تىگدا ھاوراپە كە لەسەدەى سىانزىدەدا كىتپى (مىزوۋى نووسىنى چىنى) ۋە بلاۋ كىردە ۋە تىپىدا دەئىت: "ئەگەر بەدۋاى كەمالدا ۋەل بوومايە ھەرگىزاۋ ھەرگىز نووسىنە ۋەى ئەم كىتپەم تەۋاۋ نەدە كىرد".

لە ھالىكىشدا ئەم پۇزگارى ئەم مۇمان كە خەلك زىاتىر گۇپىيانى تىا بەكار دىن، لىناگەرى كىتپىگە لىكى پىپايەخ بلاۋ بىنە ۋە تاپبەت بە ۋە بابەتە دورانەى تەنھا جى بايەخى ئە ۋە كەسانەن كە خۇيان بە ھاولاتى جىھانى دەزانن، لەم ھالەتەدا دەئىت ئەلقەكانى تى ئەم زىجىرەپە لەبەر پىداۋىستىيەكانى زىانى ئابوورى خاۋتر بىكەنە بەر دىد، بەلام ئەگەر خەلك پىشۋازى لەم سەركىشىيەم بىكەن كەۋىستومە لەمىانەيدا ھەموو توخمە جىاجىيان لەكەشتىيە كىدا خىپكەمە ۋە، بەشىۋىيەكى ۋە ھا كەبتوانم دواتر بەبى دابىران خۇم بۇ ئەم پىرۇزىيە تەرخان بىكەم، ئەۋە بەشى دوۋەم لەكۇتابى سالى ۱۹۴۰دا نامادە دەبىت ۋە بەشەكانى دۋاى ئەۋىش تائەۋەندەى تەندىروستىم يارمەتىم بىدات بەرودۋاۋ بەتپىكراى ھەر پىنج سال بەشىك، دەردەگەون، ھىچ شتىكىش ھىندەى ئەۋە خۇشچالەم ناكات كەھەموۋ ھەۋلەم بۇ ئەم كارە تەرخان بىكەم ۋە سەرقالى تى ئەدەبىم نەبىت، بۇ ئەۋەى كات بەھانامە ۋە بىت ۋە ھەتا بارودۇخ يارمەتىم بىدات بەدەم ئەم كارەۋە بىرۇم، بەنۇمىدى ئەۋەى ژمارەپەكى باش لەھاۋچەرخەكانى خۇم بىر بىن ۋە بەشانەش كەمىك يارىدەى رۇلەكانمان بەدن لەتپگەپشتى ئەۋە گەنجىنە سامانە پىشومارەى لەباۋوباپىرانىانە ۋە بۇيان دەمىنەتەۋە لى بەھەرەمەند بن.

ويل ديورانت

مارسى ۱۹۳۵

وتەيەك لەبارەى زنجىرەى سەرگوزەشەى ژيارەو

سەرگوزەشتەى ژيار ئىنساىكلۆپىدىيەكە لەكايەى فەلسەفەى مېژوودا، دانەرەكەى دەيان سال نامادەكارىى بۇ كرد، لەپىناويدا دەيان كىتىى خويندەووەو زياتر لەجارىك جىهانى لەرۇژھەلاتەو بەرەو رۇزاوا تەى كرد، وەك بەلگەى ئەو ھەولەش كەدانەر بۇ نامادەكارىى خەرجى كردووە خوينەر ئەوئەندەى بەسە سەپرى ئەو لىستى سەرچاوە گشتى و تاپبەتییانە بكات كە لەكۆتايى ھەر بەشىكدا دامانناو، سەرەتا بەنيز بوو ئەم زنجىرەى لەپىنج بەرگ پىك بىت، بەلام لىكۆلىنەوئەكەى لقو بۇى زياترى لى بۇووە كەرەستەكەى زۇرتەر بوون و كرى بەحەوت بەرگ، كى دەزانىت، رەنگە لەو ژمارەپەش تىپەر بكات كەدوچار مەزەندەى كردووە.

لەو حەوت بەرگەش تائىستا شەش بەرگى زەبەلاحيان كەھەندىكىان (وەك بەرگى يەكەم و بەرگى چوارەم) لەھەزار لاپەرە زياترن بەزمانى ئىنگلىزى دەرچوون.

بەرگى يەكەم لەبناغەكانى ژيارو سەرچاوەكانى دەكۆلىتەو، دواتر دەچىتە سەر باسى ژيارەكانى رۇژھەلاتى ناوەرەست و رۇژھەلاتى نىك، ئەم بەرگەش لەپىنج بەشى زەبەلاحدە بەزمانى عەرەبى بلاو بۆتەو.

بەشى يەكەم تاپبەتە بەبناغەكانى ژيارو پىگەپشتى.

بەشى دوەم تاپبەت بەژيارى رۇژھەلاتى ناوەرەست لەمیسەرەو ھەتا ئىران.

بەشى سىھەم تاپبەتە بەژيارى ھىندو دراوسىكانى لەسەرەتاي مېژووويانەو

تارپۇزگارى ئەمپۇ.

بەشى چوارەم تاپبەتە بەژيارى چىن لەدېرىنترىن چاخەو تارپۇزى ئەمپۇ.

..... ويل ديورات

بەشى پىنچەم تايبەتە بەژيارى زاپۇن لەسەرەتاكانييەو ھەتا دەگاتە چاخى
نوى.

بەرگى دوەمىش تايبەتە بەژيارى گرىك و بەزمانى عەرەبى كراوتە سى
بەش:

بەشى يەكەم: ژيارى گرىك دەگىرپتەو ھەكۇنتىن سەردەمەو ھەتا دەگاتە
سەردەمى خەباتى ولاتى گرىك لەپىناوى ئازادى و سەربەخۇيىدا.

بەشى دوەم: باسى ژيار گرىك دەكات لەچاخى زىپرېنى خۇيدا، بەو
مەملانىيەو كەئەو كاتانە لەنىوان فەلسەفەو ئاپىن لەگۇرئ بوو، بەسەرگەوتنى
گرىكىش كۇتايى دىت، ھەرۇھا چىرۆكى فەلسەفەى گرىكى دەگىرپتەو.

بەشى سىھەم: باسى بلاوبوونەو ھى ژيارى گرىك دەكات لەرۇزھەلاتداو
بەداگر كوردنى ولاتى گرىك كۇتايى دىت لەلايەن رۇماو.

بەرگى سىھەمىش سىزارو مەسىح- چىرۆكى ژيار رۇمان دەگىرپتەو
لەسەرھەلدىيەو ھەتا سەردەمى كۇستانتىن، بەزمانى عەرەبىش كراوتە سى
بەشى گەرە.

بەشى يەكەم: چىرۆكى ژيار گرىك دەگىرپتەو لەسەرەتاي مېزووى رۇماو
ھەتا سەردەمى ئەكتافيان، چەند بابەتتىكى تىدايە سەبارەت بەخەبات لەپىناوى
دىموكراسى و جەنگەكانى ھانىپال و فەلسەفەى (رواقى) و ئەدەبى سەردەمى
شۇرش.

بەشى دوەم: لەچاخى زىپرېنى رۇماو دەست پىدەكات و چەند بابەتتىكى
تىدايە سەبارەت بەسىستىمى ئابوورىي رۇمانەكان، ھەرۇھا لەبارەى زانىارى و
ھونەرەكانى رۇمانەكان و لەبارەى ياساى رۇمانى و پاشا فەيلەسووفەكان و لەبارەى
ژيان و فىكرى سەدەى دوەمى زاپىنى.

بەشى سىھەم: چىرۆكى ژيار رۇمان دەگىرپتەو لەھەرئەمەكانى سەر بەرۇما
لەئەوروپا و ئەفەرىقا، باسى ھۇشيارىي ولاتى گرىك دەكات لەكاتى دەسەلاتى

..... مېژورى شارستانىتى

رۇمانەكاندا، ھەروھە گوزەرانى جووھكان لەساپەى ئىمپراتۇرىيەتەكەداو سەردەمى لاوبى مەسېھىيەت و گەشەى كۆپساو ھەرەسى ئىمپراتۇرىيەتەكەو سەرگەوتنى مەسېھىيەت.

بەرگى چوارەم: چاخى باوەر لەزىيارى سەدەكانى ناوەرپاستداو بەشەش بەشى گەرە دەرچوہ.

بەشى يەكەم: بەبلاوبوونەوہى مەسېھىيەت دەست پىدەكات لەناو ھەرىمەكانى ولاتى رۇماندا، باسىش لەلەشكرگىشى بەربەرىيەكان و سەرھەلداى دەولتەكانى ئەوروپا و ياساكانى گۇستىيان و زىيارى بىزەنتى دەكات، بەباسى زىيارى فارسىش كۆتايى دېت تادەگاتە داگىركارى عەرەبى.

بەشى دوہم: تايبەتە بەزىيارى ئىسلامى، بەپاكىيەكى تەواوېشەوہ باس لەزىيانى پېغەمبەر (د.خ) و ھورئان و ناپىنى ئىسلام و لايمەنە باشەكانىان دەكات، باسى زىيارى ئىسلامىش دەكات لەناسىاو ئەفەرىقاو ئەندەلوس و چاكەى موسلمانان بەسەر جىھانەوہ، چەند بايەتتىكى سەرنجراگىشىش لەم بەشەداپە لەسەر زانىارىيەكانى موسلمانان و ئەدەب و فەلسەفە و سۆفىگەراپىيان و ناوى گەلىك زاناو ئەدىبو و فەلەسووف و سۆفى تىدا ھاتوہ، كىتەبەگە ستايشىكى بىۆپنەى سەرورەپىيەكانى موسلمانان دەكات.

بەشى سېھەم: باسى زىيارى جوولەكەو جىھانى بىزەنتىيەكان دەكات لەچاخەكانى ناوەرپاستداو ئەو مەملانىيەى لەنۆان ناپىنزا جىياجىياكانى مەسېھىدا ھەبوہ، ھەروھە دەرەبەگى و سوارچاكى، بابەتتىكى بەجىزىشى لەخۆگرتوہ لەسەر داداكانى ئاشقان لەسەدەكانى ناوەرپاستدا.

بەشى چوارەم: بەباسى جەنگەكانى خاچپەرستان دەست پىدەكات، دواتر دەچىتە سەر باسى شۆرشى پىشەسازى لەجىھانداو رابوونى ئەوروپا لەتارىكاى چاخەكانى ناوەرپاستداو نامادەباشى ئىتالىا بۆ پىشوازىكردن لەسەردەمى رۇنىسانس.

..... ویل دیورات

به‌شی پینجه‌م: باسی کلئسای کاسۆلیکی و دادگاکانی پشکنین و کاره دزیوه‌گانی دهکات، هه‌روه‌ها باسی سه‌ره‌ه‌لدان و گه‌شه‌کردنی که‌هه‌نووت و نه‌دهب و نه‌خلاقیاتى جیهانی مه‌سیحی و بووژانه‌وه‌ی هونه‌رو گه‌شه‌ی هونه‌ری قوتی و شاپه‌یکه‌ره قوتیه‌گانی نه‌وروپا و باسی مؤسیقای چاخه‌گانی ناوه‌راست دهکات. به‌شی شه‌شه‌م: چیرۆکی ته‌شه‌نه‌کردنی زانیاری و مه‌عریفه‌و نه‌دهب ده‌گی‌رپته‌وه له‌دوا رۆژگاره‌گانی چاخه‌گانی ناوه‌راستدا، به‌باسی دانتي و گالته‌جاری پی‌رۆزو سه‌رچاوه‌گانی ته‌واو ده‌بی‌ت، پوخته‌یه‌کی تی‌روته‌سه‌لی نه‌و داستانه‌ش له‌خۆ ده‌گریت.

به‌رگی پینجه‌میش تایبه‌ته به‌چاخی رینیسانس له‌ئیتالیایا و له‌جوار به‌شی گه‌وره پیکدی، (به‌لام نه‌م به‌شانه له‌کاتی نووسینه‌وه‌ی نه‌م پيشه‌کیه‌دا هیشتا وه‌رنه‌گی‌رپه‌رايوونه سه‌ر زمانی عه‌رمبی).

کہلہ پووری روژھہ لات
سہرہ لہانی زیار

باسې يه كه م فاكتره كاني ژيار

پتاسه - فاكتره جيولزجي و جيولزگرافي و نابوروي و ره گه زيتي و
دهروونيه كان و هژكاره كاني نه ماني ژياره كان

ژيار برېتېيه له سيستمېكي كومه لايه تي كه يارمه تي مروځ ددات بو فره كرنې
بهره مه كه لټورپيه كاني، له چوار توخمي سمره گيش پيكندي: داهاته
نابورپيه كان، سيستمه سياسييه كان، نه رپته نه خلاقپيه كان و به دوا داچووني
زانياري و هونمره كان، نه و كاته ش ده ست پيدده كات كه بچ سهره و به رپيه و
دلټراوكي كوتايان ديت، چونكه هر كاتي ك مروځ له ترس به دوور بوو،
پالنه ره كاني روو له پيشه وه كرن و فاكتره كاني داهيتان و بينا كرن له ناخيدا
نازاد ده بن، دواي نه وه خودي فرپوده ره كاني سروشت ده چوولټين بو
بهره و پيشه وه چوون له پيناوي تيگه پشټني ته او له ژيان و له گه شه ي ژيان.

ژيار به سټراومته وه به كومه لايك فاكتره وه كه نه وان هه نگاوه كاني خيراتر
ده كرن يان ته گهره ده خنه سمر رپگه كه ي، له سه روو هه موو نه و فاكتره رانه شه وه
فاكتره جيولجويه كانن، نه و هس له به رنه وه ي قوناغيكي ژياري ده كه وپته نيوان
دوو سمرده مي به سته له كه وه، چونكه ته و زمي به سته له كه له همر كاتي كدا بپت
سمرله نوئي په لاماري زه وي ده داته وه و دايده پوښتته وه، به شيوه پيكه كه
سمرله به ري دامه زراوه كاني مروځ به چندين چيني كه له كه بووي به فرو تاشه به مرد
داده پوښت، ژيانيش له قوژبنېكي به رته سكي نه م زه وپيه دا به گير دپنيت، همره ها

..... وېل دېرانت

دېوى بومەلەرزەش كەئىمە بەبېئىناگاي ئەو شارەكانمان بىنا دەكەين رەنگە
بەئاستەمىك ھەردوو شانى بىجوولئىنئىت و بەو بەبېئاگانە لووشمان بدات.^۱
دووم فاكتمەر فاكتمرى جيوگرافىيە، چونكە گەرمى ھەرىمەكانى سەر
پشتىنەى زەوى و پېويستى خاكى ئەو ھەرىمانە بە ژمارەيك مشەخۇرى
بېكۆتايى، فاكتمرى دروستبوونى ژيار ھەراھەم ناكات، ئەوھتا ئەو تەمبەئى و
نەخۇشىيە زۆرانەى بەو ھەرىمانەدا بىلا و دەبنەوھو ئەو گەشە خىراو دواتر
لەناوچوونە خىرايەش كەلەبارەيانەو دەيزانىن، وادەكەن خەلكەكەى خۇيان بە
كەمالىاتەو خەرىك نەگەن كەئەو شتە كەمالىاتە پايەو بناغەى ژبارن، بەلكو
ھەموو ھەولئىكىان بۇ تىركردنى سكيان و زاووزئ دەخەنەگەر، بەشىوھەيك ئىدى
مرۇف ئەوى ھىچ توانايەكى بى نامىنئىت كەلەگۆرەپانى ھونەر و بىركردنەوھدا
بىخاتەگەر، ھەروھە باران بارىنىش فاكتمەرىكى ژبانە، بگرە لەوانەپە لەتىشىكى
خۆر گرتگەر بىت بۇ ژيان، كەئاسمانىش ھەر رۇزەى ئارەزووى بەجۆرئىك بىت و
ھۆكارى ئەو ھەلگىرەو داگىرەيشى نەزانرى، كەواتە وشكەسالى رەنگە گەلئىك
ھەرىمى لەناوبردبىت كەرپۆژئىك لەرپۆژان ئاوەدانى و دەسەلاتيان بەخۇيانەوھ
بىنيوھ، وەك نەپنەواو بابل، يان رەنگە ھەنگاوەكانى بەھىزبوون و
دەولەمەندبوونى گەلئىك شارى خىراتر كەردبىت كەوھك دەردەكەوئىت دوورە
رېگاي گواستەنەوى ھاتوچۇش بوون، وەك شارەكانى بەرىتايى مەزن يان
كەنداوى پېوگىت، جا ئەگەر خۆلى ھەرىمەكە پەر لەخۆراك و كانزا بىت و ئەگەر
رەوبارەكانى رېگەپەكى خۆشى بۇ ھەراھەم بەكەن بۇ ئالوگۆرى كالا لەگەل خەلكى
ترداو ئەگەر كەنارەكانى پەر بن لەپىگەى شياو بۇ دروستكردى بەندەرى
سروشتى بۇ كەشتىگەلە بازركانىيەكەى و لەسەرپوو ھەموو ئەوانەشەوھ ئەگەر
نەتەوھكە شوئىنئىكى لەسەر رېگاي سەرەكى بازركانىدا گرتبوو وەك ناتىن و
قرتاجنەو فلۇرەنسائو فىنسىيا، ئەو كاتە فاكتمەرە جيوگرافىيەكان كەمەحائە

بتوانن ژيار دروست بكن، بهلام دوتوانن بهروويدا پېيكه نن و رېگه
گهسه سندننى بۇ خوشر بكن^۱.

فاكتره ئابوورپيه كان لهوانيش گرنگرن، دهسيت گهل دامه زراوهى
كۆمه لايه تى ريكوپىكى هه بىت، ياسايه كى نه خلاقى بهر زىشى هه بىت، بگره
رهنگه هونهره زور بچوكه كانىشى له گه شه دابن، وهك حالتى هيندييه كانى
ئهمريكا، بهلام نه گهر ههر له قوناغى راووشكارى سهره تايدا مايه وهه بۇ مانه وهى
پشتى تهنه به و نچيرانه بهست كه رهنگه وه نه گهره سابه لكو رپى لپان بكه وپت!!
ئوه مه حاله له هه مه جيبه ته وه بهر پرته وه بهره و ژيارىكى ته واو، رهنگه هۆزىكى
بيبان نشينى وهك بيبان نشينه كانى ولاتى عهره بگهنه ناستىكى دانسقهى
زيره كى و لپهاتووى، رهنگيشه بگهنه بالاترين حالته كانى نه خلاقى وهك
نازايه تى و به خشنده يى و به نهمه كى، بهلام نه و نازايه تيه نه گهر لانى كه مى
رؤشنيرى پيوستى له گه لدا نه بوو، نه گهر فره جورى سهرچاوه كانى بزويويشى
له گه لدا نه بوو، نه وه له مه ترسيه كانى راووشكارو له پيداويستيه كانى
بازرگانى كردندا هه مووى خهرج دهكات و هيجى لى نامينيه ته وه بۇ
پيداويستيه كانى به ژيار بوون و نارايشتكارى و جوانكارى و هونهره
خوشر اواردى نه و ژياره. يه كه مين شيوهش كه كه لئوورى تيدا دمركه وت
كشتوكال بوو، چونكه مرؤف هيج بوشايى و پاساويك بۇ به ژيار بوونى خو
نابىنيت نه گهر له جياگايه ك نارام نه گرپت و خو لى نه و جياگايه نه كاته كشتوكال و
خوراكى پيوستيشى تيدا عه مبار نهكات بۇ نه و رؤزگارده رهنگه سهرچاوه يه كى
تيدا نه مينيه ته وه بۇ به دهسته ينانى خوراك^۲.

له م بازنه بهرته سكهى ناسووده ييدا — مه به ستم هه بوونى سهرچاوه يه كى
دلئباى ناوو خوراك- ده بىنين مرؤف خانوو و بهرستگاو خوئندنگا بۇ خو
داده مه زرينيت و ناميرگه لپك داده ينيت كه له بهر هه مه يناندا ياريدى بدنه و
سهگ و گوئدرؤزه بهراز مالى دهكات، له دوا جاريشدا خودى خو كؤنرؤل دهكات و

ځيرى نهوه ده بېټ چوڼ به سيستم و به بېر ده وامي كار بكات و ماوه يه كى زورتر
درېژه به ژيانى بدات و توانايشى زياتر ده بېټ بۇ گواستنه وهى ده ستياكانه ي
كه له پوورى مرؤفايه تى له بواره كانى زانيارى و ئيتيكا بۇ نه وه كانى پاش خوئى^۴.

ههروهك چوڼ ژيار به ستر او ته وه به خودى شارن شينييه وه، كه لتووريش
به ستر او ته وه به كشتوكاله وه، ژياريش له پروويه كيه وه برېتويه له مامه لى نهرم،
مامه لى نهرميش نهو جۇره رھفاره جوانكراويه كه به بۇ چوونى خه لكانى شار
(نه وانه ي خوئان دانستى ژياريان گه لاله كرووه) تنه ا خه سلته تى شاره، چونكه
هه موو به رهه مه كانى لادى-راست بېټ يان درؤ- له شادا كؤده بېټه وه، هه ر
له سامانه وه بۇ دهر كه وتووترين نه قلمه كان، هه روه ها داهيئانه كانيش روئى خوئان
هه يه له زياتر كردنى نامرازه كانى پشوودان و كات به سه ربردن و ده ستبه تالى، هه ر
له شاريشدا بازرگانه كان به يه ك ده گه ن و كالاكانيان و بېروبو چوونه كانيان نالوگؤر
ده كهن، نه وه تا لېره كه رېگه بازرگانويه كان پېك ده گه ن نه قلمه كان له يه ك
موتوربه ده بن، بليمه تى دهرده كه وېټ و هېزى نهو بليمه تيه بۇ داهيئان و
نه فراندن ده ورووژېټ، هه ر له شاريشدا واز له كؤمه ئېك خه لك ده هيندرېټ و داواى
نه وه يان لېنا كرىټ كه ره سته ي مادى دروست بكه ن، بۇيه ده بينيت به به ره هه مى
زانستى و فه لسه قى و نه ده بى و هونه ريه وه خه ريكن، به لئى ژيار له كه پرى
جوتيار يكه وه ده ست پېده كات، به لام له شادا نه بېټ گه شه ناكات^۵.

ژياريش په يوه ست نييه به تنه ا ره گه زېكى مرؤفه وه، رهنه گه له هه ر
كيشوره ريكا بېټ دهر بكه وېټ، رهنه گيشه له هه ر ره گه زېكى مرؤفدا سه ره ه لدا ت،
ژيار رهنه گه له په كين يان له ده له ي، له مه مفيس يان له بابيل، له رافنا يان له نده ن،
له پېرؤ يان له يوكتان هه لېسته سه رپى، نه وه ره گه زېكى مه زنى مرؤف نيه كه ژيار
ده خولقېنېټ، به لكو ژيارى مه زنه نه ته وه ده خولقېنېټ، له به رنه وه ي بارودؤخى
جيوگرافى و نابوورى كايه كه لتووريه كه دروست ده كات، كه لتووريش نهو شيوازه
ده خولقېنېټ كه ده بېټه فه واره بۇ نه ته وه كه. ژيارى به ريتانى ئينگليز دروستى

نەگردووه، بەلكو ئەو خۇى زادەى ئەو ژيارەپە، كەدەبىنىت ئەو بۇ ھەر شوئنىك بچىت ژيارەكەى لەگەل خۇى ھەلدەگرىت. ئەو كاتىك لە (تومبەكتۇ) پۆشاكى تايبەتى ژەمى ئىوارە دەپۆشىت ماناى وا نىيە لەوئ سەرلەنوئ ژيارەكەى خۇى دروست دەكاتەو، بەلكو ماناى نەوئەپە كەتەنەمت لەشوئنە ھەرەدوورەكانىشدا ژېردەستەپى خۇى بۇ ئەو شارستانىيەتە دەردەخات. ئەگەر رەگەزىكى تىرى مرؤفئىش بەھەمان بارودۇخى ماددىدا تىپەر بىت ھەمان دەردەنجام دەدات بەدەستەو، ئەوھتا ژاپۇنى سەدەى بىستەم ھەمان مېژورى ئىنگلەترەى سەدەى نۆزدەھەم دووبارە دەكاتەو. كەواتە ژيار تەنھا بەپەك واتا بەستراوتەو ھەرگەزەو، ئەوئىش ئەوئەپە كەھەمىشە دواى قۇئاغىك لەئاوئتەبوونى ھىور ھىورى نىوان توخمە جىاجىياكان دىتەنارو، ئەو ئاوئتەبوونەى پەيتا پەيتا كەلىتى نىمچە تىكھەئچورى لىدەكەوئتەو^۱.

ئەم فاكترە ماددى و بايولۇژىانەش تەنھا مەرجىكن بۇ سەرھەلدانى ژيار، بەلام بەخۇيان ژيار پىك ناھىتن و لەھىچەو نايخولقئىن، بەلكو دەبىت فاكترە دەروونىيە وردەكانىشان بخرىتەسەر. گومان لەوھدا نىيە كەدەبىت سىستەمىكى سىياسى بال بەسەر خەلكەكەدا بكىشىت، جا ھەرچەندە ئەو سىستەم ھىندە لاواز بىت ھەتا. ئەوئەدەى تەواو لەرادەى بى سەرەوبەرەپىش نرىك بىتەو، وەك حالەتى فلۇرەنساو رۇماى رۇزگارى رىنىسانس، دواترىش زۇر پىويستە خەلك وردە وردە ھەست بەو بەكەن كە پىويست ناكات لەھەر وەرچەرخانىكى ژياناندا پىشپىنى مەرگ يان سەرانە (باج) بكن، ھەرۇھا زۇر پىويستە پەكىتىيەكى زمان تارادەپەكى وھا ھەبىت كەبىتە نامرازىكى بىروراگۆرپەنەوئ خەلك، پىويستە ياساپەكى ئەخلاقىش ھەبىت كەئەو خەلكە پىكەو گرى بداتەو، جا لەرپىگەى كلىساو بىت يان خىزان يان قوتابخانە، بۇ ئەوئەى لەگەمەى ژياندا پەرنەسىپىك ھەبىت پارىزانەكان رەچاوى بكن و تەننەت ئەوانە كەپىشلىشى دەكەن دانى پىدابنىن^۲. بەمە رەفتارى خەلك كەمىك رىك دەخرىت و نامانجىك و

..... رېل دېوران
.....

جوولئنه رېكش بۇخۇيان ديارى دهگەن. رەنگە ئەۋەش ھەر بېۋېست بېت كەبېرېك رېكەۋتن لەنئوان خەلگەگەدا ھەبېت لەبارەى بېروباۋەرە سەرھەبەگەگان و وردە بېروايەك بەھېزى پىشى سۈرۈشتەۋەو بەۋەش كە دەكرى بە نەمۈنەبەكى بالا، چونكە ئەۋە نىتېك لەۋ قۇناغەۋە دەگۈزىتەۋە كەتايدا جۇرېك ھاۋسەنگى لەنئوان قازانچ و زىانى كاركردن رادەگىرېت بەرەو قۇناغى نەمەك بۇ خودى كار، ھەرۋەك زىانىشمان شەرھەمەندانەترو تەرۋېرېتر دەكات ئەگەرچى ماۋەگەى زۇر كەمىش بېت و ھەر خېرا مەرگ لېمانى بېرېنېت. دۋاجارىش پەرۋەردەكردن زۇر بېۋېستە، مەبەستەم ئەۋ رېگەبەبە كەچەندە سەرھەبەبى بېت بەكار دەھېندىرېت بۇ گۈاستنەۋەى كەلتۈور لەنەۋەبەكەۋە بۇ نەۋەبەكى تر، چونكە دەبېت كەلەپۈور و رۇخى ھۇزو خېل بەجى بەئىلېن بۇ نەۋەى تازەدەرگەۋەتو، سوودو مەعرىفەۋ نىتېك و نەرىت و زانىارى و ھونەرھەگانى ھۇزبان بۇ بەجى بەئىلېن، نىتر ئەۋ بەجى ھېشتنە لەرې لاساېكردەنەۋە بېت يان فېركردن يان بې لەبەركردن، فېرگەرگەش بەخېۋكەر بېت يان باوك يان دايك يان مامۇستا يان قەشە، چونكە ئەۋ كەلەپۈورە ھېچ نېبە جگە لەۋ ئامرازە بېنەرەتېبەى ئەۋ بېگەبېشتۋانە لەمقۇناغى ئازەلېبەۋە دەگۈزىتەۋە بۇ قۇناغى مەۋى^۱.

خۇ ئەگەر ئەۋ فاكتەرانە نەبن — بېگرە رەنگە ئەگەر بەكېكېان نەبېت ئەۋە لەۋانەبە بېنچېنەگانى زىار لەق بېن، چونكە ھەلگەرپانەۋەبەكى جېۋلۇجى ترسناك، يان گۇرانىكى توند لەكەشدا، يان پەتاھەك كەكۇنترۇل نەكرېت ۋەك ئەۋ پەتاھەى لەسەردەمى (ئەنتۋانەگان)دا نېۋەى دانىشتۋانى ئېمېپراتۇرىبەبەتى رۇمى لەناۋېرد، يان (مەرگى رەش) كەبەكېكە لەفاكتەرھەگانى كۇتاپى ھاتنى سەردەمى دەرەبەگى، يان نەمانى بېرېشى زەۋى، يان خراپ بوونى كشتوكال بەھۋى زۇرېۋونى شارە گەۋرەگان بەبەرۋورد لەگەل دېھات، بەشېۋەبەك خەلك ۋەھاپان لى بېت لەزەمە خۇراكياندا پىشت بەۋ ھەناردانە بېبەستەن كەبەبېچېچېرى لەۋلاتانى ترەۋە پېيان دەكات، يان لەبن ھاتنى سامانە سۈرۈشتېبەگانى

سووتەمەنی و کەرەستەیی خاوی، یان گۆرانئیکی و ماھ لەرێگە بازەرگانئییەگاندا کە گەلئیکی دیاریکراو لە رێگەیی سەرەکیی بازەرگانئیی جیھانی دووربکەوئیتەو، یان گەندەلئوونئیکی لەقئلی و ئیتئیکی بەھۆی ژبانی ناو شارە گەرەکان بەھەموو ئەو شتە شەکەتکەر و فریودەر و ئەو ھەموو نامرازانەیی پەیوەندئیکردن کە لەو شارانەدا ھەن، یان بەھۆی لئیک ھەلئوشانی ئەو بنەما کلاسیکیانەیی سیستەمی کۆمەلئەتییان راگرتبوو و نەبوونی بنەماگەلئیکی تر کە جئیگەیان بگرنەو، یان لاوازبوون و نەمانی ھئیزی و جەختنەو بەھۆی بئ سەرەوبەرەیی سئیکسییەو، یان بەھۆی بلأووبوونەو ھەلسەفەیی ئەبئقۆریی رەشبئینەو، یان ھەر ھەلسەفەییەکی تر کەھانی خەلک بەدات بۆ قئیزەونکردنی ھەول و کۆشش، یان لاوایی سەرکردایەتی بەھۆی بئ تواناییە کە پەخەیی کەسە لئھاتوکان دەگرتت یان بەھۆی کەمئیی رئیزەیی ئەو خانەوادانەیی دەیانئوانی سەرلەبەری کە لە پووری ھزری کۆمەلە کە بەبئ کەموکورتی بگوازنەو بۆ نەو، داھاتوو، یان گردبوونی شئتگئرانەیی سامان لەبازنەییە کە تەسکی و ماھادا پال بەخەلکەو، بنئت بۆ شەری جئینایەتی و شۆرشی و ئرانکارانەو ئئفلاسی ماددی. ئەمانە ھەندئیکن لەو فاکتەرانەیی دەبنە ھۆکاری لەناوچوونی ژبەر، چونکە ژبەر شتئیک نئییە بەقووری لەگەل ئئینساندا گئرابئیتەو، نەخئیر، شتئیکئیش نئییە رێگەیی لەناوچوون نەزانئیت، بەلکو شتئیکە ھەر نەو، بەک سەرلەنوئ لەنەو، کانی بەر لەخۆییەو و ھری دەگرتتەو، جا ئەگەر بئشۆییە کە ترسانک کەوتە فاکتەرە ئابوورییە کانئییەو، یان کەوتە رێگانانی گواستەو، ھەو، لەنەو، ھەو، بۆ نەو، ھەو، تر ئەو، رەنگە بئئتە فاکتەرئیک بۆ لە ناوچوونی. مرؤف بەبە ک شت لەنازەل جودا دەگرتتەو ئەوئیش پەرورەدەکردنە، مەبەستئیشان ئەو نامرازئییە کە ژبەری بئ دەگوازرئیتەو لەنەو، ھەو، بۆ نەو، ھەو، تر.

ژبەرە جئابجئاکان وە ک چەند نەو، ھەو، کە مرؤفایەتی و ھەن، چونکە ھەر وە ک چۆن نەو بەرودواکان بەھۆی ھەبوونی خئیزانەو، دوای ئەو ش بەھۆی

..... وىل دىورانى

نوسىنەۋە كەمىراتى باۋانى پى دەگۈزىتەۋە بۇ رۆلەكانىيان، پىكەۋە
دەبەستىنەۋە، بەھەمان شىۋەش چاپەمەنى و بازرگانى و ھەموو شىۋەزەكانى تىرى
پەيۋەندى بەستى نىۋان خەئىك، رەنگە پەيۋەندى نىۋان ژيارە جىاجىكان
تۆكەمە بىكەن و بەۋەش ھەر توخمىكى بەھادارى ژيارىيەكەمان بۇ كەلتۈرەكانى
داھاتوو ھەئدەگىرن و دەپارىژن، جا با بەر لەۋەى مەرگ يەخەمان بىگرىت
كەلەپۈرەكەمان كۆ بىكەينەۋەۋە بىدەينە دەستى رۆلەكانىمان".

باسى دووھەم توخمە ئابوورىيە كانى ژيار

كەسى "ھەمەجى" نەگەر بەپەككەك لەمانا گرنگەكانى ژيار لىكى بدەپنەوۋە ئەۋىش ھەر شارستىنە، چونكە ئەۋىش مەبەستىتى كەلەپوورى ھۆزەكەى بگوازىتەوۋە بۇ رۆلەكانى، كەلەپوورى ھۆزىش ھىچ نىيە بىجگە لەكۆمەلكەك سىستەم نەرىتى ئابوورى و سىياسى و ئەقلى و نىتىكى كەلەكاتى ھەولى تاپبەتى خۇيدا بۇ دېڭىزەدان بەئىزانى لەم سەر زەۋىيەداو بۇ چېز بىنن لەو ژيانە، جوانكارى تىداكردوون، خۇ كارىكى مەحالىشە لەمبارەپەوۋە خۇمان وابەستەى سنوورەكانى زانىارى بىكەن، چونكە كاتىك خەلكىكى تر ناودەنىين (ھەمەج) پان (كىۋى) ئەۋە بەۋ دەستەواژانە گوزارشت لەپراستىيەكى بابەتى (مەوزوۋەى) ناكەين، بەلكو تەنھاۋ تەنھا گوزارشت لەخۇۋىستىيەكى لەرادەبەر دەكەين و لەدڭ گوزارنىك و دلئەنگىيەكى خۇمان كەشىۋازىكى رەفتار لەخەلكانىكدا بەدى دەكەين لەو شىۋازە ناچىت كەخۇمان لەسەرى راھاتووين. گومان لەۋەدا نىيە كە ئىمە لەبەھى ئەۋ گەلە نەزانانە كەم دەكەپنەۋە كە دەتوانن زۇر شتمان لەبارەى بەخشندەپى و رەفتارى جوانەۋە فىر بىكەن، ئەگەر بىين و بناغەۋ پاپەكانى ژيار بىژمىرەن دەبىنن گەلە زۇر كۆنەكان سەرلەبەرى ئەۋ پاپەۋ بناغانەپان دارپىزاۋەۋە بەھەموۋى گەشتوۋىن مەگەر تەنھا يەك شت نەبىت، ھېچىشان بۇ ئىمە نەھىشتۆتەۋە بىخەپنە سەر ئەۋ پاپەۋ بناغانە بىجگە لەجوانكردنپان، مەگەر ھونەرى نووسىنى لى دەربىكەين، كى دەشزانى، رەنگە ئەۋانىش رۆژىك لەرۇژان شارستىن بوۋىن و دواتر ئەۋ ژيارىپان لەخۇپان تەكاندەبىت لەبەرئەۋەى زۇرى ماندوو كردوون، بۇيە كاتىك دەستەواژەى ئەشىۋەى (ھەمەج) و (كىۋى) ۋەك نامازە

..... ويل ديورانت

بۇ ئەو باووباپىرانە پېشىنانەي خۇمان بەكار دەھىنن كە لەمپۇدا ھاوچەرخى خۇمانن، دەبىت زۇر وریابین. ئیمە وامان بەباش زانى وشەي (سەرەتایی) بۇ ھەموو ئەو ھیزانە بەكار بەئینن كەمزۇر گوئ بەیەدەگ خستن نادەن، یان زۇر گوئی نادەنئ، بەجۆرئك كەخۆراك بۇ رۇزگاری بی برشتی خۇیان عەمبار ناکەن و، كەنووسینیان نییە یان كەمەو، لەبەرامبەردا وشەي (شارستین) بۇ ئەو نەتەوانە بەكار دەھىنن كەدەتوانن بنووسن و لەرۇزانی بەبرشتیاندا ئازوو قە بۇ رۇزگاری بی برشتی دەخەن".

بابەتی یە كەم

لە راووشكارەو بەرەو كیلان

كورتبینی گەلانی سەرەتایی - یەدەگ خستن - راور راپوہماسی -
نازەلدارى - ھاوہلی - نازەل - كشتوكال - خۆراك - چىشت لىتان -
خواردنی گۆشتی مرؤف

سىستىمى خواردنى سى ژەمە لەرۇزۇكدا سىستىمىكى كۆمەلەپەتیی زۇر پېشكەوتوو، ھەرچى نەتەو ھەمەجىيەكانن ئەو ە یان بەجاریك ئەو نەدە دەخۇن خۇیان دەناوسىنن یان ماوہەكى زۇر ھیچ ناخۇن، ئەو ەتا دەبىنیت لەلای كیوپترین ھۆزەكانى ھىندىیە ئەمرىكایىەكان ھەر كەسك خواردن بشاریتەو ە بی غىرەتەو زەوقى نییە، ھەر وھا دەبىنیت خەلكە رەسەنەكەى ئوسترايا ھیچ كامپىكان ناتوانن ھیچ كارىك بەكەن ئەگەر پاداشتی ئەو كارەیان دەستبەجى و دواى ئەنجامدانى كارەكە راستەوخۇ نەگاتە دەستیان، ھەر تاكیكى ھۆزەكانى (ھۆتتۆت) یش بۇ خۇى ناغایەكەو لەبۇشاپیدا دەزى، زیان لای ھۆزى (بووشمەن) یش لەئەفەرىقا یان داوہتیکى چەورە یان برسیتىیە. ئەم كورتبىنییە لەراستیدا ەك زۇر شیوازی تری زیان و گوزەرانى ھەمەجەكان دانایىەكى بیدەنگى

تېدايه، چونکه نهو کاتهى مروّف دست دهکات بهيرکردنهوه لهړوژى دواترى، همر نهو کاته بههستهگهى عهدن (جنه عدن) بهجى دهيليتو پروودهکاته شيوى خهمو پهژارهو رهنګ زهردى داېدهگرى، لهوږوه نيت بهرجاوبرسيټى تهنگى پى هلدهچنيټو خاوهندارى دست پيددهکاتو نهو مروّف بهختهوهره لى جيا دهبيتهوه کهمروفي سهرتايى ديناىت، که "هيچ بيرکردنهوهيهکى نييه". نيگروکانى نههمريکا نهمرؤ نهو قوناغى گواستنهوهيه بهرجهسته دهگن، (بيري) لهريهرىكى خوى پرسى کهپياوئى نهسکيمؤ بوو گوتى "بير لهج دهکهپتهوه؟"، لهوهلامدا گوتى "هيچ شتيک نييه بيري لى بکهمهوه، چونکه بهشى خوم گؤشتم پييه"، لهبرنهوهى نهو پهري دانابى لهوهدا ههيه که مروّف ههتا ناچار نهبيت بير نهکاتوه، نهو بؤچوونه پالېشتيکى بههيزى ههيه".

لهگهال نهوهشدا نهو ژيانهى کهبى پهژاره بهسهردهبرا بهشى خوى نارېحهتيشى همر ههبوو، نهوانهش که بهزيندوويى نهو قوناغهيان تېپهپرانده کهلکيکى باشيان لى جنبيهوهو دواتر لهململانئياندا لهپيناوى مانهوهدا يارمهتيدهريان بوو. نهو سهگهى ئيسکيکى کرد بهژېر گلوهه کهپيى نهخوراو، نهو سمورهيهى بادهميکى ههلگرت بؤ زههه خواردى رؤژيکى داهاتووىو، نهو ميشهنگهى شانگهى پر لهههنگوين کردو، نهو ميروولهيهى خوراگيکى زورى کهلهکهبووى عهسبار کرد بؤ رؤژيکى باراناوى، نهوانه ههموويان يهکهم بنهجهى ژيار بوون، نهوانهه هاوشيوهکانيان لهبوونهوهره پيشکهوتوهگان، باووباپرانى ئيمهيان فيرکرد نهوهى نهمرؤ لييان زياته عهسبارى بکهن بؤ سبهينييان، يان لهپاش هاوينى پر پيتو بهردهکت خوځيان بؤ زستان ناماده بکهن.

جا بېروانه نهوه چ کارامهپيهک بووه نهو باووباپرانهمان ههيانبووه که لهدهشتو دهر و ناودا دهگهپران بؤ نهو خوراگهى وهک بناغهپهگى راوهستانى کؤمهلگه ساويلکهکانيان وهها بوو؟ نهوان بهدهستى پرووت دهکهوتنه ويژهى نهو شتانهى بهدهرهوهبوون و چهندى بؤيان بخورايه لييان دهکردهوه، دهينيت لاسايى

..... ریل دیورات
.....

كەلبەو چىرنووكى ئاۋزەلىشىيان دەگردهوہ يان ھەر ئەوانيان بەكار دەھىنا، ھەر لەعاجو ئىسك و بەردىش نامرازەكانى خۇيان دروست دەگرد، تۆرۈ داوو تەلەشىيان لەرىشو ژىي ئاۋزەلان دەچنى، بىشومار نامرازيان بۇ خۇيان نامادە دەگرد بۇ راوگردنى نىچىرەكانى خۇيان چ لەدەشتودەر يان لەناو ئاودا. خەلكى بۇلنىزىيا تۆرپىكىيان ھەبوو درىزىيەكەى ۱۰۰۰ پى دەبوو، دەبوو سەد كەس پىكەوہ بەكارى بەئىنن، بەو جۆرە شانە شىۋازەكانى نازووقەخستىن لەپال سىستەمە سىياسىيەكاندا كەشەى گرد، ھەر ئەو يەكگرتنەى خەلك بۇ بەدەستەئىنانى خۇراك يارىدەدەرى ھاتنەئاراي دەولەت بوو. بىروانە ماسىگرى ھۆزى سلنگىت كالاۋىكى لەشىۋەى كەللەى گۆپرەكەى ئاۋى دەگردە سەرى، داۋىي لەنىۋ بەردەلاننىكا خۇى دەشاردەوہو لەشىۋەى دەنگى ئەو جۆرە نەھەنگە دەىقىزانىدو بەوہش گۆپرەكە دەريايىيەكان دەھاتن بەرەولاي، ئەوسا بە رىم دەكەوتە وىزەيان. ئەو كارەش بەھىچ جۆرپك وىزدانى بىزار نەدەگرد، چونكە بەشىۋەيەك روویدەدا كەلەگەل بارودۇخى شەپە سەرمتايىيەكاندا دەگونجا، خوى چەندىن ھۆزى ترىش بەو جۆرە بوو كەمادەى بىھۆشكەريان دەھاويشتە بەر ئاۋەكە ھەتا دواتر بەناسانى ماسىيە گىزەكەيان بۇ بگىرپت. بۇ نەموونە خەلكى تاھىتى شلەيەكى بىھۆشكەريان دەھاويشتە ئاۋ ئاۋەكەوہ كەلەجۆرە بادامىكى تايبەتى يان جۆرپكى تايبەتى لەھەر رووھكىكى تر دروست دەگرد، بەوہش ماسىيەكان گىز دەبوونو بەبى گۆيدانە ئەو مەترسىيەى رووى تىدەگردن سەر ئاۋ دەكەوتن و ماسىگرەكەش چەندى بوىستايە دەىگرت. ئوستراىيە رەسەنەكانىش بەژپرەمەلە دەچوونە ئاۋ ئاۋەكەوہو لەرپى قامىشىكەوہ ھەناسەيان دەدا، بەوہش ھەلىيان بۇ دەرەخسا قاجى ئەو قازە بگرن كەبەسەر ئاۋەكەوہ مەلەى دەگرد، ئەوسا قازەكەيان بەكىش دەگرد بۇ ئاۋ قوولايى ئاۋەكەوہ ھەتا گىانى تىدا بىمايە دەستيان لى بەرنەدەدا، كورانى ھۆزى تاراھىومارا- ش بەوہ مەلىيان راو دەگرد كەناۋكە باداميان دەخستە سەر كۆمەلئك داۋى بەھىزو

..... مېژورى شارسانىتى

بەسو داوانە دەيانبەستەمۇ كەنىۋەيان لەزەۋى دەچەقاند، بەۋە مەلەكە ناۋكە بادامەكەى دەخواردو ئەمانىش مەلەكەيان دەخوارد.^۳

پاۋكردن لەلەي زۆربەي ھەرەزۆرى ئىمە لەئەمپۇدا تەنھا كات بەسەربىرنە، ئەمە ئەۋەندەي مەن بزانە چىژەكەي لەۋ يادەۋەرىيە نارۋىشانەدايە كەلەقۇۋلايى خۇيىماندايەۋ دەمانگەپىنئىتەۋە بۇ ئەۋ رۇزگارە كۈنەي راۋ تىايدا لاي راۋچىش و لاي نىچىرىش پەيۋەندىي بەمان و نەمانەۋە ھەبۋو، لەبەرنەۋەي پاۋكردن بەتەنھا رېگەيەك نەبۋو بۇ بەدەستەپىنانى ژەمەخواردن، بەلكو جەنگىكىش بوۋ لەپىناۋى ناسۋودەيى و خۇزالكردن، جەنگىك بوۋ ئەگەر بەراۋردى بىكەپت بەھەمۋو ئەۋ جەنگانەي مېژوو باسيان دەكات، دەبىنىت ھەمۋويان لەچاۋ ئەۋدا تەنھا زاۋەزاۋىكى سادەن. تانىستاش مرۇف لەنىۋ دارستاندايەۋ لەپىناۋى مانەۋەي خۇيدا دەجەنگىت، چۈنكە ئەگەرچى نازەل لەۋ دارستاندا بەۋەستى خۇي پەلامارى نادات تەنھا مەگەر بىرسىتەيەكى زۆر يان ترسىكى زۆرى بوۋن بەنىچىر ناچارى بىكات و رېگەي تىرى لەبەردەمدا نەبىت، بەلام لەدارستاندا خۇراك بەشى ھەمۋوان ناكات، ھەندىك جارىش تەنھا جەنگاۋەر يان ئەۋ كەسەي ئازەلىكى جەنگاۋەر بۇ خۇي بەكار دەھىنىت خۇراكى چىنگ دەكەۋىت. ئەۋەتا مۇزەخانەكانمان پاشماۋەكانى ئەۋ جەنگە قورسەي نىۋان مرۇفو جۆرەكانى تىرى نازەل دەخەنە بەرچاۋمان، ئەۋەتا چەقۇۋ تىلاۋ رىم و تاشەبەردو تۆرى پاۋكردن و تەلمو داۋو تىرو ئەۋ كەرەستانەمان نىشان دەدەن كەمرۇقى سەرەتايى لەرپىنەۋە بالادەستىي خۇي بەسەر زەۋيدا سەپاندوۋ، ھەر ئەۋانەشەن رېگەيان بۇ نەۋەپەك خۇش كىردوۋە چاكەي ئەۋ مرۇفە سەرەتايىنەي لەبەرچاۋ نىيە، نەۋەپەك ژيانى خۇي بەدوۋر لەمەترسىيەكانى ھەمۋو نازەلان بەسەر دەبات، تەنھا مەترسىي مرۇف خۇي لى دەرجىت. ھەتا رۇزى ئەمپۇ، پاش ھەمۋو ئەۋ جەنگانەي رپوۋيانداۋە، ژيان كەسە بىتۋاناکان لەخۇي دوۋر دەخاتەۋەۋ بەتۋاناکان دەھىلئىتەۋە، بىرۋانە چەند جۆر بوۋنەۋەرى زىندوۋ ھىشتا لەسەر زەۋيدان و لەكۇشى خۇيان نەكەۋتوۋن، زۆر چار

..... وېل دېرالت

نەو ۋە روودەدات كەنەگەر كەسنىك بەپياسە بەنىو دارستانىكدا تىپەرىت نووشى سەرسورمانىكى زۆر بېيت بەھۆى نەو ھەموو زمانە جياجياپەى لەوئى گوئى لى دەبىت، يان نەو ھەموو جۆرانەى مېروو و خشۆك و گوشتخۆرو مەل كە لەوئى ھەن. مرؤف لەو كاتەدا وا ھەست بەخۆى دەكات بەزۆر خۆى ھەلقورتاندىبىتە ناو نەو دىمەنە پەر لەزىندەمەرەو، ھەست دەكات سەرچاومىكى مەترسىيەو ھەموو نازەلەكان لىي دەسلەمنەو ھەموويان لەرادمبەدەر رقيان لىي دەبىتەوہ^۴.

كى دەزانىت! رەنگە رۆژنىك بەسەر جىھاندا بىت نەم جۆرە چواربېيانەو نەو مېرووانەى نەمرو پىت واپە داواى بەزەبى لەمرؤف دەكەن و نەو مىكرۆبە وردانەى نازانين جىيان لەدەست دى بىكەن، رەنگە رۆژنىك بەسەر جىھاندا بىت ھەموو نەو جۆرانە پىكەو ھەمروؤو ھەر شتىك دروستكراوى دەستى مرؤفە لووش بىدەن، بەموش ھەسارەى زەوى لەم نازەلە دووبىيە پاك بكنەنەو كەبى راوستان دەگەرپىت و شت دەزىت و شت زەوت دەكات، ھەر و ھەموو نەو چەكە دەستكردە سەيرانەشى لەگەلدا لووش بىدەن و ھەموو نەو قاچانەش كەبەبى گوئدانە ھىچ شتىك بەرپىي خۆيان دەشىلن!

راوو ماسىگرتن دوو قۇناغى گەشەى ئابوورى نەبوون، بەلكو دوو رووى نەو چالاكىيانەن كەلەچارەيان نوسراو لەبالاترىن شكلى كۆمەلگەى ژپارنىشدا بىمىننەو. رۆژنىك لەرۆزان نەو دوو چالاكىيە سەنتەرى ژيان بوون، نەمروؤش بوونەتە دوو بناغەى شاردراوەى نەو ژيانە، چونكە ھەرچىمان ھەبە لەئەدەب و فەلسەفەو ھونەر و سەرووتى پەرىستن لەپشت نەو راوچىيانەو خۆيان مەلاسداو. ھەر رىك دەلىي نەمروؤ راوەكانمان لەرپى كەسانىكى ترەو نەنجام دەدەين كەئەوانمان كەردۆتە جىگرى خۇمان، لەبەرئەوہى خۇمان پىويستىمان بەجەربەزەبىيەكى زۆر ھەبە تابتوانين نىچىرەكانمان بەناشكراو بەبەرچاوانەو ھەم بكوژين، بەلام يادەمەرىيەكانى نەو راوە كۆنە تائىستاش جارچارە لەكەللەمان دەدەنەو، لەو كاتەدا كەسەرقالى راوانانى شتىكى بىتواناين يان نەو شتەى

لەدەستمان ھەلئ شاکەشکەمان دەکات. بگرە ئەو یادەوهریپانە لەیاریپهەکانی
مندالەکانماندا خۆیانمان نیشان دەدەنەو، تەنانەت ئەو وشەپهەی ئەمرۆ بۆ
یاریکردن بەگاری دەھینین ھەمان ئەو وشەپهە کەبەمانای راو دیت، کەواتە
دواشتیک لەشیکارماندا بۆ زیار پێی بگەین ئەوھە ئەو زیارە لەسەر پایەیی خۆ
نامادەکردنی مرۆف بۆ خواردن راوەستاو، جا ئەگەر مەزنی ھونەر
لەکاتدرائیاپهەکاندا یان لەتەلاری کاپیتۆلدا بەدی بکەیت، یان ئەگەر مۆزەخانەپهەکی
ھونەری یان ناھەنگیکێ مۆسیقا ببینیت، یان ئەگەر رێت لەکتیپخانە یان
زانکۆپهە کەھوت، ئەو بەش بزانی کەھەموو ئەوانە روخساری تەلاریکن
کەلەپشتیپهەو لاکە بەجیماوھەکانی جەنگ حەشاردراون.^۵

مرۆف کاتیگ راوی کردە نامرازیگ بۆ گوزەرانێ خۆی بەو داھینانیکێ دانەھینا،
ئەگەر ھەموو تواناکانی لەراودا قەتیس بکرایە ئەوکاتە تەنھا بریتی دەبوو
لەنازەلێکی گۆشتخۆر دەخرایە لیستی گۆشتخۆرەکان، بەلام مرۆفایەتیپهەکی ئەو
کاتە دەستی پیکرد کەزانی لەقۆناغی راوھە گەشەیی کردو پێی نایە قۆناغیکێ
ناسوودەترو نەپراوھە بەردەوامترەو، مەبەستم نازەلداریپهە کە پێویستی
بەچەندین خەسلەتی زۆر مەترسیدار ھەبوو، چونکە پێویستی بەمالیکردنی
نازەل و بەخێوکردنی مەرۆمالات و بەکارھینانی شیرمەکیان ھەبوو. نێمە نازانین
چۆن و کەیی مالیکردنی نازەل دەستی پیکردو، رەنگە ئەو ئەو کاتە بوویت
کەراوچییەکان بەچکەکانی نازەلە کوزراوھەکیان لەگۆرەپانی راوکردنەکە
بەزیندوویی دەھیشتەو، ئەو کاتە دەیانبینی ئەو بێچوانە بێ دەسلات و
بەستەزمان بوون، لەگەل خۆیاندا دەیانرەوھە بۆ شوپنی گوزەرانیان ھەتا
مندالەکانیان گەمەیان پێ بکەن، مرۆف تاماوپهە ئەو نازەلە راوی بکرایە بەو
جۆرە دەپخوارد، بەلام پاش ماوپهە کردیە نامرازیکی باربەر، بەلام لەگەل
ئەوھەدا لەکۆمەلگا مرۆپهەکی خۆیدا وەک پەکیگ لەخۆیان مامەلەئە لەگەل
دەکرد، ئەو نازەلە ھاوھل بوو، خاوم بەش بوو لەکارداو لەشوینی نیشتەجیشدا،

..... رېل دېورات

دواى نەوہ سەردەمىك ھات مرۇف گەيشتە نەو راستىيەى كەزاووزى لەنىوان جۇرە جىاجىاكاندا كارىكى مەحالە، بۇيە ئازەلەكانى خستە زىر چاودىرىى خۇيەوہ، دواتر توانى لەھەر جووتىكى نىرومى كەدەيگرتن رانىكى تەواو بۇ خۇى دروست بىكات، ھەروھا زنىشى لەنەركى درىزخايەنى شىردانى مىنالل ھەواندەوہ، بەوہى پاش تەمەنىكى دىارىكراو ئىدى شىرى ئازەلى دەدايە مىناللەكانى، بەوہش رىژەى مردنى مىناللان كەمتر بۆوہ مرۇف سەرجاوەيەكى نوپى مسۇگەرى بۇ خۇراك چىنگ كەوت، ئەمە بووہ ھۇى زۇرتربوونى خەلكو سەقامگىرترو بەردەوامتر بوونى ژيانيان، زالىبوونى ئەم بوونەوہرە نوپگەرە بەھەيبەتەش، مەبەستم مرۇفە، بەسەر زەويدا قالىر بۆوہ.

ھەر لەو كاتەدا ژن لەسەرجەم ئەشكەوتەكاندا بەرپۆہ بوو بەرەو گەورەترىن دۇرزينەوہى ئابوورى، ئەویش ئەوہبوو بزانىت ئاخۇ خۇلى ئەم زەويە چ خۇراكىك دەتوانىت دەربدات بۇى، ئەو كاتەى پىاو سەرقالى راوى خۇى بوو ئەم خاكى چواردەورى دەوار پان كەپرەكەى ئەمدىواویدو دەگرد ھەتا ئەو خۇراكەى لەسەر زەوى رپى لىدەكەوت بىپىچىتەوہ، لەئوستراليا خوو وھا بوو ئەگەر پىاو بچوايە بۇ راوو دوابكەوتايە ژنەكە دەكەوتە ھەلدانەوہى زەوى گەران بەدواى ھەر رەگىكدا بۇ خواردن دەست بدات، ھەروھا بەروبوومو بادەمى دارەكانى لىدەكردەوہ، ھەنگوینو قارچك و دانەوئىلەو گەنەم جووى كۇدەگردەوہ كەسروش بەرھەمى دەھىنان، ھەتا ئىستاش ھەندىك ھۇزى ئوستراليا ئەو دانەوئىلانە كۇدەگەنەوہ كەسروش بەرھەمىان دەھىنىت و ھىچ ھەوتىك نادەن بۇ ئەوہى خۇپان تۆوى دانەوئىلە بووہشىنن و بدوورنەوہ.

ھەروھا ھىندىيەكانى شىوى رووبارى ساكرامتۇ ھەر لەو قۇئاغەدا ماونەتەوہو ھەرگىز بەجىيان نەھىشتەو، بەمەش لەئىستاوہ ھەتا دنىادنىايە دەرفەتمان نابىت رۇژىك لەرۇژان ئەوہ بزانىن ئاخۇ كەى مرۇف پەى بەنەركى دانەوئىلە بردەوہ وھاى لىھاتووہ لەبرى كۇگردنەوہى دەست بىكات بەوہشاندى

لەزەویدا، ئەم سەرەتایانە ئەو نەینییانە مېژوون گەھەر لەرپی بیروراو
مەزەندەو دەکرئ بەدەوریاندا بسوو پینەو، بەلام مەحاله بگەینە راستی
تەواوی حاشاھەنەگر لەبارەیانەو، پەنگە شتەگە وەھا بوویت کەکاتیک مرؤف
کەوتۆتە کۆکردنەوێ ئەو دانەوێلانە لەسروشتا هەبوون، لەرپی گەپانەو میدا
لەشوینی دانەوێلەگەو بۆ شوینی گوزەرەنەگە خۆی، چەند دەنکیکی لی
کەوتیبیت و دواجار ئەو لیکەوتنە پینگە نیشان نابیت بەرەو ئەو نەینییە مەزنە
لەگەشە ی رووگدا هەبە. ئەوەتا خەلکانی ھۆزی (گوانگ) بنەتۆویان لەزەویدا فری
دەداو لێ دەگەران خۆی بەرەو ئاسمان بەرز بێتەو، بەلام خەلکی بۆرنیۆ کەبەنیو
کینگەکاندا رەت دەبوون دەنکە تۆویان دەخستە ئەو جالانە خۆیان بەداری
نووکیتز ھەلیان دەکەندن، ئەو دارە سادەترین نامرازی کشتوکال بوو مرؤف
ناسیبیتی. بەر لەپەنجا سال پێش ئیستا گەپدەکان لەولاتی مەدەغەشەر ئەوھیان
بیبووو چۆن ژنان نووکی ئەو دارانەیان تیژ کردووو وەک سەرباز بەیەک ریز
راوستان، دواتر ئیشارەتیکیان بۆ کراوو بەدارەکانی دەستیان کەوتوونەتە
جالکردنی زەویەگەو ھەلگێرەنەوێ خۆلەگەوێ و شاردنەوێ دەنکەتۆوگەو دواتر
خاکەکەیان سەرلەنوێ بەھاج تەختکردۆتەو، دواپیش چوونەتە پێشەو
تاگەپشتوونەتە ھێنکی تری کینگەگە.

قۇناغی دواى ئەو لەگەشە کشتوکال و نامرازەکانی کشتوکالیدا ئەو قۇناغە
کەتایدا پاچ بۆ کیلانی زەوی بەکارھینراو، ئەوھش کاتیک مرؤف ئیسکیکی
بەستۆتەو بەسەری داریکی قیتەوو داریکی تری تەختیشی لی بەستەو گەبۆ ئەو
بەکاربیت بەھاج پالی پێو بنری، کاتیک کۆنکۆستادۆرس گەپشتە مەکسیک بینی
ئەزەتیکەکان (گەلی ئەزەتیک) لەپاچ زیاتر بەھیج نامرازیک ناشنا نین بۆ
ھەلدانەوێ یان کیلانی زەوی، دواتر کەنازەل مالی کراو کانگا نەرم کرا، نامرازی
قورستر ھاتەناراو، ئیدی پاچەگە گەرەتر بوو ھەتا بوو بەگاسن وای لێھات
لەلیدانی پاچ زەویەگە قوولتر ھەلبداتەوو بەوھش بەپیتی شاردراوێ زەوی

..... ویل دیورات

ناشکراپوو، بەجۆرئیک کەسەرگوزەشتەى مرۆف بەتەواوى گۆرا، چەندىن جۆرى نووى روومكى چاند كەپىشتەر خۆيان نەدەدا بەدەستەو، ھەر وھا جۆرى نووى روومكى ھىنايە ناراوو ھەو جۆرانەى باشتەر کرد كەپىشتەر دەپرواندن^۱.

دواجار مرۆف لەسروشتەو ھەو ھەنەرى ھونەرى يەدەگخستن بوو بۆ باشەپۆزو ھەنەرى تەپرامان بوو لەناكامەکانى کارەکان و ھەر وھا بىرۆكەى كاتىشى وەرگرت. كاتىك مرۆف بىنى مەلە داركونكەرەكان بادام لەتووى داردا دەشارنەو ھەو بىنى مەشەنگ ھەنگوین لەشانەكاندا دەشارنەو، زانى —پەنگىشە ھەم زانىنەى پاش ھەزاران سالى ھەمەجىيەتئىك بوبىت كەتايادا ھىچ مانايەكى بۆ يەدەگخستن نەزانىو ھەو. جۆن خۆراك بۆ باشەپۆز ھەمبار بكات، ھەندىك پۆگەشى زانى بۆ جۆنئىتى ھەنگرتى گۆشت، بەو ھەى گەپمى دەكردەو ھەو خۆپى دەكردو دوايى ساردى دەكردەو، لەھەموو نەوانەش باشتەر كەلەمیانەى گەشەيدا پىي گەمىشت ھەمبوو كە زانى جۆن چالەگەمى ھەو دروست بكات گەمەكەى لەباران و تەپوتووشى و مېروو و دزو چەتە ببارئىزىت، ھەر لەو چالانەدا بەشى شەش مانگ خۆراكىشى بۆ وشكەسالى دەشاردەو. بەم جۆرە پىي بەپىي رۆزگار ھەو ناشكرا بوو لەلای مرۆف كە كشتوكال رەنگە سەرچاومەكى باشتەر و بەردەوامتريش بىت بۆ خۆراك لە راووشكار، ھەر ھەوئەندەى لەو راستىيەش دلتيابوو، مرۆف يەكئىك لەو سى ھەنگاوە بئەپەتتییەى نا بەرەو پىيش كەلەدۆخى نازەئىيەو دەپخەنە دۆخى مرۆپى، ھەو سى ھەنگاوەش بىرتين لەقەسەكردن و كشتوكالكردن و نووسين.

ئىمە ناتوانين وھەى بىئىنە بەر چاومان مرۆف بەيەك باز لەقۇناعى راوكردنەو چووبىتە ناو قۇناعى كىلانى زەويەو، ھەوئا زۆر ھۆزى ھىندىيە ھەمريكايەكان لەو قۇناعى گواستەمەو ھەو چەقيان بەستوو ھەو لىي رەت نابن، لای ھەوان راو بەيەكجارى بۆتە پىشەى پياوان و زەوى كىلانىش پىشەى ژنان، نەخىر، ھەر ھەوئەندەش بەس نىيە بلىيت ھەو گۆرانكارىيە بەچەند ھەنگاويكى پەيتا پەيتا روويداوە، بەلكو لەو زياتر دەبىت بلىيت ھەو گۆرانكارىيە ھىشتا

نەگەشتۆتە ئەۋايىۋون، ھەروەك دەكرېت مرۇف لەرئى كېلانى زەۋىيەۋە تەنھا شىۋازىكى نۇيى خستۆتە پال شىۋازە كۆنەكەي خۆراك غەمباركردن، پاشان لەراستىدا بەدرىزايى قۇناغەكانى مېزوو مرۇف زىاتر ھەر خۇراكەكەي قۇناغى يەكەمى لەخۇراكى قۇناغى دوۋەم لەلا باشتىر بوۋە، دەتوانىن مرۇفى يەكەم بەيىنە بەرچاۋى خۇمان چۇن خەرىكى تاقىكردەۋە ھەموو جۇرەكانى ئەو خۇراكە بوۋە كە ناخى زەۋى بۇي فرېداۋتە دەرى، بەرادەيەك نەندىشەيەكى زۇرى توۋش بوۋە لەپىناۋى ئەۋەدا جۇرېك لەو جۇرانە بدۇزىتەۋە بتوانىت بەيى ترس لەناكامەكانى بيخوات، دواتر تاقىكردەۋە لەدۋاى تاقىكردەۋە خەرىكى تىكەلكردى ئەو ھەموو جۇرانەى خۇراك بوۋە جارېك لەگەل مېۋەجات و جارېك لەگەل بەروبوۋمى دەرەختى ترو جارېك لەگەل گۆشت و ماسى كەپىشتىر تاقى كرىبوۋنەۋە، بەلام لەمیانەى ھەموو ئەو تاقىكردەۋانەدا ھەرگىز تامەزرۇى ھىچ شتىك نەبوۋە ھىندەى تامەزرۇيى بۇ خواردىنى نىچىرە راۋكراۋەكان. ئەۋەتا ئىستاش دەيىنەت گەلە سەرەتايەكان تارادەى دېندەيى ئارەزوۋى خواردىنى گۆشت دەكەن، باخواردىنى سەرەكشىيان لەراستىدا دانەۋىلەم سەۋزەۋە ماست بىت، ھەر ئەۋەندەى ئازەلئىكى مردارەۋەبوۋيان توۋش بىت و بزافن ئەۋەندە نىيە گيانى دەرچوۋە بەنەۋسنىيەكى بىۋىنەۋە پەلامارى دەدەن، زۇر جارېش ۋاز لەلئىنانى دەھىن بۇ ئەۋەى كات بەقىرۇ نەدەن، ھەر بەكالى دەكەۋنە خواردىنى نىچىرەكەپان، تا ئەۋەندەى دانە بەھىزەگانىشيان يارمەتتايان بدات پەلە دەكەن لەلەتۋەتكردىن و لوۋشدانى، ئىدى ھىندە نابات ئىسقانىكى كەلەكەبوۋى لى دەھىلنەۋە. زۇرمان بىستۋە لەسەر جەندىن ھۇز كە ھەفتەيەكى تەۋاۋ لەسەر لاكى نەھەنگىك لەۋەپىون كەدەريا فرېى داۋتە سەر كەنارەكانى. ئەگەرچى خەلگى فويجى-پىش ھونەرى چىشت لئىنان بەباشى دەزانن، بەلام بەكالى زىاتر حمز لەگۆشت دەكەن، ئەگەر ماسىيەكىش بگرن لەپشت لوتەكانىيەۋە ھەلى دەدېن و بەيى ھىچ نامادەكردىن و خۇشكردىنكى دەكەۋنە خواردىنى ھەر لەتەۋقى سەرىيەۋە ھەتا پەرى

..... وىل دىرانت

كلىكى. گومانىردىن لەبەردەوامىبون و وشك نەگردنى سەمراچاوەكانى خۇراك واى لەو گەلە سەمەرتايانە كىردووە ھەرجىيان تووش بوو بىخۇن، ماسى و سەمگى ناوى و بۇقى دەريا و بۇقى وشكانى و مشكى بچووك و گەورەو جالجالۆكەو كىرەو دووپشك و كىچ و مېرو و كوللەو قومومۆكەو بىزىمژەو ھەموو جۆرەكانى مارو سەگ و ئەسپ و رەگى درەخت و ئەسپ و زالوو و چەند جۆرىكى خشۆك و مەل و... لەھەموو ئەو جۆرانە جۆرىك نىيە كەلەلەي ھۆزىكى سەمەرتايى دىارىكر او نەبووبىتە خواردىنكى بەتام، لەناو ئەو ھۆزانەدا ھەيانە لەراوگردنى مېروولەدا بىناوبانگن و ەستايەتى تىدا دەكەن، ھەيانە مېروو لەبەر خۇردا وشك دەكەنەو ەو ەمبارى دەكەن بۇ داوەتىكى چەور، ھۆزى تر ھەن ئەسپ لەسەرى بەكتىرى دەردەھىن و دەيخۇن و زۇر جىزىشى لى دەبىن، ئەگەر لەشۆپنىكىش بىبىن ئەسپىيەكى زۇر خىر بوونەتەو، دەستبەجى ھىرشىيان بۇ دەبەن و بەدەم ھىزەو ھاوارى ناھەنگنامىزەو دەكەونە لوئدانىان، بەو پىيەي ئەو ئەسپىيە دوژمنى مرۇفە، دواچار دۇزىنەو ەي ناگر ئەو نەوسنىيەى سنووردار كىرد كە خواردىنكى لەخواردىنكى تر جيا ناكاتەو، ناگر و كشتوكال مرۇفیان لەپشت بەستى تەواو بە راوگردن نازاد كىرد، لىئانى خواردىنىش لەسەر ناگر ھەردو توخمى سىلپۇزو نىشاستەى بۇ مرۇف تەوانەو كە لەناو تالى رووگە جۆرىبەجۆرەكاندان و واى لىدەكەن ئەگەر بەبى دەستكارى بخورپت بەناسانى ھەرس نەكرپت، و رەدە وردەش مرۇف پشتى زياترى بەدانەوئەو سەوزە بەست و كىردنى بەخۇراكى سەرەكى خۇى، ئەگەرچى لىئانى خواردىن لەسەر ناگر بەو پىيەى خواردىنە رەقەكان نەرمتر دەكات دەبىتە ھۆى پىيوست نەگردن بەجوپن و لىرەشەو ە گەندەلېوونى دانى مرۇف دەستى پىكرد كە بەكىكە لەنىشانەكانى ژيار^{۳۷}.

دواتر مرۇف خۇراكىكى تىرى خستە سەر لىستى جۆرەكانى خۇراك كەلەھەموويان بەتامىرو بەچىزتر بوو، ئەويش گۇشتى مرۇفى ھاوئەلى بوو، چونكە لە رۇزگارى خۇيدا خواردىن گۇشتى مرۇف لەناو ھەموو خەلكدا باو بوو،

تارادىمىك دەتوانىن بلىين لەناو ھەموو ھۆزە سەرھەتايىھەكاندا ئەو دياردەيھەمان ھەست پىكردووھ، ھەروەك چۇن لەناو چەندىن گەلىشدا بىنيومانە كە لەمىژووئەمكى دېرەنگدا بوونيان ھەبووھ، وەك دانىشتوانى ئايرلەنداو ئىيرىاو كۆمەلى بىكت، بگرە لەناو خەلكى دانىمارك لەسەدەى يانزەھەمدە، گۆشتى مرۇف لاي زۇر ھۆز بەمكىك بووھ لەپىداوئىستىيە سەرھەمكىيەكانى ژيان و خەلك نەرىتى مردوو ناشتەيان نەزانىوھ، تەنانەت خەلكى كۆنگۆى باكوور بەپىاوو ژن و مندالەوھ بەزىندووئى كېردراون و فرۇشراون، بەناشكراش وەك سەرچاوەيەكى خۇراك كېرىن و فرۇشيان پىوھ كراوھ^۸، لەدورگەى بەرىتەنياش گۆشتى مرۇف لەدوكانەكاندا دەفرۇشرا بەھەمان شىوئى فرۇشتىنى گۆشتى ئازمەل لەدوكانى گۆشتفرۇشەكانى ئەمپۇدا، ھەروەھا لەھەندىك دورگەى سلىماندا قوربانىيە مرۇئىيەكانىان دادەناو قەلەويان دەكردن -بەتايبەتى ژنەكانىان- بۇ ئەوئى وەك بەراز داوئەتتىكى چەورىيان بى رىك بختە^۹، ھەرچى خەلكى فويجىيە ئەوھ پاىپەيەكى لەسەگ بەرزترىان دەدايە ژن لەبەرئەوئى "بەگوتەى خۇيان" تامى گۆشتى سەگ خۇش نەبوو، كاتىك (پىار لووتى) بەدورگەى تاهىتى-دا تىپەرى سەرۆك ھۆزىكى پىر لەسەرۆك ھۆزەكانى بۇلىنىزىا كەوتە باسكردنى خواردن بۇى و گوتى: " پىاوى سېى ئەگەر بەباشى بېرژىندىرئ، تامى وەك تامى مۇزى گەپىو واىھ^{۱۰}، بەلام خەلكى فويجى چەزبان لەگۆشتى پىاوى سېى نەبوو لەبەرئەوئى بەقسەى خۇيان گوايا سوئرىيەكى زياد لەپىوئىستى تىدايەو دەمارى زۇرە، ئەگەر دەرياوانىكى ئەوروپاى بەكوتايەتە بەر چىنگيان رەنگ بوو لەبەرئەوئى بەكارى خواردن نايمەت لىي گەپىن، بەلاى ئەوانەوھ پىاوى بۇلىنىزىا تامى خۇشتر بوو^{۱۱}.

ئىنجا دەپرسىن، سەرچاوەى ئەم خووھ بۇجى دەگەرپتەوھ؟ شتىك نىيە ئەوھەمان بەتەواوى بۇ بەسەلىنىت كە بگەرپتەوھ -وەك پىشتر خەلكانىك مەزەندەيان كرىبوو- بۇ كەمى جۇرەكانى ترى خۇراك، خۇ ئەگەر واىبىت، ئەوھ دواى كۆتايپەھاتنى ئەو بىپىرشتىيەى لەسەرچاوەكانى ترى خۇراكدا ھەبوو، مرۇف

..... ریل دیورات

تازە فیر بوو بوو چیژ لەخواردنی گۆشتی مرۆڤ ببینیت و ئەو خووەی واز لێ نەهینا، لەبەرئەوەی خووەگە تازە رەگی داگوتا و خواردنەگەش نەوسی خەلگی دەجوولاند. ئەووە سروشتە، پێیدا بگەرێ دەبینیت خوینی مرۆڤ خواردنیکى بەتامەو ھەرگیز کۆتەرەیک لەو باستر نییە، تەنانەت رپووەگۆرە سەرھتاییەکانیش زۆر خیرا لەسەری رادەھاتن و ھەلپەیان بۆ دەکرد، ماویەکی زۆر دوورودرێژ ھۆزەکانیان خوینی مرۆڤیان دەخواردووە، ئەگەرچی ئەگەر لەھەلومەرجیکى تردا ژيانیان بەسەر بێردایە زۆر دلتەرم و ھەست ناسک دەبوون، جارێک وەك دەرمان دەیانخواردووە و جارێک وەك جۆرێک لەنۆژو پەرسن و جارێک بەناوی ئەمەگداری بۆ بەلئینیک، ھەمیشەش بەو برۆایەو دەیانخواردووە کە ھیزی زیندووی پیاوێ خوراوگە دەداتە ئەو کەسەى خوینەگە دەخواتەو، کەسێش لەم روووە شەرمی لەو نەکردووە ھەزى لەگۆشتى مرۆڤ بوو بۆیت. وەك دەردمەگەوێت خەلگە سەرھتاییەکان وەك ھوكمى ئیتیکى ھىچ جیاوازییەکیان لەنۆوان خواردنی گۆشتى مرۆڤ و خواردنی ئازەلدا نەکردووە، بگرە لەمالینیزیا جیى شانازی بوو سەرۆك ھاوړیکانى خۆى داوت بکات بۆ خواردنی گۆشتى مرۆڤیکى برژا، لەمەشدا سەرۆکێکى بەرازىلى گەفەیلەسووف بوو دەئیت: "کەمن دوژمنەگەم کوشت، ديارە بىخۆم باسترە لەوێ وازى لێ بەینم و بەو بەفیرۆ بروات و کەس کەلگى لێ نەبینیت. خواردنی مرۆڤ خراپترین شت نییە، بەلگە مردنەگەى خراپترین شتە، ئەگەر من کوژرام ھىچ جیاوازییەکی نییە لەلام دوژمنى ھۆزەگەم بمخوات یان فرێم بدات، لەکاتیکدا من خۆم لەناو ھەموو جۆرەکانى راودا ھىچ خۆراکێکم نەبینیوە ھیندەى گۆشتى مرۆڤ بەتام بێت، بەرپاستیش ئیو سەپى پێستەگان لەبەتامیدا گەشتوونەتە ئەوپەرى".

ئەوێ ھىچ گومانیکى تیدا نییە ئەوێ کە ئەو خووە لەرووی گۆمەلایەتیەووە گەلێک لایەنى باشەى ھەبوو، چونکە خووەگە لەرووی سەردەمەووە دەکەوێتە پێش پلانەگەى (سۆھت) سەبارەت بەکەلگ وەرگرتن لەو منداڵانەى بوونیان

..... میژووی شارستانی

پۆیست نییه، دواى ئهوه دهرقهتیکیش دهخاته بهردهم پیرهکان که مردنیک بمرن سوودی تیدا بیت بۆ خهنگی تر، بیجگه لهو بۆچوونهی دهلیت توقووسی بهخاک سباردنی تهرم خهرجیهکی زیادهیهو هیچ پۆیست ناکات. بهبۆچوونی مۆنتینی "ئهشکهنجهدانی مروڤ لهژیر دهمامکی خوداپهرستی و تهقوادا تا ئهوه کاتهی گیانی دهسپیریت - کهئهوه لهسهردهمی ئهودا باو بووه- زۆر درپندانهتره لهلینانی گۆشتهکهی و خواردنی لهپاش ئهوهی دهرمیت، دهبیت ههر یهکیکمان پزیر لهوهمهکانی ئهوی تر بگریت".

بابهتی دووهم

بناغه کانی پیشهسازی

ناگر - نامیره سههرهتاییهکان - چنینهو پیشهسازی سیرامیک - بیناسازی

- بارگراستهوه - بازارگانی و کاروباری پاره

ئهگهر مروڤایهتی مروڤ بهناخافتن دهستی بی کردبیت و زیار بهگشتوکان دهستی بپکردبیت، ئهوه پیشهسازی بهو ناگره دهستی بپکردوووه کهداهینانی مروڤ خوی نییه، بهلکو بهلای زۆرهوه پیدهچیت سروشت، جا یان لهپیی لیکخشانى لقو پۆپو گهلاى درهختهکانهوه، یان بههوی پریشکی ههورهتریشقهبهکهوه، یان بهئاوێتهبوونی بهرپکهوتی چهند توخمیکی کیمیایی، ئهم شته سهیرو سهمهراهی پیشکش کردبیت. مروڤ ههموو زیرهکییهکهی تهنها لاساییکردنهوهی سروشت و تهواوکردنی کارهکانی بوو، ههر ئهوهندهش سهیروسهمهراهی ناگری زانی، ئیدی بهههزارو یهک شیوه بهکاری هیئا، یهکهم شتیش بهمهزندهی ئیمه نهوهبوو مهشخهلیکی لی دروستکرد بۆ بهزاندنی دوژمنه ترسناکهکانی، دواتر بۆ گهرمیوونهوه بهکاری هیئا، بهومش توانی لهناوچه گهرمهسیرمکانی خوی دوور

بکەوئتەوہ بەرەو ناوچەگەلیکی نوێ گەگەمتر شەگەتیان دەکرد، بەو جیگۆرکێش پەیتاپەیتا ھەموو ھەسارە زەویی ئاوەدان کردەووە کردیہ مەزلگای خۆی، دواتر ناگری لەکانزاکاندا خستەکار، نەرمی دەکردنەووە دەیکوتان و تیکەن بە پەکتی دەکردن بەجۆرێک رەقت یان نەرمتری دەکردنەووە لەشکلی یەکمەجار کە لەکاتی دۆزینەوہیاندا ھەیانبوو. ناگر لای مرۆفی سەرەتایی بەرادیەک سەپرو سەمەرە بەگەلک بوو لەلای بووبوو موعجیزەیک شایستەئەوہی بکریتە خوداوەندو بپەرسرت، بۆیە ژمارەیک زۆر ناھەنگی پەرسنتی بۆ سازکردو کردیہ سەنتەرێک بۆ گوزەرانو بۆ مانی خۆی، ھەر جارێکیش لەجیگەیکەوہ بەرەو جیگەیکەکی تر باری بکردایە لەگەن خۆی ھەلی دەگرتو ھانای بۆ دەبرد، قایل نەدەبوو بەھیچ جۆرێک خامۆش بێت، بگرە خودی رۆمانەکان بوون پاکیزەیی بیگوناھیان لەسەر ئەوہ لەسێداردا وەک سزایەک بەرامبەر ئەو کەمتەر خەمیەیی نواندی و خەریک بوو ببیتە ھۆی خامۆش بوونی ناگرە پیرۆزەکەیان.

بەلام مرۆف ھەر لەو کاتەشدا گەھیشتا لەقۆناعی راوو ئازەلداری و کشتوکالدا بوو، ھەمیشە داھینەر بوو، مرۆفی سەرەتایی بەردەوام ئەقلى خۆی تیز دەکردەوہ بەو ھیواہی وەلامی شیاوی دەست بکەوئت بۆ ھەموو ئەو پەرسانەکی کە ژیانی ئابووری بەرپوویدا دەپورپووزاندن ، مرۆف لەسەرەتای سەرەتاوہ -بەرپروالەت- قایل بوو بەو شتانەکی سروشت پێشکەشی دەکرد، قایل بوو بەرھەمی زەوی بکاتە خۆراکی خۆی، قایل بوو بپست و فەرۆی ئازەل بکاتە بۆساک، ئەشکەوت و لاپایی گردەکان بکاتە شوپینی نیشتەجیی، دواتر بەمەزەندەئەئیمە (چونکە بەشی زۆری میژوو مەزەندەئەئەوہی تریشی ھەر گەسەو بەئارەزووی خۆی پەری دەکاتەوہ) کەوتە لاسایکردنەوہی کەرەستەکانی ئازەلان و دروستکردنی ئەو کەرەستانە، ئەوہبوو مەیموونی دەبیینی چۆن بەردو بەری میوہجات دەگریتە دۆزمنەکانی، یان چۆن گوێزو گوێجکە ماسی بەبەرد دەشکینیت، دواتر سەگالای دەبیینی چۆن

..... مېژوروى شارستانى
.....

بەربەستى ئاۋ بۇ خۇى دروست دەكاتو مەلى دەبىنى چۇن ھىلانەو جىگەى ھىلكە بۇ خۇى ساز دەكات، شامپانزى دەبىنى چۇن مائىك بۇ خۇى دروست دەكات كە تەواۋ لەو كەپرانە دەجوو كەمرۇف دروستيان دەكات، بۇيە ئىرمىى بەو ھىزە برد كە ئەو ئازەلانە لەچنگو دانو كەلبەو شاخەكانياندا ھەيانبوو، ئىرەىى بەپىستە جىرەكەيان دەبرد، ھەربۇيەش دەستبەجى كەوتە دروستكردى كەرەستەو چەكى ھاوشىۋەى چەك و كەرەستەكانى ئەوان، بگرە لەوانەى ئەوانىش باشتر، چونكە مرۇف (ۋەك فرانكلين دەئىت)^{۲۴} ئازەلئىكى كەرەستە دروستكەرە، بەلام ئەم خەسلەتەش (دىسان ۋەك ھەموو ئەو خەسلەتانەى ترى مرۇف كەخۇمانى پىۋە بادەدەين و ھەلدەكىشىن) تەنھا لەرووى پلەو بەلاپىيە لەبەردەم ئازەلاندا نەك لەرووى جۇرەو. ئەو رۋوھەى لەزىنگەى مرۇفى سەرەتايدا ھەبوو سەرجاۋەى زۇربەى كەرەستەكانى بوو، مرۇف لەدارى قامىش تىرو چەقۇو دەرزى و گۇزەى ئاۋى دروستكرد، ھەروھە لەلقوۋى درەخت مەقاش و قولپى ماسىگرىنى دروستكرد، لەتۋىكل و دەمارى درەختىش جۇرەھا بەنى جۇرى پۇشاكى دروستكرد، بىجگە لەھەموو ئەوانەش مرۇف دارەدەستى بۇ خۇى دروستكرد، ئەو دارەدەستەش چەندە داھىنانىكى سادە بوو بەلام ھىندە بەكەلك بوو ھەردەم مرۇف ۋەك ھىماپەكى ھىزو دەسەلات لئى دەروانى، ھەر لەدارە جادوۋىيەكەى ئاى زاۋا جىۋكەكانەو، لەدارگۇچانى شۋانەكانەو ھەتا دارەدەستەكەى موسا يان ھارون، دواترىش ئەو دارە عاجىيەى بالئۆزەكان لەرۇزگارى دەلئەتى رۇمانەكاندا دەبوو بىگرە بەدەستيانەو، ئەو تىلاپەى فالگرەكان روويان دەكرە نادىارو پاشان ئەو دارەى دادوەر يان شا دەپكرت بەدەستەو. ھەر ئەو دارە لەكشتوكالدا دواتر بوو بەپاچ، بەلام لەجەنگەكاندا بوو بەخەنجەر يان تىر يان پم يان شمشىر يان چەقۇ^{۲۵}. بەھەمان شىۋە مرۇف كانزاكانىشى قۇستەو ھەبەرد ئەو چەكانەى دروستكرد كەنەمپۇ پىشانگاناكان دەرازىننەو، چەكوش و مېخ و قاپى ئاۋوكولاندنى لئى دروستكرد، ھەروھە چەقۇو سەرەپم و مشارو پلئىت و ناخورو نوپل و پاچو

..... ویل دیورات
.....

دروشه‌ی لیّ دروستکرد، نامرازه‌کانی خوئی له‌جیهانی ئاژه‌لانیس دروستکرد، بیژنگی دروستکرد، که‌وچک، قاپ، دهوری، به‌رداخ، له‌نگه‌رو تۆر، هه‌موو ئەم شتانە‌ی له‌گوێ‌چکه‌ماسیی پهرش‌ویلاوی که‌ناره‌کان دروستکرد، شتی تری زۆر زه‌به‌لاح و زۆر وردیشی له‌شاخ و له‌که‌لبه‌و ددان و نیسک و موو و پیستی ئاژه‌ل دروستکرد، هه‌موو ئەو شتانە‌ش ده‌سکی ته‌خته‌یان به‌شیوه‌یه‌ک پیوه‌ ده‌به‌سترایه‌وه که‌نیشانه‌ی کارامه‌یی وه‌ستاگانیان بوون، چونکه ئەو ده‌سکانه‌یان به‌تۆپه‌له‌مووی لولدراو یان به‌گوریس یان به‌ده‌ماری ئاژه‌ل ده‌به‌سته‌وه، هه‌ندیک جاریش به‌که‌تیره‌یه‌ک ده‌یانبه‌سته‌وه که‌ له‌تیکه‌له‌یه‌کی سه‌پری خوین ناماده‌یان ده‌کرد. لی‌هاتوو‌یی مرۆفی سه‌ره‌تایی به‌لای زۆره‌وه هاوتا (یان ره‌نگه‌ بال‌تر بووبیت) له‌لی‌هاتوو‌یی که‌سیکی ئەم چاخه‌ نویه‌ی ئیمه‌ که‌ ژیریه‌کی مام ناوه‌نجیی هه‌بیت، ئەگه‌ر ئیمه‌ جیاوازیش بین له‌و سه‌ره‌تایانه، ئەوه‌ به‌هۆی چاکه‌ی ئەو زانیاری و نامرازو که‌ره‌ستانه‌وه‌یه‌ که‌ له‌به‌رده‌ستاندا که‌له‌که‌ بوون، جیاوازی ئیمه‌ له‌گه‌ل ئەواندا ناگه‌رپێته‌وه‌ بۆ بال‌یه‌کی ژیری که‌بلین خه‌سه‌له‌تی ئیمه‌ بیت به‌به‌راورد له‌گه‌ل ئەواندا، به‌راستی ئەو رۆلانه‌ی سروشت شاگه‌شگه‌یه‌کی سه‌هر دایانده‌گریت له‌و کاته‌دا که‌ کۆسپیک ده‌به‌زینن، به‌زاندنیک له‌گه‌لیدا هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن می‌شکی داهینه‌رانه‌ی خۆیان تیدا به‌کاره‌یناوه‌. ئەوه‌تا په‌کیک له‌و نامرازی کات به‌سه‌ر بردنانه‌ی ئەسکیمۆگان زۆر حمزبان لی‌هتی ئەوه‌یه‌ که‌ ده‌چنه‌ شوپینیکی سه‌خت و چۆله‌وانی، ئەوسا له‌وئ ده‌که‌ونه‌ پێشبرکئی ئەوه‌ی کئ ده‌توانیت نامرازیک دابه‌ینیت به‌که‌لگی رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی ئەو پێداویستیانه‌ی ژیان بیت که‌ تائه‌و کاته‌ شتیکیان نه‌بیت بۆ ئەو بواره‌ به‌شتی بی به‌سه‌رتیت^٣.

لی‌هاتوو‌یی مرۆفی سه‌ره‌تایی له‌هونه‌ری رستندا به‌شیوه‌یه‌ک ده‌رده‌که‌ویت که‌شایسته‌ی ئەوه‌یه‌ شانازی پیوه‌ بکه‌ن، لی‌ره‌شدا جاریکی تر مرۆف له‌رپورۆیشتنیدا وانه‌ له‌نازه‌له‌وه‌ وه‌رده‌گریت، له‌به‌ره‌ئه‌وه‌ی تاله‌ چنراوه‌کانی جالجالۆکه‌و هیلانه‌ی مه‌ل و پیکداپزانی تال و گه‌لاو به‌یه‌که‌داچوونیان له‌و نيمه‌نه‌ چنراوه‌ سروشتیه‌دا

كەلەدارستاندا ھەيە، ھەموو ئەوانە نموونەيەگى ديار بوون بۇ مرۇف كەھەستيان رادەگيشا، ئەو نموونەيە ھيئەدە روونە وامان ليدەكات بەلای زۆرەوۈ گومانمان بۇ ئەوۈ بچيت رستن لەكۆنترين ئەو ھونەرانە بزميرين كە مرۇف داپھيناون. ئەوۈتا موو و گەلاو تالو گياي دەپرستو پۇشاك و مافوورو حاجمى بۇ داپۇشيني ديوارەكانى لى دروست دەكردن، ئەوۈندەش دەستپەنگين بووۈ لەھەندىك كاتدا نەگەر بەپيشەسازى ئەم رۇزگارەدا بگەرپيت بەو ھەموو كەرەستەو ئامرازانەوۈ كەئىستا ھەن، شتېك نابىنيت لەدەستكردەكانى ئەوان باشتر بىت. ژنانى ئالوشيا سالىكى رەبەق بە رستنى كراسىك بەسەر دەبەن، ھىندىيەكانى ئەمريكاي باكووريش بەتانى و حاجم دروست دەكەن و دواتر برژانگى بۇ دەكەن و مووى تى دەناخن لەگەل تالى قاميشى رەنگكراو بەجوانترين رەنگو رەنگەكە لەروەكى توو دەردپىن، ھەتا ئەوۈ قەشە تىۈدۆت لەبارەى ئەو رەنگانەپانەوۈ دەئيت^{٢٧} : "ئەوۈندە روون بە رادىيەك برۈا ناكەم رەنگەكانى ئيمە بەلاشياندا بچن". ھونەر ئەو كاتە دەستى پىكرەد كە سروشت كۆتايى ھات، ئەوۈتا ئەو ئىسكى مەل و ماسى، ئەمۈش قاميشى ھەيزمرانى ورد، مرۇف بەشېۈمبەك دەستى تى خستوون كرددوونى بەدەرزى، ئەوۈ دەمارى ئازەل كە كراو بەتالە دەزووى ئەوۈندە وردو بارىك بەكونى دەرزى بەرگدروودا رەت دەبىت، چەند ئەو كوتى دەرزىيە تەسك و بارىكىش بىت. ھەروەھا مرۇف لەموو فەرش و قوماشى دروستكردوۈ، پىستى ئازەلشى وشك كرددۆتەوۈ پىلاوۈ پۇشاكى لى دروستكردوۈ، تاليشى لىك ئالاندوۈ رستنىكى ئەوۈندە بەھىز رستوونى و پاشان لەقە نەرم و تالە رەنگاۈرەنگەكانى ئەوۈندە چىنوۈ سەبەتەپەكى لى دروست كرددوون زۆر جوانتر لەوۈ لەچاخى نوپدا لەو بواردە بەرھەم دەھىنرى^{٢٨}.

پيشەسازى كووپەلە دروستكردنیش زۆر لەپيشەسازى سەبەتە دەچىت، بەلگە رەنگە لەوۈۈ وەرگىرابىت، چونكە ئەوان قورە گىراۈمكەپان لەسەر چوارچىۈمبەك لەچلى شۆرەبى دەگرتەوۈ بۇ ئەوۈ لەقەكان نەسووتىن^{٢٩}، بەمۈش قورەكە قاوغىكى

ویل دیورات۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

وشك دهبۇۋەۋە ئىدى نەدەسۋوتا، بەۋە ئەگەر چوارچىۋەى بىيەكەشى لى
بىكرايەتەۋە شىۋەى ۋەك خۇى دەقى دەگرت. رەنگە ئەمە يەكەمىن قۇئاغى ئەۋ
رېنگايە بوبىت كە ۋردە ۋردە گەشەى كىردو لەپىشەسازىى كوۋپەلەى ناسراۋ
بە(بۇرسەلان)دا گەيشتە چلەپۇپە، يان رەنگە تىشكى خۇر چەند پارچە قورپىكى
ۋشك كىردىتەۋە كە خراۋنەتە بەرى ۋ ئەۋمىش رېى نىشانى مرۇف دابىت بۇ
پىشەسازىى كوۋپەلە، دۋاى ئەۋە مرۇف تەنھا يەك ھەنگاۋى دەمىنىت، بىنىت،
ئەۋىش ئەۋەپە كەتىشكى خۇرەكە بگۇرپتەۋە بەناگر، دواترىش لەغۇلى زەۋى
قاپى ھەمەچەشەنە بۇ خۇى دروست بىكات كە لەبۋارە جىياجىياكانى ژيانىدا بەكارىان
بەينىت، بۇ چىشت لىنان، بۇ غەمباركىردن، بۇ شەمەك گۋاستەنەۋە، دۋاجارىش بۇ
رازاندەنەۋەۋە خۇدەرخستىن، ئەۋ نەخشەنەش كە بەنىنۇك يان بەئامرازە
تايپەتتەيەكانى خۇى لەسەر قورە تەپەكە دەينەخشاندن بەر لەۋەى ۋشك يىتەۋە،
ئەۋانە ۋئەيەكى ھۋنەرى بوون لەيەكەمىن سەرھەلدىنى ھۋنەردا، ھەرۋەك رەنگە
يەكەمىن سەرچاۋەى نوۋسىنىش بوۋىن.

ھۇزە سەرھەتايپەكان خشتىشيان ھەر لەۋ قورە اړوستكىرد كەخۇر ۋشكى
دەكردەۋەۋە لەۋەۋە خانوۋىيان بۇ خۇيان دروستكىرد، دواتر لەۋ خانوۋانەدا
نىشتەجىبوون كە دەكرىت ناۋىيان بنىن مائە نەخشىنەكان، بەلام ئەۋ خانوۋانە
يەكەمىن شىۋەى بىناسازىى مرۇف نىن، ئەۋ خانوۋانەى كە لە كەپرىكى قورپەنى
شۋىن نىشتەجىبى ھەمەجىكەۋە گەشەيان كىرد تاگەيشتە ناستى بەردى تايپەتى
بىناسازىى كەلەتەلارەكانى ئەينەۋاۋ بابلدا دەبىنرېن، ئەم گەشەكرنەش ئەلقە
بەئەلقەۋە بەگرىدراۋى بەيەكەۋە زنجىرەى بەست بەشىۋدەيك كەھەر يەكەيان
دەبوۋە ھۇكار بۇ ئەۋەى دۋاى خۇى، ھەندىك ھۇزى سەرھەتايى ۋەك فىداۋىيەكانى
نىشتەجىبى دورگەى سىلان خانوۋىيان نەبوۋ تىايدا نىشتەجى بىن، ئەۋان
ئەۋمىندەيان بەس بوۋ زەۋى بىكەنە راخەرو ناسمان بىكەنە جاجمىيان، ھەندىكىشيان
ۋەك خەلكى تسمانىا، پىدىن بىردە بەر كلۇرە بەتائەكلى درەختەكان، ھەندىكى

..... مېژوى څارستانىتى

دېرېان وەك دانىشتووانى باشوورى نيووېلژ نەشكەوتيان كرده خانەى خۇيان،
ھەندېكيان وەك بۆشمەنەگان بەربەستيان لېرەو لەوئى لەلقى درەخت دروست
دەگردو بەو بەربەستانە خۇيان لە با دەباراست ، زۆر بەدەگمەنىش بەرديان
لەزەوى دەچەقاندو بەقەوزەو لەقەدار دايان دەپۇشى، ھەر ئەو بەربەستانەى بۇ
خۇپاراستن لە رەشەبا دروست دەكران بوونە كەپر، ئەو كاتەى لەتەنىشتەكانيانەو
لايان بۇ دروستكرا، ھەر لەبەرئەوئەشە كەلەھەموو قۇناغەكانى گەشەكرىندا
دەبىنىت كەپر لای دانىشتووانى رەسەنى ئوستراليا ھەر لارە، ئەمە لەھەموو
كەپرەكانياندا ھەر بەو شېوہە دەبىنىت، لەسەرەتاكانەو كەكەپر لەلقەدارو گياو
خۆل دروستدەكراو تەنھا جېگەى دوو كەس ھەتا سى كەسى تېدا دەبۆو، ھەتا
دەگاتە ئەو كەپرە گەورانەى سى كەسو بەرەوزوور دەگرن، ھەرچى بىابان
نشىنىشە، ئىتر راوچى بېت يان شوانكارە، ئەو خېومتى پى باشتەر بوو بۇ خۇى تا
بتوانىت بۇ ھەر شوپىنىك دواى نېچىرەكەى كەوت لەگەل خۇى ھەلېبگرېت، بەلام
چىنە بەرزەكانى ھۆزە سەرەتايەگان، وەك ھىندىيەكانى ئەمريكا، ئەو تەختەيان
بەكار دەھىئا لەبىناكردنى كەپرەكانياندا، بەھەمان شېوہ ھۆزى ئىراكوايش لەو
دارەى كەھىشتا توپكەكەى پېوہ مابوو خانوويەكى فراوانيان دروست دەگرد
كەدرېزىيەكەى دەگەپشە ۵۰۰ پىو زمارەپەكى زۆر خىزانى دەگرەخۇى،
لەكۇتايىشدا دەبىنىت خەلكى ئۇقيانووسيا خانووى راستەقىنەيان لەپلېتى تەختە
دروست دەگرد كەزۆر وەستايانە دادەتاشراو بەو خانووانە گەشەى خانووى تەختە
كەپشە دوا پەلى خۇى^{۲۰}.

مرۇقى سەرەتايى تەنھا سى ھەنگاوى ماپەوہ لەسەر رېگەى ئەو گەشەپەى
دەپگەياندە سەرلەبەرى پېداوېستىيەكانى ژيارى ئابوورى: نامرازەكانى گواستەوہ،
پرۇسەكانى بازارگانى، شىوازەكانى ئالوگۇرى شەك. ئەگەر بروانىتە ئەو باربەرەى
بارى فرۇكەپەك دادەگرېت كەتازە نىشتۆتەوہ بۇ سەر زەوى، شىوازى گواستەوہى
شەك لەپەكەم قۇناغىيەوہ ھەتا دواھەمىن قۇناغى پېكەوہ دەبىنىت، گومان

..... وېل دېوران
.....

لهوډا نيبه پياو لهسهرتاډا خۇى بارى خۇى لهكۆل دىنا، مهگهر هاوسمرى بگرتايه، ئهو كاته ۇنهكهى دهبوو بارهكهى ههلگرېت، بهلكو ههتا رۇزگارى ئهمرۇش دهبينيت مرۇفى باشوورو رۇژههلاتى ئاسيا همر خۇى گاليسكهو گويدريزو ههموو شتيكى خۇيهتى، دواتر گوريس و نوپل و خولخولوكهى داهينا، جلهموى نازهلئيشى گرتو كرديه باربهرى خۇى، دواتر يهكهمين جورى بارههلگرى دروستگرد كهميژوو پيشانى دابين، ئهويش ئهوهبوو وههاى دهگرد نازهلهكانى لقهدارى دريژ بهدواى خۇياندا بهسهر زهوپيهكهدا رابكيشنو شمهكهكانى خۇى دهماويشته سمر ئهو لقهدارانه، دواتر كۆتهرهدارى لهشيوى تايه هيئاو خسته زير ئهو داره باركيشانهوه، دواتر ئهو كۆتهرانهى بهپانى بپريهوهو بهوه گهپشته مهنزين داهينانى ميكانيكى كهبريتى بوو لهتايه، چونكه تايهكانى خسته زير باركيشهكهوهو بهوهش گاليسكهى دروستگرد، همر لهكۆتهرهى دار كهلهكى دروستگرد بۇ بهپرينهوه لهئاو، ئهوهش بهوهى كۆتهرهكانى پيكهوه بهستهوه، همرهها بهلهميشى دروستگرد بهوهى كۆتهرهكهى ههلكۆلى و ناوهكهى بهتالگردوه، همر ئهوهندهى ئهوهشى بۇ مهيسهريوو رپوبارهكان لهبهردهميدا بوونه ريگايهكى ئاسانتر بۇ گواستنهوهى شمهك، همرچى وشكانيشه ئهوه سهرهتا بهدهشتو بهرزاييهكاندا كهريگهى هاتوچويان تيئا نهبوو ريگهوبانى بۇ خۇى دروستگرد، دواتر هيلىكى بۇ گاليسكه خۇشگرد، دواجارپش ريگهى بهتهواوى تهختو خۇشگرد بۇ خۇى، لهدواى ئهوهش كهوته ليپرامانى ئهستيرهكانو بهچياو بيباباندا كاروانهكهى ليدهخوپى و بهسهرگردنى ئاسمان ريگهى دهديوزيهوه، مرۇف كهوته بهرهو پيشردنى بهلهمهكهيشى چ بهسهولئيدان و چ بهچارۆكه يادان ههتا بهوپهري نازايهتتيهوه دورگه لهدواى دورگه لهدمرياش بپريهوه، لهدواى ههموو ئهوانهش زهرياي برى و كهلتووره ههزارانهكهى كيشومر بهكيشومر بلاوگردوه، لهمپروهو بهر لهدهستپيگردنى ميژووى نوسراو كاروبارى مرۇف بى گرفت دهگوزمرا.

..... مېژووی شارستانیتی

لهبهرتهوهش هیزه مرؤبییهکان و سمرچاوه سروشتیهکان بهچونیهکی بهسهر زهوپدا دابهش نهبوون، بویه دهینیت گهلیکی دیاریکراو بههوی گهشهکردنی تواناو نامادهباشیهکانی خویموه، یان بههوی نزیکیهوه لهکهرسته پیویستهکان، توانایهکی لهدروستکردنی ههنديک شتی دیاریکراودا بهیداکردو بهتیچوونیکي کهمتریش لهوهی دراوسیکانی دهیانویست بؤ بهرههمهینانی ههمان نهو شتانه، بهوهش کهوته دروستکردنی لاپهسای نهو شتانه ههتا نهومندهی لهپیویستی خوئی زیاتری بهرههم هینا، دپاره نهوسا نهوهی لیی زیاد دهبیت دهیداته دراوسیکانی بهرامبهر نهو شتانهی نهوان بهرههمی دههینن، ههر نهم نالووپیرهش سهرمتای بازرگانییه. هیندییهکانی شیشا لهکوژمبیا بهردی خوئیان ههنارده دهکرد کهلهولاتهکهیاندا زور بوو، بهرامبهر نهو خوئییهش دانهوئلهیان هاورده دهکرد کهمهحال بوو لهزهوییه وشکهکانی نهواندا سهوز بییت، ههنديک گوندی هیندییهکانی نهمریکاش لهوهدابوون پسپوری لهبواری دروستکردنی سهرمپم دا پهیدا بکهن، لهکاتیکدا ههنديک گوندی نیوگینیا لهدروستکردنی هاپو هاقاخی قورپیندا تایبهتمهندن، بههمان شیوش لهئهفهریقا دهینیت هؤزگهلیک ههن ناستگهریان کردوته پيشهی خوئیان، ههنديکیشیان پيشهسازیی بهلهم یان پم، نهو جوره پيشه تایبهتییاننهنش زور جار بؤ هؤزو گوندهکان بؤته هوی ناونانیاں بهناوی پيشهکانیانوه (ناستگهر، یان ماسیگر، یان کوبهلهچی..)، پی بهپی کاتیش ههر نهو ناوانه گوپزرانهوه بؤ نهو خانهوادانهی پسپوریان لهم پيشهوه لهو پيشهدا وهردهگرت. بازارگانیی بهبهرههمه زیادهکانهوه سهرهتا نالوگورکردنی دیاری بوو، بگره تهنانمت لهم رؤزگارهدا کهههموو شتیک بهحسابو کتابه رهنگه ههر دیارییهک (ههتا نهگهر داوهتیکی نانخواردنیش بییت) یان پيشهکیی سهودایهکی بازارگانییه یان پاشهکییهکهیهتی، نهوهی نهو نالوگورهشی ناستر کرد لهکاتی خویدا شهرو دزی و سهرانهو جهزاکردن و قهرههوبوکردنهوهوه نهو شتانه بوون کهههموو نهو نامرازانه وایان کرد کالاکان لهم ناوچه بؤ نهو ناوچه بجوولین.

مرؤف نەیدەتوانی رى لەو پڕۆسەيە بگریت، پاشتر وردە وردە سیستمی ئالوگۆر کەوتە سەرھەڵدان، ئیدی ناوەندەکانی بازرگانى و بازارو دوکان دامەزرێندان، ئەمیشیان سەرھتا ناوەناوہ بەیخ هیچ بەرنامەيەك بەرپۆەدمەجوو، دواتر لەوادەى دیاریکراوو زانراودا، دواتریش بوو بەھەمیشەيى. لەو شوپنانهدا وھا لەھەر کەسێک کرا کەگالایەکی ھەبوايەو خۆی پێویستی پێ نەبوايە، بیخاتەر وو بەرامبەر ئەو گالایەى پێویستی^{۲۱}.

بازرگانیکردن ماوەبەکی زۆر لەو ئالوگۆرە تیبەری نەکرد، چەندین سەدەى وپست ھەتا ئەوہى ئامرازێک داھێنری بەھایەکی خۆی ھەبیت و جوولەى بازرگانى خیراتر بکات، ئەوہتا ھەر پیاویکی دیاک بۆی ھەبوو بەتۆپەئێک شانە ھەنگوینەوہ چەندى ھمز بکات کووچە بەکووچەى بازارمکە بگەریت و بەدواى کپاریکندا بگەریت کە بتوانیت ئەو تۆپەئە ھەنگوینەى لێومرگریت و بەرامبەرکەى شتیکی بداتى بۆ ئەم کەلکی زیاتر بیت^{۲۲}. یەکەمین ئامرازەکانى ئالوگۆریش ئەو گالایانە بوون کەھەموو مرؤفێک دەیویستن و ھەموو فرۇشیاریک وەك نرخیک بەرامبەر گالاکانى خۆى وەرى دەگرتن، وەك خوڕماو خوئ و پێستەو خوړى و خشل و کەرەستەو چەك، لەم چەشنە ئالوگۆرەشدا دوو چەقۇ بەرامبەر جووتیک گۆرەوى بوو، سیانیىش پێکەوہ بەتانییەکیان دەکرد، بەجواریش بەرامبەر تەفەنگیک بوون، بەمپینجیشیان دەیانکردە ھێستریک، ھەر وھا دوو کەلێ بچووک بەرامبەر جوانوویەکی ماین بوون، ھەشت جوانووی ماینیش ژنیکیان دەکرد^{۲۳}، شتیکی ئەوتۇ نەبوو خەلک لێرەو لەوئو لەم سەردەم و ئەو سەردەمدا وەك بەکارھینانى پارە بەکاریان نەھینابیت: پاقلەو رۆنى ماسى و گوێچکە ماسى و بەردى شووشەيى و مووڕوو و گوێزى ھیندى و دانەوێلەو چاو بیبەرو دواجاریش مەرۆمالات و بەرازو ولاخ و کۆیلەکانیش، خۇ مەرۆمالات پێوہریکی لەباریش بوو بۇ پێوانەکردنى بەھای شتەکان و وەك ئامرازىکی ئالوگۆر لەنێوان راوچییەکان و شوانکارەکاندا، چونکە ئەو مەرۆمالاتە بۇ بەخێوکردن قازانجى دەکردو گواستنەوہشى ئاسان بوو بەو پێیەى

..... مېژووی شارسانتی

خۇی خۇی دەگواستەمۇ، بۇيە دەبېنىت خەلك و شتەگان هەتا سەردەمی ھۆمەرىش ھەر بەمەرومالات دەنرخىندران، قەلغانى (دیۆمدىز) بايى ھەشت سەر ئازەل بوو، كۆيلەيەكى كارامەش بەرامبەر چوار سەر بوو، ئەو دوو دەستەواژەيش كەرۇمانەگان بۇ مەرومالاتو بۇ دراو بەگارىان دەھىنان زۆر لەيەك دەچن، بۇ يەكەمیان دەستەواژەى Pecus و بۇ دووھەمیان دەستەواژەى Pecunia يان بەگاردەھىنا. ھەروھەا ویتەى گایان لەسەر دراوی كۆن دەنەخشانە، بەلكو ئەو وشەيەى لەزمانى ئىنگلیزىدا بۇ سەرپايە بەگاردەھىندرى كەپرېتییە لە Capital سەرچاوە مېژوویيەكەى لە رېى زمانى ھەرەنسىيەمۇ دەگەرپتەمۇ بۇ وشەى Capitale لاتىنى كە بەمانای مولك دى، ئەو وشەيش لای خۆيەمۇ لە Caput ھەرگىراوە كەبەمانای سەر دېت و مەبەست لى سەرىكى ئازەلە. ئەو كاتەى كانزاکان لەزەوى دەرهىنران ئىدى وردە وردە جىگەى شتەگانى تریان گرتەمۇ لەبەگاردەھىناندا ھەك پېوھرىكى نرخ، نمونەى ئەو كانزایانەش مس و برۇنۇو ناسنو دواجارىش زېرو زىو، چونكە ئەم دوانەى دوايى بەھايەكى زۆرو قەبارەيەكى كەمیان ھەبوو، بۇيە بوونە ئامرازى ئالوگۆرى ھەموو مەرۇفەگان، ئەم گواستەمۇەيش لەكالا پېوھرىيەگان بۇ دراوی كانزايى بەلای زۆرەمۇ داھىنانى خەلكانى سەرھتايى نەبوو، بەلكو ھەنگاوتكە خەلك لەسەردەمی مېژووی نوسراوھەدا ناويانە، ئە و خەلكە دراويان داھىناوھو ئاپىنيان ھىناوھتە ناراو، بەو شېوھەيش لەرپى ئاسانکردنى ئالوگۆرى شتە زیادەگانەمۇ بەسامانەگانى مەرۇفو ھەروھەا خۇشگوزەرانى مەرۇفەگانىان بىردەپشەمۇ^{۲۶} .

بابەتی سێهەم

رێکخستنی ئابووری

کۆمۆندی سەرەتایی – ھۆکارەکانی ئەمانی – بئەماکانی مولکداریتیی

تایبەتی – کۆیلائیەتی – سەرھەڵدانی چینهکان

بازرگانیکردن مەزنترین شتی سەرسامکەر بوو بۆ جیهانی سەرەتایی، چونکە ئەو دەمانە هیچ مولکێک بوونی نەبوو، بەو پێیەش هیچ سیستمیکی دەسەلات نەبوو مەگەر زۆر بەکەمی، ئەمە بەر لەوەی مولکایەتی بێتە ناو ژبانی خەلکەووەو کلکی خۆی بەدوای خۆیدا بەگێش بکات کەبریتییه لەبارەو پوول و قازانج. لەپەکەمین قۆناغەکانی گەشەئە ئابووریدا مولکایەتی – لەزۆرتەری حالتەکاندا – تەنھا لەسنووری ئەو شتانەدا گێری خواردبوو کەمولکدارەکە بۆ خۆی بەکاری دەھێنان، مانای ئەو مولکدارییەش ئەو سەردەمە ھێندە بەھێز بوو بەپراڤەیکە مولکەکان لەخاوەنەکەمیان نەدەبوونەووەو زۆرتەری کات لەگەئیشیدا – پاش مردنی – دەخرانە گۆرپەکەپەووە (ئەمە تەننەت خودی ژنەکەمیشی دەگرتەووە). ھەرچی ئەو شتانەئە پەپوھەندییان بەکەسی خاوەن مولکەووە نەبوو ئەووە مولکداریی لەبارەیانەووە بەو جۆرە بەھێزە پۆشن نەبوو، بۆیە ئەوھندە بەس نییە بلیت بێرۆکەئە مولکدارئە لەمرۆفدا بێرۆکەپەئەکی پەسەن و پەشەئە نییە، بەئکو دەبیت ئەوھش بلیت کە سەبارت بەو شتانەئە لەکەسیتیی مولکدارەکەووە دوور بوون بێرۆکەکە لەمیشکی خەلکدا بەپراڤەیکە لاواز بوو پێویستی بەتۆکەکردن و گوتنەووەئە بەردەوام ھەبوو.

ئەوھتا دەبیت زەوئە ھەتا پراڤەیکەئە زۆر ئای ھەموو گەلە سەرەتایەکان مولکی ھەموو کۆمەلگا بوو، ھیندیپەکانئە ئەمریکای باکوورو خەلکی پێرۆو

هيندييه كانى سمر گردى چيتاگونگ و خه لكى بۇرنيو و دانىشتوانى دورگه كانى دهرىاي باشوور، خه لكى لهو چه شنانه به لاي زۇردا- زهوى مولكى هه موويان بووه و به كۆمه ل كپلاويانه و دواترپش به كۆمه ل به ره مه كه يان به شكر دووه. له و باره يه وه هيندييه كانى نۇماها قسه به كيان هه يه ده لئيت "زهوى وهك ناوو هه وايه، ناكريت بفرؤشريت". به هه مان شيوه فرؤشتنى زهوى لاي خه لكى ساموا بهر له هاتنى مرؤفى سې پيست بۇ نهوئى نه بو بوو به داب و كهس نه يبيستبوو. پروفيسور (ريفرز) پي وايه كۆمونه زهوى له مالينيزيا و پؤلينيزيا هيشتا ماوت هه وه، ههروهك ده توانيت سمرنجى نه وه به ديت كه له ناو لاي بيريدا هه ر بوونى هه يه³⁰.

به لام كۆمونه له خوراكدا نه وه به شيوه يه كى كه متر باو بووه، چونكه نه وه له باره ي هه مه جه كانه وه دهرانريت نه وه يه هه ر كه سيك خواردينكى هه بو وايه له گه ل نه وه دا به شى ده كرد كه هيجى نه بوو، ههروهك نه و خووشيان هه بووه نه گه ر كه شت ياره كانيان پيويستيان به خوراك بو وايه خويان ده كرد به هه ر مالئىكى سهر رپكاكه يان كه نارم زوويان بكر دايه، به لكو نه ريتئىكى ترپش هه بووه برپتى بووه له وهى نه و كۆمه لانه ي بيپرشتى تهنگى پي هه لچنينايه هانايان ده برده بهر دراوسئى كانيان³¹. نه گه ر مرؤفئى كيش له ناو دارستانئى كدا دابنئى شتايه بۇ خواردينى زه مه خوراكه كه ي، نه وه خه لك چاوه رپي نه وه يان ليده گرد بهر له وهى ده ست به خواردين بكات بانگ له وانه بكات كه دهمانه وئى له گه لى بخون³²، نه گه رنا نه وه وه ها داده نرا كه كارئىكى چه وتى نه نجامدا وه. نه وه تا نه و كاته ي تيرنه ر چيرؤكى هه زارئىكى خه لكى له نده ن بۇ پياويكى خه لكى ساموا ده گپرئته وه، هه مه جيه كه به سه رساميه وه لئى ده برسيئت: "نه وه چؤن ده بيت؟ له وئى خواردين نييه؟ نه و پياوه هه زاره ها ورپي نييه؟ نه و جيگايه شوپنى نيسته جي بوونى لئى نييه؟ نه ي كه و ابئت نه و هه زاره له كوئى گه و ره بووه؟ ها ورپى كانى مالئان نييه؟"³¹.. برسويه كانى هيندييه كانئش هيجيان له سه ر نييه نه وه نه بئى داوا بكه ن و ده سته جئى به به خشنده يه وه داوا كانيان وه لام ده درئته وه، چونكه چه نده سه رچاوه ي خوراك

..... ریل دیورانٹ

لاى كەسى نانبدە كەم بېت، دەبېت شتېكى لى بىدات بەو داواكارە مادام پېۋېستى پېئەتى، "لەبەرئەۋەى ھەر ئەۋەندەى لەجېگەپەكى شارەكەدا دانەۋۆلە ھەبېت مەحالە كەسىكى بىرسىت تووش بېت " ^{۳۸}. نەرىتى خەلكى (ھۆتنتۆت) ۋەھا بوو ئەگەر كەسىك لەۋانى تر زىاترى ھەبېت لەگەئىان بەش بىكات تانەۋەى ھەموۋىان ۋەك يەكيان لى دېت.. گەپىدە سې پېستەكان لەكاتى گەشتەكانىاندا بۇ ئەفەرىقا سەرنجى ئەۋەپان دەدا —بەر لەۋەى ژيار بېپەرتەۋە بۇ ئەو كېشۋەرە- ئەگەر ديارىيەك بىرى بېپاۋېكى رەشپېست، جا ئەو ديارىيە خوارىن بوۋاپە پان ھەر شتېكى ترى بەنرخ، دەستبەجى لەگەل كەسوكارەكەيدا بەشى دەگرد، ئەگەر گەشتيارەكە دەستېك جلى پېشكەش بەپەكېك لەو رەشپېستانە بىكرداپە، ھەر بەپەلە دەپېنى ئەو رەشپېستەى ديارىيەكەى ۋەردەگرت خۆى بەشىكى ئەو دەستە جەلى دەپۆشى، دواتر دەپېنى ھاۋرېپەكى دەھات ۋ پانتۆلەكەى لەبەر دەگرد ۋ يەكېكى تر دەھات چاكەتەكەى لەبەر دەگرد. ئەسكىمۇكانىش بەھەمان شېۋە ھېچ مافېكى تاببەتېيان نەدەدەپە راۋچى لەو نېچىرەى خۆى راۋى دەگرد، بەلكو دەپوۋ نېچىرەكەى بەسەر ھەموۋ خەلكى ناۋاپەكەدا دابەش بىكات، ھەموۋ ئامرازو خۆراكە عەمبار كراۋەكانىش مولىكى كۆمۇنەپى ھەمان بوون. كاپتن كارفەر كاتېك ۋەسفى ھىندىيەكانى ئەمرىكاي باكور دەكات دەلېت "ئەۋان تەنھا لەگەرەستەكانى ناۋ مائدا مولىكان جىاپە، بەرامبەر بەپەگرتىش تادۋارادە بەخشندەن، ئەگەر يەكېكيان شتېكى لى زىاد بېت ۋ ھاۋرېكەى لەو شتەدا كەموگورتى ھەبېت پېۋېستە ئەۋەى يەكەمىان كەموگورتى ھاۋرېكەى پېركاتەۋە". بەھەمان شېۋە مژدەبەخشېكى مەسىحى دەنووسېت ۋ دەلېت "ئەۋەى زۆر بەقوۋلى پىاۋ سەرسام دەكات ئەۋەپە ئەو خەلكە دەپېنىت ھىندە بەناسكى ۋ بەگفتى شېرىن مامەئەى يەكترى دەكەن زۆر بەدەگمەن ۋېنەى ئەو مامەئەپەت لەناۋ شارستېنترىن نەتەۋەكانىشدا بەرچاۋ دەكەۋېت، ئەۋەش بېگومان دەگەرتەۋە بۇ ھەردوۋ دەستەۋازەى (مولىكەكەى من) ۋ (مولىكەكەى تۆ) كەكرىستۆستەمى پېرۆز

له باره پانه وه ده لئیت هرچی مەشخەلی چاکه په له ناخماندا دهیکوژیننه وه له بېری
نهو مەشخه له ناگری جاویرسیټیهک دادهگریسینن که نهو هه مه جانه هیستا پئی
ناشنا نه بوون". کهسیکی تر گهواهی ده دات و ده لئیت "به چاوی خۆم نهووم لئ
بینین که نیچیر که بیان نه گمر به که لگی به شکردن بهاتایه بهشیان ده کرد، به لام پهک
نموونه م بهرچا و نه کهوت وهک ده مهقاله و ناکوکی یان په خنه گرتنیک له شتیوازی
به شکردنه که، بۆ نموونه په کیکی بلخ دادپهروه رانه نه بوو یان ههر په خنه په کی تری
لهو بابه ته، ههر که سیکیان بگریت نه وهی پئی خو شتره به سکی به تال بخه ویت نهک
به وه تاوانبار بگریت که دهستی یارمتهی بۆ نه داریک دریز نه کردوه، هه موویان
خویان به نه ندای پهک خیزانی گه وره ده زانن"⁴¹.

بۆچی نهو کاتهی مروڤه گه پشته نهو دۆخه ی وا نه مروڤه به که مینک لایه نگری به وه
ناومان ناوه زیار، نیدی کۆمونه ی سهره تایی نه ما؟ (سمنهر) پئی وایه له بهر نه وهی
نهو کۆمونه په بوونیکي بایو لۆزی نییه، چونکه کۆسپ بووه له بهر ده م لمملانی
له پیناوی مانه وه دا، ههروه ها به پئی پئویست پالی به خه لکه وه نه ناوه هانی نه داون
به ره و داهیتان و چالاکو و ئابووری، ههروهک پاداشت نه کردنی که سی لئها توو و
سزانه دانی کهسانی لهو بیتوانا تر (مه گمر ته نها له ناو نه وانه دا که ناستیان له په که وه
نزیک بووه)، نهوه دزی گه شه کردن بووه دزی کی بهرکی سهرکه وتوو بووه له گهل
گروپهکانی تردا⁴². لۆکسیل له باره ی هه ندی که هۆزی هیندی له باکووری رۆژه لاتدا
دهنووسیت و ده لئیت "هینده ته مبه لن خویان هه چ شتیکی ناچینن، به لکو ته واو
پالیان داوه ته وهو بهشتیان به وه به ستووه که ده زانن کهسانی تر هه رجییان به ره م
هینا له گه لیان به ش ده کم، له بهر نه وه ش که که سی چوست و چالاک له بهر بوومی
زهوی ته نها هینده ی کهسیکی ته مبه لی به رده کهوت، بۆیه سال له دوا ی سان
به ره میان رووی له کزی ده کرد"⁴³. به بۆچوونی داروین ی ش په کسانیی ته واوی
نیوان فویجیبه کان هه موو هیوا په کی نهو خه لکه به گه پشته زیار له ناو ده بات⁴⁴، یان
رهنگه فویجیبه کان بلین نه گمر زیار بگاته لایان نه وه نهو په کسانیی له ناو ده بات

هاله ناراه. نهگەر نهوهش بزانی که زور جار کهسیکی سرکیش بهندهری
انهای خیزانی بهجی دهیشت بۆ نهوهی سرکیشیهکانی خوی بگهیهنیته
نهوهی نهو سنوورهی کهسوارکهی بریوانه، ئینجا کاره سختو دژوارمکشی
دیهکهپانده نهوهی پارچه زهوییهک له دارستانیکدا یان شیوهلانیکیدا یان زونگیکیدا
بۆ خوی بیچرپت، نهوه دیاره نهو کهسه ئیدی زور بهپهروشموه ئیشکی بهدیار نهو
مولکهیهوه دمکیشاو نهیدههیشت کهسیکی تر لی زهوت بکات، بهو پییهی ئیدی
نهوه مولکی تایبهتی خویتهی، ههتا دهگهپشته نهوهی کۆمهلهکه دواچار دان
بهمافه تایبهتییهکهیدا بنین لهو زهوییهدا. بهمهش جوړیکی تری مولکی تایبهتی
هاته ناراه¹⁴، ئهم جوړه داگیرکردنهی زهوی و زاریش لهگهڵ زورتر بوونی ژمارهی
دانیشتوندا ورده ورده پهری سهندو گهپشته نهو رادهیهی لهسر خاکی کۆن
جیگهیهک نهمینیتهوه، ههتا کار لای نهو کۆمهلگانهی لهوانی تر نالۆزتر بوون
لهپهپهوندیهکانیاندا گهپشته نهوهی مولکداریی تایبهتی بیته سیستمی زال. پاره
داهاتو ئهم فاکتورانه لهوهدا یارمهتیدهر بوون بۆ داهینانی که بهناسانی بتوانیت
سامان کهلهکه بکاتو بیگوازیتهوهوه ههوالهی جیگهی تری بکات. مافه کۆنهکانی
هۆزو دابو نهریتهکانیان بهوپهری ماناوه روالهتی مولکدارییان بهخۆوه گرت.
کهسی مولکدار نهو کاته بریتی بوو لهخهلیکی گوند بهکۆمهل، یان شاکهپان، ئینجا
نهو مولکدارییه ناوه ناوه سهرلهنوی گهلالهوه دابمش دهکرایهوه، لهنیوانی سیستمی
کۆن و سیستمی نویشدا نهو سهردهمه بهسهرچوو کهمولکداری دهستاودهست بکاتو
بهناجیگیری بمینیتهوه، ئیدی بهدوای نهوه مولکداریی تاکهکهسیی تایبهت
بهشیوهیهکی گومان ههلهگر سهقامگیر بوو، بوو بهسیستمی نابوویری بنهرهتی
لهکۆمهلگاکانی نهو سهردهمانهدا کهمېژوویمان نوسراوتهوه.

بهلام نهو کاتهی گشتوکال ژباری بهبنیاتنان بنیات دهن، نهو گشتوکاله چۆن
گهپشته سیستمی مولکداریی، ههر بهههمان شیوه گهپشته سیستمی کۆیلایهتی،
نهو سیستمی گروپه راوچییهکان پیی ناشنا نهبوون، چونکه لهو گروپانهدا

..... ویل دیورات

کەژیانان تەنھا لەسەر ڤاوگەردن بەند بوو ژنی ڤاوچیبەگەو مندالەکانی کارە سادەکانیان ئەنجام دەدا، هەر ئەوانیش بۆ ئەو کارانە بەس بوون، ڤیاوەکانیش ژیانان بەم جۆرە بوو: قۇناغئیکی پشێو کەبریتی بوو لەجالاکی راووشکار یان شەرو کوشتارو بەدوایدا قۇناغئیکی پشوو و قاچ درێژکردنی دواى ماندووویی و شەکەتی، ڤەنگیشە ئەو تەمبەلئییەى وەک مۆرکئیکی ھۆزە سەرەتاییەکانی لئھاتووہ، بەمەزەندەى ئیە، لەم خووەوە ھاتبیت، خووی پشوووانی خاووخلیچکانەى پاش ماندوووبوونی شەرو کوشتارو ڤاوگەردن، ئەگەرچی ئەم خووە لەو سەردەمانەیدا تەمبەلئى نەبوو ھیندەى پشوووان و کات گوزەراندن بوو. لەپیناوی ئەوەدا کە ئەو چالاکییە بچەرچەرە ببیتە کارئیکی نەپساوەى بەردەوام، دەبوو دووشت ئەنجام بەدیت: ڤایەخدانى ڤۆژانە بەزەوی، ھەر وھا دابەشکردنی کار.

ڤیکخستنی کار بەھۆی نزمی ناستی چالاکییەو ھیندە توندوتۆل نابت، چونکە خەلک تەنھا بۆ خۆیان کار دەکەن، بەلام ئەگەر وای لئھات کار بۆ کەسانی تر بکەن، ئەو ەبئگومان دەبیت لەدوارجادا ڤیکخستنی کار پشت بەھیزو بەناچارکردن ببەستیت، ئەو ەش لەبەرئەو ەى سەرھەلئانی کشتوکال و ھاتنەکاھەى جیاوازی لەناستی خەلکەکاندا لەناکامدا گەپشتە بەکارھینانی ئەو کەسانەى لەپرووی کۆمەلایەتیەو ە لاوازن لەلایەن ئەو کەسانەو ە کەلەرپرووی کۆمەلایەتیەو ە بەھیزن. ئەو کەسەى پئیشتر لەجەنگدا سەردەکەوت پەى بەو ڤاستییە نەدەبرد کەدیلى جەنگ بەزیندووپی کەلگی زیاتری ھەبە، ھەر لەو ڤیئەشەو ە تا سیستمی کۆیلایەتی بەرفراوانتر بوایەو تەشەنەى بگردایە کوشت و ڤېرو خواردنی گۆشتی خەلک لەلایەن پەکتڤیەو ە پرووی لەکەمى دەکرد، کەواتە مرؤف لەپرووی ئیتیکیشەو ە ھەنگاویکی مەزنى بەرەو پئیشەو ە نا، وازی لەکوشتنی ھاورپەگەزەکەى و خواردنی گۆشتەکەى ھینا، بەو ەندە وازی لەدوژمنەکانی ھینا کە دەپکردنە کۆیلەى خۆی. ئەمەرو ەش تەشەنەسەندنیکی لەو بابەتە لەسەر ئاستیکی فراوان لەبەرچاودایە، ئەو ەتا نەتەو ە سەرکەوتوو ەکان وازیان لە کوشت و ڤېرى دوژمنە

..... وېل دېورانت

په پټا نەو پەگسانییەى لەناو گروپە خۆرپسکەکاندا هەبوو دەیانگۆرپ بەجیاوازی لەناستداو جیاوازی لەئینتیمای چینایەتیدا، چونکە لەکۆمەلگەى سەرھتاییدا - بەگشتی- جیاوازییەك نییە لەنیوان کەسیکی سەریەست و کەسیکی کۆیلەدا^{۶۰}، بەلکو کۆیلەکردن و جینی کۆمەلایمیتی جیاواز لەو کۆمەلگەیدا بەدی ناکەیت، جیاوازی نیوان سەرۆک و رەعیەتەکانیشی تەنها جیاوازییەکی زۆر بچووکە. پەیتا پەیتا کەرەستەو پێشەسازییەکان ئالۆزتر بوون، ئەوەش وایکرد کەسى لاوازو بێتوانا ملکەجی ویستی بەھیزو لێھاتووەکان بێت، ھەرچەند داھینانیکی نوێش دەرکەوتایە دەبوو چەگکیکی نوێ بەدەست بەھیزەکانەو، ئەوەش دەسەلاتیانى بەسەر لاوازەکانەو زیاتر دەکردو دەبوو ھۆی زیاتر چەوساندنەوھیان. دواى ئەوە سیستمی میراتگری جیاوازییەکانى لەناستی گوزەرانددا قوولتر کردموه، بەوہى بێجگە لەو ئیمتیازەى بەھیزەکان کە بریتی بوو لەھەبوونی دەرھفت لەبەردەمیاندا، ئیمتیازیکی تریشى پێ بەخشین کەبریتی بوو لەمولکی بۆماوہ، ئیدی ئەو کۆمەلگانەى رۆژیک لەرۆژان چونیەك و پیکەوہ گونجاو بوون کردنى بەژمارەییەکی لەبن نەھاتووی چین و توپز و ناوہندی جیاجیا، ھەستی دەولەمەندەکان بەدەولەمەندی خۆیان و ھەزارەکان بەھەژاریی خۆیان بوو ھەستیەك کە بەھۆیەوہ بەگز یەکتەیدا دەجوونەوہ. بەم شێوہیە مەملانیی جینەکان بەدریزیی ھەموو چاخەکانى میژوو وەك ھیلکی سوور رێچکەى خۆى گرت، ئەم شەپەى نیوان جینەکانیش ئەو دەولەتەى دامەزراند کە ئیدی بواریک نەمایەوہ بۆ خۆلادان لەدامەزراندنى لەپیناوى رێکخستنى ئەو چینانەداو پاراستنى مولک و مال و جەنگ بەرپاکردن و سازدانى ناشتی.

باسی سیھەم توخە سیاسییە کانی ژیار

بابەتی یە کەم

بەچە کانی حکومەت

غەریزە ی کۆمەلایەتی – پشیری سەرەتایی – ھۆز – خیل – شا – جەنگ

مرۆف بەخواستو ئارەزووی خۆی نازەئیکى سیاسى نییە، ھەر کەسێک لەگەن
ھاوئەکانیدا یەکانگیر دەبیت ئارەزوو و خولیاى خۆی پالئەری نین بۆ ئەو
یەکانگیربوونە ھێندەى ئەوەى دابو نەریت و بارودۆخى ناھەموار پالئە دەنن،
تاک ئەوەندەى لەتەنھایی دەترسیت ئەوەندە کۆمەلگەى خۆش ناویت، بۆیە لەگەن
خەلکانى تردا یەک دەگریت چونکە گۆشەگریی دووچارى مەترسی دەکات، بێجگە
لەوہى شتیکی زۆر ھەن دەسیت بەھاوکاری کەلکی زیاتر بگەیمن تا بەدەست بۆ
بردى تاکەگەسیانە. لێرەو ھەر مرۆفیک لەناخی خۆیدا بوونەوہریکی کئیویەو
چۆن دوزمن بەرەوڕووی دوزمنەگەى دەبیتەوہ ئەمیش بەھەمان شیوہ بەوہپەری
قارەمانیتیوہ بەرەوڕووی دنیا دەبیتەوہ، جا ئەگەر ھەموو شتیک بەخواستى
مرۆف بەرپۆہ بجوایە ئەگەرى زۆر ھەبوو دەولت ھەر بوونی نەبووایە، بگرە ھەتا
لەرۆژگارى ئەمپروشاندا دەبینى مرۆف رفیکی زۆرى لەدەولتەتە، مردن و باج
وەرگرتنى لەلا وەک یەکە، تاسووقى حکومەتیکی لەکەمترین بواردا دەسلاتی
بەسەریدا ھەبیت، ئەو کاتەى دەبینیت داواى یاسا و رێسای زیاتر دەکات ئەوہ تەنھا
لەو روانگەییوہ داوايان دەکات کە دەبیت دراوسێکی ئەو یاسایە پەپەرەو بکات،
بەلام خۆی، ئەوہ ئەگەر لێی گەرین یەکسەر بەلای بى سەرەوبەرەییەکدا

بادەداتەو ھېچ بېرکردنەو ھېچكى فەلسەفى بۇى جەلەوگېر نەكرى، پېشى واىە ياسا - بۇ ئەو- ھېچ پېئويست ناكات و شتىكى زيادەيە .

ئەگەر بېروانىتە سادەترىن كۆمەلگەكان لەرپووى پېكھاتەو، ئەو ھىندەى نامىنى بلىت ھېچ روالەتتىكى حكومەتيان تيادا بەدى ناكەيت، پراوچييە سەرەتاييەكان نارەزووى پەسەندكردى ھېچ بە ياسايىكردىكى ھەلسوكەوتيان ناكەن، تەنھا ئەو كاتە نەبىت كە پېكرا دەچنە گروپكەو ھەو خۇيان بۇ دابەشكردى رۇن نامادەدەكەن، لەغەپرى ئەو ھالەتەدا، ئەو سەپرى ھۆزى بوشمەن بكە، دەبىنىت ھەك ناسايى لەچەند خىزانىكى پەرتەوازەدا زيانيان دەگوزەرېن، بەھەمان شىو ھەس كورتەبالاكانى ئەفەرىقاو خەلگە خۇپسكەگەى ئوستراليا بەشىو ھېچكى كاتى و بۇ ئەركىكى كاتى نەبىت رېكخستنى سىياسىيانە پەسەند ناكەن، ھەرئەو ھەندەش ئەو رېكخستنە نەركە كاتىيەگەى خۇى بەجىگەياند خىرا بلاوى لىدەكەنەو ھەر خىزانىكىان دەبىتەو بە خىزانىكى سەربەخۇ. خەلگى تسمانيا نە سەرۇكىان ھەپەو نەياسا و نەحكومەت، فېدېيەكانى دانىشتووى سىلان بەپى پەيوەندىيە خىزانىيەكان بەسەر چەند گروپكدا دابەش بوون، ھېچ حكومەتيكىان بەسەرەو نىيە، كووبيەكانى سۇمەترا بەبى ئەو ھەس دەسەلاتى بەسەرياندا ھەبىت زيان دەگوزەرېن، ھەر خىزانىك خۇى ھوكمى خۇى دەكات، لەناو خەلگى فېجى زۇر بەكەمى گروپك دەبىنىت ژمارەيان لە دوانزە كەس زياتر بىت، بەھەمان شىو تانچىيەكان لەچەند گروپكى پەرتەوازەدا دەزىن كەھەر گروپكىكان ۱۰ خىو ھەبىت و نابىت، كۆمەلى ئوسترالىيەكانىش زۇر بەدەگمەن لەشەست كەس تېپەر دەكات، ئەو كۆمەلەش بەمەبەستى زۇر تاپەتتى ھەك پراوكردى نەبىت گردنابنەو، بەبى ئەو ھەس ھېچ سىستىمىكى سىياسى ھەمىشەپى يەكى خستىن.

ھۆز يەكەم شكىلى سىستىمى كۆمەلەپەتتى ھەمىشەپى بوو، مەبەستىشمان لەھۆز كۆمەلەك خىزانە كە پەيوەندى خىزماپەتتى پېكەو ھەيان دەبەستىتەو ھەو

لەپارچە خاكيكدا (لەزۇرتىنى حالەتەكاندا) دەژىن و يەك پەمرستراوى ھاوبەشيان ھەمىيە و يەك حكومت بەمبىي ياساگەلىكى ديارىكراو بەرپۆھيان دەبات، جا ئەگەر كۆمەلىك ھۆز لەژىر چەترى سەرۆكىكدا خرىپوونەوہ ئەوہ تىرە پىكىدى، تىرە دووھەمىن ھەنگاوە بەرەو پىكھاتنى دەولەت، بەلام گەشەكردن لەسەر ئەم رىگايە زۆر بەخاوى بەرپۆھ چووہ، چونكە زۆر گروپ بى سەرۆك بوون، گروپى تىرىش ھەبوون —بەبرواى ئىمە— سىستىمى سەرۆكايەتتيان قبوول نەكردووہ لەحالەتى جەنگدا نەمبىت، بۆيە ديموكراسى مۆركىكى ئەم چاخەى ئىمە نىيە كە بۆمان ھەبىت خۆمانى پۆوہ بابدەين لەبەردەم چاخەكانى تردا، لەبەرئەوہى ئەو ديموكراسىيە لەگروپە سەرەتاييەكاندا بەجوانترين شىوہ بەرجەستەبووہ. ئەوہتا حكومەتەكانى ئەو گروپانە ھىچ نىن ئەوہ نەبىت كە سەرۆك خىزانەكانى تىرەكە پىكەوہ لەسەرى رىدەكەوتن، ھەرگىزىش رىگەيان نەداوہ دەسەلاتىك لەخۆرا سەرھەلدا. ھىندىيەكانى ھۆزى ئىراكۆو دلاوېر دانيان بەھىچ ياساو دىسپلېنىكدا نەدەنا بەدەر لەو جوارچىوہ سروشتىيەى بەكەلكى خىزان يان تىرە دەھات، سەرۆكەكانىشيان تەنھا دەسەلاتىكى بچووكيان ھەبوو كە پىرانى تىرەكە ھەركات بيانويستايە دەپانتوانى ئەو دەسەلاتەشيان لى بسىننەوہ. ھىندىيەكانى ئۆماھاش نەنجومەنى (حەوت كەسى)يان ھەبوو كە ئەندامەكانى ئەو نەنجومەنە تادەگەيشتنە كۆدەنگى، بەردەوام تاوتوې مەسەلەكانيان دەكرد، ئەگەر لەگەل نەمەدا باسى كۆبوونەوہ بەناوبانگەكەى ئىراكوا بكەين، كە تىايدا كۆمەلىك ھۆزى زۆر لەسەر پىرسگەلىك رىكەوتن و ھەموويان پىكەوہ وابەستەى رىكەوتننامەيەكى ناشتياپارىزى بوون، دەمىنيت كەلىنىكى زۆر لەنىوان ئەو ھەمەجانەو دەولەتانى مۆدېرندا نامىنىت، بەئى.. دەولەتانى مۆدېر كە لەكۆمەلەى نەتەوہكاندا بەلئىنى بلاوكردنەوہى ناشتى دەدەن و رەنگە دواتر ئەو بەلئىنەى خۆشيان نەبەنەسەر.

بەلام ئەوہ جەنگە سەرۆك و پادشاو دەولەت دەخولقېنىت، ھەرۆك ئەوانىش جارىكى تر دېنەوہو جەنگ بەرپا دەكەنەوہ. لەساموا سەرۆك تەنھا لەحالەتى

..... ويل ديورانت

جەنگدا دەسەلاتى ھەبوو، خۇ ئەگەر شەھەر نەبووايە خەلگەكە ھىندە گوڭيان پىئە دەدەدا، ھۇزى دياك ھىچيان لەبارەى حكومەتەو دەدەزانى ئەو دەسەلاتە نەبىت كە سەرۆكى خىزان بەسەر خىزانەگەى خۇيەو ھەببوو، ئەگەر تووشى شەپكەش بېوونانە نازاترين كەسى خۇيان دەكرە سەركردەو ئىدى كوپرانە گوڭپرايەئى دەبوون، پاشان ھەر كە شەپكە تەواو بوايە بەتەواوى مانا لەسەركردەميان دەخستو دەيانگىرپرايەو سەر كارەكەى پىشتىرى خۇيە. لەسەردەمى ئاشتيدا زياترينى دەسەلات دەچوو دەستى كاهين يان سەرۆكى جادووبازان، ئەو كاتەى سىستىمى دەسەلات گەشەى كردو پادشايى بوو روالەتى باوى لەناو زۇربەى ھۇزەگاندا، شا فەرمانەكانى خۇيە لەفەرمانەكانى ئەو جۇرە خەلگانەو (كاهين و جادووبازان) ھەل ھىنجا، ھەموو ئەو فەرمانانەشى خستە زېر ركىضى خۇيە، ئەركى جەنگاورو باوكى بەتەمەن و كاهين، بەرداھەك دەبىنىت دوو ھىز حوكمى گروپەكان دەكەن: وشە لەسەردەمى ئاشتيداو شمشىر لەسەردەمى تەنگزەدا. كەواتە ھىز تەنھا كاتىك بەكاردەھىئىرى كە رېنمايىكردنى خەلك بەقسە نوشوستى بەھىئىت. بەدريژايى چاخەكان ياساو بىروباومرە ئەفسانەبەھەكان شانبەشانى بەكترى ھەئىانكردوو، يان ھاوكارىى بەكترىيان كردوو لەحوكمردنى مرؤفەگاندا يان ھەر بەكەيان ماوہىەك ئەو كارەى ئەنجامداو، ھىچ دەولتەتەك ھەتا دەگاتە رۇژگارى ئەمپۇى ئىمەش نەبوپراو لەبەكەيان جودا بىكاتەو، كى دەزانىت، خۇ رەنگە سەرلەنوئى بەكانگىرىش بىنەو.

بەلام بابزانين چۇن جەنگ بەسەرھەلانى دەولت كۇتايى ھات؟ ئەمە لەبەرئەو نىبە كەمرؤف بەخۇرسك ئارەزووى جەنگ بىكات، ئەوھتا زۇر گەلى دواگەوتوو بەرداھەكەى زۇر ئاشتى پەرومەن، ئەسكىمۇكان ھەرگىز لەو ھالى نەدەبوون بۇچى ئەوروپاىبەكان وپراى ئەوھى ھەموويان ھەلگىرى بەك ئاپىنى ئاشتىخوزانەن كەچى وەك نەھەنگى دەريا دواى بەكترى كەوتوون بۇ لووشدانى بەك، يان بۇچى ھەندىكىان زەوى ئەوانى تر زەوت دەكەن، بۇيە وەك جۇرەك

له پیر وژکردنی څاگهگه‌ی څوځیان په‌ندیکیان هه‌بوو ده‌یانگوت: "ئای چه‌نده جوانه
چاچه‌گه‌ی ئیمه به‌فرو به‌سته‌له‌ک بیت!! چه‌نده جوانه ئالتوون و زیوی
شاردراوه‌ی ژیر تاویرمه‌کانی ئیمه، نه‌و ئالتوون و زیوه‌ی مه‌سیحیه‌گان زور
چاوبرسیانه له‌سمری به‌ریوونه‌ته سه‌روگوځیلاکی په‌ک، که‌وتبیته ژیر به‌فریگی
چروپری وه‌هاوه که‌دهستیان نه‌یگاتی!! بی به‌روبوومی څاگه‌گه‌ی ئیمه سه‌رچاوه‌ی
به‌خته‌وهریمانوه هر نه‌ویش له‌ته‌مای ده‌ستدریژکاران رزگاری کردووین..".
له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا ژیانی څه‌لکه سه‌ره‌تاییه‌گان پر بووه له‌جه‌نگی نه‌پراوه،
پاوجیه‌گان له‌سمر شویننه‌کانی راوکردن به‌شهر ده‌هاتن که هه‌رده‌م به‌نیچیر
ناوه‌دانیش بووه، شوانکاره‌گان له‌سمر له‌وهرپگای تازه به‌شهر ده‌هاتن بۇ پانه
نازه‌له‌کانیان، کشتیاره‌گان له‌سمر زه‌وی تازه‌و نه‌کځلراو به‌شهر ده‌هاتن، هه‌موو
نه‌وانه‌ش ناوه‌ناوه به‌مه‌به‌ستی توله‌سه‌ندنه‌وه به‌شهر ده‌هاتنه‌وه، یان بۇ نه‌وه‌ی
نه‌وه‌ی نویی څوځیان له‌سمر ره‌قی و له‌سمر دیسپلین رابه‌ینن، یان بۇ نه‌وه‌ی که‌می‌ک
جووله‌ بده‌نه ژپانه رپوتینییه بیزارکه‌ره‌گه‌یان، یان بۇ نه‌وه‌ی ده‌سته‌که‌وتیک
له‌تالانی بچنه‌وه، یان کچیک دیل بکه‌ن و برپینن، زور به‌که‌میش نه‌وانه له‌سمر
نابین و بیروباوهر شهریان کردووه، سیستم و داب‌ونه‌ریتی تایه‌متیان هه‌بوو که
شهرپه‌کانیان بی له‌قالب دده‌ا، وه‌ک نه‌وانه‌ی ئیمه هه‌مانه، چه‌ند کاتزمی‌ریکی پوژ
یان چه‌ند پوژو هه‌فته‌و مانگیکیان دیاری کردبوو که له‌و ماوانه‌دا هه‌مه‌جیی
نه‌فس به‌رز بوی نه‌بوو که‌س بکوژیت، هه‌روه‌ک چه‌ند رپسایه‌کیان دانا‌بوو که
نه‌ده‌بوو که‌س سه‌ره‌پچییان بکات، هه‌ندی‌ک رپگاش هه‌بوون نه‌ده‌بوو که‌س
ده‌ستدریژی بکاته سه‌ریان، هه‌ندی‌ک بازارو نه‌څوشخانه‌شیان هه‌بوو نه‌ده‌بوو
شهریان تیدا بکریټ. هه‌ر به‌م شپوه‌یه بوو کو‌مه‌له‌ی ئیراکوا ناشتییه‌گی مه‌رنی بۇ
ماوه‌ی سپسه‌د سال به‌رقه‌رار کرد، به‌لام له‌گه‌ل هه‌موو نه‌وانه‌شدا شه‌ر نامرازی
دیاریکراوی (هه‌لپژاردنی سروشتی) بوو له‌نیوان نه‌ته‌وه‌و گروپه سه‌ره‌تاییه‌گاندا.

..... ویل دیورانٹ

ناکامی شەپەکان سنووریکی کۆتاییان نەبوو تیایدا رابووەستن، ئەو شەپانە فاکتەریکی بێبەزەیی بوون بۆ هەلکەندنی گەلە لاوازەکان و بنج کردنیان، ناستی مەرفیشیان لەپرووی نازایی و توندوتیژی و دەرەقی و زیرەکی و ئیھاتویبەو بەرزتر کردووە، هانی مەرفیشیان دەدا بۆ داھێنان، بوونە ھۆی دروستکردنی نامرازگەلیک کە پاشتر نامرازی سوودبەخشیان لێ دەرچوو، ھەروەھا داھێنانی چەندین ھونەری جەنگی کە دواتر دەبوونە ھونەری ئاشتییانە، "ئەوھتا چەندین ھیلی ناسنین ئەمەرق وەک بەشیک لەپلانی جەنگ دەست پێدەکەن و سبەپنێ دەبنە نامرازیکی بازراگانیکردن!!"، لەسەرپوو ھەموو ئەوانەشەووە جەنگ ئەو کۆمۆنەو بێ سەرەوبەرەییە نەھیشت کە لەناو گروپە سەرەتایبەکاندا زال بوو و لەبری ئەوانە سیستم و یاسای خستە ژاپانیانەو، بوو بەھۆی بەکۆیلەکردنی دیلەکانی جەنگ و ملکەج کردن بەچینەکان و سەرھەڵدانی حکومەتەکان. لەپراستیدا مولکداری دایکی دەولەتەو جەنگیش باوکیتی.

بابەتی دووھەم

دەولەت وەک رێکخستنی ھێز - کۆمەلگەیی دژھاتی - پایە

دەروونیەکانی دەولەت

نیچە دەلیت: "گروپیک نازەلی سرکی درندەیی سبب پێست، گروپیک لەشکرکێشی بەرپێز، بەھەموو سیستمە جەنگی و ھێزە رێکخراوەکیانەو، بەجەنگە ترسانەکانیانەو، شالۆ دەبنە سەر خەلکیکی زۆر کە پەنگە لەپرووی ژمارەو زۆر لەخۆیان زۆرتر بن، بەلام ھیشتا سیستمیکیان بۆ خۆیان دانەپشتوووە کە بارودۆخی خۆیان بێ دیاری بکەن، ئەمە بنەجەیی دەولەتە". لیستەر وێدیش دەلیت: "دەولەت - وەک شتیکی جیاواز لەسیستمی ھۆزگەراییی- ئەو کاتە دەستپێدەکات کە پەگەزێکی مەرقی بەلاماری پەگەزێکی دیکە دەدەن"، ھەروەھا ئۆپنھایمەر دەلیت:

"چاۋ بەھەر لايەكدا بېگېرېت دەبىنىت ھۆزىكى جەنگاۋەر پەلامارى سنوورەكانى ھۆزىكى تر دەدەن كە ھىندەى ئەوان خۇيان بۇ جەنگ تەيار نەكرىدېت، دوايىش لەخاكى ئەو ھۆزە ناامادەپەدا خۇيان ۋەك گروپى چاۋدېر جىگىر دەكەن ۋە دەۋلەتى تىدا دادمەزرىنن"، تاتزىنھۆفەرېش دەلئىت: "توندوتىزى ئەو نامرازىيە كە دەۋلەتى خولقاندوۋە"، گامپلۇۋىزېش لەوبارەپەۋە دەلئىت: "دەۋلەت ناكامى پەلامارە، برىتىيە لەپىكھاتنى چىنئىكى فەرمانرەۋا لەسەر كەتوۋەكان بەسەر سەرى دۇراۋەكانەۋە"، سىمەنرېش دەلئىت: "دەۋلەت ناكامى ھىزە ۋە ھەمىشە بەپالېشتى ھىزىك دەمىنئىتەۋە".

ئەم مل پىكەچكردنە لەپى توندوتىزىيەۋە زۇرتىنى كات سەرۋگولايلاكى گروپىكى كشتوكالىنى جىگىر دەگرېتەۋە لەلايەن ھۆزىك لەپراۋچى ۋە شوانكارەكانەۋە، چۈنكە كشتوكال شىۋازى ناشىيانەۋە ناتوندوتىزى فېرى مرۇفە دمكات ۋە مرۇفە لەسەر زىيانىكى رۇتىنى رادەھىنئىت كە ئەمرۇى لەگەل دوينئىدا جىاۋازىيەكى نەبىت، بەھۆى رۇزىكى درىزى پەر لەماندوۋىيەۋە مرۇفەكان شەكەت دمكات، خەلگىكى لەو جۇرە سامان كۆدەكەنەۋە، بەلام ھونەرۋە ھەست ۋە نەستى جەنگيان لەبىر دەچىتەۋە، ھەرچى پراۋچى ۋە شوانكارەپە، كە لەسەر مەترسى راھاتوون ۋە لەجەنگىشدا لىھاتوويىيان پەيداگردوۋە، ئەۋە ۋەك جۇرئىكى ترى پراۋى نىچىر سەپىرى جەنگ دەكەن، كە ھىندە مەترسىيەكانى لەمەترسىيەكانى پراۋكردن زۇرتىر نىيە، جا ئەگەر سەرچاۋەكانى ناۋ جەنگەل ۋەشكى كردو ئەۋ نىچىرەى تىدا نەما كەدلىان دەپخوازىت، بان ئەگەر بەھۆى نەمانى لەۋەرگەى پېۋىستەۋە رانە ئازەلەكانىيان رپوۋى لەكەمى كرد، ئەۋ كاتە بىاۋانى پراۋو شوانكارەكان بەچاۋى ئىرەپىيەۋە دەرۋاننە كىلگەكانى گوند بەۋ ھەموۋ خىروپىرەۋە كەتياپانداپە، ھەر خىراش بىانۋىيەك دەدۇزنەۋە بۇ ھىرشكردنە سەر گوند، لەمەشدا لەخەلگى ئەم سەردەمەى ئىمە دەچن كە ھەر خىرا پاساۋ بۇ پەلاماردان دەدۇزنەۋە، دواترىش پەلامارەكەپان دەدەن ۋە تالانى خۇيان دەكەن ۋە ئەۋسا فەرمانرەۋابى دەۋلەتىش دەگرنە دەست، بەلام فەرمانرەۋابى

..... ریل دیورات

قۇناغىكى درىنگتر بەگۈپرە پلەكانى پىشكەوتن، فەرمانرەوايىەك كە بەر لەجاخەكانى نووسىنەوہى مېژوو بوونىكى ئەوتۆى نەبوو، چونكە دوستبوونى دەولەت پىويستى بەگۈرانكارى بىنەرەتى ھەپە لەبنەماى رېنكخستنى كۆمەلەپتەدا، بىنەماكە واى لىدېت دەسلەت بگەوېتە دەست ئەو كەسەى جەلەوى بەدەستە نەك خزم وەك ئەوہى لەكۆمەلگە سەرھەتايىەكاندا باوبوو، نەگەرچى ياساى جەلەوگىرى لەباشترىن حالدا ئەوہىە كە چەند گروپىكى خاوەن سروسىتى جياواز جۆرە پەكانگىرىيەك بگەوېتە نىوانىانەوہ ج وەك ياسا ج وەك بازركانى سووديان پى بگەپەنىت. تەنانەت لەم حالەتەشدا ئەو جەلەوگىرىيە وەك دەپىنىن زۆر بەدەگمەن نەبىت تەمەنى درېز نەبىت، مەگەر پىشكەوتنىك لەبوارى داھىناندا ھىزى لايەنى خاوەن ھىزى زياتر كرىدبىت و باپى ئەمۇندە چەك و كەرەستەى خستبىتە بەردەست كە نەگەر شۆرش ھەلەپسا بتوانىت كپى بكتەوہ. لەحالەتى جەلەوگرتنى ھەمىشەپىشدا دەپىنىن خولىاى خۇسەپاندىن زياتر بەلەى شاردراروھىيدا دەروانىت، بەرادەپەك ھىندەى نامىنىت خۆى لەناخى مرۇقەكاندا بشارىتەوہ. ئەو كاتەى فەرەنسىيەكان لەسالى ۱۷۸۹دا شۆرشيان بەرپاكرد، خەرىك بوو پەى بەو راستىيە نەبەن (ئەگەر كامىل نىمۇلاين وەبىريانى نەھىناپەتەوہ) كە ئەو چىنى خانەدانانەى فەرمانرەوايىان دەكەن بەر لەھەزار سال لەئەلمانىاوە ھاتوون و بەزەبرى ھىز خۇيان بەسەر ولاتەكەياندا سەپاندووہ، بەراستى زەمەن شتىك لەپىرۇزى دەبەخشىتە ھەموو شتىك لەبووندا، تەنانەت پىستىن دزىيەكانىش ناساپىە كە دەپىنىن لەنئو دەستى نەوھكانى دزەكەدا وەك مولكىكى پىرۇز خۇيان دەردەخەن كە نەكرىت دەستدرېزىيان بكرىتەسەر. ھەموو دەولەتلىك بەستەم دەست پىدەكات، بەلام ھىندە نابات خووگرتن بەمەلكەچى دەبىتە حالەتلىكى وپزدانى و ھەر خىراش دواى ئەوہ ھەموو ھاوالاتىيەك واپەستەپى بۇ ئالا ناخى دەھەزۇنىت.

ھاوالاتى لەم بارەپەوہ كارىكى راست دەكات، چونكە سەرھەتاي دەولەت بەھەر چەشنىك بىت ھىندە نابات دەبىتە پاپەپەكى سەرھەكى ياسا و رىساو ناتوانرىت وازى

لې بهیږی، چونکه نهگەر بازارگانی کۆمهلیک هۆزو خیل پیکهوه بیهستیتهوه، بهیوهندییهک لهنیوان خه لکه کهدا دروست دهییت که له بناغه دا پشت به خزمایه تی نابهستیته به لگو پشت بهو بهیوهندیانه خویان دههستیته که لهنیوان خه لکه کهدان، کهواته ناچار دهییت نهگەر بهاداتشینیش بووه بناغه یهک بۆ ریکخستنی نهو بهیوهندییه دابتاشری. دهتوانین کۆمه لگهی دیهات بکهینه نمونه بۆ نهو راستییه، گوند جیکه ی هۆزو خیلی گرتوهو بوو بهروالتهی ریکخستنی کۆمه لایهتی ناوخوی، نهو گونده حکومه تیکه ساده ی بۆ خوی دروستکرد که هیندهی نهماوه بلین دیموکراتییه، حکومه تیکه دنگهکانی بریتین لهچهند ناچهیهکی بچووک که سهرۆک خیزانهکان تیایدا کۆدهبنهوه، بهلام ههر تهنا بوونی نهو گروپانهو زۆروهوهندییان، پیوستی بههیزکی دهرهکی بووه بۆ ریکخستنی بهیوهندییهکانی نیوانیان و بۆ نهوش که بیانکاته بهشیک لهتورپیکه نابوووبی بهرفراوانتر، ههر دهولمتیش بوو نهو که لینهی پرکردوه، ئیتر با لهسهرفاتا نهو دهولته ههرچییهکی تیدا بیت که خه لک لئی بترسن و لئی بسله منهوه. دهولته تهنا لهو دا نامینیت هیزکی ریکخهر بیتهو هیچی تر، به لگو دهییته نامرازیک بۆ پیکهوه هه لکردنی بهرزهوهندییهکانی سه دان گروپی رکابهر که کۆمه لگه لهشکله نامیته کهیدا پیکدههینن، ههر نهومنده دهولته نهوهی بۆ چوهسهر، پهتی دهسه لات و یاساکانی خوی زیاتر بۆ دوور دهه اویت و چوارچیوهی خوی پهیتا پهیتا فراوانتر دهکات. نهگهرچی شهره دهرهکیهکانیش زۆر لهوانه ی بهر له پیکهاتنی دهولته ویرانکارتین، بهلام نهو شهرانه ناشتی ناوخوی سه قامگیرتر دهکهن و پایهکانی چیگیرتر دهکهن. نهومنده بهسه دهولته بهو پیناسهیه بناسیت که بریتیه لهناشتییهکی ناوخوی بهمه بهستی ناماده باشی بۆ جهنگلیکی دهرهکی. خه لک کاتیکی زوریان نهویست ههتا لهوه تیبگهن که باجدان به دهولته باشتره لهوهی بهربنه سهروگوپلاکی پهکتری، سه رانه بدن بهیهک دزی گهرهوه زه به لاج باشتره لهوهی بهرتیل بههه موو لایهکنا بلاو بکه نهوه. نهگهر دهتهو پت نهوش بزانیته که

..... ویل دیورات

كۆمەلگەيەكى لەو چەشنە ماوەيەك بەبى سەردار بەمىنئەتەو جىي لى دەفەومىت، ئەو سەيرى گروپى پاگمندا بگە كە لەكاتىكدا شاگەيان مرد ناچار بوون ھەموويان خۇيان پىر چەك بگەن، چونكە ياسابەزىئەكان ئاشووبو كوشتوبېرو دزى وتالانىيان بەھەموو ولاتدا بلاوكردەو^۵. سېنسىر راستى كرد كاتىك گوتى: "بەبى دەسەلاتىكى ئوتۇكرات مەھال بوو گەشەي كۆمەلگە قۇناغە بەرايىەكانى خۇي بېرئىت"^۶.

بەلام ئەو دەولەتەي تەنھا پىشت بەھىز دەبەستىت ھىندە نابات بىناكەي توشى داخوران دىت، چونكە خەلك ئەگەر بەسروشتى خۇيان بەئەمەكەش بن، بەلام ديسان ھەر بەسروشتى خۇيان كەللەرەقن، ھىزىش وەك باج وەھايە، تاجمەندە پەنھان و ناراستەوخۇ بىت سەرگەوتنى زياترى لى دەچىرئەتەو. لىرەو دەولەت —بۇ ئەوئى پارىزگارى لەخۇي بگات بەناي برە بەر چەندىن نامرازو رېگە كە ھەندىكەيان ھەبوون و بەكارى دەھىئان و ھەندىكى تريان بەخۇي دايدەھىئان بۇ ئەوئى راسپاردەكانى خۇي بگەيەنئەتە خەلك، وەك خىزان و كلىساو قوتابخانە، لەپىناوى ئەوئى رەوشتى وابەستەي بەنىشتمانەو و شانازىكردن بەو نىشتمانەو لەناخى ھاولاتىدا بچىنئىت، دەولەت بەو جۆرى پىگەياندەنى ھاولاتى كارى بەسەدان پىاوى بۇلىس نەما، راپەكى گىشىشى بۇ يەكانگىر بوونى ملكەچانە و وابەستەكارانە دروستكرد، چونكە ئەو جۆرە يەكانگىرىيە بۇ حالەتى جەنگ زۇر زۇر پىويستە، لەسەرپو ھەموو ئەوانەشەو، كەمىنەي دەسەلاتدار ھەولياندا بالادەستى خۇيان كەلەرپى ھىزەو بەسەپاندىن سەپاندوويانە بەسەر خەلكدا، بگەنە كۆمەلگەيە ياسا كە بشىن بۇ ئەوئى بەسەرئىك دەسەلاتەكەي خۇيانى بى سەقامگىرتر بگەن و بەسەرئىكى تر شتىك. ئاسايش و ئارامى بىبەخىش بەخەلكەكە بۇ ئەوئى دەسەلاتەكەيان پەسەند بگەن، ئەو بەخىشەش برىتییە لەداننان بەمافەكانى رەغىەتدا "دان پىدانانىك بىانخاتە سەر خولىاي پەسەندكردنى ياساكان و لایمىنگىرىكردن لەدەولەت".

بابەتی سیھەم

ياسا

نەبرونی ياسا- ياساو دابو نەرىت - تۆلەسەندەوہ - جەزاکردن -
دادگاگان - مەینەتى - شەرەشمشیری بەرابەرانە - سزادان -
نازادى سەرەتايى

ياسا لەگەڵ موئكدارى و هاوسەرگىرى و حكومەتدا پىكەوہ دىن، چونكە
نزمترین كۆمەلگەگانن ئەوانەى بەبج ياسا كاروبارى خۇيان پايى دەكەن. ئەلفرىد
راسل وائاس دەئىت: "لەگەڵ گروپە ھەمەجىيەكانى ئەمريكاي باشوورو
رۆژھەلاتدا ژيانم بەسەربردووه، لەناوياندا نەياسام بەرچاو كەوتووہو نەدادگا
بىجگە لەراپەكى گشتى كە خەلكى گوند زۆر نازادانە دەرى دەپن، ھەموو
مروفيكى ئەوانە زۆر بەوردى ريز لەمافی ھاورپكانى دەگريت، دەستدرئيزكردە
سەر ئەو مافانە زۆر دەگمەنە يان ھەر مەحالە، ھەموو خەلك لەو جۆرە
گروپانەدا تارادەمىك چونیەكن"^{۷۱}.. بەھەمان شيوە ھيرمان ملقىل شتىكى لەو
بابەتە لەبارەى خەلكى دورگەى ماركساس دەنووسيت و دەئىت: "ئەو كاتەى لەناو
ھۆزى تايپى بووم، ھەرگيز كەسيك بەتۆمەتى دەستدرئيزكردە سەر خەلكانىكى
لر نەدرا بەدادگا، ھەموو شتىك لەو دۆلەدا بەھيمنى و بەرپكوپيىكى بەرپوہ
دەجوو، كە ھەرگيز لەناو گروپە مەسيحىيەگاندا نەگەر باشترین و پاكترین و
بىخەوشترینيشيان ھەلبزئريت، لەجۆزى ئەوان نابىنيت، ئەم قسەيە
نازابەتییەكى دەوئت ھەتا بيليم، بەلام دەيليم، چونكە قسەيەكى راستە"^{۷۲}.
حكومەتى روسىاي كۆنیش چەند خانووپەكى دادگای لەدورگەكانى ئالووشیادا
دروستکرد، بەلام ھەرگيز بەدرئزايى پەنجا سال ئەو دادگایانە كارپكيان نەبوو

..... ریل دیورات

بيكەن، برينتون دەئيت: "تاوان و دەستدریژی لەنیو هۆزی ئیراکوادا لەسایهی سیستمه کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ياندا هینده کهم بوو که خه‌ریکه وامان لئ بئیت هیچ پاساوئیک شک نه‌به‌ین بۆ هه‌بوونی یاسای سزادان لەنیویاندا"^۸. ئەمه‌ نه‌و هه‌لومه‌رجه نموونه‌ییانه‌ن، یان رهنگه‌ نه‌و شکله‌ نموونه‌ییانه‌ی بارودۆخ بووبن له‌پشتی ئی‌مه‌وه که نه‌نارشیسته‌گان (فه‌وزه‌وییه‌گان) خوازیاری گه‌رانه‌وه‌یان، به‌لام نه‌م شکله‌ ده‌بئیت هه‌ندیك ده‌ستکاری بکړیت، له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی گروپه‌ خۆرسکه‌گان ئازادییه‌کی رۆژه‌ییان هه‌یه له‌به‌رده‌م کۆت و به‌نده‌گانی یاسادا، به‌که‌م چونکه به‌خۆیان ملکه‌چی کۆمه‌لئیک داب و نه‌ریتن که له‌رووی توندوتۆلی و دژواریی به‌زاندنیان وه‌ک هه‌ر یاسایه‌کی تر وه‌هان، دووه‌میش چونکه تاوانه‌گانی توندوتیژی له‌سه‌ره‌تادا وه‌ک مه‌سه‌له‌ی تایبه‌تی تاکه‌که‌سی داده‌نرێن که تیاياندا تۆله‌سه‌ندنه‌وه سه‌رپشکه‌وه نه‌وه‌ش رینگه‌ بۆ خوی‌نرپشتن خۆش ده‌کات.

داب و نه‌ریت بۆ نه‌وه‌ی بینه‌ بناغه‌یه‌کی جی‌گیرو به‌هێز ده‌بئیت له‌ژێر هه‌موو دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌گاندا خۆیان قایم بکه‌ن، چونکه نه‌و داب و نه‌ریته وه‌ک نه‌و به‌رده‌ نه‌جوول‌اوه‌یه که له‌بناغه‌ی خانوودایه‌، پایه‌گانی‌شی بریتین له‌و بیرو‌پا هه‌مه‌رهنگ و کرداره‌ جۆراوجۆرانه‌ی که زه‌مه‌ن به‌ئه‌لقه‌یه‌ک له‌په‌رۆزی ده‌وری گرتوون، له‌کاتی شلۆق بوونی یاسا یان هه‌ر گۆرانکاری و پشێویه‌کی‌شدا شتی‌ک له‌جی‌گیری و له‌پێسا ده‌به‌خشنه‌ کۆمه‌لگا، نه‌و سه‌قامگیرییه‌ی داب و نه‌ریت ده‌یداته کۆمه‌لگه‌ وه‌ک نه‌و سه‌قامگیرییه‌یه که وه‌چه‌خسته‌وه‌وه غه‌ریزه‌ ده‌یده‌نه‌ رهنگه‌زی مرۆی. له‌لایه‌کی تره‌وه داب و نه‌ریت نه‌و به‌رده‌وامییه‌ جه‌نده‌باریه‌یه که می‌شکی مرۆفه‌گان له‌سه‌ریاندا ده‌هێلێته‌وه، چونکه نه‌گه‌ر مرۆف نه‌و که‌نالانه‌ی نه‌بێ که له‌میان‌ه‌یان‌ه‌وه‌ بێرک‌ردنه‌وه‌و کارک‌ردن به‌شێویه‌کی نه‌ستیانه‌ی ناسان رۆده‌چنه‌ خوارئ، نه‌وه می‌شک ناچار ده‌بوو به‌رامبه‌ر هه‌ر شتی‌ک دوودلی دایگ‌رێت و هه‌ر خێرایش وه‌ک شیت له‌به‌ر شته‌گان هه‌ئیت.

سنووره‌گانی غه‌ریزه‌و خووره‌ه‌شت و داب و نه‌ریت و باره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌گان تیک‌را

بەگۈيرەى ياسايەكى نابوورى ديارى دەبىت كە بۇ كەمىك واز لەزۆرىك دەھىنىت، چونكە كارى عەفەوويانە باشتىن پىگمبە مروۇف لەپىگەيەوۈ بچىت بەپىرى ھەر خرۇشىنەرىكى دەرەككەيەوۈ ئەگەر دووبارە بۆۈ، يان بچىت بەپىرى ھەر ھەلوپىستىكەوۈ ئەگەر بۇ جارىكى تر يەخەى گرتەوۈ، ھەرچى بىر كىردنەوۈى رەسەن و جەختىردنەوۈىە لەسەر رەفتار و ھەئسوكەوت، ئەوۈ بى سەرەوبەرەيە لەپىچكە بەردەوامەكەى خۇيدا و مروۇف دەرەقەتى نايت، مەگەر تەنھا لەحالىتەنكى ئەگەر بىەوېت رەفتارى ناسايى خۆى بەشىۈەيەك بگۇرپت لەگەن ئەو ھەلوپىستەدا بىگونجىنىت كە يەخەى گرتوۈ، يان لەو حالەتانەدا كە ھىوايەكى بەوۈ ھەبىت قازانچىكى زۇر لەو جەختىردنەوۈو بىر كىردنەوۈىە بچىتەوۈ.

جا ئەگەر ئەم بناغە سىروشتىيە كە برىتىيە لەدابونەرەيت، لەرپى نايىنەوۈ دىئايىيەكى ناسمانىشى بۇ زياد بكرىت، دابونەرەيتەكانى باووباپىرانمان ھەمان ئەو رەفتارنە بن كە خوداۋەندەكان لىمانى دەخوازن، ئەو كاتە دابونەرەيت لەپاسا بەھىزتر دەبىت و مروۇف بەشىۈەيەكى جەوھەرى لەئازادىيە خۇرسكىيەكەى دوور دەخاتەوۈ، تۇ ئەگەر بتوانىت سنوورى ياسا بىبەزىنىت ئەوۈ نىوۈى ئەو خەلگە سەرسام دەكەيت كە لەقوولايى ناخەوۈ ئىرەيى بەھەر كەسىك دەبەن بتوانىت زىرەكانە ئەو دوژمنە دىرىنە بۇر بەدات، بەلام ئەگەر سنوورى دابو نەرەيت بىبەزىنىت ئەوۈ دەكەوېتە بەر رقى ھەمان، چونكە دابو نەرەيت لەناو خەلك خۇيانەوۈ سەر دەردىنىت، لەكاتىكدا ياسا لەلايەكى سەرۋوتەرەوۈ بەسەپاندىن دەسەپىندىرپت بەسەرياندا. ياسا زياترىنى كات مەرسوومىكە دەسەلات وىستووېەتى، بەلام دابونەرەيت ھەئىزاردىنى سىروشتى ئەو جۇرانەى رەفتارە كە لەرپى ئەزمونەكانى كۆمەلگەوۈ باشىيان سەلىندراوۈ، ئەو كاتەى دەولەتىش جىگەى خىزان و ھۆز و خىل و كۆمەلگەى گوندنشىن دەگرپتەوۈ كە ھەموويان سىستىمى سىروشتىن، ياسا لەچارەسەرەكانىدا جىگەى دابونەرەيت

..... ویل دیورات

دەگرېتەو، دواتریش ئەو کاتەى نووسین دېتەئاراوە یاسا لەجیگەى دابونەریت دادەنیشیت. یاساکان لەرەوتى گۆرانکارىياندا لەو یاساپرېژىیمەو کە بەرەودوا دەگەرپتەووە پشت بەیادەوهرىی پرو بەسالداچوکان دەبەستیت دەبیتە سیستمىکى یاساپرېژکراوى روونى تۆمارکراوى سەر پلېت، بەلام ئەو جیگەگرتنەوهمیهى دابو نەریت لەلایەن یاساوە رۆژیک لەرۆژان نەگەیشتۆتە حالەتى بەرکەمالى، بۆ ھەتا ھەتایەو لەو دەمەدا کە مرۆف پریار لەسەر ئەو دەدات چ رەفتاریک لەبارترە بیگرتەبەرۆ کە جۆرەکانى رەفتار حوکمى باشو خراپیان بەسەردا دەدریت، دابونەریت ھەر بەو ھیزە دەمینیتەووە کە لەپشت یاساوە خۆى شاردۆتەو، دابونەریت ھەر بەو ھیزە دەمینیتەووە کە لەپشت تەختى ھەرمانرەواییمەو خۆى دەشاریتەو، "دواھەمین و مەزترین داوەرە ژيانى مرۆف بەرپۆھببات".

یەکەم قۇناغى گەشەکردنى یاسا ئەو قۇناغەى کە تیايدا مرۆف خۆى تۆلەى خۆى وەردەگریت، پیاویکى ھۆزە سەرەتاییمەکان دەلېت "ئەم تۆلەى ھى خۆمەو ئەو ئەرکە لەخۆم دادەمالم کە بەرۆکى گرتووم"، ھەر تاکىکى ئەو ھۆزە ھیندیيانەى لەکالیفۆرنىای خواروو نیشتەجین خۆى پۆلیسەو ھەر خۆیشى تا ئەوئەندەى ھیزی تۆلەسەندەوہى ھەبیت تەرازووى داوهرى ھەلئەگرئ. لەزۆرەى کۆمەلگە سەرەتاییمەکاندا ئەگەر کەسى (ا) کەسىکى تر (ب) بکوژیت، لەناکامدا لەسەر دەستى کوپ یان ھاوړپیهىکى (ب) دەکوژیتەووە کە بابلیین ئەمیان (ج)ە، ئەم کوپە یان ئەم ھاوړپیهىش بەدەستى کەسىکى چوارەم دەکوژیت کەبریتییه لە(د)و کوپ یان ھاوړپى (ا)ەو ھەر بەو شپۆهە کارەگە دەپوات ھەتا ھەموو پیتەکان تەواو دەبن، تەنانەت لەپیشکەوتووترین خانەوادەکانى ئەمریکادا ھەتا رۆژى ئەمرۆمان ئەوونەى تۆلەو تۆلەکارى بەبەرچاوەوہن. بەدریژایى تەمەنى یاسا لەھەموو چاخەکانى میژوودا تەمەنى تۆلەکارى لەگەلیدا درېژ دەبیتەو، ئەمە لەو تۆلەیدەدا دەرەگەوېت کە لەیاسای

..... مېژورى شارساتىتى

رۇمانىدا باسكراوه. ھەروەك تۆلە رۇئىكى گەورە لەياساكەى ھامورابى-دا دەگىرپىت، بەو جۆرە دەپپىنىت ئەو "چاۋ بەچاۋو ددان بەددان" واتە(ھەق بە ھەق) لەفەرمانەكەى مووسادا ھەپە ھەتا ئەمپۇش لەپشت زۆر سزاي دادگەرايىھو ھەق خۆى ھەشارداۋە.

ھەنگاۋى دووھەمى سەر رېنگاى ياساۋ زيار لەرۋوى كاردانەۋەكانى دەرھەق بەتاوان، بىرپىتتە لەۋەرگرتنى قەرەبوو لەبرى تۆلەسەندىنەۋە، چۈنكە زۆرچار سەرۋك دەسەللات ۋە دەستپۇشتۋوى بۇ ئەۋە بەكارھىناۋە تا پەپوھەندىپەكانى نىۋان ئەندامانى گروپەكەى بەباشى بەپىلتەۋە ۋە خىزانە ناچار بكات كە نىزى تۆلەسەندىنەۋەپان ھەپە لەبرى خويىن ئالتوون پان شەمكى تر ۋەرىگىرن، ئىدى ئەۋەندە نابات باجى ياساى سەرھەلئەدات ۋە ۋە باجە ديارى دىكات ج بىرپىكى پارە بارتەقاي چاۋو ۋە چەند بەرامبەر ددانەۋ قۇل بايى چەندەۋ زيان بايى چەند. ھامورابى لەدارپىتنى ياساكەيدا بەم ئاقارە چۆتە پىشەۋە. خەلگى ھەپەشە زۆر بەۋوردى سزاي تۆلەكارانەپان دەچەسپاند، بەجۇرپىك ئەگەر كورپىك لەسەر دارپىكەۋە بەرپوۋاپەتەۋەۋ بەكەۋتاپەتە سەر ھاورپىكەى ۋە بىكۇشتاپە، ھوكمى داۋەر ئەۋەبوو داپكە كۆستكەۋتەۋەكە كورپىكى ترى خۆى بىنپىرپىت ھەتا لەسەر دارەكەۋە بەرپىتتەۋە سەر مىلى ئەۋ كورپەى پەكەمجار تاۋانەكەى لەدەست بۆتەۋە^{۲۰}. خەملاندنى تاۋانەكانىش لەھالەتى قەرەبوۋا بەپىنى رەگەزو تەمەن ۋە پلەۋپاپەى تاۋانبارەكەۋ قوربانىپەكە رەنگە بگۆرپىت. خەلگى فىجى بۇ نەۋونە دىزىپەكى بچكۆلەى پىۋاۋىكى ئاساى بى پلەۋ پاپە لەلايان زۆر تاۋانپىكى گەۋرەتر بوۋە لەۋەى سەرۋك پىۋاۋىك بكوژپىت^{۲۱}، بەدرپىزايى مېژووش ھەر ئەمە روۋىداۋە، ھەمىشە پى بەپىنى بەرزبوۋنەۋەى پلەۋ پاپەى تاۋانبارەكە قورساى تاۋانەكە كەمتر بۆتەۋە، جا لەكاتىكدا ئەۋ جەزاكرىن ۋە قەرەبوۋانەى بۇ خۇلادان لەتۆلەكارى دادەنران پىۋىستىپان بەخەملاندنى تاۋانەكەۋ قەرەبوۋەكە بوۋە بەشىۋەپەك كە پىكەۋە بگونجىن، بۆپە ھەنگاۋى سىپەمى بەرەۋ ياسا چوون نرا

..... وېل دېورات
.....

که بریتى بوو له دامه زراندى دادگا، لیره شدا سرۆك و ناییندارو پیره كان له نهنجومه نى داوه ريدا داده نیشن و له وئ ناكۆكیه كانى نیوان خه لگیان یه گلابى ده كرده وه. نهو دادگایانه هه موو كاتیک نهنجومه نیكى وهها نه بوون وهك داوه رى نهمرؤ حوكم بدن، به لكو زؤر جار بریتى بوون له نهنجومه نى تهمبیت كردن و نیوه ننگیران، نهو بوو لایه نه دژه كانیان ده گه یانده یهك و ده یانگه یانده نه چاره سه ریک هه ردوولا به ناشتیانه پئی قایل بن، په نابردنه بهر دادگاش لای زؤر يك له گه لان به دریزایى چهن دین سه ده به ویستی خه لگه كه خویان بووه، نه گهر قوربانیش بهو حوكمه قایل نه بووایه كه دادگا له باره یه وه ده ریکردوه بوى هه بووه به ده ستى خوى تۆله ی خوى بكاته وه^{۳۳}.

له زؤر حالته دا چاوخشانده وه به ناكۆكیه كاندا له شیوه ی شه ریکى نیوان لایه نه ناكۆكه كاندا به بهر چاوى هه موو خه لگه وه به رپوه ده چوو ، نه م شه رانه ش له پرووى برى نهو خوینه وه كه تیا یاندا ده رزا جیاواز بوون، هه ر له شه ره مستیکه وه كه هېچ نازاریكى نه وتوى لى نه ده گه وتوه (وهك نه وه ی نه سكه مۆ داناکان ده پکه ن) تا ده گاته شه ره شم شیریک كه ده بوو به مردنى لایه ك ته واو بییت. زؤر جار خه لگه خؤرسكه كان په نایان ده بیده بهر گه مه ی تاقیکردنه وه بؤ یه گلابی كرده وه ی گره ته كانیان، به لام نه مه له سه ر بنه ماى نهو تینؤریه نه بوو كه له سه ده كانى ناوه راستدا باو بوو گوايا خودا وه ند له رپى نهو تاقیکردنه وه یه وه كه سى تاوانبار ناشكرا ده كات، به لكو بنه ماى خه لگه خؤرسكه كان هیوا بوو به وه ی نهو تاقیکردنه وه یه چهن د له داد په روه ریبه وه دوور بییت گرنگ نه وه یه كۆتایى به مملانییه ك ده هی نیت كه نه گهر په نا بؤ نهو شیوازه نه بریت رهنگه مملانییه كه بؤ چهن دین نه وه هؤزه كه بخته پاشا گه ردانییه وه. بؤ نهوونه داوا له تاوانبارو خاوه ن سكاله كه ده كرا هه ریبه كه یان یه كیک لهو دوو سینییه خوارنده هه لگریت بؤ خوى كه یه كیکیان زه هراوییه، خؤ رئ ده كه وت بی تاوانه كه سینییه زه هراوییه كه هه لئیریت، (زؤر به ی جاریش زه هره كه خؤر يك نه بوو كه دواتر چاره سه ر

گردنی مه حال بیت)، به لامل ناکوکیه که به وه دبراپه وه، مادام ههردوو لا بهی زوره ملی پروایان به عه داله تی بنه مای تاقیکردنه وه هه بوو. خووی هه ندیک هوزی تر بهو شیوه به بوو که نه گهر تاوانبار دانی به تاوانه که پدا بنایه دهبوو قاج له بهردم قوربانیه که دا دریزیکات بۆ نه وهی خاوهن سکالا که به نووکی پمه که ی برینداری بکات، یان داوا له تاوانبار که دهکرا له بهر پمی خاوهن سکالاکاندا رابووه سستی و نه وان ریمبارانی بکن، جا نه گهر هیچ پمکی بهرنه که وت نه وه بیتاوانی راده گه پهندری، نه گهر چهند پمیش پیکای نه وه هم تۆمه تبارکردنه وه هم سزاکه شی و مرگرتووه و بهوش ناکوکیه که په کلایی ده بیته وه^{۳۳}.

به مجوره بنه مای تاقیکردنه وه به دریزایی چاخهکاندا دپته خواری، له و چاخه زور سه ره تایانه وه دهستی پیکردوه هه تا دهگاته یاساکانی موسا و حامورایی و دواتر هه تا دهگاته چاخهکانی ناوه پاست، شه پشمشیریش (موباره زه) ههر جوریکی نه و تاقیکردنه وه به، مېژوونووسان پنیان و ابوو نه و بهرام به ریته سه رده می به سه رجووه، به لامل له م پوزگاره ی نه م پماندا و ا خه ریکه سه ره له نوی دمه ده که وپته وه، به م جورهش ده بینین جیاوازی نیوان مرؤفی سه ره تایی و مرؤفی سه رده م له هه ندیک لایه نی ژیا نه وه زور به رته سه که و، مېژووی ژپاریش زور کورته.

چواره مین ههنگاوی یاسا له ره وتی گه شه گردنیدا بریتی به له وهی سه رۆک یان ده ولت به لینی نه وه بدن نه هیلن که س ده ستریزی بکاته سه ر که س و ده ستریزی که سزا بدن، له نیوان په کلایی کردنه وهی کیشه و سزادانی ده ستریزی که له لایه که وه و هه ولی بهرگرتن له پرودانی کیشه و ده ستریزی به که دا له لایه کی تره وه، ته نها په ک ههنگا و ده مینیت. به برینی نه و ههنگا وه ئیدی سه رۆک ته نها وه ک داوه رپک نه مایه وه، به لکو له پال نه و دا بوو به یاسا پیز، ئیدی به مه یاسا گه لیک نوی زیادکران بۆ نه و یاسا گشتیه باوانه ی ناو خه لک که له داب و نه ریته وه و مرگ رابوون، یاسا گه لیک نوی دا هینرا و که مه رسوومه کانی

..... ریل دېورات
.....

حکومت سەرچاوهيان بوون. له حالهتي يهگه مدا ياساگان له خوارهوه بهره وژوور
دېرؤن، بهلام له حالهتي دووهه مدا له سهردا دېنه خوارهوه بؤ ناو خه لک،
له ههر دوو حاليشدا ياساگان ههر مۆرکيکي نه وهکانی رابردوويان تيدا ده بينريت،
ده بينيت هيشتا بؤني نهو تۆلمه ييان لي دېت که گوايا نه مان بؤ نهوه هاتوون
جيگهي بگر نه وه. سزاگاني گروپه سهره تاييه گان دلره قانه بوون² چونکه نهو
گروپانه له ژياني خويان دنيا نه بوون، بؤيه ده بينيت تا سيستمی کؤمه لايه تي
گه شه ي زياتر بکات سزاگان نهر متر ده بينه وه. به شؤيه يه کي گشتي ده توانين بلين
له کؤمه لگهي خورسکدا مافه گاني تا ک که متر بوون له وه ي له کؤمه لگهي مه ده نيديا
هيه، به ههر لايه کدا چاو بگيريت ده بينيت مرؤف به کؤمه لئک کؤتو به نده وه
دېته دنيا وه، کؤتو به ندي ميرانگري و ژينگه و دابونه ريت و ياسا، ههر تا کيکي
گروپي سهره تايي له نيؤ تۆرپک له ياسادا ده جوولئته وه که له ورده کاربيدا ده گاته
رادمه يه که نه قل و مري ناگرېت، هه زارو يه ک شتي قه ده غه کراو ره قاره گاني ديار ي
ده که نه و هه زارو يه ک جؤري تۆقاندن ويستي زهوت ده که نه، خه لگي نيوزيلاندا
نه گهر به چاوه سهر ييان بکه يت واده زاني به بيخ ياسا ده ژين، به لام له راستيدا
دابونه ريت خؤي به سهر هه موو ديار ده يه کي ژيان و گوزهرانياندا سه پانديبوو،
به هه مان شيوه خه لگي به نگال دابو نهر يت به رپؤه ييان ده بات و هيچ
توانايه کيشيان نييه بؤ گؤرپن يان به ره له ستر دني نهو دابو نهر يتانه. نهو
دابو نهر يتانه چؤنئيتي دانيشتن و هه ستان و راهه ستان و به رپؤدارؤشتن و
خواردن و خوار دنه وه نو ستنيان ديار ي ده که نه، هي نده ي نامي ديت تا ک
له دابونه ريتي نه واندنا به بوونه و مريکي سهر به خؤي نيؤ کايه ي ژينگهي خورسکي
دانه نريت، که سي ش بوونيکي راسته قينه ي نه بوو بيچگه له خيزان و له هؤزو
له خيل و له کؤمه لگهي گوندنشين، نهو نؤرگانانه خاوه ني زهوي بوون و ده سه لاتيان
هه بوو، تا ک نه نها پاش دهر که وتني مولکدار پتي تايبه تي نه بيت که ده سه لاتيکي
ئابووري بؤ فه راهه مکرد، نه بووه خاوه ني بوونيکي راسته قينه ي تايبه ت

..... مېژوروی شارستانیتی

بهخوی و جیاواز له بیوونی گروپه که ی، ههروهها پاش دهرکه وتنی نهو دهولته نه بییت که دانی به بیوونی یاسایی و چهند مافیکی دیاریکراویدا نا^{۱۵}. ئیمه مافه کانمان له سروشتهوه وهرناگرین، چونکه سروشت هیچ مافیکی نانا سیت بیجگه له زیرهکی و هیز، به لکو مافه کان کۆمه لیک ئیمتیازن گروپ دهیداته تاکه کانی خوی بهو پییهی دهنه مایه ی خیر بۆ هه موو لایهک. بویه نازادی جۆریکه لهو خوشکاتییهی (ته رهف) که به شیکه له پیداو یستییه کانی ژیا نی سه قامگرو تاکی نازادیش به رو بوومیکی ژیا رییه و ههروهها خه سلتهی جیا که ره وهی نهو ژیا ره به.

بابه تی چواره م

خیزان

نهرکی خیزان له ژیا ردا - هاوسه ننگ کردنی هۆزو خیزان - گه شه ی
سه ره پهرشتی باو کایه تی - بیبا یه خی باوک - لیکن ازان ی دوو ره گزه که -
مافی دایکایه تی - پینگه ی ژن - نهرکه کانی - کاره نابووریه کانی -
خیزانی باوکسالاری - مل پیکه چکردنی ژن

نه گهر برسیتی و خوشه ویستی پیداو یستییه بنه پهییه کانی ژیا ن بن، نه وه
نهرکه سه ره کییه کانی ریکه خستنی کۆمه لایه تی بریتی دهن له دابین کردنی سه رچاوه
نابووریه کان و درپژه دان به مانه وهی ره گه ز له رووی باپۆلۆژییه وه، چونکه
پیکه وه به سترانی وه چه کان له زنجیره یهک نه وهی به رو دوا دا هینده ی خواردن کارپکی
نۆرگان ییه، بویه دهبینیت کۆمه لگه له پال سیستمه کۆمه لایه تییه کانی دا که
ناسووده یی ماددی و رپسای سیاسی فه راهم ده گهن، چهند سیستمیکی تر زیاد
دهکات که درپژه دهن به مانه وهی مرؤف له توخمه که ی خۆیدا. هۆز (تا کاتی
سه ره له دانی دهولت له دهو رو به یی سه ره تا کانی ژیا ری مېژوو ییدا که ئیدی

..... ۋېل دېورات ۸۰

سىستىمى كۆمەلەپتە بوو بەسەنتەرى سەرەكى ھەمىشەپى) ھۆز ھەتا ئەو سەردەمانە ئەم ئەرگە وردەى رادەبەراند، ئەركى رېكخستنى پەيوەندىيەگانى نىۋان دوو رەگەزو پەيوەندىيەگانى نىۋان نەوۋە يەرووداكانى يەكتى، بگرە ھەتا كاتى سەرھەلدانى دەۋلەتلىش، جەھوى بەرپۆۋەبردنى مرۇف ھەر لەدەستى ئەو گروپەدا جىگىر بوو كە لەھەموو سىستەمە مېژوۋىيەگان رەگى قوولتەرە، واتە خىزان. خۇ ئەگەرېكى زۆر دوورە مرۇفى سەرھتايى لەخىزانگەلىكى پەرتەوازەدا ژيانى بەسەر بىردىبىت، تەنانەت لەقۇنناغى راۋىشدا، چونكە لاۋازى ئەو ئەندامە فسىۋلۇژيانەى مرۇف كە بەرگرىيان پىدەكات لەخۇى، بىگومان دەيانكردە نىچىرى ئەو دىندانەى ھىشتا لەسەر زەويدا تەراتىنپان دەكرد. خوى سروشت وەھايە كە ھەر بوونەۋەرېك بەتاك تۋاناي بەرگرىكردنى لەخۇى كەم بىت پەنا دەباتە بەر پىشت بەستىن بەتاكگەلىكى تىر لەجۇرى خۇى، بۇ ئەۋەى ھەموو ئەو تاكانە پىكەۋە پەنابەننە بەر ھاۋكارىيە يەكتى لەپىناۋى دىژەمدان بەمانەۋەيان لەجىھانلىكى پىر لەكەلەبو چىنگو پىستى جىر. ئەگەرى زۆرىش ھەيە مرۇف سەرھتا بەم شىۋەپە گوزەراندىبىتى، سەرھتا بەنامىتەبوونى لەنىۋ گروپى راۋادو دواتر لەنىۋ ھۇزدا خۇى قوتار كىردىبىت. پاشان كە پەيوەندىيە ئابوۋرىيەگان و سەرۋەرىي سىياسى ۋەك بىنەماى رېكخستنى كۆمەلەپتە جىگەى خىزماپەتتىيان گرتەۋە، ھۆز ئەو پىگەپەى خۇى لەدەست دا كە پىشتىر كىردبوۋىيە پايەى بىنەپەتى كۆمەلگە، ئەوسا خىزان لەلاخاۋارۋى بونىادەكەپداۋ لەلاسەرۋوشىدا دەۋلەت جىگەپان گرتەۋە، نىتر لەۋەودا ھۆكۈمەت گىرتى سەقامگىر كىردنى رېساکانى گرتە ئەستۋى خۇى و خىزانلىش ئەو ئەركەى گرتە ئەستۋى خۇى كە پىشەسازىيەگان رېك بىخاتەۋەۋە كار بۇ مانەۋەى توخمى مرۇف بىكات.

نازەلە ناست نىزمەگان ئەو خوۋەپان نىيە بايەخ بەۋەچە بىدن، بۇيە مېنەگانىيان بىرېكى زۆر ھىلكەى خۇپان فرې دەدەن، ئىدى ھەندىكىيان دەژىن و گەشە دەكەن، بەلام زۆرىنەى ھەرزۆرىيان پان لووش دەدېن پان پىس دەپن،

زۆربەى جۇرەكانى ماسى سالانە يەك ملیون گەرا دادەنېن، تەنھا جۇرېكى كەمىشيان ھەن بېرېك سۆز بەخشەنە بەچكەگانىان، ھەر يەكلىكان ئەگەر سالانە بەنجا گەرا دابنېت بەشى مەبەس و پېداوېستېەكانى دەكات. باندەمکان لەماسى زياتر بايەخ بە بەچكەگانىان دەدەن، ھەر باندەيەك سالانە پېنج تا دوانزە ھېلكە دەكات، بەلام نازەلە مەمكارەكان كە بەناوایاندا ديارە بايەخى زياتر بەبەچكەى خۇيان دەدەن^{۱۳}، ئەو بەوچەيەگەو بە وەك تېكرای سالانە لەسې بەچكە بۇ ھەر مېنەيەك تېناپەرېت، بەو وەچەيەو خۇيان بەسەر زەویدا زالكردووە. ياسای بەرەتى لەجېھانى نازەلەندا ئەو بەو بە وەچەى زۆر نانەووە لەناوچوونى بەكۆمەلى وەچە پېكەو ناستيان لەگەل بايەخدانى زياترى دايكان و باوكان بەبەچكەگانىان دادەبەزېت. ياسای بەرەتېى جېھانى مروفېش لەسەرەتای سەرھەلداىيەو وەھايە كە ھەتا ناستى زيارى بەرەو پېشەو بەچېت تېكرای لەدايگبوون و تېكرای مردنېش كەم دەبېتەو. ئەگەر بايەخدانى خېزان بەمندان باشتر بكرېت، ئەو تەوانى ئەو دەبەخشېتە ئەو مندانە ماوېەكى زياتر لەژېر جەترى خېزاندا بەمېنەووە مەشقى و گەشەكردنېان تەواوتر دەبېت بەر لەوہى فرې بدېن بۇ پشەت بەستەن بەخۇيان، ھەرەھا كەمىي رادەى مندالبوون رپووى تەواناكانى مروف دەكاتە جۇرى دېكەى چالاكى لەبرى ئەوہى ھەمووى لەپەرۆسەى وەچەخستەنەوہدا لەناوبەرېت.

بەو پېيەى زۆربەى ئەرك و خزمەتەكانى بەخېوكردى مندانان بەژن دەسپېردى، بۇيە بەگوئەرى ئەو بناغەيەى رېكخستى خېزان لەسەرەتادا لەسەرى راپوہستابوو (تا ئەوہندەى بتەوانېن لەنېو تلخابى مېژووەو چاويك بگېرېن) رۆلى باوك تەنھا رۆلېكى بېبايەخ و سەرپېى بوو، لەكاتېكدا رۆلى دايك لەو ئەركەدا بەرەتى بوو و ھېچ ئەركېكى ترى لەپېشەو نەبوو، خۇ ئەو رۆلە فسېؤلۇزېيەى نېرېنە لەكرەدى زاووزېدا دەبېرېت ئەوہندە ناديارە لەوانەيە سەرنجى ھەندېك ھۆزى ئەم رۆزگارەش رانەكېشېت، رەنگە گرۈبە مروفېيە ھەرەكۆنەكانېش

..... وېل دېورات
.....

هېروابووبن، بېاو لېمېدا وېك نېرېتې ۈو جۆرانې نازھلې كې سروسث بانگېشتيان دېكات بۇ زاووزئ و ئېوانېش ھەر نېرېكېان مېنېنې خۇى بانگ دېكات و وېچې دېخېنېوې بېېئ ئېوې مېشكېان بېوې ماندووبكېن ئېم كړدېې لېكېدېنېوېو شېبكېنېوې بۇ ھۆكارو ئاكام.. دانېشتوانى دورگېكانى ترؤبړياند سكېرېى ژنان گړئ نادېنېوې بېبېوېندېى نېوان دوو رېمگزمكېوې، بېئكو وھای لېك دېدېنېوې گوايا خېوېك دېچېتې ناو سكى ژنېكېوې، ئېو خېوش ھېردېم لېكاتى خۇشتندا دېچېتې سكېېوې، ئېو كچېى سكېى پړ دېبېت دېلېت: "ماسى گازى لېگرتووم". مالېنؤفسكى دېلېت: "پرسىارى ئېووم لېكردن ئېگېر مندالېك بېزؤلى لېدايك بوو كئ دېبېتې باوكى؟ ھېمويان بېكېوې گوتيان: ئېوې مندالېكى بئ باوكې، چونكې كېزكې شووى نېكردوو.. كې بړېك روونتر لېم پرسىن: كئ بېوېندېبېكى فسېؤلؤزى بېو كچېوې بېستوو مندالى لئ بوو؟ ھېچ لېپرسىارېكېم نېگېشتن، خۇ ئېگېر وھلاميان بېادېتېوې ئېوې دېبانگوت: خېو ئېو مندالېى بئ بېخسېوو". دانېشتوانى ئېو دورگېبې بړوېمكى سېرېان ھېبوو، ئېوېش گوايا خېو زووتر دېچېتې ژنېكېوې كې خۇى تېسلىمى زؤرتېن ژمارى بېوان بكات و لېو رووېو خۇبېرېزى نېكات، لېگېل ئېوېشدا ئېگېر ژنان بېانوېستايې سكېان پړ نېبېت ئېوې ھېر كاتېك ئاوى دېرېا بېرز بوايېتېوې ماوېمېك مېلېان تئدا نېدېكردو بېوېندېشيان بېبېوانېوې نېدېكرد لېو ماوېمېدا^{۲۷}، خۇ ئېو بړوېبې چېزو تامى خۇى ھېبېو بېگومان خېلگى لېسېرسورمانېكى زؤر رزگار كړدوو لېبېردېم ھېر بېوېندېبېكى نېوان ژن و بېاودا.

ھېرچى خېلگى مالېنېزىايې، دېانزانى سكېرې ئاكامى بېوېندېى نېوان دوو رېمگزمكېبې، لېگېل ئېوېشدا ئېو كچانې شووېان نېكردبوو سوور بوون لېسېر ئېوې ھۆكارى سكېرېبېكېيان دېگېرېتېوې بۇ جؤرې خواردېنېكى ديارېكراو كې خواردووبانې^{۲۸}، تېنانمېت پاش ئېوېش ئېركى نېرېنېيان زانى لېكردى زاووزئدا،

ھېشتا پەيوەندىيە سېكسىيەگانىيان ھېندە بىخ سەرەوبەرە بوو كە بەئاسانى نەياندەتوانى باوكى ھەر مندالېك دەستىنىشان بىكەن، ھەر لەبەر ئەوھشە ژنى سەرەتايى زۆر بەكەمى خۆى بەو بەو سەرقال دەگرد بەدوای باوكى مندالەكەيدا بىگەرپىت، مندال مندالى خۆى بوو، خۆىشى وابەستەى ھىچ پياوېك نەبوو، بەلكو وابەستەى باوكى، يان براى، يان ھۆزەكەى بوو، چونكە لەگەل ئەواندا ژيانى خۆى بەسەر دەبرد، ئەوانە ھەموو خزمە ئېرىنەگانى خۆى بوون كە مندالەكەى دەبوو وەك خزمانى خۆى بيانناسىت^{۶۳}. بۆيە پەيوەندىيە سۆزدارىيەگانى نىوان براو خوشك لەپەيوەندىى نىوان مېردو ژن بەھىزتر بوو، لەزۆر حالەتدا مېردەكە لەگەل خىزان و ھۆزى. داىكى خۆيدا دەژياو تەنھا وەك ميانىكى چارشىودار ژنەكەى دەدپت، تەنانەت لەژيارى كۆندا برا لەلاى ژن لەمېرد خوشەويستەر بوو. ئەوھتا ژنى (ئەنتافەرنىز) براكەى لەتوورەپى (دارا) رزگار دەكات نەك مېردەكەى، بەھەمان شىوہ ئەنتىگۇنا لەپىناوى براكەيدا نەك مېردەكەى خۆى دەكاتە قوربانى^{۶۴}. ئەو بىرۆكەپەى دەلېت ژنى ھەر پياوېك نىزىكتىن كەسى دنيايە لەدلىيەوہ بىرۆكەپەكى تارادەپەك نوپىيە، پاشان بىرۆكەپەكە تەنھا لەناو بەشىكى تارادەپەك كەمى مرۇفاپەتيدا بوونى ھەپە^{۶۵}.

پەيوەندىى نىوان باوك و مندالەكانى لەكۆمەلگەى سەرەتايىدا ھېندە لاوازە كە ھەر پەكەپان بەجيا لەپەكتىرى و لەناو ژمارەپەك ھۆزى جياجياى زۆردا ژيان بەسەر دەپەن، ئەوھتا لەئوستراليا و لەنيوگىنياى بەرىتانىدا، لەئەفەرىقاو مىكرونىزيا، لەئوسام و بۆرما، لەناو ئەلووشىيەكان و ئەسكىمۇكان و سامۆدىيەگاندا، لىرەو لەوېى ئەمسەر و ئەوسەرى جىھاندا، ھەتا ئەمروۆش رەنگە ھۆزگەلېك بىينىت ژيانى خىزانى بەھىچ شىوہپەك لەناوایاندا ديار نىيە، پياوان بەجيا لەژنان دەژىن، زۆر بەكەمىش نەبېت سەريان لى نادەن، تەنانەت خۇراكىشان جياپەو ھەرلايەكەيان دوور لەوى تر نانى خۆى دەخوات. لەباكوورى بابوا بۆى نىيە لەگەل ژندا بەبەرچاوى خەلكەوہ پىكەوہ بىينىرېن، با ئەو ژنە داىكى

..... ویل دیرانت

مندالەکانیشی بیت. خەلکی تاهیتی بەھیج شیۆهیهک بەژیانی خیزیانی ناشنا نین و نازانن چیه، هەر لەم جیابوونەوی دوو رەگەزە پەیوەندیی نەینی دەگەوتتەوه، پەیوەندیی نیوان پیاوو پیاو کە لەهەموو رەگەزە سەرەتاییهکاندا دەبیریت، ئەو پەیوەندییه نەینیانە لەژیانی ئەمپروۆ نێمەشدا هاوشیۆهیان هەیه، جا نەگەر لەپروالەتیشدا جیاواز بیت بەلام ئەمەى ئەمپروۆ وەجەى ئەوهى زوو.

گەواتە سادەترین شیۆهى خیزان بریتیه لەژن و ئەو مندالانەى لەسایهى دایکیدا یان براکەیدا لەناو ھۆزەگەیدا بەخێویان دەگات. ئەم سیستمە ناگامیکی سروشتی خیزانە لەناو نازەلاندا کە لەدایکەو بیچووەکانی پیکدیت، ھەروەک ناگامیکی سروشتی ئەو نەزانییە بایۆلۆژییە کە خەسلەتى مرۆفی سەرەتاییه. ئەم سیستمە خیزانییە لەیەکەمین چاخەکاندا شتیك ھەبوو جیگەى بگریتەوه، ئەویش ئەو جۆری ھاوسەرگیرییە بوو کە پیاوھەکەى دەخستە سەر خیزیانی ژنەکەى، بەگوێرەى ئەو سیستمە دەبوو میژدەگە ھۆزەگەى خۆى بەجی بەیت و لەگەڵ ھۆز خیزیانی ژنەکەیدا ژیان بەسەر ببات و خۆى بخاتە خزمەتییەوه. یان بەخۆى و ژنەکەیهوه خزمەتى باوکى ژنە بکەن. لەم حالەتەدا گەرپان بەدواى بنەچەدا لەرپی دایکەوه دەبیت و میراتگریش ھەر لەرپی ئەووه دەبیت، تەنانەت مافەکانی پەیوەست بەتەختى ھەرمانرەھوایییش ھەر لەرپی دایکەوه دەگەشتە دەستی جیگرەوه نەک لەرپی میژدەوه^{۳۳}. بەلام ئەو مافی دایکایەتیە مانای ئەو ھەبوو جەھوى پیاوان لەدەستى ژناندا بیت^{۳۴}، چونکە ئەگەر میراتیش لەدایکەوه بۆ کورەگانى بەجی ماویت، بەلام خۆى دەسلاتیکی زۆر کەمى بەسەر ئەو میراتییەدا ھەبوو، ھەموو مەسەلەکە ئەو ھەبوو ژن بوو ھەموو نامرازیکی گەرپان بەدواى بنەچەدا، چونکە ئەگەر وانەبووایە ئەو ھەبوو گۆینەدانى خەلک لەپەیوەندییە سیکسییەکاندا و کرانەوهى سیکسى دەبوونە ھۆکارى ونبوونى ھەموو نیشانەکانى خزمایەتى^{۳۵}.

بەئێ، ژن لەنیۆ ھەر سیستمیکی کۆمەلایەتیدا ھەرچییەک بیت دەسلاتیکی خۆى

..... مېژورې شارساتېتي

همپه با ښو دمه لاته زور سنووردارېش بېت، ښو هوش سهرمنجامې سروشتېي ښو روله ههستياريه كه له خيزاندا همپه تي و ښو ښرگه ي له ښه ستوږدايه له پروي دهستكارېكردي خوراك و شمه كه گاني پياوو تواناي رهندانه وهې پياو. مېژوو ههنديك چار له ښو ههنديك هوزي ښه ريقاي باشووردا سهرداري ژنيشي به خويه وه بينيووه، سهروك له دورگه گاني بليوډا نه پدته تواني هيچ كاريكي گرنك نه نجام بدات ښه گهر راويزي به ښه نجامه نيكي پريژنان نه كرايه، ژناني هوزي نيراكواش ښه گهر ښه نجامه نيكي هوزه كه كوږونه وهې بكرد ايه له دهن گدان و قسه كرندي مافيكي تمواو وهك مافي پياويان هه بوو¹، ژناني هينديبه گاني سه نكاش هيزيكي مهنيان هه بوو كه رهنك بوو بيانگه په نيته مافي ديارېكردي سهروك، ښه هه مووي راسته، به لام به هه موو ښه وانه حالته دي ده گمن و زور به كمې پرووده دن، به لام له زورينه ي حالته كاندا پيگه ي ژن له ښو كوږمه لگه سهرمتايه كاندا پيگه يه يكي ملكه چانه بوو كه له پيگه ي كويله نزيك ده بووه، چونكه ښو لاوازيه جهسته يه يي له ده مي (حه پز) دا يه خه ي ژني ده گرت هوه و مه شق نه كرندي له سهر هه لگرتني جهك و له بنه اتني هيزو توانا گاني له پروي بايولوزي يه وه به هوي دوو گيانې و شيردان به مندال و پهروره كرندي مندالانه وه، هه موو ښه وانه به سهر يه كه وه له شه پيدا به رامبر پياوان ده بوونه كوږپ له برده مي دا، ناچار يشيان ده كرد بجيته خوار ترين پيگه له هه موو گروبه كاندا، ته نها دواكه وتووترين و پيشكه وتووترين گروبه كان نه بېت.

مه رجيش نييه پيشكه وتني ژيار به رزبوونه وهې پله و پايه ي ژناني به دواډا بېت، له ولاتي گريكي سهرده مي بروكليزدا له چاره ي ژنان نوسرابوو پيگه يان له پيگه ي ژناني هينديبه گاني ښه ريكا ي باكوور نزم تر بېت، پيگه ي ژن ښه ونده ي پي به پي گرنكيي پياو له جهنگدا به رزو نزم دهكات، ښه ونده وابهسته ي گه شه كرندي روښن بريي پياوو گه شه كرندي ني تيكي پياوان نييه.

ژن لهفوناغی راودا دتوانین بلّین هه موو نهرگهکانی رادهپهپاند، خودی کردی راکردنهکه نه بیّت، ههرچی پیاوه ئەوه زۆریه کاتهکانی سال بهپشوو بهکی تهواوهوهو بهکه مێک لهخۆرازیبوونهوه خۆی لی دریز دکرد، چونکه ئەو خۆی تووشی نارپهحهتی راوانی نیچیرو مهترسییهکانی کردووه. ژن مندالئیکی زۆری دهخستنهوهو پهروه ردهی دکردن و کهپر یان مالهکهی بهباشی دپاراست، خواردنی له دارستان و کینگهکان کۆده کردهوهو چیشتی ناماده دکردو جلو بهرگ و پیلایووشی دروست دکرد^{۳۷}. ئەگەر هۆزهگمش شوینی خۆیان بگوێزایه تهوه لهجینگه بهکهوه بۆ جینگه بهکی تر، پیاو بیجگه لهچهکهکانی خۆی هیچی ههئنده گرت، چونکه ناچار بوو له ناماده باشیدا بیّت بۆ بهر وه بوونهوهی ههر دوژمنیک بیهو پت هیرش بکاته سهریان، بۆیه هه موو شمهکهکانی تر دهبوو ژنان ههئانگرن. ژنانی هۆزی بوشمهن وهک کارمهکرو بارهه لگیش بهکار دههئیران، ئەگەر دهریش بکهوتایه کهتوانای ئەوه یان نییه پێ بهپێ کاروانهکه بهپێدا برۆن، ئەوه لهسهر چهقی رینگه بهجیان دههئیشن^{۳۸}. دمهگپرنهوه دانیشتوانی رپووباری موریی خواروو ئەگەر گاهه لیکیان ببینایه واپاندهزانی ژنی پیاوی سپی پیستهکان^{۳۹}. ئەو جیاوازییهش که ئەمپۆ لهنیوان توانا جهسته بیهکانی ژن و پیاودا دهیبینین، دهرکری بلّین که لهسهردهمانی زوودا بوونی نهبووه، ئەو جیاوازییهی نیستا سهرهنجامی ژینگه به زیاتر لهوهی سروشتیکی رهسهنی ژنان و پیاوان بیّت. ژن لهو سهردهمه کۆنانهدا — ئەگەر ئەو فاکتهره بایۆلۆژیانه وهلابنرێن که جار جاره لهجوولهیان دهخست. بالای لهبالای پیاوهوه نزیک بوو، ههروهها لهتوانای بهرگه گرتن و لهزهرهکی و بوپریشدا لهپیاوهوه نزیک بوو، هیشتا نهبوو بوو به رازپنهرهوهیهک و بهس یان تابلویهک، یان تهنها کهمه بهکی سیکسی، بهئکو نازهئیکی بهههرهت بوو دهیتوانی بۆ چهند کاتمهئیریک کاری زۆر قورس بکات، بگره توانای ههبوو — ئەگەر پێویستی بکرایه — ههتا مردن لهپیناوی کورپهکانی و هۆزهکهیدا شهپ بکات، سهروکیکی هۆزی چپوا گوتوویهتی:

"ژنان بۇ کارکردن خولقاون، همر په کیکیان دهنوانیت هیندە باری قورس هەلگریت بەدوو پیاو هەلئەگیری، هەر ئەوانیش خپووتەکانمان بۇ هەلئەدەن و جلوبەرگمان بۇ دروست دەگەن و چاگیان دەگەنەو و شەوانیش گەرمان دەگەنەو، مەحالە بتوانین بەی ئەوان کۆچ بکەین، ئەوان هەموو شتیک دەگەن و تەنها شتیکی کەمیشیان تیدەچیت، چونکە مادام هەمیشە خواردن نامادە دەگەن، دهنوان لەسالانی بی پرشتیشدا پەنجەیان بلیسنەو"^{4۰}.

بەشی زۆری پێشکەوتنی زیانی نابوووری لەکۆمەلگەیی سەرتهاییدا بۇ ژنان گەرپووتەو، پتر لەووی بۇ پیاوان گەرپووتەو، چونکە لەکاتیکیدا پیاو چەندنین سەدە هەر دەستی بەشپووتە کۆنەکانی خۆپووتە گرتبوو لەپاوەردن و نازەل لەپاوەردنەگەیدا، ژن لەنزیک شوینی نیشتهجیکەیدا سەرقالی گەشەدان بوو بەکشتوکال، دەستیچی کردبوو بەو هونەرە مالدارییانەیی دواتر بوونە گرنگترین پێشەسازیی مەرۆف. لەداری خوری -گریگەکان ئەم ناوەیان لەپووتەکی پەموو نابوو. ژن بەنی دەپست و جلوبەرگی لۆکەیی دەچنی^{4۱}، هەرئەویش -بەلای زۆرتەرەو. گەشەیی بەهونەری رستن و چنن و دروستکردنی سەبەتەو کووپەلەو کاری تەختەو بیناسازی داو، بەلکو لەزۆر حالەتدا ئەو کاری بازەرگانیی کردوو^{4۲}، هەر ژنیش گەشەیی بەخانوو داو و پەیتا پەیتا پیاویشی خستۆتە لیستی ئەو نازەلەنەو کە مائی دەگەردن و بەو جۆرە لەسەر کاروبارو پیداوپیستیەکانی کۆمەلگە پایدەهینا، هەر ئەو کاروبارو پیداوپیستیانەش دواتر بوون بەبناغەیی ژیارو بوون بەو گراوپیەیی بەشەکانی بینای ژیار پیکەو دەلکینیت. بەلام کاتیکی کشتوکال گەشەیی کردو زۆرتەر بوو، رەگەزی بەهیز (نیر) وردە وردە دەستیکرد بەدەست بەسەرداگرتن و زوتکردنی^{4۳}، هەرپووتە پیاو لەنازەلداریدا سەرچاوپەیی نوویی زیاتری دۆزیپووتە بۇ هیزو سامان و سەقامگیربوون، تەنانەت کشتوکال کە بۇ گەرپووتەپیاوانی سەردەمی زوو کاریکی ساردوسر بوو، پیاو دواچارو دواي چەند بەچەند تەپکردنی زەوی و پیداکەرانی پووی ئینا. بەو پیاوان ئەو سەرکردایەتیە

..... ویل دیرانت

ئابورییهیان لهدست ژنان دهرهینا که ماوهیک بههوی کشتوکالهدو بهدهستیان هینابوو. ژن ههندیك نازهلیشی مائی کردبوو، پیاو هاتو ئهو نازهلهشی لهکشتوکالدا بهکارهینا، بهوه توانی لهسهرپرشتیکردنی زهوی کیلاندا جیگهی ژن بگریتهوه. که گۆرپینهوهی بیلیش بهگاسن بریک هیزوتوانای جهستهیی دهویست، پیاو توانی بالادهستی خوی بهسهر ژندا هیندهی تر بیاتهپیشهوه، بیجگه لهوهی زۆرتر بوونی مولکهکانی مروڤ لهوهی بتوانریت لهکهسیکهوه بگوازریتهوه بۆ کهسیکی تر، وهك نازهلو بهروبوومهکانی کشتوکال، بووه هوی ئهوهی لهپرووی سیکسیشهوه ژن مل بۆ پیاو کهچ بکات، چونکه پیاو داوای ئهمهکی لیکرد، ئهمهکیك که بتوانیت بیکاته پاساو بۆ بهجیهیشتنی ههموو سامانه کهلهکهبوومهکی بۆ ئهو کورانهی ژنهکهی دهئیت گویا هی ئهون. بهو جۆره پیاو ورده ورده پلانهکهی خوی جیهجیکردو لهناو خیزاندا دان بهباوکایهتیدا نرا، مولکداریش لهپیی پیاوهوه دهستی کرده دابهزین و بهمیراتبوون، مافی دایکایهتیش لهبهردهم مافی باوکایهتیدا پاشهکشهی کرد، خیزانی باوکسالاریش، واته ئهو خیزانهی بهتمهمنترین پیاو سهروکایهتی دهکات، بوو بهیهکهی ئابووری و پاسایی و سیاسی و ئیتیکی لهکۆمهلگهدها، ئهو خوداوهندانهش کهپیشتر زۆریهیان ژن بوون وهرگهپران و بوونه پیاوی ریشدار که وهك باوکانیک دهردهکهوتن بهژن دهورهدرابن، ریک چۆن پیاوانی خاوهن خاوزونیاژ لهکاتی گۆشهگیرییاندا خهونیان پیوه دهبیینی. ئهم وهرچهرخانه پرووه خیزانی باوکسالاری —ئهو خیزانهی باوک حوکمی دهکات. گورزیکی جهرگیر بوو لهپیکهی ژن، خوی و کورهکانی پاش ئهوه لهههموو پرووه گرنهکهکانی ژبانهوه بوونه مولکی باوک یان برای گهوره و پاش ئهوانیش مولکی میرد، تهواو وهك چۆن کۆپلهکان لهبازاردا دهکپردان ئهمانیش بهههمان شیوه لهپروۆسهی هاوسههرگیریدا کپین و فرۆشتنیان پیوه کرا، وهك ههموو مولکهکانی تری میردیش پاش مردنی ئهمهی دواپیان ژن دهبووه میرات، لهههندیك ولاتیشدا وهك نیوگانا، نیوهابهردیزو، دورگهکانی سلیمان، و، فیجی، و،

هیندستان و.. تاد، دمخنکیندراو لهگهڼ مېرد لهگور دهنرا، یان داوای نهوهی لیدهکرا خوی بکوژپت بؤ نهوهی لهو دنیا بکهوېتهوه خزمهتی مېردهگهی^{۴۰}. باوک تارپادهیهکی زور بووه خاوهنی نهو مافهی چونی بوپت و چون حمز بکات ناوهها مامهلهی ژنهکانی و کچهکانی بکات، بیانکاته دپاری، بیانفرؤشیت، بهسوور بیانداته خهئکی تر، لهبهکارهینانی نه مافهشیدا هیچ شتیک رپگهی نهدهگرت بیچگه لهو هلولمهرحه کؤمهلايهتییانهی رپگهیان بهباوکهکانی تر ددا ههمان مافهکانی نه م بهکاربهیننهوه، لهکاتیکیشدا لهکؤمهلگهی باوکسالاریدا پیاو نهو مافهی لهدهستی خویدا هیشتهوه که همر پهپوهندپیهکی سیکسی لهدمروهی چوارچپوهی خیزاندا بیهستیت، کهچی ژن داوای پاکیزهیی تهواوی لیکرا بهر لهشووکردنی، بهم شیویه همر رهگهزیکیان بوو بهخاوهنی پیوهری تایبمت بهخوی که ههئسوکهوتهکانی پی ههئسهنگیندرپت.

ملکهچکردنی ژن بهشیویهکی گشتی که لهسهردهمی راودا دهپنراو دواتر لهسهردهمی زالبوونی مافی دایکایهتی لهنیو خیزاندا کهمیک سووکت بوو، ئیستا زور راشکاوانهترو توندتر بؤتهوه، لهروسیای کؤندا لهکاتی شووکردنی کچدا، باوکی بهقامچیهک بهنهرمی لیی ددا، دواتریش قامچیهکهی دهدايه دست زاوکهی^{۴۱} وهک نامازههک بؤ نهوهی ئهرکی لیدانی بووکی لهمرؤوه ئیتر بهو دهسپیردرئ. تمنانمت هیندپیهکانی نهمریکا که هیشتا مافی دایکایهتی تیایاندا بهرفهراوه همرگیز نهو قؤناغهمان تینهپهراوندوه، مامهلهیهکی رهقی ژنهکانیان دهکردو پیسترین کاریان دهخسته نهستویان، زور جاریش بهو گفتانه دهیاندواندن که سهگیان پی ددواندن^{۴۲}، ژپانی ژنانش لهههموو کهلهبهریکی نه م زهویپهدا بههمرزاتر لهژپانی پیاو دادهنرا، نهگمر ژنیک مندالی کچی ببواپه نهو شاپی و ناههنگهی بؤ نهدهکرا که لهکاتی لهدایکبوونی کوراندا سازدهکرا، تمنانمت زورجار ژنان کورپه کچهکانیان دهگوشت بؤ نهوهی لهو دمردیسهریپه رزگاریان بیټ کهتووشیان دههات. ژنانی فیجی پیاوان چؤنیان بوپت ناوهها دهپانکرن، زور

جاریش نرخهکه یان بریتیه لمتفمنگیک^{۴۷}، لاناو هندیك هۆزیشدا پیاوو ژنهکهی لهیهك جیگهدا ناخهون، نهك ژنهکه لمبهردم هیزو توانای پیاوکهدا لاوازی دایگریت، بگره خهنگی هیجی بهشیای نازانن پیاو ههموو شهویك همر لهمالهوه بخهویت. لهنیوگالیدونیا ژن لمتهویله دهخهویتو پیاو لهمالهوه، همر لهفیجی رینگه بهسگ ددرئ بجپته هندیك پهرستگاوه، بهلام بۆ ژن ناشیت بههیج شیوهیهك نزیکی پهرستگا بکهویتهوه^{۴۸}. نهم دوورخستنوهیهی ژنان لهکۆرپوکۆمهله ئایینییهکان لاناو موسلماناندا تارۆژگاری نهمرۆ درپژدهی ههیه. بهئی.. گومان لهوهدا نییه ژن لهههموو سهردهمهکاندا جۆرک لهسهرهوهی بهدهستهیناوه بههۆی بهردهوام قسهکردنییهوه، رهنگیشه جارچاره لهوهدا سهرکهوتنی بهدهستهینابیت پیاو تهنگهتاو بکات یان توشی پهشۆکانی بکات یان هندیك جار بیبهزینیت^{۴۹}، بهلام لهگهڵ ئهوهشدا ههر پیاو ئاغا بووهو ژن کارهکمر. پیاوانی هۆزی (ئهلهکفیر) ژنیان بهههمان چهشنی کۆیله دهگری، بۆ ئهوهش دهیانکرپن کهتا مردن ژنیان مسۆگمر بیت، چونکه نهو پیاوهی ژمارهیهکی باش ژنی ههباوه ههموو تهمهنی لهپشودا بهسهردهبردو هیج کاریکى نهدهکرد، دهبوو ژنهکانی ههموو کاریک ئهنجام بدهن. هندیك هۆزی هیندی کۆن ژنانی خیزانیان وهك بهشیک لهمولک و مال دادهناو لهگهڵ نازهله مالبیهکاندا ژنهکانیش بهمیرات بهجی دهمان^{۵۰}، تهنانهت دواهمین وهسیهتی موسا لهمبارهیهوه جیاوازییهکی ئهوتوو ههستهپیکراوی لهنیوان ژن و نازهلی مالبدا نهکردوه. لهسهرلهبهری ولاتانی رهشپستهکانی ئهفهریقاشدا، ژنان تهنها لهوهدا لهکۆیله جیادهکرانهوه که ئهوان بیجگه لهقازانجی ئابووری سمرجاوهی چیزی سیکسیش بوون. پرۆسهی هاوسهرگیری بۆ خوئی لهسهرهتادا نمونهیهکی نهو یاسایانه بوو که کاروباری مولکدارییان لهقالب دهاو بهشیک بوو لهو ریکخستنه کۆمهلاهیتهیهی کاروباری کۆیلهکانی ریکدهخست^{۵۱}.

باسى چوارەم توخە ئىتېكىيە كانى ژيار

لەحالىكىدا مەھالە كۆمەلگە بەبى سىستىم (رېسا) پېك بېت، ھەروەھا كە سىستىمىش بەبى ياسا ناكىرېت، پېمان باشە ئەم ياسايەى دېينە سمر باسكىردى ۋەك ياسايەكى گىشتى رەوتى مېزوو دابنېين، ئەوئىش ئەوئەپە كە: ھېزوگورې دابونەرىتەكان پەيوەندىيەكى پېچەوانەى ھەپە لەگەل زۆروزەۋەندى ياساكاندا، ھەروەك ھېزوگورې غەرىزە پەيوەندىى پېچەوانە دەپبەستىتەۋە بەزۆروزەۋەندى بېرورپاكانەۋە، ھەندېك رېساش ھەر دەبېت ھەبىن بۇ ئەۋەى خەلگ بتوانن پېكەۋە ھەلگەن. رەنگە ئەۋ رېسا يان پەرنىسپانە لەگروپە جياجياكاندا ۋەك يەك نەبىن، بەلام دەبېت ۋەك ناۋەرۇك لەناۋ يەك گروپدا يەك بىن، ھەروەھا ئەم رېسايانە رەنگە چەند شتېكى دانراۋ بىن كەخەلگەكە لەسەرى رېكەۋتبىن، يان دابو نەرىت بىن يان ئىتېك يان كۆمەلېك ياسا، ھەرجى شتە دانراۋەكانە ئەۋە چەند رېۋالەتېكى رەفتارۋ ھەلئسوكەۋتن كە خەلگەكە گەشىتۋونەتە ئەۋ بېروايەى كەلگىيان ھەپە بۇ گوزەرانىان، دابو نەرىتېش ئەۋ شتە دانراۋانەن كە ئەۋە بەرودۋاكان پەسەندىيان كىردوون، ئىتېكىش ئەۋ دابونەرىتانەن كە بەبېرواي گروپەكە ناكىرې ۋازيان لى بېئىنرېۋ بەتەۋاۋى پېۋىستىن بۇ بەختەۋەرىۋ پېشكەۋتېنىان، ئەۋئىش دۋاى ئەۋەى لەھەلېزاردىنى سىروشتىيەۋە فېرى شت بوون، ئەۋ ھەلېزاردەنە سىروشتىيەى لەمىانەى ئەزمۋونەكانى خەلگدا كە لەزىيانىاندا بەسەرىاندا دېتۋ كاتېك لېرەۋ لەۋى دەكەۋنە ھەلەۋە، ئەۋ شتە باشەكان دەھىلېتەۋەۋ شتە گەندەلەكان رادەمالېت. ئەم دابونەرىتە كارىگەرانە يان ئەم ئىتېكانە لەگروپە سەرەتايپەكاندا كە

..... ریل دیورانت
.....

ياسايەكى نوسراويان نيبه ههموو لايەتەكانى ژيانى مرؤفەكان رېكدمخەن، بەو
سەقامگىرى و بەردەوامى دەبەخشە سىستىمى كۆمەلەپەتى، ئەگەر كاتىكى
زۆرىشيان بەسەردا بىرۆت و زەمەن جادووى خۆى بىەخشىت بىيان، ئەو
بەچەندبارە بوونەوويان دەبنە سروشتىكى دووھەم بۆ مرؤف، ئەوسا ئەگەر مرؤف
سنوورەكەيان بىەزىننىت هەستى ترس و دلەراوگى و شەرم دايدەگرېت، ئەو
بنەچەى ويزدان يان هەستى ئىتتىكىيە كە داروين وەهاى دادەننىت بۆتە
خەسلەتى جياكەرەووى مرؤف لەناؤەن. ھەر ويزدانىشە لەقۇناغە بالاکانى
گەشەيدا دەبىتە ھۆشيارىيەكى كۆمەلەپەتى، واتە دەبىتە ئەو ھەستەى تاك كەوا
وابەستەى گروپىكى ديارىكراوھو شتىك لەملەكەچى و رېز قەرزدارىارى ئەو
گروپەيە. ئىتتىكىش شتىك نيبە بىچگە لە ھاوكارى بەش لەگەن كۆ (تاك لەگەن
كۆمەن)، لەھەموو حالىكدا ژيار بەبى نىتتىك مەحال بوو دەربىكەوېت.

بابەتى يەكەم

ھاوسەرگىرى

ماناى ھاوسەرگىرى – بنەچە بايۆلۆژىيەكانى – كۆمۆنەى سىكىسى –
ھاوسەرگىرى ئەزمونى – ھاوسەرگىرى بەكۆمەن – ھاوسەرگىرى تاك
– فرەژنى – بەهاى فرەژنى لەچاككردنى وەچەكاندا – ھاوسەرگىرى
بەبى ھۆز – ھاوسەرگىرى بەرامبەر خزمەتتىك – بەدىلكردن – بەكړين –
خۆشەويستى سەرەتايى – ئەركى ئابوورى ھاوسەرگىرى

يەكەمىن ئەركىك دابونەرىت بەنەنجامى دەگەپەننىت راگرتنى پايەى پاسا
ئىتتىكىيەكانى گروپىكى ديارىكراوھ، ھەر ئەو پەيوەندىيەكانى نىوان دوو
رەگەزەكە رېكدەخات بەو بىيەى ئەو پەيوەندىيە سەرچاوەيەكى بەردەوامى

..... مېژووی شارساتی
.....

كېشه و دستدرېزی و نهگه ری دارمانه. شكلی بنهړتی ئەم رېكخستنه سېكسیهش بریتیه له هوسه رگری که دهگرت بهمشپوهیه پیناسه ی بکهین: بریتیه لهیه کانگریوونی نیرومی بهمه بهستی گرنگیدان بهوه چه. ئەم رېكخستنه له چیگه په کهوه بۆ چیگه په کی تر و له سه رده می که وه بۆ سه رده می کی تر دهگوریت، ههتا ئەو راده یی له میژووی خۆیدا هه موو شکلیک و هه موو نهزموونیکی به خۆپه وه بینیوه که به نه قلدا بیټ، هه ر له و بایه خدانه وه که هۆزه سه رتهاپیه کان دهیاندا بهوه چه به یی هیچ یه کانگریوونیکی نیرو مییه که له لایه نی گوزه رانه وه، ههتا دهگاته ئەم رواله ته ی له رپژگاری ئەمرپۇدا ده بیبین که نیرو می له گوزه راندا یه کانگری ده بن به یی نه وه ی وه چه په کیان هه بیټ بایه خی پیدهن.

هاوسه رگری داهینانی باوانه نازه له کانه مان بووه، هه ندیک بالنده وه ک دهرده که وی ژیانیکی ژن و میردانه به سه ر ده بن به په یوه ندییه کی نیوان جووته که که جیا بوونه وه ی تیدا نییه، له ناو گوریللاو ئوران توگانی شدا په یوه ندی باوک و دایکه که ته نانه ت پاش ته واو بوونی وه رزی وه چه خستنه وه هه ر به رده وام ده بیټ، ئەم په یوه ندییه شدا گه لیک نیشانه یان هه یه که تیا یاندا له مرؤف ده جن، هه ر هه ولکی مینیه که ش بۆ په یوه ندی به ستن له گه ل نیرینه یه کی تر به ره ورووی سزایه کی توندی ده کاته وه له سه ر ده ستی هاوه له که ی. دی کریسپینی له باره ی ئورانجه کانی بۆرۆنیۆوه ده لیت: "ئه وان له ناو خیزاندا ژیان به سه ر ده بن، نیرینه و مینیه و به چه کانه یان"، دکتۆر سافاگیش له باره ی گوریللاوه ده گاته نه وه ی که: "شتیکی ناساییه بیینیت باوک و دایکه که له ژیر داریکدا داده نیشن و خۆیان یاری به میوه ده که ن و ده یخون و یاری به (سومر) ده که ن و خۆیانی پپوه خه ریک ده که ن، له کاتیکیا به چه کانه یان به وه پری خوشحالی و به قیزه قیز له م لق بۆ ئەو لق به چواره ده وریاندا بازبازین ده که ن". که واته هاوسه رگری له میژوودا له مرؤف قوولتیه.

..... ریل دیورات

ئەو كۆمەلگاپانەى ھاوسەرگىرىيان تىدا نىيە دەگمەنن، بەلام لىكۆلەرەوھى زۆرزان دەتوانىت بەشى ئەوھىيان لى بدۆزىتەوھە بتوانىت لەرپانەوھە وئەھى قۇناغى گواستەوھە بكىشىت لەو بى سەرەوبەرەپپە سىكسىيەوھە كە لەناو ئازەلە دواكەوتوھەكاندا باوھ تادەگاتە ئەو جۆرانەى ھاوسەرگىرى كە مرۇقە سەرەتايپەكان دەستيان پىكرد. لەقۇتۇناو ھاواى زۆرپەى خەلك ھەرگىز ھاوسەريان نەگرتوھە، خەلكى لۇبۇش بەئىباحىيەتو بەبى ھەلباردنو ديارىكردن جووت دەبوون، بىرۆكەى ھاوسەرگىرى ھەرگىز لەمىشكىياندا بوونى نەبووھە، ھەندىك ھۆزى بۆرۇنىو ھەر بەو شىوھە بەبج ئەوھى ھاوسەرگىرى ببىتە پەپوھەندى نىوان ژنو پياو ژيانى سىكسىيان بەسەربردوھە، بۆپە دەبىنين پەپوھەندى نىوان دوو ھاوھلەكە زۆر ئاسانتر كۇتايى دەھات لەوھى لەنىوان بالئەدەكاندا ھەپە، ھەندىك ھۆزى سەرەتايپىش لەرۇسوا ژنانيان بەبى جياوازى بەكار دەبرد چونكە ژن مىردىكى ديارىكراوى نەبوو.

كەسانىك وھەا وھسفى كورتەبنەكانى ئەفەرىقا دەكەن كە بۆ ژيانى خۇيان سىستىمى ھاوسەرگىرى داناتاشن، بەلكو دەبىنىت "غەرىزە ئازەلپەكانيان بەتەواوىو بەبج ھىچ دىسپلنىك تىر دەكەن"، بەلام ئەم بەكۆمۇنەكردنەى ژنان كە بەرامبەر كۆمۇنەى زەوىو خۇراكە ھەر لەقۇناغىكى زۆر زوودا لەناوچوو، بەجۆرىك ئەمپۇ تەنھا شوپنەوارىكى زۆر كەمى لى بەجىماوھە، بەلام ھەندىك لەپادەوھەرىپەكانى ھىشتا بەشىوھى جىاجىا لەزەپىندا ماوھتەوھە: لەھەستى زۆر گەلى خۇرپسكدا كە تاك ژنى —ئەو تاكزىنيەى ئەوان وھە پياوانكردنى ژنىك لەلەپن پەك پياوھوھە لى دەروانن- پىچەوانەى سروسشتەو دوورگەوتنەوھەپە لەئىتىك، ھەرۇھە لەو جەژنانەدا كەلەوادەى ديارىكراودا سازى دەدەپنو بەشىوھەكى كاتى خۇمان لەكۇتوبەندە سىكسىيەكان قوتار دەكەپن، ھەتا ئىستاش ئەم ھەستە لەھەندىك جەژندا بەشىوھەكى لاواز بوونى ھەپە، ھەرۇھە لەو داواپەى لەژن دەكرىت خۇى بدات بەدەست ھەر پياوئىكەوھە بەر

لهوهى رېنگه شووگردنى پى بدرى، وهك نهوهى لهپهرستگى مابليتتا لهبابل دمبىنرى، ههروهه لهخوى بهخشىنى ژن بهسوور كهخوويهكى زور پيوسته بو بهخشندهى ئىتىك وهك نهوهى زور لهخهلكه سهرهتاييهكان پىيان وايه، ههروهه لهمافى پهكهم شهوى بووكىنى، كه مافىكى ميرزا بوو لهسهرهتاكانى چاخى دهرهبهگى لهئهوروپادا، رهنگيشه ميرزا لهو بارميهوه مافهكانى هوزى كۆنى بهرجهسته كرديت، بهگوپرهى نهو مافهش ميرزا بوى ههبوو كچىنى بووكى بدرىنىت بمر لهوهى رېنگه بهزاوا بدرى پرۆسهى هاوسهرگرپيهكهى دست پى بكات. دواتر پهيتا پهيتا چۆرى جياحيياى پهكانگرپوونى ژن و پياو كهوهك نهزموونگهرى بوون، چيگهى نهو پهپوهندياننهپان گرتوه كهسنوورىان بو ديارى نهكرابوو، لهلاى هوزى نۇرانچ ساكاي لهمالاگا ژن ههتا ماويهك لهگهل پهك بهيهكى پياوانى هوزهكهدا جووت دمبوو، كهههمووشيان تهواو بوونايه لهسهرهوه دستى پى دهكردهوه، لهناو هوزى ياكوت لهسيبىرياو هوزى بۆتۆكۆدۆ لهباشوورى نهفهرىقاو چينه نزمهكانى تىبت و زور گهلى ترىش، هاوسهرگرپى پرۆسهيهكى تهواو نهزموونگهرى بوو، بهو مانايهى ههرپهك لهژن و پياوهكه مافى نهوهى ههبوو پهپوهندييهكه ههئوهشىنىتهوه كهى بيهويت بهبى نهوهى هيچ هۆيهك پيشان بدات يان داواى هيچ روونكردهويهكى لى بكرىت، لهلاى هوزى بوشمهن. يش بچووكترين ناكۆكى لهنيوان ژن و پياودا بهسه بو ههئوهشاندهوهى ژيانى هاوسهرى، نهوهندهش نابات ههرپهكهپان هاوسهرىكى تر دهگرىت بو خوى، لهلاى هوزى داماترا وهك سىر فرانسىز گالتون دهگرپىتهوه "نزپهكى ههفتانه هاوسهر دهگۆردى، زور بهدهگمهن و نهويش دواى بهدواداچوون و گهرانى زور دهرمانى كى مىردى كاتى نهو خانم يان نهو خانم بووه لهكاتىكى ديارىكراودا"، بهههمان شيوهش لهلاى هوزى بايلا ژنان لهلاى پياويكهوه دهچنه لاي پياويكى ترو بهوپهرى خواستى خويان هاوسهرىك بهجى دهئيلن و پهكىكى تر دهگرن، نهو كچانهشيان كههيشتا تهمهنيان لهبيست سال تينهپهريووه دهبنيت ههر

..... ۋېل دېۋرانت

بەككىيان لەزۇر حالتدا چۈر يان پىنج مېردى ھەيە كەھەموويان زىندوون،
ۋشەى ھاوسەرىش لەھاۋاى لەبنەچەدا بەماناى (ئەزموون) ە، ھاوسەرگىرىش
لەتاهىتى ھەتا پىش سەدەيەك ھىچ كۆتۈكى لەسەر دانەدەنراۋ ژنو پياۋ
دەمانتۋانى تا ئەۋەندەى مندالىيان نەبىت بەبى ھىچ ھۆكارىك ھاوسەرىيەكەپان
ھەئەشېننەۋە، ئەگەر مندالىشان ھەبۋايە بۇيان ھەبوۋ بىكوژن بەبى ئەۋەى
كۆمەلگا لەسەر ئەۋە ھىچ سەرزەشتىيەكيان بكات، يان ھەر خۇيان بەخۇيان
دەكردو بەۋەش ژيانىكيان لەپەپوئەندىيەكى ھەمىشەى دەست پىدەكرد،
بەشېۋەيەك كەپياۋەكە بەئىنى بەژنەكە دەدا خەرجىيەكانى بكىشېت بەرامبەر
بەخۇكردى ئەۋ مندالەى گرتۋوپەتتەيە ئەستۇى خۇى.

ماركۆ پۆئۆ لەسەدەى سىانزەھەمدا لەبارەى ھۇزىكى ئاسىاى ناۋەراست
كەنىشتەجىى ھەرىمى پايىن بوۋ، ئەمىرۆ بەۋ ھەرىمە دەگوتىت كىرىا،
دەنوۋسىتۋ دەئىت: "ئەگەر پياۋىكى خىزاندار گەشتىكى ۋەھاى بىكرادىە بىست
رۆژ لەۋلاتەكەى دوور بىكەۋتايەتەۋە ژنەكەى ئەگەر خۇى بىۋىستاىە مافى ئەۋەى
دەدرادىە شوۋ بەپياۋىكى تر بكات، ھەمان بنەما پياۋانىشى دەگرتەۋە، ئىدى
بچوۋنايەتە ھەر جىگەيەك لەۋى ھاوسەرىان دەگرت"، بەم جۆرەش دەبىنىن ئەم
شېۋازانەى ئەمىرۆ خستوۋماننە سەر ھاوسەرگىرى ۋ ئىتىكەكانەمان لەبنەچەدا
كۇنن.

لېترنىۋ لەبارەى ھاوسەرگىرىيەۋە دەئىت: "ھەموۋ جۆرەكانى ھاوسەرگىرى
بەجۆزىك كەلەگەل دىزىزى تەمەنى كۆمەلگا ھەمەجى ۋەحشىيەكاندا گونجانب
تاقىكراۋنەتەۋە، ھەندىكىشان ھەتا ئەمىرۆ لەلاى رەگەزو توخى مۇزى جىاجىا
ماۋنەتەۋە، بەبى ئەۋەى ئەۋە بەبىرى خەلكەكانىاندا بىت كەچ بىرۆكەيەكى
ئىتىكى ھەمىشە بەسەر ئەۋرۋپادا زالە"، لەپال تاقىكرەنەۋەى ماۋەى
ھاوسەرگىرى پەپوئەندىيەكانى نىۋان ژنو مېردىش تاقىكراۋنەتەۋە، لەھەندىك
حالتى كەمدا ھاوسەرگىرى بەكۆمەل دەبىنىن، بەۋ ماناىەى كۆمەلئىك پياۋى

..... مېزورى شارساتىيى
.....

سەر بەگروپىك كۆمەللىك ئىنى سەر بەگروپىكى تر بىكەنە ھاوسەرى خۇيان، بەجۇرىك گەھاوسەرگىرىيەكە لەنىوان دوو كۆمەلەكەدا دەستەجەمىيىت، لەتىبىت بۇ تىمۇنە كۆمەللىك برا دەبوونە ھاوسەرى كۆمەللىك خوشك و ئىدى كۆمۇنەيەكى سىكىسى دەكەوتە نىوان دوو كۆمەلەكەو، ھەر پىاوپىك بۇ دەبوو لەگەل ھەرگام لەئەنەگان جووت بىبىت، سىزار خوويەكى لەو جۇرە لەناو بەرىتانىاي كۆنىشىدا باس دەكات كەھىنانى براژن پاش مردنى برا يەكىك بوو لەشۇئەوارەكانى ئەو خو، ئەمە لەناو جوولەكە كۆنەكاندا لەناو زۇر گەلى ترى كۆنىشىدا ھەر باو بوو، ھەتا (ئۇنان) زۇر لەم خوو پەست بوو.

جا چى پالى بەخەلەكەو نا ئەم حالەتە سەرەتايىيە كەتايىدا ھاوسەرگىرى لەشۇئەو نىزىكتر بوو تا لەھەر شتىكى تر بگۇرئەو بەھاوسەرگىرىيەكى تاكگەرى؟

گومان لەودا نىيە كەنارەزووى جەستەيى خەللى بەرەو سىستىمى ھاوسەرگىرى نەبىردو، چۈنكە لەناو زۇرىنەى ھەرەزۇرى گەلە خۇرسكەكاندا تەنھا كەمىكىان دەبىنىت (ئەگەر ئەو كەمەش بىبىنىت) كۆتىان بەسەر پەيوەندىيە سىكىسىيەكانى بەر لەھاوسەرگىرى سەپاندىت، لەبەرئەو ش كەھاوسەرگىرى بەھەموو ئەو گىچەلە دەروونىيانەو كەللى دەكەوتەو بەھەموو كۆتەكانىيەو مەحالە بتوانى لەرووى تىركردنى ئارەزوو سىكىسىيەكانى مۇقەو، كىبەركى لەگەل كۆمۇنەى سىكىسىدا بىكات، نەخىر، ھەرەھا سىستىمى ھاوسەرگىرى تاكگەرى لەسەرەتاكانىدا بۇ ئەو لەبار نىيە كەشك بۇ پەرومردەكردنى مىندالان بىخولقىنىت و بەبى ئەزمون پەى بەو بەرىت كەباشتر بىت لەبايەخدانى دايك و خىزان و ھۇزى دايك بەمىندال، كەواتە دەبىت پالئەرى ھاوسەرگىرى و دواتر گەشەكردنى بىرىتى بىت لەھاكتەرى نابوورى زۇر كارىگەر، بەلاى زۇرىشەو (لېرەدا دەبىت جارىكى تر ئەو دەمان بىر بىكەوتەو كەئىمە شتىكى زۇر كەم لەبارەى سەرەتاكانى شتەكانەو دەزانىن) ئەو

..... وىل دىررات

فاكتەرانەى پائىان بەسىستىمى ھاوسەرگىرىيەۋە ناۋە پەپوھەندىيان بەسەرھەئدانى
سىستىمى مولكدارىيەۋە ھەبوۋە.

ھاوسەرگىرىيى تاكگەرى سەرھىجامى ئارەزوۋى پىاۋە بۇ ئەۋەى كۆپلەگەلىكى
ھەرزانبەھا بۇ خۇى ھەراھەم بىكات، ھەروەھا ئارەزوۋى پىاۋە لەۋەشدا
كەمولكەكەى بۇ كورانى پىاۋانىكى تر بەجى بېھلىت، لەنىۋ جۆرەكانى
ھاوسەرگىرىدا جۆرىك دەرگەۋتوۋە كەتپايدا رېگە بەھاۋەل دەدرا ھاۋەلىكى زۆرى
ھەبىت، ئەمە سەرىك لەشپوۋە فرەمىردى يەك ئندا خۇى دەرەدخات ۋەك
ئەۋەى لەناۋ ھۆزى توداۋ جەند ھۆزىكى تىبىتدا دەبىرنى، بەلام ئەم خوۋە ئەۋ
كاتە دەرەكەۋىت كەزمارەى پىاۋان زۆر لەزمارەى ئنان زىاتر دەبىت ۋە ھەر خىرا
لەسەر دەستى پىاۋى خاۋەن ھىزو بالادەست دەرەۋىتەۋە، ئىدى لەدوۋ جۆرى
سىستىمى فرەھاۋەلى تەنھا بەيەك جۆرى ئاشنا ماۋىن، ئەۋىش فرەۋنى يەك
پىاۋە، پىاۋە ئاپىنىيەكانى چاخەكانى ناۋەراست پىيان ۋابو كەفرەۋنى يەك پىاۋ
سىستىمىكە لەداھىننى موحەمەدو كەس بەر ئەۋ شتى ۋاى نەكرەۋە، بەلام
لەراستىدا ئەۋ سىستەمە سالانىكى زۆر بېش ئىسلام ھەبوۋە، چونكە ئەۋە ئەۋ
سىستەمەيە كەلەجىھانى كۆندا باۋ بوۋە ھۆگەلىكى زۆر ھەن ئەۋ سىستەمەيان
بلاۋ كەردۆتەۋە ساپاندوۋىيانە، بەر لەھەموۋشى ئەۋەيە كەژيانى پىاۋان
لەكۆمەلگەى سەرەتاپايدا زۆر توندوتىژترو پى مەترسىتر بوۋە لەبەر ئەۋەى
بەراۋو كوشتارەۋە خەرىك بوۋن، ھەر بۆيە پىاۋان لەئنان زىاتر دەمردن،
بەردەۋام زىادبوۋنى ژمارەى ئنانىش ئن دەخاتە بەردەم دوۋ رېگە: يان فرەۋنى
يەك پىاۋ، يان قەپرەيى ۋ نەزۇكىيەك كەبۇ ھەندىك ئن تاكە رېگە بوۋە، بەلام
ئەم قەپرەيە لاي ئەۋ گەلانە شتىكى پەسەند نىيە كەپىژەيەكى زۆرى
مىندالبوۋن دەخاۋان، تا بەرامبەر رېژەى بەرزى مردن بىت، بۆيە گەلى لەۋ
چەشەنە رەقى لەزنى قەپرەۋ ئنى نەزۇك دەبىتەۋە،

ھەر بۇيە گەلانى لەو چەشنە ئنى قەپرەو ئنى نەزۇك دەبوغزىنن، ھۆكارى دووھەمىش ئەوويە كەپياوان حەزىيان بەھەمەرھنگىيە، مەسەلەكە وەك نىگرۇكانى ئەنگۇلا دەلئىن ئەوويە كە: "ئاتوانن بەبەردەوامى يەك جۆر خواردن بخۆن"، ھەروەك پياوان حەز دەگەن ئنەھاوئەلەكانىيان لەتەمەنى لاويدا بن، ئەمە لەكاتىكدا ئنان لەناو ھۆزە سەرەتاييەكاندا زوو پىر دەبن، بگرە زۆر جار ئنان خۇيان حەز بەفرەئنى دەگەن، بۇ ئەوئى ماوەكانى مندالبوون كەمىك دوور بىخەنەووە لەھەمان كاتىشدا شەھووت و ئارەزووى وەچەخستەنەووە لەلاى پياو كەم نەبىتەووە، ھەندىك جارىش دەبىنئىت ئنى يەگەم، كەبەھۇى قورسى نەرەكەكانىيەووە شەكەت بوو، پياووەكەى ھاندەدا تازنى دووھەمى بەبىنئىت بۇ ئەوئى كارەكانى لەگەل بەش بكاتو وەچەيەكەش بۇ خىزانەكە بىخاتەووە كەبەرھەم و سامانى خىزانەكەيان پى زۆرتەر بىت، كوپان لاى ئەو جۆرە خەلگانە دەستكەوتى ئابوورين، پياوانىش وەك سەرپامىە كەلك لەئنان وەردەگرن، ئەو مندالانەيان پى دەخەنەووە كەبەرەمبەر سەرپامىە دادەنرئىن، لەخىزانى باوكسالارىدا تەنھا كۆمەلئىك كۆپلەى سەرۇكى خىزانن كەبىرپىتتە لەپياو، پياووەكەش چەندە ئنەكانى زۆرتەر بن ھىندەش سامانى زياتر دەبىت، كەسانى ھەزار يەك ئنىان دەھىنا، بەلام وەك شتىكى شوورەى سەبرى ئەو ھالەى خوى دەگرد، ھەر چاويشى لەو پۇژە دەبوو كەلەبەرچاوى خەلكدا بگاتە پلەو پايەيەى كەسانى خاوەن ئنى زۆر ھەيانە.

گومانىش لەوودا نىيە كەفرەئنى زۆر لەگەل پىداوئىستىيەكانى كۆمەلگەى سەرەتايىدا گونجاوو، چونكە لەو كۆمەلگەيانەدا ئمارەى ئنان لەئمارەى پياوان زۆرتەر بوو، فرەئنى رۇئىكى باشتريشى گىراوہ لەچاككردى وەچەدا وەك ئەوئى تاكزنىيەكەى ئەمپۇئى ئىمە دەيگىرپىت، چونكە لەكاتىكدا دەبىنن بەتواناترین و داناترین پياوانى چاخى نوى ھەر ئەوانن لەكەسانى تر درەنگتر ئن دەھىنن، ئەوانىش كەكەمترين وەچە دەخەنەووە، پىچەوانەى ئەووە لەسايەى سىستىمى

فرەزىدا پروودەدات، كەئەو سىستەمە وادەگات بەتواناتىنى پىاۋەكان — بەلای زۆرەو- باشتىن زىيان دەست بىكەۋىت و زۆرتىن وەجە بخەنەو، بۇيە فرەزى لەناو ھەموو گەلە خۇرسىكەكانداۋ بىگرە لەناو زۆرىيەى زۆرى گروپەكانى مەروفى شارسىتىنىشدا زۆرتىن ماۋە ھەلدەگات، لەولاتانى رۇژھەلاتىشدا تەنھا لەم سەردەمەى ئەمپۇماندا دەستى كىرەوۋە بەرپەۋىنەو، لەبەرئەۋەى چەند فاكتەرىك پىكەۋە كار بۇ نەھىشتىنى دەگەن، ئەۋەتا زىيانى سەقامگىر بوۋى كشتوكال تارادەپەك توندوتىزىى ئەۋ زىانەى نەھىشتەۋە كەپىاۋان بەسەرىان دەبرەو مەترسىيەكانى كەم كىرەۋتەۋە، بەۋەش ژمارەى دوو رەگەزەكە لىك نىزىك بۇتەۋە، لەم حالەتەشدا فرەزى ئاشكرا، ھەتا لەكۆمەلگا سەرتەپپەكاندا، بۇتە خەسلەتتىكى كەمىنەى دەۋلەمەند بەتەنھا، خەلكە رەشۋەكەكە ئەزىنىك تىپى ناپەرىن، دواترىش بەزىناكىردن ئەۋ بارە قورسەى سەر دەپروونىان سووك دەگەن، لەكاتىكدا كەمىنەيەكى تر ھەن بەخۋاستى خۇيان بىت يان بەناچارى مانەۋە بەسەلئى ھەلدەبۇزىن، بەۋ زىن نەھىنانەش ھاۋكېشەكە بەرامبەر فرەزى دەۋلەمەندەكان رىك دەگەنەۋە، تا چەندەش ژمارەى دوو رەگەزەكە لىك نىزىك بىتەۋە غىرەكىردنى پىاۋ. لەزىن زىاتىر دەبىت، زىنىش زىاتىر دەست بەپىاۋەكەيەۋە دەگرىت، چۈنكە كەژمارەكە تارادەپەك يەكسان بوو بۇ ھەردوۋ رەگەزەكە ئەۋە پىاۋە بەھىزەكان ناتوانن بەناسانى زىنى زىاتىر بەپىن، لەبەرئەۋەى لەم حالەتەدا ئەۋەندە زىيان دەست ناكەۋىت مەگەر دەستىرۇزى بىكەنە سەر زىنى خەلكانى تر يان سەر ئەۋانەى دەبىنە زىنى خەلكانى تر، يان ئەگەر لەھەندىك حالەتدا خرابە لەگەل زىنەكانى خۇياندا بىكەن، جا دەلئىن لەحالەتتىكى ۋەھادا فرەزى دەبىتە كارىكى دۇارو تەنھا پىاۋە ھەرە زۆرزانەكان دەرەقەتى دىن، دىپتە سەر ئەۋەى كەكاتىك سامان لەچىنگى كۆمەلئىك پىاۋدا كەلەكە دەبىت ئەۋ پىاۋانەش ھەز بەۋە ناكەن سەرۋەتەكەپان بەناۋ ژمارەپەكى زۆرى مىندالدا پەرتەۋازە بىكەن كەھەر يەكىكىيان تەنھا بىرىكى كەمى بەرىكەۋى، ئەۋسا ئەۋ پىاۋانە ۋەھاپان پى

باشتر دهبيت جياوازي لهنيوان ژنهگانياندا بکهن، "ژنيکي سرهکي و کومهکيکي ژني لاوهکي"، يو نهوهي ميراتهکهپان تهنها بهر کوراني ژنه سرهکيهکه بکهويت، هاوسهرگيري لهناسيادا ههتا نهو سرهمههي نهوهي نييمه تيايدا ژياوين هر بهم شيويه ماوتهوه، دواتر ورده ورده نهو ژنه سرهکيه بوو بهتاکهژن، نهواني تريش کهوتنه بهردهم دوو نهگهر، يان بهدوستي مانهوهو لهپشتي بهردهوه، يان بهيهکجاري وازيان لي هينرا، نهمه بيچگه لهنايني مهسيحي کهوهک فاکتيريکي تر هاته ناراهو لهنهووروپادا سيستمی تاکزني لهبري فرمزي کرده نهو سيستمی کهپاسا پهسندی بکاتو نهو شکلهي کهپهيوهندي سيکسي تيايدا قهراري گرت. بهلام سيستمی تاکزني وهک نووسين و وهک سيستمی دهولمت، سيستمی پيشهسازيه کاتيک دهرکهوتوه کهزيار لهقوناغه ناوهراستهگانيدا بووهو بهو مانايه نهو سيستمه سروشتيه نييه که بهسرابيتهوه بهزياروه لهسهرهتاي سرههلدانييهوه.

نهو شکلهي هاوسهرگيري ههپيووه همرچونکيک بوييت نهو هاوسهرگريه تارادهيهکي زور لهناو ههموو گهله سرهتايبهگاندا پرؤسهپهکي ناچاري بووه، پياوي سهلت هيچ پلهوپايهپهکي لهنيو کومهلگهه نهبوو، يان تهنها بهنيوهپياويک دانراوه، ههروهک پياو ناچار بووه زن لهناو تيرهکهي خوي نههينيت، نهوهش نازانين ناخو نهم خوه لهوهوه هاتوه کهنهقلي سرهتايب گومانتيکي لهلا دروست بوييت سهبارمت بهناکامه خراپهکاني هاوسهرگيري لهگهل خزمد، يان لهوهوه کهژن و ژنخوازي لهنيوان گروپهگاندا هاوپهيمانيي سياسي بهکهلگي لي کهوتبيتهوه لهنيوان نهو گروپانهه، يان هاوپهيمانييهکهپاني بههيزتر کردبيت نهگهر لهبنهپرتدا ههبوبيت، بهمهش ريکخستني کومهلايهيتي زياتر پيشکهوتوهو مهترسيي جهنگي کهمتر بوتهوه، يان نهو خوه گهراوتهوه بو نهوهي زهوتکردني ژني سهر بههوزيکي تر لهناو خهلکدا بهنيشانهپهکي پياوهتيهکي کاملبوو دانراوه، يان بو نهوهي گهورهبووني منداال لهناو خزمه

ژنهکانیدا به‌های که‌متر کردبیته‌وه لای نه‌و خزمانه‌ی، هه‌روه‌ک دووری خزمه ژنه‌کانی لئی‌ه‌وه زیاتر نزیکیان ده‌خاته‌وه له‌دلییه‌وه، به‌هه‌رحالی، نه‌م دیاری‌کردنه به‌شیوه‌یه‌کی گشتی و سه‌رتاپایی و تاراده‌یه‌کی زور له‌ناو هه‌موو هۆزه سه‌رته‌اییه‌کاندا به‌ده‌ستی ژن بووه، نه‌گه‌رجی فرعه‌ونییه‌کان و به‌تلیسییه‌کان و نینکاییه‌کانیش نه‌م خووه‌یان له‌ناو داوکه‌وتنه هاوسه‌رگریی نیوان خوشک و برا، به‌لام خووه‌که له‌ناو رۆمانه‌کاندا مایه‌وه و یاسای نوئ دانی پیدانا، نه‌م دابه تانیستاش، نه‌گه‌ر به‌هه‌ستکردنه‌وه بی‌ت یان له‌نه‌سته‌وه، کاریگه‌ریی به‌سه‌ر رفته‌اره‌کانمانه‌وه هه‌یه.

جا چون ریگه دراوه به‌پیاو که‌ژنیکی سه‌ر به‌هۆزیکی تر زه‌وت بکات؟ نه‌و کاته‌ی خیزانی دایکسالاری سیستی باو بوو له‌زۆربه‌ی حالته‌دا داوا له‌میرد ده‌کرا له‌گه‌ل هۆزی نه‌و ژنه‌دا بزی که‌ویستوو‌یه‌تی بیکاته هاوسه‌ری خۆی، که‌سیستی باوگسالاریش گه‌شه‌ی کرد مافی نه‌وه به‌خو‌ازبیینیکه‌ر درا که‌ بووکه‌که‌ی له‌گه‌ل خۆی به‌ریته ناو هۆزی خۆی، به‌مه‌رحیک تا ماوه‌یه‌کی دیاری‌کراو له‌خزمه‌تی باوکی بووکه‌که‌دا بی‌ت، بۆ نمونه باکوب خزمه‌تی دوو باوکی کرد له‌پیناوی خواستی لیحه‌و راشیل، به‌لام هه‌ندیک جاری تریش خو‌ازبیینیکه‌ره‌که له‌پیی به‌کاره‌ینانی هی‌زیکی سه‌مه‌کارانه‌وه مه‌سه‌له‌که‌ی په‌کالیی ده‌کرده‌وه، په‌کیکیش له‌خه‌سه‌له‌ت و پیاو‌چاکیه‌کانی پیاو نه‌وه بوو که‌ژنه‌که‌ی به‌زور له‌که‌سوکاره‌که‌ی زه‌وت کردبیت، چونکه نه‌وه له‌لایه‌که‌وه نه‌و ژنه‌ی ده‌کرده نه‌مه‌یه‌کی (نه‌و ژنه‌ کۆپله‌یه‌ی ته‌نها بۆ کاری سیکسی به‌کار ده‌هینرا) بی‌نرخ و له‌لایه‌کی تریشه‌وه کۆپله‌ی تری بی ده‌خسته‌وه، که‌نه‌و منداله‌ کۆپلانه‌شی بۆ پیاوه‌که‌ی ده‌خسته‌وه کۆپلایه‌تییه‌که‌ی خۆیشی توندوتۆلتر ده‌بووه، نه‌م جو‌ره هاوسه‌رگرییه‌ی له‌پیی نه‌تک‌کردنه‌وه روویده‌دا رشپاسیه‌کی سه‌رتاپاگیر نه‌بووه، به‌لام له‌جیهانی سه‌رته‌اییدا ناوه روویده‌دا، ژانی هیندییه‌کانی نه‌م‌ریکای باکوور به‌شیک بوون له‌تالانییه‌کانی جه‌نگ، نه‌م به‌دیلی بردنه‌ی ژنان هینده باو بوو

..... مېژورى شارماتېتى

كەدەبىنىت لەناو ھەندىك ھۆزىاندا زامانى قسەگردنى ژنان و پياوان جىايە، نەمېرد لەزمانى ژنەكەى دەگات و نەژن لەزمانى مېردەكەى، سالاھەكانى روسياو سىريا ھەتا سەدەى پېشوش كاربان بەھاوسەرگرتنى زۆرەملى دەكرد، شوپنەوارى ئەو خوە كۆنە ھەتا ئىستاش لەوھدا خۆى دەنوپىنت كەھەندىك جار لەناھەنگى ھاوسەرگىرىدا زاوا رۆلى ئەتككارى بووكەكەى دەبىنىت، بەھەر حالئىش ئەوھ سەرەنجامىكى سروشتى ئەو شەپوشۇرپانەى نىوان ھۆزەكان بووھ كەخەرىكە راپوستانى تى نەكەوئىت، ھەرۇھا سەرەتايەكى سروشتى ئەو شەپەشە كەكەوتۆتە نىوان دوو رەگەزەكەوھو تەنھا ماوھ ماوھەكى زۆر كەم بەئاگرەبەست رادەوھەستىت و خەوئىكى پىر لەدلەراوئى بى خەوئىنىش نەبىت ھەرگىز ناخەوئىت.

كەسەرەوت زىادى كىرد، خوازبىنىكەر ئاسانتر توانى دياربىيەكى بەنرخ يان بىرىك پارە بداتە باوكى بووك وەك نىرخى كچەكەى، ئەوھ لەبىرى ئەوھى خزمەتى تىرەپەك بىكات كەھى خۆى نىيە لەپىناوى بەدەستەپىنانى ئەو كچەدا، يان خۆى بىخاتە بەر مەترسىي ئاكامەكانى دەستدرىژى كىردنە سەر كچەكە كەپەنگە كوشتارو خوپنرشتنى لى بکەوئىتەوھ، سەرەنجامىش ھاوسەرگىرى بەكپىن لەژىر چاودپىرى ھەردوو باوكدا بوو بەپىساي باوى كۆمەلگا سەرەتايىيەكان و لەو نىوھشدا چەند ئەلئەپەكى ناوھندگىر ھەبوون كەگواستەنەوھكە لەو قۇناغ بۇ ئەم قۇناغ پىپااندا گوزەرىان كىردووھ، خەلكى مالىنىزىيا ژنەكانىان بەرپاندىن دەرپاندى، بەلام دواتر دەگەرپانەوھو دىزىيەكەيان دەكردە دىزىيەكى ياسايى، بەوھى بىرىك پارەيان دەدا بەكەسوكارى ژنەكە، لاي ھەندىكىش لەخەلكى نىوگانا كور كچى دەرپاندىو ئەو كاتەى خۇيان لەحەشارگە توند دەكرد لەملاوھ برادەرەكانى دەناردە لاي باوكى كچەكە بۇ سەودا ومامەلە لەسەر نىرخەكەى. بۇ ئەوھى رىگەى بىر كىردنەوھەمان رۆشنتىر بىكەين بانەوھەمان بىر بىكەوئىتەوھ چۇن دەكرى بىرەنگارىكردنى خەلكانىك بۇ بارىكى ئەخلاقى دياربىكراو بىبەزىندىرى، چىرۇكى

..... ويل ديرانت

دايكتىكى ھۆزى ماورى دەگىرپنەۋە كە "بەدەنگى بەرز گىراۋە ۋە لادەۋى داۋەتە بەر نەفرەت كەكچەكەى رۋاندو، ھەتا ئەۋەى لادەكە بەدىارىبەكەۋە ھاتۆتەلاى، دىارىبەكەش بەتانىيەكى خورى بوۋە، ئەوسا ژنەكە دەئىت: تەنھا ئەمەم دەۋىست، دەمويست ئەم بەتانىيە خورىبەم دەست بىكەۋىت و بۇ ئەۋە دەستم بەگىران كىرۋە،" بەلام نىرخى بوۋە ھەمىشە لەجائىتىكى خورى بەرزتر بوۋە، لاي ھۆتتۆت بىرىتى بوۋە لەگا يان مانگاىەك، لاي ھۆزى كىرۋە سى مانگاۋ بەرانىك بوۋە، لاي كەفىر بىرىتى بوۋە لەشەش ھەتا سى مانگا، ئەۋىش بەگۋىرەى پلەۋپايەى خىزانى كچەكە لەناۋ كۆمەلگا گۆراۋە، لاي تۆگۋ ۱۶ رىالى كاش پارەۋ بايى شەش رىال شەك بوۋە.

ھاۋسەرگىرى بەكپىن لەھەموۋ ناۋچەكانى ئەفەرىقادا باۋە، ھەرۋەك سىستىمى باۋى چىن و ژاپۇنىشە، لەھىندى كۆن و لەنىۋ جۈۋەكە كۆنەكانىشدا ھەر باۋ بوۋە، لەسەردەمى كۆلۇمبىس-شدا لەئەمىرىكاي ناۋەراستدا باۋ بوۋە، لەپىرۇش، بەلكو لەئەۋروپاي ئەم رۇزگارەشدا ئەۋنەى دەبىنىن، ئەمەش كەشەكردنىكى سىروشتى خىزانى باۋگسالارىبە، جۈنكە باۋك خاۋەنى كچى خۇبەتى، بۇى ھەبە جۆن بەشباۋى بزائىت ناۋا ھەلىسۋورپىنىت، تەنھا سىنورپىكى كەمىش ھەبە ئەم مافەى سىنوردار بىكات، ھىندىبەكانى ئۆرنۆكۋ بەقسەبەك گوزارشت لەم حالەتە دەكەن دەلئىن دەبىت خوازىبىنىكار شتىك بدات بەباۋەك ۋەك نىرخى پەرووردەكردنى ئەۋ كچەى سوۋدى لى دەبىنىت، ھەندىك جارىش رۋودەدا كەكچ لەپىشانگاى بوۋكانداۋ لەبەردەم كۆمەلئىك پىاۋدا نىمايش بىكرىت كەپرەنگە پەككىيان بىبىتە دەزگىرانى، ھەرۋەھا دابى خەلكى سۇمال ۋەھا بوۋە كەبەجۋانترىن شىۋە نارابىشتى بوۋكەكە بىكەن، دواترىش لەسەر پىشتى ئەسپىك نىمايشى بىكەن يان بەپىي خۇى بىرۋات، ئەۋ نىمايشە لەكەشنىكى پىر لەبۇن و بەرامەدا بەرپۇۋە دەچىت بەۋ ھىۋايەى خوازىبىنىكاران بۋورۋۇپىن و پەككىيان پارەبەكى زىاتىر بدات، ھىچ شتىكى نوسراۋىشمان لەبەردەستدا نىبە سەبارەت

بەوھى ئەنھا ئىككىش دىزى بەشودانى راوھستايىت بەپارە، بگرە بەپېچەوانەى ئەوھو، ئنان شانازىيان بەو پارەيەوھ کردوھ کەلەنرخياندا دراوھ، ئەو ئنەشيان بوغزاندوھ کەبەبىچ ھىچ نرخیك خۆى داوھ بەدەستەوھ، چونکە ئەو ئنانە پىيان وایە کەھاوسەرگىرىيەك کە بەخۆشەويستى بېستىتەوھو نرخیكى تىدا نەدرايىت، مېردى خرابەگار تىايدا دەستکەوتىكى مەزن دەباتەوھ بەبى ئەوھى نرخەکەى دابىت، بەسەرىكى تر وھا باو بوو باوکی بووکی لەبەرەمبەر ئەوھى زاوا دەيدايە ئەمىش ديارىيەك بدات کە پۇژ بەرپۇژ نرخی ئەو ديارىيە بەرزتر بۆوھ تا نرکی بەخششەکەى زاوا خۆى بۆوھ، پاشان باوگە دەولەمەندەکان ئەم ديارىيانەيان زياتر کرد بۆ ئەوھى شووکردنى کچەکانيان ناسانتر بکەن، تا وای لىھات سىستى ئەو مارەيە داھات کەبووک دەيدا بەخوازبىنکارەکەى، بەمەش کپىنى زاوا لەلایەن باوکی کچەوھ جىگەى کپىنى بووکی گرتەوھ لەلایەن زاواوھ، يان تۆ بلئ ھەردوو جۆرەکەى کپىن شانەشانى يەکترى دەپۇشتن.

لەھەموو ئەم شکل و جۆرانەدا کەھاوسەرگىرى بەخۆيەوھ بىنيوھ، شتىكى ئەوتۆ لەخۆشەويستى و سۆز بەدى ناکریت، بەلئ چەند حالەتتىكى کەم لەھاوسەرگىرى خۆشەويستى لەناو ھۆزى بابوادا ھەيە لەنيوگىنيا، ھەرەك ھەندىك حالەتى ترى خۆشەويستى لەناو گەلە سەرەتايەکانى تردا ھەبووھ، خۆشەويستىش لىرەدا بەواتای بەئەمەکیيەکی دووسەرە لەبرى سوودىكى دووسەرە، بەلام ئەم حالەتە دەگمەنانەى لەو بارەيەوھ دەبىنرئ پەيوەندىيان بەپروئسەى ھاوسەرگىرىيەوھ نيیە، چونکە لەپروژگارى سادەى کۆندا پياوان بۆ ئەوھ ئنيان دەھىنا بۆ ئەوھى کارىكى ھەرزان و باوکايەتییەکی قازانجدار بکرن و ژەمە خۇراکی پىکوپىک مسۆگەر بکەن، لاندەر دەلئیت: "خەلگى يارپا بەبى کەمترىن بايەخدان ناھەنگى ھاوسەرگىرى دەگىرن، چونکە بىرکردنەوھى پياو لەوھى ئنىكى ھەيىت لەو بىرکردنەوھى زۆرتر نيیە کەبىر لەلىکردنەوھى گولەگەمىک بکات، چونکە خۆشەويستى ھىچ بوونىكى نيیە، لەبەرئەوھى ئەگەر

..... وېل دېورات

په پوهندې سېكسى بهر له هاوسمرگرې كراوه بېت، نه وه سۆزى پياو بهر به ستيكى نايېت همتا مۇن بځوات له پشتييه وه، زۇر به كه مېش كارېگري به سمر هاوسمرگرېيه وه ده بېت، له بهر هه مان هۇگارېش، مېه ستم رشتنى شه هوت و دمر كرنى بې نه وهى كاتى راوه ستانى تى بكه وېت، پاسا وېك نامېنېته وه بۇ نه وهى لاو دابنيشېت و له دلى خويدا بېر له سۆزېك بكات وه كه له سنجيدا په ننگى خوار دېته وه، به هوى په ننگ خوار دنه وه كه ش خۇشه ويسته كهى له لا جوانتر و جوانتر بېت، كه نه مېه ده بېته خۇشه ويستى سۆزدارانه له لاي لاو، خۇشه ويستى له م چهنه و دمر كه و تنى به زياره وه به ستر او ته وه، نه و زيارهى سنورېكى له بمر دم شه هوتدا داناوه، نه مه و سامان و زياتر بوونى سامان تواناى نه وهيدا به هه نديك پياو كه پاره نه و پينا وهدا خمر ج بكن و به هه ندى ژنيش كه بۇ خۇشه ويستى پېويسته له نيشانهى رابواردن و ناسكى له خۇياندا دروستيان بكن، خه لكه سه ره تاييه كان له وه هه زارتر بوون كه سۆزى خۇشه ويستى بزنان، بۇيه زۇر به كه مى له گۇرانيه كانياندا هۇنراويه كت بمر گوئ ده كه وېت باسى خۇشه ويستى بكات، كه مزده به شخه مه سيحيه كان ئنجيليان و مرگېرايه سمر زمانى هۇزى جۇنكۇن، نه وان وشه په كيان له زمانه كهى خۇياندا نه دۆز ييه وه كه بهر ام بهر خۇشه ويستى بېت، خه لكانېك وها وه سفى هۇزى هۇتننوت ده كه ن كه "ساردن له ژيانى هاوسمريد او هيچ كام له دوو هاوسم ره كه گوئ به وى تر نادات"، به هه مان شيوه له كه نارى زېر "هيچ نيشانه په كى خۇشه ويستى له نيوان ژنو مېرددا به نيشانه دهره كيهه كانيشه وه بوونى نييه"، هه مان شت له بارهى خه لكه سه ره تاييه كهى ئوستراليا وه ده شېت بگوترى، گايلى له باسى نيگرو په كى خه لكى سه نيگالدا ده ئيت: "له پياوېكېم پرسى بۇ جار جاره كه مه له گه ل ژنه كانيدا ناكات گوتى نه گهر شتى وا بكات ئيدى جلّه ويانى بۇ ناگيرت"، كه له زه لامېكى خه لكى ره سه نى ئوسترالياش پرسى ريان كرد بۇچى ويستوويه تى ژن به ينيت، له وه لامدا بهر استگوييه وه گوتوويه تى بۇنه وه داواى ژنى كردو وه همتا ژنه كهى خۇراك و

خواردنەوہو داری سووتاندنى بۇ ئامادە بکات، ھەروہا بۇ نەوہى لەکاتى کۆچۈ باردا شەمگەکانى بۇ ھەلگىرېت، ئەو ماچەش گەنەمىرىکايیەگان وەك دەردەکەوېت ناتوانن وازى لى بېھنن، گەلە سەرەتايیەگان پىئى ئاشنا نین یان دەیزانن بەلام وەك شتىكى ھىزەون.

بەگشتى، دەلتین (ھەمەجى) بەگيانىكى ھەلسەفییەوہ کاروبارى سىکسى خۆى مومارەسە دەکات کەھىندە لەھى ئازەل بالاتر نىیە لەپرووی ئەو نىگەرانییە میتافىزىكى پان ئاپىنىیەى دایدەگىرېت، ئەو لەگەل خۆیدا بىر لەمەسەلەگە ناکاتەوہ، نەخىر، لەئاسمانى سۆزى خۆشیدا ناھىرېت، بەلکو سىکس بەلاى ئەوہوہ وەك خواردن کارپكى سروشتییە، ھەرگىز ھەولئ ئەوہش نادات فاكتەرەگان لەلاى خۆیەوہ جوان بکات، ھاوسەرگىرى بەلايەوہ ھىچ پىرۇزىيەكى نىیە، زۇر بەکەمىش ئاھەنگى زۇرى بۇ دەگىرېت، بەلکو بەلايەوہ ھاوسەرگىرى کردەيەكى بازىرگانىی راشکاوہ، ھەرگىز ئەوہشى بەبىردا نەھاتوہ کەنەوہ جىگەى شەرم بېت سۆزەکانى ملکەجى ئىعتباراتى عەمەلى بکات لەکاتى ھەلئىزاردنى ھاوسەرەکەیدا، بەلکو پىچەوانەى ئەوہ ماہى شەرم بووہ لەلاى، ئەگەر رېگەى ئەو لەخۇبايىبونەشى بەخۆى بدايە کەئىمە دەيدەينە خۇمان، ئەو کاتە ئەو لەئىمەى دەپرسىو دەيگوت: ج پاساويکتان بۇ ئەو نەرىتە ھەيە گەژن و بياويک بەدرېزايى ھەموو تەمەنيان پىکەوہ بېسەننەوہ تەنھا لەبەر ئارەزوويەكى سىکسى کورتخاھەن کەبەخىرايى بروسکەپەك لەنيوانياندا بووہ، ھاوسەرگىرى لاى پياوى سەرەتايى وەك بناغەيەك بۇ رېکخستنى پەيوەندى سىکسى سەپىر ناکرېت، بەلکو ھاوکارپيەكى نابووړيیە، ھەر بۆيە داواى ئەوہى لەژن دەکرد، بەلکو ژن داواى ئەوہى لەخۆى دەکرد کەبەکەلک و چوست و چالاک بېت نەك بالاپېك و جوان "ئەگەرچى حسابى بۇ ئەو سىفەتانەشى دەکرد"، چونکە دەبوو دەستکەوتىكى نابووړى بېت بۇى، نەك زەرەرېك کەھىچ قازانچىكى تىدا نەبېت، ئەگىنا ھەمەجىيەكى واقىعەين ھەرگىز بىرى لەھاوسەرگرتن نەدەکردەوہ،

..... ویل دیرانت

هاوسەرگیری بهلای ئهوهوه کۆمبانیایهکه قازانجی لی دهرگرت، نهک جۆرئیک لهسۆزانئیتی تایبعت بهخۆی، شیوازئیک بووه وای لهپیاوو ژن کردوووه ئهگهر پیکهوه کار بکهمن سهرکهوتنی باشر لهژیانیاندا بهدهست بهینن لهوهی ههریهکهیان بهجیا لههاوهئهکهی کار بکات، جا لههر کوپیهکی میژروی ژیاارتیدا فۆناغئیکت بهرچاو کهوت تیایدا ژن دهستکهوتئیکی ئابووری نهبوو بۆ پیاو نهوه بزانه بونیادی هاوسەرگیری ههرهسی هیئاوهوه ههندئیک جاریش ههرهسی ئهوه ههرهسی ژیاره.

بابهتی دووههم

ئیتیکی سیکس

پهپوهندییهکانی بهر لههاوسەرگیری - سۆزانئیتی - پاکي - کچیتی - پتوهری دووفاقه - شاردنهوهی ئەندامهکان - رۆژهی لهئیتیکدا - ئهوه رۆلهی شاردنهوهی ئەندامهکان دهیگێرێ لهرووی بایۆلۆژییهوه - زینا - جودا برونهوه - لهباربردنی مندال - زیندهبهچالکردنی مندال - مندالی -

تاک

گرنگترین نهركی ئیتیک ههمیشه ریکخستنی پهپوهندیی سیکسییه، چونکه غهزیهی زاووژی بهر لههاوسەرگیری و پاش هاوسەرگیری و لهکاتی هاوسههریدا گرفت دهئیتتهوه، ههموو چرکهیهگیش ههرهشهی نانهوهی پشیوی لهسیستمی کۆمهلاپهتی دهکات لهبهر پیدایگیری و توندی و قینی لهپاساو لادانی لهرئیکهی سروشت، پهکهمین گرهتیشی بهر لههاوسەرگیری دهست پیدهکات و بریتیهی لهوهی: پهپوهندییه سیکسییهکان لهقالب بدرین پان سهربهست بن؟ ژبانی سیکسی لهلای ئاژهلانیش بهبج کۆت و بهند نیه بهتهواوی، چونکه ریکهنهدان

بەنئىرىنە لەلايەن مېينەو تەنھا لەماوۋى ورووژاندا نەبىت وەھا دەكات ژيانى سىكىسى ئازەل لەبازنەبەكى زۆر تەسكدا گىر بخوات لەوۋى لەناو مروۇفدا ھەيە، نەو مروۇفەى شەھوۋەتتىكى لەپادەبەدەرى ھەيە، مروۇف وەك بىومارشى دەلى بەوۋە لەنازەل جىادەكرېتەو كەبرسىشى نەبىت دەخوات و تىنووشى نەبىت دەخواتەوۋە لەھەموو وەرزەكانى سالدا پەيوەندىدى بەرپەگەزى بەرامبەرىيەوۋە دەكات، لەنىو گەلە سەرەتاييەكاندا كۆت و بەندى وەك ئەوۋى ئازەلان يان بېچەوانەى ئەوان دەبىنىت، وەك ھەرامكردنى پەيوەندىكردن بەژنانەو لەكاتى ھەيزياندا، ئەگەر ئەم كۆتە گشتىيە واز لى بەينىن ئەوۋە دەبىنىن پەيوەندىدى سىكىسى بەر لەھاوسەرگىرى لەناو گروپە سەرەتاييە زۆر كۆنەكاندا تارادەيەكى زۆر ئازادە، لەلاى ھىندىيەكانى ئەمريكى باكووردا لاوانى كور و كچ پەيوەندىدى ئازاد دەبەستىن بەبى ئەوۋى ئەوۋە ھىچ كۆسپىك لەبەردەم پىرۆسەى ھاوسەرگىرىدا دروست بكات، ھۆزى بابواش لەنىوگىنيا بەھەمان شىوۋەن و ژيانى سىكىسىيان لەتەمەنىكى زۆر زوۋە دەست پىدەكات، ياساى بەر لەسىستى ھاوسەرى برىتى بو لەكۆمۆنەى سىكىسى، ھەمان ئازادىيى بەر لەھاوسەرگىرى لەلاى ھۆزى سۆپۆت لەسىبىرياو لاى ھۆزى نىگورۆت لەفلىپىن و لاى خەلكى بۆرماى سەپو و كەفىرو بوشمەن لەنەفەرىقاو ھۆزەكانى ناپچىرياو يۆگەنداو نىوچۇرجىياو دورگەكانى مەرى و دورگەكانى ئىندمان و تاهىتى و پۆلىنىزىياو ئەسام و جىگەى ترىش ھەيە.

لەبارودۇخى لەم چەشەندا چاۋەرپى ئەوۋە ناكىرېت كارى سۆزانىتىيى لەكۆمەلگاي سەرەتايىدا بەرادەيەكى زۆر ببىنىن، ئەم پىشەيە كە(كۆنترىن پىشەيە) تارادەيەك بەنۆى دادەنرېت و تەنھا لەگەل ژىارتىداو لەگەل دەرکەوتنى مولكدارى و نەمانى ئازادىيى سىكىسى بەر لەھاوسەرگىرى سەرى ھەلداۋە، بەلى لىرەو لەوئى رەنگە كچانىك ببىنىن خۇيان بەشىۋەيەكى كاتى بفرۆشنى بەمەبەستى ئەوۋى مارەبى خۇيان كۆبەكەنەوۋە يان بۇ ئەوۋى بىرېك پارەيان دەست بەكوپت پىشكەشى پەرسىگاي بىكەن، بەلام ئەوۋە تەنھا كاتىك دەبىت كەياساى

ئىتىكى ھەرىمەگە رېڭاي پى بدات، بەو پېيە قوربانىدانىكى خودا بەرستانىمە
بۇ يارمەتيدانى باوك ودايىكى كەمدەست يان بۇ تىركردنى خودا گەلىكى برسى.
ھەرچى پاكىيە، ئەمىش ھەر لەقۇناغىكى دېرەنگى رەوتى گەشەكرندا سەرى
ھەلداو، ئەوۋى پاكىزەيەكى سەرەتايى لىي دەرەسا لەدەستدانى كچىنىي نەبوو،
بەلكو ئەوۋە بوو كەبەنەزۇك ناوى دەرچى، ئەگەر ژن بەر لەشووكرندى سىكپ
بوايە ئەوۋە لەزۇربەي حالەتەكاندا شووى دەست دەخست نەك بېتە كۆسپ
لەبەردەم شووكرندىدا، چونكە ئەو سىكپىيە ھەموو گومانىكى لەبارەي
نەزۇگىيەوۋە دەبىرى، مۇدەي منداگەلىكىشى پىۋە دەبوو كەبارە بۇ باوكيان پەيدا
بىكەن، بىگرە گروپە سەرەتايەكانى بەر لەدەرگەوتنى مولكدارى بە رەۋە سەپىرى
كچىنىي كىژيان دەگرد لەبەرئەوۋى ماناى وابوو كەئەو كچە پياوان بەلای خۇيدا
بەكىش ناكات، تەننەت زاوا لای ھۆزى كامشادال ئەگەر بووكەكەي بەپاكىزەيى
بىبىنايە توورە دەبوو و دەكەوتە "جىۋدانى ئاشكرا بەدايىكى لەبەر ئەوۋى
كەمتەرخەمانە كچەكەي خۇي پىشكەش كىردوۋە"، لەزۇر حالەتیشدا كچىنى
دەبوۋە بەرەبەست لەبەردەم شووكرندىدا، چونكە ئەركىكى دەخستە ئەستۆي
مىردەكەوۋە كەزۇر لەبەر شانى گران دەبوو، ئەو ئەرگەش برىتى بوو
لەسەرىپچىكرن لەفەرمانى ئەوۋى خۇيى ئەندامىكى ھۆزەكەي خۇي نەزۇي،
ھەندىك جار روويدەدا كچان خۇيان تەسلىمى كەسىكى نامۇ لەدەرەوۋى ھۆزەكەي
خۇيان بىكەن ھەتا ئەو بەرەبەستەيان بۇ لەناو بەرپىت كەپى شووكرندىان
دەگرىت، لەتېت دايكان بەجىددى بۇ پياوانىك دەگەرپىن كچىنىي كچەكانيان
ھەلگرن، لەمبارىش كچان كاتىك بەخۇيان دەزانن لە رىبواران دەپارپنەوۋە ئەو
چاكەيەيان لەگەل بىكەن "چونكە ھەتا بەكچى بىمىننەوۋە شوويان دەست
ناكەوۋىت"، لەناو ھەندىك ھۆزىشدا بووك ناچارە خۇي تەسلىم بەمىوانەكانى
ئاهەنگى شووكرندەكەي بىكات بەر لەوۋى بچپتە لای زاوا، لای ھەندىكى تىرىش
زاوا پياۋىك بەكرى دەگرى بۇ كىردنەوۋى كچىنىي بووكەكەي، ھۆزى تر لەفلىپىن

ھەن فەرمانبەرى تايىبەت ھەن كەمووچەى زۇر وەردەگرنو نەرکەكەشىان ئەوۋىيە لەبرى ئەو پياوانە ژن دەھىئىن ئەو كارە دەكەن.

جا چ شتىك تىپروانىنى خەلكى بەرامبەر كچىنى گۆپوۋە بەشىۋەيەك كروۋىيەتى بەچاكە دواى ئەوۋى بەخراپە سەپىر دەكراف؟ بەوۋەش كىردىيە توخمىك توخمەكانى ھەموو ياسا ئىتىكىيەكانى زيارە بالاکان؟ بېگومان مولكدارى ئەمەى كىردوۋە، ئەو كاتەى سىستىمى مولكدارى كەوتە ناو خەلكەوۋە ئەو گۆرانكارىيە روۋىدا، پاكىي سىكىسى كچان بەر لەشووكىردىيان درىژكراۋەى ھەستىردىنى پياوان بوو بەمولكدارى بەرامبەر بەزىنەكانيان، دواى ئەوۋى خىزان بوو بەباوكسالارىيەك كەپياو سەرۋكى بوو. بەھاي كچىنىي زياترى كىرد چونكە بووك لەسايەى سىستىمى ھاوسەرگىرىدا ئەگەر كچىنىي بەمايە نىرخىكى گرانترى دەكرى لەنرخى ئەو خوشكەى كەنرادەى توۋشى لاۋازى ھاتبوو، چونكە كچى پاكىزە، پابىردوۋەكەى دەبوۋە مژدەى ئەمانەتى ژنومىردايەتى، ئەو ئەمانەتەش لەوۋەدوا بوۋە بەھايەكى گەورە لاي پياوانىك خەمى ئەوۋە بىتاقەتى كىردبوون كەسامانەكانيان بەمىرات بۇ كۆمەلىك كورە بىژوو بەجى بەئىن.

ھەرچى پياوان خۇيانە ئەوۋە بەمىشكىاندا نەھاتوۋە ئەو كۆتە بۇ خۇيان دابىئىن، لەسەرلەبەرى مېژوۋوشدا ھىچ گروپىكت بەرچاۋ ناكەۋىت كەپىي لەسەر پاكىي كور داگرتىبىت بەر لەژن ھىئان، بگرە لەھىچ زىمانىكى جىھاندا وشەيەك نادۆزىتەۋە بەماناي پاكىزەيى پياۋ بىت.

بەمەش تەنھا لەچارەى كچاندا نووسرا كەلەكچىنىيان بىرسن، ئەم بارەش بەزۇر شىۋە كارپىگەرىي بەسەريانەۋە ھەبوو. ھۆزى تۋارج بەكۋشتن سزاي كچ يان خوشكىان دەدا ئەگەر لەرپى راست لايدايە، نىگرۋكانى نوبەو ھەبەشەو سۇمالو چەند شوپىنى تىرىش ئەلقە يان قىلئان لەئەندامى زاۋوزپى كچان دەدات بۇ رىگرتن لەكردەى سىكىسى، ھەتا رۆژگارى ئەمەرشۋش لەبۆرپماۋ سىلان شتىكى لەو بابەتە ھەيە، ھەرۋەك چەندىن جۇرى دابىركىردىنى كچان دەرکەوتن كەپىگەى

..... ویل دیورات

ئەو ھەيەن پى ئەدرى پىاوان بوپووزىنن يان پىاوان ئەمان بوپووزىنن، پىاوە دەولەمەندەکانى بەرىتانیای نویش كچهگانىان لەپىنچ سالە ھەستیارەكەى تەمەنىاندا لەكەپرگەلىكدا دەستبەسەر دەكەن و پىرژىنى جوانپەفتار دەكەنە ئىشكگر بەدىارىانەو، ئەوسا بەھىچ شىوہەك رېگەى چوونە دەرەوہى كچهكە نادىت و كەسىش بۇى نىبە بچىتە لایان بىچگە لەكەسوكارى خۇيان، ھەموو ئەم رەفتارانەو ئەو پەچەپەى زنانى موسلمان و ھندۇس دەیانپۇشن تەنھا ھەنگاوىكىان لەنىويانداپەو ئەم راستىيەش جارېكى تر ئەو ھەمان بىردەخاتەوہ كەماوہى نىوان ژپارى و ھەمەجىيەت زۇر كەمە .

شاردنەوہى ئەندامەكان لەگەن نەرىتى پاكىزەپى و باوكسالارىدا سەرى ھەلدا، تا رۇژگارى ئەمپۇش ھۆزگەلىك ھەن شەرم ناكەن لەوہى ھەموو جەستەيان بەدەرەوہ بىت، بگرە ھەندىكىان پۇشاك پۇشىنيان پى شەرمە، كاتىك لىشىنگستۇن داواى لەخانەخوئ رەشپىستەكانى كرد شتىك لەسەر جەستەيان دابىنن پىش ئەوہى ژنەكەى بىتەزورئ، ئەفەرىقا ھەمووى ھاتە پىكەننن، شازنى بالۇندا-ش ئەو كاتەى ئەنجومەنى بۇ لىشىنگستۇن بەست لەتەوقى سەرىپەوہ ھەتا نووكى پىي روت و قوت بوو، لەنىو ھۆزەكاندا كەمىنەپەكەيش ھەن كەبەناشكرا كارى سىكىسى دەكەن و ھىچ شەرمىك لەوہ دایان ناگرئ، يەكەم دەرگەوتنى شەرم لای ژنان دەگەرپتەوہ بۇ ئەو كاتەى ھەستى كرد لەرپۇزانى ھەپزىدا ھەرامكراوہ، ھەرەوہا بۇ ئەو كاتەى سىستى ھاوسەرگىرى بەكرىن سەرى ھەلدا، دواتر مانەوہى كچ بەكچى دەبووہ ماپەى سوود بۇ باوكى، بەوہش دابىركردنى كچ و ناچارگردنى بەوہى كچىنى لەدەست نەدات بوو بەھۇى دروستبوونى ھەستىك لای ئەو كچه كەدەبىت پاكىزەپى خۇى بپارپىزىت، ئەوہش بلئىن كەشەرمى ژنى شووگردوو لەسایەى سىستى ھاوسەرگىرى بەكرىن، ھەستگردنى ئەو ژنەپە بەوہى لەرووى داراپەوہ سەر بەمىردەكەپەتى و بەوہش نابىت ھىچ پەپوہندىپەكى سىكىسى دەرەكى وەھای ھەبىت بەقازانچ نەگەرپتەوہ

بۇ مېردەكەي، ھەر لېرەو پۇشاك داھات، چۈنكە پائىنەرەكانى خۇجوانكردن و خۇبارىزى لەوۋەوپېش نەيان ھېنابوۋە كايەو، ئەوۋتا لەناو ھۆزگەلېكى زۇردا ژن تەنھا دواى شووكردىنى پۇشاك دەپۇشېت، وەك نېشانەيەكى ئەوۋى بەتەواۋى بۆتە مولگىكى ئەو مېردەو وەك بەربەستېكىش لەبەردەم پياۋانى تردا ھەتا شەھامەتى پياۋەتى نەيانگرېت، پياۋى سەرھتايى لەگەل بۇچوۋنەكەي دانەرى كىتېبى (دورگەي بەتريك)دا نېيە كەدەلېت پۇشاك ھانى سوزانىتى دەدا، بەھەر حال مەرج نېيە پاكېزەبى بەستراپېتەو بەپۇشاكەو، گەپدەكانى ئەفەرىقا ھەمېشە باسى ئەوۋەمان بۇ دەكەن كەنئىتىكى ئەوۋى پەيوەندىيەكى پېچەوانەي لەگەل بېرى پۇشېنى پۇشاكدا ھەيە، چۈنكە بەروۋنى ديارە كەئەو كارەي خەلگىك شەپم دەكەن بېكەن پىشت بەياساگردىنى كۆمەلەيتەو ئەو دابونەرېتەنە دەبەستېت كەلەناو گرۋپەكەياندا باۋە، تا ماۋەيەكى كەم بەر لەنېستا ژنى چېنى پېى شەپم بوۋ قاچى رۋوت بكات، ژنى غەرەبېش پېى شەپم بوۋ روخسارى دەربەكەۋېت، ژنانى ھۆزى تاۋرۇزېش پېيان شەپم بوۋ دەميان بېبىرى، لەكاتېكدا ژنانى مېسىرى كۆۋن ھەرۋەھا ھېندى سەدەي نۆزدەھەمۋ بالى سەدەي بېستەم ھەرگېز شەپمىان لەدەرخستنى مەمكىان نەدەكرد تا ئەو كاتەي گەشتيارە شەھوانىيەكان روۋيان تېكردن.

بەلام دەبېت ئەم قسانە نەمانگەيەننە ئەوۋى ئىتېك مادام لەشۋېنېكەوۋە بۇ شۋېنېكى ترو لەسەردەمىكەوۋە بۇ سەردەمىكى تر دەگۆرئ ئىدى بەھايەكى نېيە، ئەوۋپەرى داناپېش دەبېت ئەگەر ئاگادارىمان لەبارەي مېزۋەوۋە بېكەنە بەلگەو پاساۋ بۇ توورپانى دەستبەجېى دابونەرېتە ئىتېكەكانى كۆمەلگەكەمان، ئەو زانىارىيە كەمەي ھەيە لەبارەي رەگەزى مرۋىيەوۋە دەمانخاتە مەترسىيەوۋە. بەلئ لەبنەرەتەوۋە ئەوۋە راستە كەوۋە ئەناتۆل ھرانس دەلېت "ئىتېك كۆى نارەزوۋەكانى كۆمەلگەي"، وەك ئاناچارسىسى گرىكىش دەلېت "ئەگەر ھەموو ئەو دابو نەرېتەنە كۆبەكەيەنەوۋە كەگرۋېك پېرۇزىان كرىوۋن و دوايى ھەموو ئەوانەپان لئ

..... وېل دېورانت

د مریکه پین که لای گروپیکې تر پېرؤزکراون ئه وه هیچمان به ددسته وه نامېنیته وه، به لآم ئه مه نابېته به لگه ی ئه وه ی ئیتیک به هایه کی نه بیټ، به لکو دهبېته به لگه ی ئه وه ی سیستمی کؤمه لایه تی گه لیک ریگه ی گرتؤته بهر بؤ باراستنی خو ی، به لآم جیاوازی نه و ریگانه له زه ووره تی سیستمی کؤمه لایه تی دانا شکی نیټ. دهبېت ریساگه لیک هه بن خه لک له گردبوونه وه یاندا په چاویان بکه ن، مه سه له که وه ک ئه وه یه گردبوونه وه که گه مه یه ک بیټ و یاریزانه کان ناچار بن ریساکانی گه مه که په چا و بکه ن ئه گهر بیان ه وئ تیایدا به رده وام بن ، دهبېت خه لک بزائن ها وه له کانیان له بارودؤخه جیاوازه گانی ژیاندا چؤن په فتار ده که ن، بؤیه خه لکانی یه ک کؤمه لگا چه ند ئیتیک کی دیاریکراویان خولقاندوه بؤ په فتاری خو یان که بایه خیان له ناوهرؤکی خودی نه و ئیتیکه که متر نییه. ئه گهر به یاخیبوون و ئی لادان به ره ورووی دابونه ریت و ئیتیک کی گروپه که مان ببینه وه، نه و کاته ی به دل وده پروونی گه نجان ه وه ده گه ی نه وه ی نه و دابونه ریت و ئیتیکانه ریژه یین، نه وه ساده یی نه قلئ خؤمان دهرده خه یین، ئه گهر ده سائیک کی تری ته مه ن دهره فت بده ی نه خؤمان نه وسا بؤمان دهرده که ویت نه و یاسا ئیتیک یان ه ی گروپ په سه ندیان گردوون - که بوخته ی نه زموونی نه وه به رودواکانن- نه وه نده دانایان تی دایه زؤر زیاتر له وه ی مامؤستایه ک بتوانیت له هه موو موحازه ره گانی زانکؤیدا بؤ خویندکاره گانی باس بگات، زوو بیټ یان درهنگ هؤکاری نیگه رانی خو شمان بؤ پروون دهبېته وه، که بریتیه له وه ی: ته نانه ت نه و شته ش که لئی حالی نابین په نگه دروست بیټ. نه و سیستم و ریگه و تن و دابونه ریت و یاسایانه ی پایه فره لایه نه گانی کؤمه لگه بیکده هینن، له راستیدا دروستکراوی سه دان نه وه و بلیؤنه ها نه قلن، ناشکریت ته نها نه قلئیک له ماوه ی ژیانیک کی کورتدا، جا نه خوازه لآ له ماوه ی بیست سالدا، وابزانیت ده توانیت له هه مووی تی بگات، که واته ده توانین قسه که مان به وه کؤتایی بی بھینین بلئین ئیتیک شتیک کی ریژه ییه، به لآم پئویستییه که ناتوانین ده سته برداری ببین.

جا ئەگەر دابونەرىتە كۆنە بنەرەتتېيەگان ھەئېژاردنى سروشتى بەرجەستە بىكەن لەشېوازەگانى ژيانى كۆمەلگادا، پاش چەندىن سەدە كەمرۇڧ لەھەوئدان و ھەئەكرىندا بەسەرى بىردن، ئەو دەبىت ئەگەرى ئەو دابىن كەمانەوہى كچىنى و شەرم ئەگەرجى دوو بەھاي رېژەيىن بەلام ھەندىك كەلكى كۆمەلايەتيان ھەبوو، يان كەمىك بەھايان ھەبوو لەيارمەتيدانى توخمەكە لەمانەوھيدا، ھەردوو كيشيان بەسىستى ھاوسەرگىرى بەگىن-ھو پەيوەستىن، ھەروەك ھەردوو كيان ھۆكارى نەخۆشېيەگانى دەمارن. شەرم و پۇشىنى ئەندام وەك ئەو كەمىنە وەھان كەلەگۆرەپانى جەنگدا ھەيە، كچ كەخوازىبىنيكارى ھاتون خۆى داووتە پال ئەو كەمىنە و لەوئو بەشترىنى خوازىبىنيكارەگانى ھەئېژاردو، ھەئېژاردنىكى لەسەرخۆ، يان بۇ ئەوہى خوازىبىنيكارەكە ناچار بىكات كەمىك لەخەسلەتەگانى خۆى جوان بىكات بەر لەوہى ئەمى چىنگ بەكوئت، بەلام ھەر ئەو بەرىبەستانەش كەئەندام پۇشىنى ژنان لەرووى شەھوتى پياواندا دروستيانكرد، ھەر ئەوانە بوونە ھۆى لەدايكبوونى سۆزى خۆشەويستى شاعىرانە كەبەھاي پۇشاكەگەى لەبەرچاوى پياودا بەنرختر كرد، داھىنانى ئەو سىستەش كەبايەخى بەپاكىزەيى دەدا بوو ھۆى دارمانى ئەو ئاسانى و سادەيىە خۆرسكەى ژيانى سىكىسى سەرەتايى پىي جىادەگرايەو، بەلام لەلايەكى ترەو، بەھۆى ئەوہى بوو بەرېنگر لەبەردەم گەشەى سىكىسى لەتەمەنە بچووكەكانداو گەشەى دايكايەتى بەر لەوادەى خۆى، بۇيە كەلنىنى نىوان كاملېوونى ئابوورى و كاملېوونى سىكىسى بەرتەسكتى كىردەو — ئەگەرجى ئەم كەلنىنە پى بەپىي گەشەى ژيار ئارەزووى فراوانبوون دەكات، پەنگىشە سىستى پاكىزەيى لەرپى ئەو دواختەنى ژيانى سىكىسىيەو پەرمەتى بەھىزبوونى تاكى دابىت لەجەستەو زىريداو لەرپىزكردنەوہى ماوہى ھەرزەكارى و مەشقدو بەوہش ئاكامەكەى بەرزكردنەوہى ئاستى پەگەزى مروى لى كەوتبىتەو.

..... ریل دیورات

که مولگداری گه شهی کرد، زیناگردن بمره بمره پلهی بهرز بؤوه و بوو بهیه کیگ له گونا هه گهوره کان، پاش نه وهی بیشر به گونا هی بچووک داده نرا. نیوهی نهو گه له سهره تایانهی ئیمه دهیاناسین یایه خیکی نهوتؤ به زیناگردن نادن، بهمه سهره ئدانی مولگداری تنها نه بووه هؤکاری نه وهی داوا له ژن بکریت به نه مهک بیٹ بهرام بهر میرده کهی، به لکو ههستیکی خاوهن مولگی شی له پیاودا دروست کرد بهرام بهر ژنه کهی، ته نانهت لهو کاته شدا که بؤ ماوه یهک دهیه خشییه میوانه کهی، نه وه لهو روانگه به وه بوو که به جهسته و بهر پوچ ههر به مولگی خوی ده زانی، دواتریش نه م تیروانینه دهره هق به ژن به وه گه یشت که ناچار یان ده کرد له گه ل هه موو که رهسته کانی میرده که پدا بچیته گوره که به وه، زیناگردنیش له خیزانی باوکسالاریدا بهرام بهر دزی دانرا وهک نه وهی له بنه رهدتا ده ستریزیکردن بیٹ بؤ سهر مولگی که سیکی تر، سزای زیناگردنیش له سووگترین سزاوه ههتا قورسترین سزا ناستی جیا جیای به خوی به بینوه، له گوئ پینه دانی هؤزه سهره تایه گانه وه تاده گاته ورگ هه لدرین و دهره نانی ریخوله کان وهک هؤزه هیندی به کانی کالیفورنیا ده یان کرد. پاش نه وهش که تاوانه که چه نیدین سه دهی سزادانی به سهردا رهت بوو، له نیو دهر وونی خه لکدا ئیدی چاکه ی به نه مه کیی ژن بهرام بهر میرد قهراری گرت و بوو به مه سه له یه کی ویزدانی له بهر چا و گرا و له هه ناوی ژناندا، ته نانهت ژماره یه کی زور له هؤزه هیندی به کان بیوونه مایه ی سهر سوپمانی له شکر کیشه کان یان به و به نه مه کی به یی ژنه کان یان هه یان بوو، که مه حال بوو له دهستی بدن، زوریک له گه پریده کان ناواتیان به وه دهخواست رۆژیک دابیٹ ژنانی نه وروپا و نه مریکاش هاوتای ژنانی زؤلوو بابوا بنه وه له به نه مه کی یاندا بؤ میرده کان یان.

به نه مه کی بؤ هاوسهر لای خه لکی بابوا ناسانتر بوو، چونکه وهک زورینه ی که له سهره تایه کان رپگر بیه کی نهوتویان له جیا بوونه وهی ژن و میرد نه ده کرد، تا گه یشته نه وهی په کان گری بوونی ژن و میرد له ناو هیندی به کانی نه مریکادا

سالانیکی کهم تیپه‌ری نهدکرد، سکولکرافت لهو باره‌یموه ده‌ئیت: "پژوهیه‌کی زۆری پیاوه به‌تمه‌نو و پیره‌گان نه‌ه‌نده‌یان ژن هینابوو کورمه‌کانی خۆیان نه‌ده‌ناسییه‌وه که‌به‌هه‌ریمه‌که‌یاندا بلاوه‌یان کردبوو"، گالته‌یان به‌ نه‌وروپایی دمکرد که‌ده‌یانزانی به‌هه‌موو ته‌مه‌نی ته‌نها ژنیک ده‌هینیت، بروایان وه‌هابوو که‌گیانی پاک بۆیه دوو که‌سی به‌یه‌ک گه‌یانده‌وه تا‌به‌خته‌وه‌ر بن، بۆیه نابیت به‌یه‌که‌وه به‌مین نه‌گه‌ر بیرکردنه‌وه‌وه ئارم‌زوویان به‌یه‌که‌وه نه‌گونجیت، بۆیه ده‌بینین پیاوانی هۆزی چیرۆکی سالانه‌ سێ تا چوار جار ژنه‌کانیان ده‌گۆرن، هه‌رجی خه‌لگی ساموایه‌ نه‌وه سێ سال ژنه‌کانیان ده‌هیشته‌وه چونکه ئارم‌زوویه‌کی موخافیزکارانه‌یان هه‌بوو. به‌لام که‌کشتوکال داها‌ت و کشتوکالیش پیوستی به‌سه‌قامگیربوون هه‌یه، ته‌مه‌نی په‌یوه‌ندیی ژن و میژدا‌یه‌تیش درێژتر بووه‌وه، نه‌وه‌بوو له‌سایه‌ی سیستمی خیزانی باوکسالاریدا جیا‌بوونه‌وه له‌ژن به‌بۆ‌چوونی پیاو له‌گه‌ل رێسا‌کانی نابوو‌ریدا نه‌ده‌گونجا، چونکه ته‌لاق‌دانی ژن له‌پاستیدا له‌ده‌ستدانی کۆپله‌یه‌ک بوو که‌ئا‌گاهه‌ی قازانجی لی ده‌ست ده‌که‌وت، کاتی‌کیش خیزان بوو به‌ناوکی به‌ره‌مه‌هینان له‌کۆمه‌لگادا، به‌هاو‌گاری زه‌وی ده‌کیلاو چاودێری ده‌کرد، نه‌وسا تا‌زماری نه‌ندامانی خیزانه‌که زیاترو به‌کانگیرتر بوا‌یه ده‌وله‌مه‌ندتریش ده‌بوو، به‌گریمانه‌ی نه‌وه‌ی له‌باره‌کانی. تر‌دا له‌گه‌ل خیزانه‌ بچووک‌تره‌کاندا چونیه‌ک بوونا‌یه. خه‌لک نه‌وه‌یان بۆ ده‌رکه‌وت که‌قازانجی کۆمه‌لگه‌ له‌وه‌دایه‌ که‌ هه‌تا ژن و میژده‌که له‌په‌روه‌رده‌کردنی بچووک‌ترین مندالیان ده‌بنه‌وه پیکه‌وه به‌میننه‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر تا نه‌و ته‌مه‌نه‌ پیکه‌وه به‌میننه‌وه له‌دوای نه‌وه چالاکیه‌کی ژبانی نه‌وتۆیان نامینیت پالیان پیوه بنیت بۆ خو‌شه‌ویستییه‌کی نوی. ژبانی ژن و میژدیش وه‌ک یه‌ک گیانی لی دیت هینده‌ کارو نارمه‌تی هاوبه‌شیان له‌نیویاندا بووه. ته‌لاق‌دان نه‌و کاته‌ جارپکی تر به‌رفراوان بۆوه که‌مرۆف به‌ره‌و پیشه‌سازی و به‌ره‌و شاری گه‌وره‌ هه‌نگاوی ناو

..... ویل دیورات

کهناگامه‌گانی نهو گواستنه‌وه‌یه‌ش که‌مبووتنه‌وه‌ی ژماره‌ی نه‌ندا‌مانی خیزان و که‌مبووتنه‌وه‌ی مه‌ترسیه‌گانی لی‌که‌وته‌وه.

ده‌توانین به‌ش‌یوه‌یه‌کی گشتی بل‌یین پیاوان له‌مه‌موو چاخه‌کاندا هم‌زیان له‌ منالی زۆر بووه، بۆیه‌ دای‌کایه‌تییان کردۆته‌ شتیکی بیروژ، له‌کاتی‌کدا ژنان که‌تالی و دژواریی مندالبوون به‌رۆکی نه‌وان ده‌گریت، شۆرشیکی حه‌شاردراو له‌دم‌روونیاندا و پرووژا به‌رامبهر نه‌و داواکارییه‌ قورسه، بۆیه‌ چمن‌دین ریگیان گرت‌بهر بۆ سووککردنی نه‌رکه‌گانی دای‌کایه‌تی له‌سهر شانی خۆیان، پیاوانی سه‌ره‌تایی به‌گشتی گوئی ناده‌ن به‌ژماره‌ی دانیش‌توان که‌به‌بی سنووردانان زۆر بی‌ت، چونکه‌ مندالان له‌هه‌لومه‌رجی گوزهرانی چونیه‌کدا قازانجیان پی‌ ده‌گه‌یه‌نن، نه‌گهر پیاو داخیکی له‌دلنا بوو وایه‌ بۆ نه‌وه‌ بووه‌ که‌مه‌حال بووه‌ بتوانیت وا له‌زنه‌که‌ی بکات ته‌نها کوری بی‌یت و کچی نه‌بی‌ت، هه‌رجی ژنه‌ نه‌وه‌ به‌له‌باربهردن و زینه‌ده‌به‌چالکردنی مندال و ریگرتن له‌مندالبوون به‌رامبهر نه‌و حاله‌ته‌ ده‌بووه، ته‌مانه‌ت نه‌مه‌ی دواییان (ریگرتن له‌مندالبوون) ناوه‌ ناوه‌ له‌ناو گه‌له‌ سه‌ره‌تاییه‌کاندا روویداوه، نه‌وه‌ی جیی سه‌رسوپرمانه‌ نه‌وه‌یه‌ که‌هۆکاره‌گانی ژنی هه‌مه‌جی زۆر له‌هۆکاره‌گانی ژنی شارستین ده‌چیت له‌مه‌سه‌له‌ی خۆپاراستن له‌مندالبوون، نه‌ویش نه‌وه‌یه‌ که‌کۆنترۆلی به‌روه‌رده‌کردنی منداله‌گانی پی‌ بکری‌ت و له‌ش‌ولاریکی گه‌نجان‌ه‌ی به‌می‌نی‌ت و خۆی له‌و شووره‌یه‌ به‌بار‌یزیت که‌به‌رۆکی ده‌گریت نه‌گهر مندالیکی له‌پیاویکی تر بی‌یت غه‌یری می‌رده‌که‌ی خۆی و هه‌روه‌ها خۆی له‌مردن به‌بار‌یزیت و هه‌موو پانه‌ره‌گانی تریش، ساده‌ترین ریگیه‌ ژنانیش بۆ سنووردانان بۆ دای‌کایه‌تی به‌ری‌تییه‌ له‌وه‌ی له‌ماوه‌ی شیراندا پیاوه‌کانیان ره‌ت بکه‌نه‌وه، که‌نه‌و خۆپار‌یزیه‌ ره‌نگه‌ چهند سالیکی بخایه‌نی‌ت، هه‌ندیک جاریش وه‌ک نه‌وه‌ی له‌ناو هیندیه‌گانی چینیدا هه‌یه‌ ژن هه‌تا منداله‌که‌ی نه‌گاته‌ ده‌ سال نا‌هی‌لی‌ت مندالی دووه‌می بی‌یت، له‌به‌ری‌تانی‌ای نویشدا ژن تادوو یان چوار سال به‌سه‌ر شوو‌کردنیدا تی‌په‌ری نه‌کردایه‌ نه‌په‌ده‌ه‌یش‌ت مندالی بی‌یت. به‌روانه‌ هۆزی جواپ‌کۆرۆ له‌به‌رازیل که‌بی وچان ژماره‌یان که‌می ده‌کرد

چونكى زىنەكانيان ھەتا نەگەپشتايەتە سى سالى نەياندەھيشت منداليان بىيىت، لەباربىردنىش لەناو ھۆزى بابوادا باو بوو، زىنەكانيان لەوبارەپەو دەلئىن: "ئەركى مندال قورسە، بىزار بووين لىيان، چونكى شەكەتمەن دەكەن، زىنانى ھەندىك ھۆزە ماورىيش بەھەندىك گزۇگيا يان سەقەتكرىنى رەحميان خۇيان لەمندالبوون دەپاراست.

ئەگەر زىن نەيتوانايە مندالەكەى لەباربەرىت، تەنھا ئەوھى لەبەردەمدا دەماپەو كەزىندەبەچالى بىكات، زۆربەى گەلانى خۇرسكىش رېگە بەكوشتىنى مندالى تازەلەدايكىبو دەدەن ئەگەر مندالەكە شىواو يان نەخۇش يان زۇل بىت، يان ئەگەر دايكى بەسەرىپەو بەرىت، رېك وەك ئەوھى مرۇفۇ تواناى ھەبىت ھەردەم پاساوى شىواو بدۇزىتەو بۇ سنووردانان لەبەردەم زۇربوونى دانىشتواندا بەجۇرىك كەلەگەل سەرچاوەكانى ساماندا بگونجىت. ھۆزگەلىكى زۇر ھەن ئەگەر لەھەلومەرچىكدا مندال لەدايك بىيىت وابزانن بەختى بەناوچاوەو نىيە ئەو مندالانە دەكوژن. ھۆزى بۇندى ئەگەر مندالەكە پەكەمجار سەرى بىتە دەرەو دەپكوژن، ھۆزى كامشادال ئەو مندالە دەكوژن كە لەكەشى زىياناويدا لەدايك بىيىت، ھۆزەكانى مەدەغەشقەرىش ئەگەر مندال مانگى مارس يان ئەپرىل يان رۇزى چوارشەممە يان ھەينى يان دواھەمىن ھەفتەى ھەر مانگىك لەدايك بىت ئەو لەچۆلەوانىيەكى بەجىي دەھىلن ھەتا دەمرىت يان فرېي دەدەنە ئاوەو يان زىندەبەچالى دەكەن، ئەگەر زىنىش لەناو ھەندىك ھۆزدا دوانەى بىيىت ئەو دەكرىتە بەلگەى زىناكارى لەسەرى، چونكە مەھالە پياويك بەپەك جار دوو مندالى بىيىت، ئەوسا يان پەكىكىيان يان ھەردووكان لەناودەبەن، زىندەبەچالكرىنى مندالان بەتايبەتى لەناو دەوارنشىنەكاندا باو بوو، چونكە مندال لەكاتى كۆچوبارى ھەمىشەپياندا گرفتى بۇ دروست دەكرىن، ھۆزى بانگەرانگ لەفىكتۇرىا نىوھى مندالەكانيان لەكاتى لەدايكبووندا لەناو دەبىرد، ھۆزى لەنگووسىش لەھەرىمى شاكوى ولاتى پاراگواى رېگەى نەدەدا ھىچ

..... ریل دیورانٹ

خیزانیک لەماوەی حەوت سالددا منداڵیک پتری بییت، ئەوەی لەو زياتری ببوايه لەناوی دەبرد، هۆزی ئابپیۆن ژمارەکیان وەك فەرەنسییەگان دیاری کردبوو، دەبوو هەر خیزانیک کورپیک و کچیک گەورە بکەن، هەر منداڵیک تر دەبوو خیرا بکوژێ، هەندیک هۆزیش ئەگەر تووشی برسیتی بوونایە یان برسیتی هەرەشە ی لئ بکردنایە هەموو منداڵە تازە لەدایکبووەکانیان دەرکۆشت و دەشیان خواردن، زیاتریش کچان تووشی زیندەبەچالکردن دەبوون، هەندیک چاریش تا گیانی دەرەدەچوو ئەشکەنجە دەدا بەبیانوی ئەوەی بەو ئەشکەنجەیه ئەگەر روحي بگەرپتەوه بۆ دنیا دەچیتە جەستە کۆرەوه، زیندەبەچالکردنی منداڵان لەپیش چاویان نەقیزەون بوو نەدەماری ویزدانی دەجووڵاندن، ، چونکە وەك دەرەدەکەوێت دایک دەستبەجێ لەگەڵ بوونی منداڵەکەیدا هەستی بەخۆشەویستی غەریزی نەدەکرد بەرامبەری.

ئەگەر رێگاش بدارایە بەمنداڵەکە چەند رۆژیک کەم بژی، ئەو لەمردن رزگاری دەبوو، چونکە هەر خیرا بەهۆی لاوازی و سادەییەوه سۆزی باوکایەتی و دایکایەتی لەباوک و دایکیدا دەوربوو، لەزۆریەي حالەتەکانیشدا ئەو خۆشەویستەي منداڵ لەدایک و باوکە سەرەتایەکەیهوه وەری دەگرت زۆر زیاتر بوو لەوەي منداڵی خەلکی بالاتر لەرۆوی ژیارەوه دەستیان دەکەوێت، لەبەرئەوهش کەماست و خواردنە تەرەکانی تر لای ئەوان نەبوو، دایک لەدوو سالیوە هەتا چوار سال خۆی شیري منداڵەکەي دەدا، بگرە هەندیک چار شیردان دووانزە سالی دەخایاند، گەرپیدەکان باسی کورپیک دەکەن هیشتا شیري لئ نەگیراویەوه دەستی بەجگەرەکیشان کردبوو، زۆر چاریش منداڵەکە لەباریکردن رادەوهستا بۆ شیر خواردن، یان دەوهستا بزانیٹ چ کاریکی پئ دەسپێرن بۆ ئەوهي دایکی شیري بدات، ئنی نیگرۆش لەکاتی کارکردندا منداڵەکەي لەسەر پشتی هەلدەگرت، ئەگەر ببیویستایە شیري بدات مەمکی لەسەر شانییەوه فرێ دەدا بۆی، پەرەدەي باوکانیش بۆ کۆرەکانیان خراب نەبوو ئەگەرچی زۆر

..... مېژورى شارماتېتى

بشتگوڤيان دەخستن، چونكه له تەمەنېكى زۆر زووهوه لە منداڵ دەگەران خۆى
ناكامى گەمزەبى و هارى و چە ئەمە نەوانەوه گانى خۆى بچنېتەوه، ئىدى منداڵەكە
بى بەبېى زۆر بوونى ئەزمونە گانى زانيارىبە كانىشى زيادىان دەكرد، لەكۆمەلگای
خۆرسكىشدا خۆشەويستى باوك بۆ كور و كور بۆ باوك زياترە.
منداڵى لەگروپى سەرەتايدا دووچارى مەترسى و نەخۆشى زۆر دەبېتەوه،
رېژەى مردنېش لەناو منداڵاندا زۆر بەرزە، تەمەنى لاوېش لەو گروپانەدا زۆر
كورتە، چونكه هاوسەرگىرى زوو دەست پېدەكات و بەهوش دەرھاوېشتە گانى ئەو
پرۆسەبە دەست پېدەكەن، هەر خېراش تاكى ئەو گروپانە لەنيو قورسايى ئەو
ئەركانەدا نوقم دەبېت كەدەخرېنە ئەستۆى، ئىدى لەپەيداكردى خۆراك بۆ
گروپەكە هەتا بەرگرىكردى لى. ژنان بەهەلگرتنى منداڵەكانەوهو بياوان
بەپەيداكردى پېداوېستىبە گانى ژيان بۆيان سەرقال دەبن، ئىدى هەتا
لەگەورەكردى دواھەمىن منداڵ دەبنەوه هېزىان لى دەبېت، واتە دەرڤەتى
ئەوهيان نابېت نە لەسەرەتاي ژيانانداو نە لەكۆتايى ژياناندا كەسېتى خۆيان
دەربىخەن، تاكگەرابى (وەك نازادى) خۆش رابواردنېكە ژيار لەگەل خۆيدا هېناوه،
تەنها لەبەرەبەيانى مېژودا كۆمەلېك ژنو بياو لەدەست برسېتى و وەچەنانەوهو
كوشتار رزگار بوون و دەستيان بۆ داھىنانى ئېتىكە رۆحىبە گانى دەستبەتالى والا
بوو لەرۆشنىبىرى و لەھونەر برد.

بابەتی سېھەم

ئىتىكى كۆمەلایەتى

سروشتی چاکە و خرابە - چارۋىسى - يېئەمەكى - توندوتىژی -
كوشن - خوكوژی - نامىتەبوونى تاك لە كۆمەلدا - بەخشندەبى -
بارەكانى ھەلسوكەوت - ديارىکردنى ھۆز بۆ ئىتىك - ئىتىكى سەرەتايى
بەبەرورد لەگەن ئىتىكى مۆدیرن - ئاین و ئىتىك

يەككە لەنەرکەكانى دايك و باوك ئەوھبە ياساكانى ئىتىك بۆ مندالەكانیان
بگوازنەو، چونكە مندال لەنازەلەو نزیكترە تا لەمرۆف و مرۆفایمەتیەكەى وردە
وردە وەردەگریت ھەرەك چۆن بەشیکى ئەو كەلەپوورە ئىتىكى و ئەھلییە
وەردەگریت كە لەباووبایرانىیەو بۆ ماوتەو، مندال لەرووی باپۆلۆژیەو
باش نامادە نییە بۆ وەرگرتنى زیار، چونكە غەریزەكانى بۆ ھەلوئىستە سەرەكى و
كلاسیکیەكان تەبارى دەكەن و ئەنھا بەدەمەوچوونى شتە وپووزنەرەكان لەخۆ
دەگرن كەنەمە لەگەن جەنگەلدا زیاتر دەگونجیت ھەتا لەگەن شارستیندا
لەمەلانئى مانەو، ھەر خرابەبەك لەخۆیدا رۆژیک لەرۆژان چاکەبەكى
پۆیست بوو، تەنھا كاتیكیش ناومان ناو خرابە كەبەرەو نەمان چوون، لەبەر
نەمانى ئەو ھەلومەرجەى كەردبوویانە پۆیست، كەواتە خرابە جۆرێك نییە
لەرھەتارى بالو گەشەكردوو، بەلكو ھەمیشە گەرانەوھى مرۆفە بەرەو ئەو
رەفتارە كۆنەى ئیستا رەفتارى تر جیگەیان گرتۆتەو، كەواتە یەككە لەو
نامانجانەى یاساى ئىتىكى دەپەوئت بیانپىكى بریتىیە لەگونجاندى ئەو خولیا
سروشتیانەى مرۆف كەناگۆرین، یان بەخاوى دەگۆرین، لەگەن ژيانى
كۆمەلایەتى و ھەلومەرجە گۆراوھەكانى ئەو ژيانەدا.

..... مېژزوى شارسانىتى

چاوبرسىتى و ئارەزووى دەست بەسەرداگرتن و بېئەمەكى و توندوتىژى و دلرەقى بەدرىژايى چەندىن نەو وەك كۆمەلنىك كاروبارى بەكەلك ماونەتەو و بۇ ئاژەل و بۇ مرۇف كەنىدى ئەو ماوہىيە ئەوئەندە دوورودپىژە ئىستا بەھەرچى ياسا و پەرورەدەو نىتىك و نايىنىكەو و كەھمانە ناتوانىن بەتەواوى شوپنەوارىان بىسپىنەو، بىگومانىش ھەندىكىان ھەتا رۇژى ئەمىرۇ بەھايەكىان ماوہ كەخۇيانى بى بېئەتەو، ئەوئەتا ئاژەل تابتوانىت خۇراك دەخوات و خۇى دەئاسىنىت چونكە نازانىت كەى جارنىكى تر خۇراكى چنگ دەكەوئەت، ئەم بەگومانىوونە لەبارودۇخى پاشەرۇژ ھەر خۇى سەرجاوى بەرچاوبرسىتىيە، ھەر بىاوىكى ھۇزى (ياقووت) لەرۇژىكدا چل رەتل گۆشت دەخوات، چىرۇكى لەم بابەتە — با قارەمانىتىيەكە كەمترىش بىت. لەبارەى ئەسكىمۇكان و دانىشتوانە رەسەنەكەى ئوستراياشەو دەگىرنەو. دلئىايى ئابوورى كەبەرھەمىكى ژىارىيە ئەوئەندە نوپىيە كەناتوانىت ئەو چاوبرسىتىيە سىروشتىيەى مرۇف بىسپىتەو، ئەو چاوبرسىتىيەى لەئارەزووى تىرنەخواردوى دەست بەسەرداگرتندا خۇى دەنوئىت، ھەتا دەبىنىت پال بەپىياو يان ژنى مۇدپىرنەو دەنىت لەترس و دلەرپاوكىي ژياندا ئالتوون و شتى تر بشارنەو بەمەبەستى ئەوئەى لەرۇژى رەشدا بىكەنە خۇراك و بىخۇن. دەبىنىن نەوسنىش بۇ خواردنەو وەك ئەو نەوسنىيە نىيە كەبۇ خۇراك ھەيە، چونكە زۇرىنەى گروپە مرۇپىيەكان لەدەورى سەرجاوەكانى ئا و كۇبوونەتەو، لەگەل ئەوئەشدا خەرىكە خۇ سەرخۇشكردن ھەموو خەلك بگرىتەو، كەخەلكىش مەى دەخۇنەو ئەو پەيوەندىي بەوئەو نىيە بەرچاويان برسىيە، بەلكو بۇ ئەوئە ساردىيەكى ناخى خۇيانى بى گەرم بكنەو، يان شتىكى پەزاراوى لەبىر خۇيان بىنەو، رەنگىشە تەنھا لەبەر ئەو بىخۇنەو كەئەو ئاوەى ھەيانە بەكەلكى خواردنەو نەيەت.

بېئەمەكى ھىندەى بەرچاوبرسىتى كۇن نىيە، چونكە برسىتى بەر لەمولك ھاتۇتەئاراو، رەنگىشە سادەترىن خەلكى ھەمەجى سەرەتايى بەئەمەكتىرن

..... ریل دیورات

خەلك بووبن "چونكه ئەو وشەيە دەلێن پەرۆزە" وەك كۆلېن لەبارەى ھۆزى ھۆتنتۆت-ھوہ دەلێت "ھىچ نامرازىكى گەندەلێ و بېئەمەكى ناخولقېنن لەو نامرازانەى ئەوروپا پېيان ناشنايە"، بەلام ئەم ئەمەكە ساويلكانەيە پى بەپىي گەشەكردنى نامرازەكانى گواستەھوہ و گرێدانەھوہى ھەموو زەوى بەيەكەھوہ، وردە وردە پھوييەھوہ، چونكە نامرازەكانى ئەوروپا دواتر توانييان ئەم ھونەرە پەرسەليقەيە فيرى ھۆتنتۆتەكانيش بکەن، بېئەمەكى بەشيۆھەيەكى گشتى لەگەل ژياردا دەردەگەوېت، چونكە لەسايەى ژياردا ئەم بوارانە زياتر دەبن گەپيۆيستييان بەزيرەكى سياسيانە ھەيە، چونكە ئەو شتانە زۆر دەبن گەمرۆف دەرووژيېنن بۆ دزييان، خۆشمان مندالەكانمان لەسەر ئەو پەرورەدە دەكەين كەلەو بوارەدا كارامەبن، جا ئەو كاتەى مولكدارى لەناو سەرەتاييەكاندا گەشەى كرد لەگەل خۆيدا درۆو دزييان بۆ دەھيئيت.

بەلام تاوانەكانى سنگ بەسەر خەلكدا دەربەپاندن و دەستدرېژيكردن ئەوہ ھيئەدى چاوبرسيئى كۆنن، خەلك لەسەر خۆراك و لەسەر خاك و ژن شەپريان دەكردو زەوپيان بەخويى مروف ئاو دەدا، تەنھا نەوہەيەكيش ئەبوون لەو حالەتە رزگار بن و نەپانگريئەھوہ، ھەر ئەمەش رووناكيى لاوازو بچەپچەرى ژيارى بەپەردەيەكى تاريك داپۆشيۆھ. مروفي سەرەتايى دلرەقبوو، چونكە ھەر دەبوو وەھابيت، ژيان فيرى ئەوہى دەكرد كەھەردەم قولى لەنامادەبيدا بيت بۆ ليئدانى بەرامبەر، دلئكيشى ھەبيت حمز بەكوشتنى سروشتى بكات،

پەشتەين لاپەرەكانى زانستى رەگەزە مروييەكانيش كاتيك ئەو لاپەرەپانە بەسەر دەكەيتەھوہ ئەوانەن كەباس لەكردەكانى ئەشكەنجەدان دەكەن لەناو ھۆزە سەرەتاييەكاندا، ھەرھەبا باسى ئەو خۆشحالتيەى زۆريەى پياوو ژنە سەرەتاييەكان دادەگرېت لەو كاتەدا كەنازار بەيەككە دەگەپەنن، بەشى زۆرى ئەو دلرەقيەش وەك پيداويستيەيەكى جەنگ وەھابوو، چونكە دەبيئيت لەجوارچيۆھى ھۆزكدا مامەلەكردنەكان كەمتر درندەپيان پيۆھ ديارە، مامەلەى

..... مېژورى شارساتى
.....

پەكتىرى و بگرە مامەلەى كۆپلەكانىش بەنەرم و نىانىيەك دەكەن زۆر لەو نەرم و نىانىيە كەمتر نىيە كە لە زياردا ھەبە، بەلام چونكە خەلك ناچار بوون لەكاتى كوشتاردا پەكتىرى بكوژن، ئەو ھەىرى ئەوھى كردن لەكاتى ئاشتىشدا ھەر خەلك بكوژن، چەندىن خەلكى سەرەتايى ھىچ رېگەپەكيان شك نەبردوھ بۇ چارەسەر كوردنى ناكۆكى ئەو رېگەپە نەبىت كەپەككە لەدوو لايەنەكەى ناكۆكيبەكە بمرىت، زۆر ھۆزىش ئەندامەكانى ھىچ وەك ئىمەى مۇدېرن نىگەران نەدەبوون بەوھى كەسكە كەسكەى تر بكوژىت، با كوژراوگە لەرۆلەكانى ھەمان تىرەى خۆشيان بوایە، خەلكى فويجى "تەنھا بەدووورخستەنەوھ سزاي بكوژيان دەدا، ئەوېش بۇ ئەوھى برادەرەكانى تاوانەكەيان لەبىر جواپەتەوھ، ھۆزەكانى نەفېرىش بكوژ بە(گلاو) دادەنن، داواى ئەوھى لىدەكەن دەموچاوى خۆى بەخەلووز رەش بكات، بەلام ئەگەر داواى ئەوھى خۆى بشوات و دەمى پاك بكاتەوھو چەستەى بەرەنگىكى قاوھى رەنگ بكات، ئەوھى سەرلەنوئ لەگروبەكەدا وەك ئەندام وەرى دەگرنەوھ، ھەرچى ھەمەجىبەكانى (فۇتۇنا)پە ئەوھى وەك ئىمە بكوژ بەقارەمان دەزانن، لەناو ھەندىك ھۆزىشدا ژن قاپل نابىت شووبكات بەپياوئك كەسى لەجەنگدا نەكوشتبىت، ئىدى كوشتارەكە لەسەر بناغەپەكى دروست بوپىت يان بووچەل بەلاپەوھ گرنگ نىيە، ھەر لەوھشەوھ خووى (راوھ زەلام) سەرى ھەلداوھ كە تا ئىستاش لەفېلىپىندا ماوھ، لەلاى ھۆزى دياكەش ھەر پياوئك زۆرتىن سەر لەگەل خۇيدا لەو راوھ بەھىننەتەوھ بۇى ھەپە كام كچى گوندەكەى بەدئە بىيات بۇ خۆى، كچانىش پىيان خۆش دەبىت بىتە مېرديان چونكە دەزانن لەساپەى مېردىكى وھاادا دەبەنە داپكى پياوى بەجەرگ.

كە خۆراك گرانتر دەبىت ژيان بىنرخ دەبىت، ئەندامانى ئەسكىمۆگان ھىچ رېگەپەكيان نىيە بۇ خۆلادان لەكوشتنى داپكو باوكيان ئەو كاتەى ھىندە پىر دەبن تواناى ھىچيان نامىننەت و بەكەلكى ھىچ نامىنن، نەكوشتەيان لەو حالەتەدا بەجىنەكەياندىنى ئەركى رۆلەپە بەرامبەر داپكو باوك، ژيانى پياوى سەرەتايىش

بەلای خۇيەو ھېندە بېبايەخە كەلەسەر كەمترىن ھەنچوون خۇي دەكوژىت و لەم خوھيدا تەنھا ژاپۇنىيەكان شان دەدەن لەشانى، ئەگەر كەسىكىش خراپەى لەگەل بگرېت و خۇي بكوژىت يان نازار بەخۇي بگەپەنىت ئەو دەبىت خراپەكارەكەش ھەمان رېگەى ئەو بگرېتەبەر ئەگىنا دەبىتە كەسىكى بېزراو، خۇ كوشتنىش بۇ رزگارېوون لەشورەبى و لەناكارى خراپە زۇر كۇنە، ھەموو شتىك بۇ ئەو دەبىت بېتە ھۇكارىك بۇ خۇكوشتن، ھەندىك ژنى ھىندى لەباكوورى ئەمرىكا لەسەر ئەو خۇيان كوشت كەپباوەكانيان رېگەيان بەخۇيان داوە سەرزەنشتيان بگەن، لاوئىكىش لەدورگەى ترۇبىرپاند لەسەر ئەو خۇي كوشت كەژنەكەى چى تووتن لەمالەكەدا بوو ھەمووى كىشابوو.

ژيار ئەووى خستە سەرشانى خۇي كەبەرچاوبرسىتى مرۇفەكان بگورېت بۇ ئابوورى، دەستدرېژىش بگورېت بۇ نارەزايى، كوشتنىش بۇ دادوورى، خۇكوشتنىش بۇ ھەلسەفە، ئاى چ گەشەپەكى مەزنىشە مرۇف گەشەى كر دوو كەبەوە قايىل بوو بەھىز لەزېر چەترى ياسادا لاواز لووش بدات!! ئەو گروپەى رېگە بدات بەئەندامەكانى ھەمان ھەلوپىست وەرېگرن لەپەكترى كەوەك گروپ لەگروپەكانى تر وەرى دەگرن، ئەو لەناودەچېت، چونكە ھاوكارى ناوخۇي پەكەمىن ياساى كىبەركىي دەرەكىيە، مەملانىش لەپىناوى مانەوەدا بەو كۇتايى ناپەت كەتاكەكان ھاوكارى پەكترى بگەن، بەلكو بەو كۇتايى دېت كەدەبىتە مەملانىي نىوان گروپەكان پاش ئەووى لەنىوان تاكەكاندا بوو، ئەگەر ھەلومەرجى دوو گروپىش چوئىەك بن تەنھا لەوەدا نەبىت كەپەككىيان ئەندامەكانى چ وەك خىزان و چ وەك تاك تواناى پەكگرتنىان ھەپە، ئەوكاتە ئەمىان لەگورەپانى كىبەركىكداو بەگوپرەى قەبارەى ئەو ھاوكارىپەى لەناو ئەندامەكانىدا ھەپە دەتوانىت پىش ئەوى تر بگەوېتەو، لىرەو ھەر گروپىك ياساپەكى ئىتىكى ھەپە كەفېرى ئەندامەكانى خۇي دەكات، لەناو دلو ناخىشياندا كۆمەئىك خولىاى كۆمەلاپەتېيان بۇ دروست دەكات كەكوشتارە

سروشتيهگانيان له لاکه بکاتهوه، نهو گوشارانهى کارى زيندووهگانه، گروپيش کهئمه دهکات له بهر نهويه که نهو تاکانه پشتيوان و پايه شاردراوهگانى خوئى بيکندهينن، گروپ پشتگيرى له کۆمه ليک خه سلمت و خووى تاک دهکات که به که لک بو خوئى يگه پينهوه، هر بويهش ناويان دهنيت (چاکه)، بيچه وانهى نهو خووانهش له ده پروونى خه لکدا قيزهون دهکات و ناويان دهنيت (خرابه)، بهم شيوازه تاک - تاراپديهک له پواله تدا - ناميتهى گروپ دهبيت و نازه ل تيايدا دهبيت هاولاتى.

دروستکردنى نهو سۆزه کۆمه لاپه تيبانه له ده پروونى مرؤفى هه مه حيدا (تاراپديهکى زۆر) دژوارتر نه بووه له وروژانديان له ده پروونى مرؤفى مۆدپرندا، نه گهر هر مملانينى ژيان هانى بيکهاتنى کۆمونهى دابيت، نهوه مملانئى له سر مولک ههستى تاکه گهرايى به هيزتر کردوه، په نگه مرؤفى سهره تايى له مرؤفى ئيستا خيراتر ناماده بوبيت بؤ هاوکاريکردنى هاوه له گانئى، بؤ نهو ئاسانتر بووه تا بؤ مرؤفى هاوچهرخ که له پرووى کۆمه لاپه تيبه وه له گه ل هاوه له گانئى په کانگير بيت، چونکه نهو مه ترسى و بهرژه وهنديانئى گروپيان بيکه وه ده به سته وه له وانئى ئيستا به هيزتر بوون، ههروهک مولکه گانئيشى که متر بوون له وهى بيت هه خاوه نئى بهرژه وهنديه کى دابراو له بهرژه وهنديه گانئى هاوه له گانئى، مرؤفى سهره تايى دلره قو بهرچاوبرسى بوو، به لام له گه ل نه وه شدا به بهزه يى و به خشندهش بوو، ناماده بوو نه وهى هه يه تى ته نانه ت له گه ل خه لکى نه ناسيشدا به شى بکات، دياريش به خشنه تبه ميوانه گانئى، هه موو خوئنه ريک نهو راستيه ده زانئيت که چؤن به خشنده يى سهره تايه کان له ناو زۆر هؤزدا وهماي لئيده کردن ژنه گانئيان يان که چه گانئيان پيشکesh به ميوانه گانئيان بکمن، رهدانه وهى نهو ريزلئنانهش له کاتئى ميوانداريدا نازاريکى زۆرى ههستى ددان، نازارى ههستى خانه خوئیکه وه ههروهها ژنه که يشى له هه مان کاتدا، نه وهش په کيکه له و گره تانه ي موزده به خشه کان تووشى ده بنه وه، نهو مامه له يهش که له گه ل ميواندا ده کريت

..... ۋېل دېۋالانت ۱۲۸

لەكاتی میوانییەكەیدا پەيوەستە بەو شۆۋازەى پۈشترۋ لەسەرەتای هانتىدا ئەو جۆرە ھەئوئىستانەى پى چارەسەر كىردوۋە. پىدەچىت مرقۇفى سەرەتایى ۋەك مولىك ھەستى بەئىرەبى كىردىت بەرامبەر ئنەكەى ئەك ئىرەبىەكى سىكىسى، پى ناخۆش نىبە ئەگەر ئنەكەى پۈش ئەم پىاۋى تى ناسىبىت ۋەئەۋەش نازارى نادات كەئىستا ئەگەل مېوانەكەیدا رابوئىرت، بەلام زۆر توورە دەبىت (ۋەك خاۋەن مولىك ئەك ۋەك عاشق) ئەگەر بىبىنەت بەبى مۆلەت خواستەن ئەم لەگەل پىاۋىكدا رابوئىرت، ھەندىك مېردىش لەئەفرىقا ئنەكانىان دەبەن بۇ خەلگى ئەناس تەنھا بۇ ئەۋەى لەكاروبارەكانىاندا ھەندىك ناسانكارىيان بۇ بىكەن.

رېسكانى موحامەلەكردن لای زۆرىنەى گەلە ساۋىلكەكان ھىندە ئالۆز بوون ۋەك ئەۋەى لای نەتەۋە بالاكان دەبىبىن، ھەموو گروپىك دەبىبىت رېگەى فەرمى خۆى ھەبە بۇ پىشۋازىكردن ۋە مائاۋاپىكردن، ئەگەر دوو كەس بەك بىبىن لوت لەلوتى پەكترى دەخشىن ۋە دواتر بۇنى پەكترى دەكەن، پان ھەر پەككىيان بەناسكى دەكشەت بەۋى تردا، بەلام ئەو خەلگە — ۋەك پۈشتر باسما كىرد. مەحالە پەككىيان ئەۋى تر ماچ بىكات، ھەندىك ھۆزى دواكەوتوۋ لەو روۋە ئەدەبىكى باشتىيان لە مرقۇفىكى ھاۋچەرخى مام ناۋىجى ھەبوۋە، راپوچى مرقۇبەكانى ھۆزى دىاك ۋەك باسىان دەكەن لەناۋ مائدا زۆر نەرم ۋە نىان ۋە بىۋەى بوون، ھىندىبەكانى ئەمىركاى ناۋەرەستىش ئەگەر پىاۋىكى سبى پىست بەدەنگى بەرز قسە بىكات ۋە رەفتارى ناقۇلا بنوئىت ۋەك نىشانەبەكى خرابى پەروەردە ۋەئىبىرى سەرەتایى سەبىرى دەكەن.

دەتوانرەت بىگوترەت تارادەبەكى زۆر ھەموو گروپەكان لەبەك بىرادا پەكدەگرنەۋە كەئەۋىش ئەۋەبە گروپەكانى تر لەۋان لەخوارترن، ھىندىبەكانى ئەمىركا خۇيان بەنەتەۋەى ھەئبۇرەراۋى خودا دەزانن، گواپا (رۇخى مەزن) بەتاپەت بۇ ئەۋە دروستى كىردوون كەبىنە ئەۋە بۇ مرقۇفاپەتى، پەككىك لەھۆزەكانى ھىندىبەكان ناۋى لەخۆى ناۋە (ئەۋ خەلگەى كەسى تر نىبە بىجگە

..... مېزۇرى ھارماتىتى

لەۋان)، ھۆزىكى تىرىش ناۋى لەخۋى ناۋە (خەلگى ناۋ خەلگ) كارىبىيەكانىش دەپانگوت (تەنھا نىمە خەلگىن)، ئەسكىمۇكانىش دەپانگوت نەۋروپايىيەكان بۇ نەۋە چوونەتە گرىنلەندا ھەتا بىنەما دروستەكانى زىيان و بەھاكانى چاكەكارى لاي ئەۋان لەناۋ بىبەن، بۇيە مرۇفى سەرەتايى ھەرگىز بىرى لەۋە نەكردۇتەۋە كەبەچ ئىتېكىك و دابىك مامەلەى ئەندامانى ھۆزەكەى خۇى دەكات بەھەمان شىۋەش مامەلەى ھۆزەكانى تر بكات، چۈنكە زۇر راشكاۋانە برۋاى وەھا بوو نەركى ئىتېك ئەۋەيە گروپەكەى خۇى بەھىزو تۇكمە بكات لەرۋوى گروپەكانى تردا، فەرمانە ئىتېكىيەكان و ھەرامكردنەكانىش تەنھا خەلگى سەر بەھۆزەكەيان دەگرەتەۋە، ھەرچى خەلگى ترە، ئەۋە تەنھا مەگەر مىۋانى خۇى بن، ئەگىنا بۇى ھەيە چەندى دەتۋانئىت دوژمنايەتايان بكات.

گەشەى ئىتېك لەمىزۋودا ھىندەى خۇى لەفراۋانكردنى بازنەى بەجىگەياندىنى نەۋ ئىتېكەدا خۇى دەبىنئىتەۋە ھىندە خۇى لەچاككردنى ياسا ئىتېكىيەكاندا نابىنئىتەۋە، ئىتەكەكانى مرۇفى سەردەم مەرج نىيە لەۋانەى مرۇفى سەرەتايى بالاتر بن، با دارپۇزەرانى ياسا ئىتېكىيەكانىش لەناۋەرۋك و جىبەجىكرىد و راپەراندنى ئەۋ ياساپانەدا جىۋاۋزىيەكى رۋونيان لەنئىۋاندا بىت، بەلام ئىتېكە نوپىيەكان لەرۇزانى ئاسايدا چۋارچىۋەكەيان ھىندە فراۋان دەبىتەۋە كەژمارەپەكى زۇرتى خەلگ دەگرئىتەۋە ۋەك لەۋەى چاران ھەبوو، ئەگەرچى ئەۋ فراۋانبوونى چۋارچىۋەيش وردە وردە كەۋتۇتە كەبىۋونەۋە، چۈنكە ھۆزەكان ئىستا لەپەكەى گەۋرەتردا خىرپوونەتەۋە كەپپىيان دەگوتىت (دەۋلەت). رپىسكانى ئىتېك سەرەتا لەسنورى ھۆز دەرجوون، دواترىش كەدەۋلەتەكان لەرپى نامرازەكانى گۋاستنەۋەۋە يان بەھۇى مەترسى ھاۋبەشەۋە پىكەۋە گرپدان، ئىتېك لەرپى سنووردەكانەۋە لەم ۋلاتەۋە پەرىپەۋە بۇ ئەۋ ۋلات، ھەندىك كەشىش ھاتنەئارۋە كەرپىسا ئىتېكىيەكانى خۇيان بەسەر ھەموو نەۋروپايىيەكاندا پەپەرەۋ دەكرىد، دواترىش بەسەر ھەموو رەگەزى سېى پىستدا، لەگۇتايىشدا بەسەر ھەموو

..... ویل دیورانٹ

مرۇقاپەتیدا. رەنگە ھېچ سەردەمىك نەبووبىت كەخەلگانىكى خاوەن ئايدىياى جوانى تىدا نەبووبىت لەوانەى ناواتيان بەوہ خواستوہ خەلك دراوسىگانىان چەندە خۇش دەوېت ھەموو مرۇقەكانى ترىشان بەھەمان ئەندازە خۇش بوېت، رەنگىشە ھاوارى ئەو خاوەن ئايدىيا جوانانە ھەمىشە بەھۇى نەتەوہگەرايى و كوشتارەوہ لەچال نرابېت. بەلام ژمارەى ئەو كەسانەو بگەر رېژەيان بەبەرراورد لەگەل خەلگانى تردا بەلاى زۇرەوہ ئەمېرۇ زۇر زياترە لەرۇزگارى زوو، جا ئەگەر سىياسەتىش خالى بېت لەئىتىك، بەلام لەبازرگانىكردى نۆدەولەتيدا ئىتىك بوونى ھەيە، ئەمەش لەبەر ھۇيەكى سادە، لەبەرئەوہى مەحالە بەيە كەمىك لەدىسپلېن و ياساو متمانە بازرگانى بكرېت، جا ئەگەر بازرگانى بەچەتەمېش دەستى بىكردىبېت، بەلام ھەر خۇى دواتر گەيشتوہ بەچلەپۇبەى ئىتىك. چونكە گرۇپە مرۇبىيەكان خۇيان لەبەرئەتەوہ پەشت بەستوو بەقازانجى نابوورى و سىياسىى رپوون و ئاشكرا بەياسا ئىتىكىيەكان قايىل بوونە، سروشتى تاك ھەرگىز بۇ ئەوہ دەستى نەداوہ ئەو تاكە ئارەزووى ئەوہ بكات بەرژەوہندىيە تاپبەتتەيەكانى خۇى بكاتە قوربانى بەرژەوہندىيەكانى كۆمەل، يان ئارەزووى ئەوہ بكات گۇرپاھەلى ئەو ياسايانە بېت كەوہك بەردېك وەھان لەسەر سنگى دانرابىن، ئەگەر بىتو ئەو ياسايانە شتىكىان تىدا نەبېت خۇيان بەسەپىنن بەسەرىدا. جا بۇ ئەوہى كۆمەلگانان پاسەوانىكى نەبىنراو بەسەر تاكەوہ دابىنن و بۇ ئەوہى پائەنرە كۆمەلەيەتتەيەكان لەناخى تاكەكاندا بەسەر پائەنرە تاكەكەسىيەكاندا زال بكن لەرپى ورووژاندى كۆمەللك ھىواى بەھىزو ھەروھەا ترسى بەھىزىش لەناخياندا، بۇ ئەو مەبەستانە كۆمەلگانان ئەگەر ئايىنىشان دانەھىتابىت ئايىنىان بەكارھىتاوہ، سترابۇى جەگرافىياناسى كۆن لەم رپووہوہ بەر لەنۆزدە سەدە بېشكەوتووتتەرىن بۇچوونى دەربرپوہو گوتوويەتى:

"نۇ كاتىك مامەلئە لەگەل كۆمەللك ژن دەكەيت، يان ھەر كۆمەلئە كەسىك كەھەر ئاساپى گردىبووبنەوہ، ناتوانىت بەھەلسەفە كارىان تى بكەبت، ناتوانىت

لەپړی ئەقلەوہ کاربان تی بکەیت و بیانھێنیتە سەر بپرواگردن بەزەرپوورەتی
خۆقورسکردن و باوەرداری و خۆپارێزی لەخراپە، نەخێر، بەلگو پێویستە کەمێک
ترسی ئایینیشیان بدەیت، ناشتوانیت ئەو ترسە لەناخیاندا بوووزیئیت بەبی
ئەفسانەو گێرنامەوی شتی سەپرو سەمەرەو ئەوسا باسکردنی ھەورەپروسکەو
فەلقان و تیلۆ و مەشخەل و پمەکانی خویاوەندەکان، ھەموو ئەو ئەفسانانە، ھەر وھا
لاھوتی کۆن لەسەرھەتایەوہ ھەتا دەگاتە کۆتاییەکە، بەلام نامەزێنەرانى دەولەتە
کۆنەکان دەستیان بەھەموو ئەو شانەوہ گرتبوو وەک دێوگەلیک کەخەلکە
ساویلکەکانیان پێ دەترساند، دواپیش کەئەو ئەفسانانە شوینی خۆیان لەناو
چوارچێوہی ژيانى ژيارو کۆمەلایەتیدا داگیرکردو ھەر وھا شوینی خۆیان لەناو
مېژووی رووداوہ بپرواوەکانیشدا داگیرکرد، ئەوسا کۆنەکان دەستیان
بەسیستەکانی خۆیانەوہ گرت لەپەروردەکردنی مندالەکانیانداو ھەتا تەمەنى
کاملبوون ئەو سیستەمیان جێبەجێ دەکرد، بپرواشیان بەوہ ھینا کە لەپړی
شيعرەوہ دەتوانن پەفتاری تازەھەلکەوتوو جوان بکەن لەھەر قۆناغێکی تەمەنیدا
بیت، بەلام ئەمەپۆ، دواى ئەوہی ئەو ھەموو ماوہیە تێپەری، مېژوو و فەلسەفە
بوونە سەرەگیترين نامرازی پەروردەکردنی تازەھەلکەوتوو، ئەگەرچى فەلسەفە
خۆی کەلکێکی زۆر کەمیشى ھەبە، لەکاتێکدا شيعر چاکترە بۆ گەل بەشیوہیەکی
گشتی".

کەواتە ئەوئەندە نابات بیروباوەری ئایینی جۆریک لەپیرۆزی دەبەخشیتە
ئیتیک، چونکە ئەو شانەى لەزووور سروشتەوہن بایەخێک دەبەخشە شتەکان،
مەحالە ئەو شانەى ئیمە ھەستیان پێ دەکەین و دەتوانین بیانگەرپێنەوہ سەر
پەچەلەکەکانی خۆیان لەخۆرا ئەو پیرۆزییە وەرگرن. خەپال نامرازیکی
خۆشەستەرە لەزانست بۆ حوکمکردنی خەلک، بەلام ئایا ئەم کەلکە ئیتیکییە
پەچەلەک و بناغەى بیروباوەری ئایینییە؟

باهتی چوارهم

نابین

بیپاره سهره تاییه کان

نه گهر بزانی ناپین بریتییه له پهرستنی نهو هیزانه ی له زوور سروشته وهن، نهوه ده بیت سهرتا سهرنجی نهوه بدهین که هه ندیک له گهلان - وهک دمرده که وی - به هیج شیوه بهک هیج چۆره ناپینیکیان نییه، نهوه تا کورته بنه گانی نه فهریقا هیج باوه رپیک و هیج سرووتیکی ناپینیان نه بوو که بینر ههستی پی بکات، هیج بهرستگاو بت و خودا وهندیکیان نه بوو، مردوه گانیشیان به بی هیج رپوره سمیک دهناشت و پاش ناشتنی پی نه ده چوو هیج باهه ختیکیان پی بدن، بگره نهفسانهشیان نییه، نه گهر لیژدا پروا به قسه ی گهریدمکان بکهین که پیمان وانیه زیاده روه بییه کیان کرد بیت جی باوه رپیکردن نه بیت، ههرچی کورته بنه گانی کامیرونه نهوه تهنها دان به بوونی خودا وهندی خراپه گاردا دهنین و ههرگیز ههولی نه وه پان نه داوه دلی نهوه خودا وهندانه رازی بکهن بهو پییه ی نهوه ههولنه بیه و دمییه، هۆزی فیزا له سیلان دانیان به وهدا دهنه که رهنه گه خودا وهندیکیان هه بیت و رۆحیش نهمر بیت، به لام ههرگیز لهوه تینه په رپون و نوپژو قوربانیان نه بووه بۆ خودا وهند، په کیکیان پرسیاری لیکرا سه بارت به خودا وهندو به سهر سورماوییه که وه وهک فه یله سووفه تازه کان گوتی: "له کوپیه، له سهر تا ویریکه پان له سهر ته پۆلکه به کی میرووله سپییه کانه یان له سهر دره ختیکیان، من خۆم ههتا نیستا خودا وهندم نه بیینیوه!" هیندییه گانی نه مریکای باکووریش باوه رپان به بوونی خودا به که هه بوو به لام ههرگیز نه یان به رسته، پیان وهابوو (وهک نه بیقۆر) خودا زۆر لهوه دوورتره خۆی له گاری نهوان ههلقورته تینی،

هيندېپهكى هۆزى نه پېبونگ شتىكى گوت كه رهنگه سهر له زانايهكى ميتافيزيكا تىك بدات، به شيوه زمانىكى كۆنقوشىؤسى گوتى: "باوو باپىرانى ئىمه تهنه ئهه خاكه يان مهبست بوو، تهنه داواى نه وه يان ده كرد ده شته كه يان پر بيت له گل و رووياره كان پر بن له ئاو بو نه وهى نه سپه كانيان تىرو تىراو بن، ههرگيز سهرى خويان به وه وه نه يه شانده وه له ناسمان چ باسه و كى نه ستىره كانى دروست كرد وه و كى حوكم يان ده گات"، كاتىكىش له نه سكي مۆكانيان ده پرسى كى زه وى و ناسمانه كانى دروست كرد وه ده يانگوت "نازانين"، له پياوئىكى زؤلؤشيان پرسى: "كاتىك خؤر ده بينيت هه لى دىت و ئاوا ده بيت و درخت ده بينيت پى ده گات، ناپرسيت كى دروستى كرد وه و كى به رپوهى ده بات؟"، له وه لامدا زؤر به ساده ييه وه گوتى "نه خير، ئىمه نهو شتانه ده بينين، به لام نازانين له كه ييه وه وه ها يه، له وه ش ده چىت ههر له خؤيه وه وه ها بيت".

به لام ئهه حاله تانه ده گمهنن، ههتا ئىستاش نهو بؤچوونه كۆنهى ده لىت ئا يين ديار ده يه كه هه موو مرؤفه كان ده گرىته وه بؤچوونىكى دروسته، نه مه ش به بؤچوونى فه يله سووف راس تىيه كه له راستىيه مېژو وى و ده روونىيه كان، چونكه نهو فه يله سووفه به وه نده واز ناهى نىت كه برانىت هه موو ئا يينه كان پر ن له قسه ي پروو و و بى بنه ما، به لكو بهر له وه با يه خ به گرىته كه خؤى ده دات، مبه ستم گرىتى بىرو با وه رى ئا يينى له رووى دىرىنى و به رده و امىيه وه، جا بناغى نهو خودا په رستىيه چىيه كه هىچ شتىك ناتوانىت له سنگى مرؤفى هه لكه نىت؟

۱- سه رچا وه كانى ئا يين

ترس - سه رسورمان - خه وى بنين - ده روون - رو حانى يه ت

ترس وهك لؤكرېشس ده لىت يه كه مىن دا يكى خودا وه نده كانه، به تا به تىش ترس له مردن، زىانى سه ره تا يى به سه دان مه ترسى جوار ده ورى گىرا بوو، زؤر به كه مىش زىان به هوئى بىرىيه كى سرو شتىيه وه ته واو بو وه، چونكه به

..... ۋېل دېرالت

بەماۋىيەكى زۆر بەرلەۋەى ئەۋ پىرىيە وروژم بەرەۋ لەش بەئىت ،
زۆرۈۋەۋەندىي خەلك پىۋىستى بە فاكتەرىكى توندى دەستدېزى كىردنە سەر
پەكتى دەبوۋ، پان دەبوۋە فاكتەرى بىلابوۋنەۋەى پەتايەكى نەناس
كەبەلەناۋىردن مەۋقەكانى لەناۋدەبىرد، ھەر لىرەۋە مەۋقى سەرەتايى باۋەرى
بەۋە نەكىرد مەردن دىاردەبەكى سەۋشى بىت ۋ ئەۋ دىاردەبەى گەپاندەۋە بۇ
بوۋنەۋەرىك لەزۋور سەۋشەۋە، لەئەفسانەكانى دانىشتۋانى رەسەنى
نىۋبەرىتانيادا ۋا ھاتۋەۋە كەگۋاپا مەردن بەھۋى ھەلەبەكى خۇداۋەندەۋە
پروۋىداۋە، سەرگۈزەشتەكەپان دەلەت كامبىناتاي خۇداۋەندى چاكە بەبرا
گەمزەكەى (كۆرۋۇقا) گوتۋە "بچۆرە سەر زەۋى ۋ پىيان بىت پىستى خۇيان
دابمان بۇ ئەۋەى لەمەردن زەگارپان بىت، ئەۋسا بەمارەكانىش بىت كەلەمەۋە
ئىدى مەردن لەرپەگەپاندەبە"، كۆرۋۇقا نامەكەى لى تىكەل بوۋ، ئەۋەبوۋ نەئىنى
نەمىرى بەمارەكان گوت ۋ مەردنى بەخىش بەمەۋقەكان، ھەر بەۋ شىۋەبەش زۆر
ھۇز پىيان ۋابوۋە كەمەردن دەگەپتەۋە بۇ ھاتنەۋەبەكى پىست ۋ ئەگەر مەۋقە
بەتوانىت پىستى خۇي بگۆرپت بەپىستىكى تر نەمەر دەبىت.

گەلەك فاكتەر لە ھاتنەكەبەۋەى بىرۋابەرى ئاپنىدا پارمەتى پەكتىيان داۋە
، لەۋانە ترسى مەردن، ھەرۋەھا سەرسۋرمان لەۋ پروداۋانەى بەرپەكەۋت توۋشى
مەۋقە دىن، پان ئەۋ پروداۋانەى مەۋقە لىيان تىناكات، ھەرۋەھا ھىۋا
بەپارمەتىيەكانى خۇداۋەندەۋە لەۋشەۋە سوپاسگۋازى مەۋقە كاتىك بەخت پەۋەرى
دەبىت، گەنگەرىن شتىش كەجى سەرسۋرمان بوۋ بۇ مەۋقەكان ۋ سەرنجى
پاكىشان بەلەى خۇيدا بىرىتىبوۋن لەسكىس ۋ خەۋبىنن، دواترىش ئەۋ
شۋىنەۋارە سەپەرى تەنە ئاسمانىيەكانى لەسەر زەۋى ۋ مەۋقەكان بەجى
دەھىلن، مەۋقى سەرەتايى توۋشى سەرەگىزەبەكى زۆر بوۋ بەرامبەر ئەۋ شتانەى
لەكاتى خەۋتنىدا دەبىنن، ترسىكى زۇرىش دايگرت كەلەكاتى خەۋدا
خەلكانىكى دەدەت بەتەۋاۋى دىنباۋو لەۋەى لەۋپاندا نەمان، ئەۋ بەدەستى

خۇى مردوھكانى خۇى ناشتبوو بۇ ئەھوى نەگەرپنەھ، خۇراك و بېداويستىيەكانى مردوھكەشى بەدەستى خۇى ناشتبوو بۇ ئەھوى مردوھكە نەگەرپتەھ نەفرەتى خۇى بەسەرياندا بيارپنيت ، بەلكو زۇر جار ئەو مالەشى بۇ مردوھكە بەجى دەھيشت كەمردن لەوى ھاتبوو لاي، لەھەندىك ولاتدا مرۇقى سەرھتايى لاشەى مردووى لەكونىكى ديوارەكەھ دەردەگرد نەك لەدەرگاگەھو بەخىرايىش سى جار تەرمەكەى بەدەورى مالەكەدا دەسووراندهو بۇ ئەھوى رۇحەكە رېگەى مالەكە ھەلە بكات و جارپكى تر نەگەرپتەھ ناوى.

مرۇقى سەرھتايى كە لەژياندا تووشى رپوداوى لەم بابەتە دەبوو، ھىناپانە سەر ئەو باوھرەى ھەموو بوونەھورپكى زېندوو ناخىك يان ژيانپكى شارداوھ لەناوھويدايە، كەئەو ژيانە شارداوھ بە لەكاتى نەخۇشى يان خەوتن يان مردندا دەتوانيت لەجەستەكە جودابيتەھ، لەكتىبىكى "يۇپانىشاد"ى ھىندىي كۇندا ھاتوھ كە: "ھەرگىز كەستىكى خەوتوو لەناكاوو بەتوندى بېدار مەكەنەھ، چونكە چارەى ئەھو زۇر سەختە ئەگەر رۇحەكەى رېگە ھەلە بكات و سەر دەرنەباتەھ بۇ ناو جەستەكەى خۇى"، رۇحىش بەتەنھا تاپبەت نىيە بەمرۇق، بەلكو ھەموو شتىك رۇحى ھەيە، دىئاي دەركىش شتىكى مردوو نىيەھ ھەستى ھەيە، بەلام بوونەھورپكى زېندوو پېر لەژيانە، ئەگەر وھا نەبى —بەبرواى ھەيلەسووقە كۇنەكان- ئەھو دنيا پراوپر دەبوو لەرپوداوكەلىك كەلىكدانەھەيان مەھال بىت، وھك جوولەى خۇر، يان ئەو بروسكەپەى زىندەھورەكانى رادەچلەكاند، يان چپەچپى دەرختەكان، بەو جۇرە خەلك شت و رپوداوكەنيان بە ديارپكراوى وينا دەگرد نەك بەمردوويى و بى گيانى، بەواتاپەكى تر ئايىن پىش ھەلسەفە كەوت، شاعىرپتى ئايىن و ئايىنگەرايى شىعريش ھەر لەو نىگا رۇحانپيەدايە بۇ شتەكان، ئەھو لەسادەترىن وپنەدا دەبىنن، لەچاوى ئەبلەقى سەگىكى سەرسامدا كەسەپرى كەلاپەك دەكات كە با بەناسمانەھو يارىي پىدەكات، رەنگە ئەو سەگە وابزانپت ئەو كەلاپە رۇحپكى ھەيە لەناوھو دەپجوولپنيت، ھەر ئەھو ھەستەشە

..... ویل دیزانت

لەشاعیرێکدا دەیبینیت و دەگاتە بەرزترین پلەى خۆى لەو ھۆتراوھەدا
کەدەینوو سێتەو، بەبۆچوونى مرۆڤى سەرەتایى – ھەر وھا بەبۆچوونى
شاعیرانى ھەموو سەردەمەکان- جیاو ڕوویارو تاوێرو درەختو ئەستێرەو خۆرو
مانگو ناسمان و.. ھەموو شتەکان پێرۆزن، چونکە ھەموویان نیشانەى دەرەوہى
ببینراوى ناخە شاردراوھەکان، گریکە کۆنەکانیش ھەروا بیریان دەرکردو،
ئەوہوو ناسمانیان کردە ئۆرانۆس-ی خوداوەندو مانگ سلین-ی خوداوەندەو زەوى
جى-ی خوداوەندەو دەریا بۆزیدەن-ی خوداوەندە، بەلام پان-ی خوداوەند ئەوہ
لەپەک کاتدا لەھەموو قوژبنەکانى جەنگە ئەکانداپە، جەنگە لیش بەبیراوى
جەرمانە کۆنەکان سەرەتا پېرپوون لەجنۆکەو دێوو جادوو یازو خێوو کورتەبنەو
بووکە جتەکان، ئەو بوونەوەرە پەریزادانەى بەجوانى لەمۆسیقای فاگنەرو شانۆ
شعیریەکانى ئەپس-دا دەیانبینیت، جوتیارى ساویلکەى ئایر لەنداش ھەتا ئیستا
بیراوى بە جنۆکە ھەبە، مەحالیشە دان بەشاعیر یان شانۆکارێکى سەردەمى
رۆنسانى ئەدەبیدا بنرئ ئەگەر جنۆکە لەئەدەبەگەیدا نەبیت، ئەم تېرۆانینە
رۆحانییەش دانایبەک و جوانیبەکى خۆى ھەبە، چونکە ئەو چاکەبەى دلى مرۆڤ
پاک دەگاتەو ئەوہبە کەمامە ئەى ھەموو شتەکان وەک مامە ئەى زیندەوہرو
مامە ئەى کەسێکى ھەست ناسک بکەیت، وەک ناسکترین شاعیرانى ھاوچەرخ
لەھەستدا دەلین:

”سروشە لەشێوہى کۆمەلێک بوونەوہرى زیندووى جیا جیا لەپەگرتى کەوتە
نمایشکردن، ھەندیکیان ببنراون و ھەندیکیان نەببنراو، بەلام ھەموویان
لەسروشەى ژیرى بوون، ھەمووشیان لەسروشەى ماددەبوون، ھەمووشیان
لەھەمان کاتدا لەناخى خۆیاندا ژیرى و ماددەیان ناوێتە دەرکردو ھەر بەوہش
دەبوونە نەئینیە قوولەکەى (بوون). جیھان پەرە لەخوداوەند، لەھەر ھەسارەو
لەھەر بەردێکدا بوونیک سەردەردینیت کەجۆرێک لەھەستمان پى دەبەخشیت
کە بەھۆیەوہ بگەینە ئەوہى ئەو ھێزانەى لەھیزی خوداوەند دەچن زۆر زۆرن،

تياپاندايه بههيزو تياپاندايه لاواز، تياپاندا يه زورو تياپاندايه كهه، هه مووشيان له نيوان زهوى و ناسمانه كاندا دهگه رپن بۇ بهديه تانانى مه بهسته كانى خويان كه له ناخى خوياندا حه شاربان داوه و نيمه ناپانزانين.

۲- په رستراوه ناپينيه كان

خور- نه ستيره كان- زهوى- سيكس- نازهل- ته وتهم- گواستنه وه

به ره و قزناغى په رستنى مرؤف - په رستنى خيو - په رستنى پيشينيان

نه و كاته هه موو شتيك رۇحى ده بيت، يان خوداوه نديكى شاردراوه بوونى ده بيت، نه و كاته په رستراوه ناپينيه كان له ژماره ناپين، نه و په رستراوه ده بنه شمش به شه وه: زه مينى، ناسمانى، ره گمزي، نازهلى، مرؤى، خوداوه ندى، هه لېهت هه رگيز نه وه شمان بۇ روون نابيتته وه ناخو كام له و شتانه ي نه و جيهانه پان و پوره يه كه مين په رستراوى مرؤف بووه، به لام رهنه مانگ له يه كه مين په رستراوه كان بوويت، چونكه وهك چون نه مرؤ نيمه له گورانويه ميلليه گانماندا باسى مانگ ودها ده كه ين كه پياويكى له سمر بيت، نه فسانه كونه كانيش به هه مان شيوه مانگان وهك پياويكى نازا وينا كرده وه گوايا زنانى فرېو داوه هه ر جارئك خوى بۇ دهرخستېن تووشى حه يزي كرده وون، مانگ خوداوه نديكى خوشه ويستى زنانيش بووه، زنان بۇيه په رستراويه چونكه له نيو خوداوه نده كاندا نه و پاريزگارى ليكردوون، هه روهك مانگى رووكزيش بۇته پيوهرئيك بۇ كاتوسات، به برى وى نه و مرؤفه سهره تايپانه مانگ جله وى كه شى به دهسته، باران و به فريش له ناسمانه وه ده بارينيت، ته نانهت بۇقه كانيش له مانگ ده بارينه وه كه باران يان بۇ به بارينيت.

نيمه نه وهش نازانين له كه ميه وه له ناپينه سهره تايپه كاندا له سمر ته ختى فېرمانه روه اوبى ناسمان خور جيگه ي مانگى گرتوته وه ، رهنه نه وه نه و كاته بوويت كه كشتوكان جيگه ي راوى گرتته وه، چونكه نه وسا راره وى خور بۇته پيوهر بۇ

..... ویل دیورات

زانینی وادەگانی تۆۋۋەشاندىن و درەو، مەرۇف ئەو راستىيەشى زانى كە گەرمىي خۆر
ھۆكارى سەرەكى ئەو خىروپىرەيە گەزەوى دەرى دەدات، ئەوسا زەوى لەبەرچاۋى
مەرۇفە سەرەتايىيەگاندا بوو بەخوداۋەندىك كەبەتیشكى گەرمى دەپىتەيت،
خەلگىش كىرئۆشيان بۇ خۆرى مەزن برد بەو بىيەى ئەو باۋكەيە كەگيانى بەبەر
ھەموو شتە زىندەۋەگاندا كىردوۋە، بەم سەرەتا ساۋىلكانەيە پەرستىنى خۆر خۆى
خزانە نىۋ ھەموو ئايىنە بت پەرستىيەگانى خەلگانى كۆن، كە بتمەگانى زۆربەيان
چ نەبوون بېجگە لەبەرچەستەگىرنەۋەى خۆر، ئەى ئەۋە نىيە گىرەكەگان
ئاناگىسى گۇراس پان لەۋلات دوورخستەۋە تەنھا لەسەر ئەۋەى رېگە بەخۆى
بىدات گومان لەخوداۋەندىتې خۆر بىكات و بلىت خۆر تەنھا تۆپىكى ئاگرەو
لەقەبارەدا ھىندەى (پلۇپونىز) دەپىت،

ھەروەھا چاخەگانى ناۋەراستىش ھەندىك پاشماۋەى ئەو خۆرپەرستىيەپان
پېۋە ديار مابوو، ئەۋىش لەو ئەلئەيەدا بەرچەستە دەپىت كە لەۋىنەگانىاندا
بەجۋاردەۋرى سەرى خەلگە پىرۇزەگاندا دەيانكىشل ئىمپراتۇرى ژاپونىش لەم
رۇزگارەى ئەمىرۇدا لاي زۆربەى خەلگى ۋلاتەكەى دەبەرستى بەو بىيەى
خوداۋەندى خۆر بەرچەستە دەكات، بەراستى ھىچ ئەفسانەيەكى چاخى كۆنت
بەرچاۋ ئاگەۋىت بەشۋەيەك لەشۋەمگان لەژيانى ئەمىرۇى ئىمەدا خۆى
دەرنەخستىتەۋە، ژيار دەستكىدى كەمىنەيەكى خەلگە كەلەسەر بناغەى
خودگەرايى داپانمەزاندو ناۋەرۇكەكەپان لەژيانى خۆشراۋاردن ھەلئىنجاندوۋە،
ھەرچى خەلگى سادەو رەشۋروۋتە ئەۋە بەھەموو ھەزار سالىك بىرېكى كەمى
ھەست بىنەكراۋ گۇرانىان بەسەردا دېت.

ھەر ئەستىرەيەكەش ۋەك خۆرو مانگ خوداۋەندىكى ھەلدەگرتو خۆيشى
لەخۆيدا خوداۋەندىك بوو، جوۋلەگانىشى بەفەرمانى ئەو رۇجەيە كەلەناخىدا
خۆى حەشارداۋە، ھەر ئەو رۇجانەش لەسايەى مەسىجەتدا بوونە ئەو فرىشتانەى
رېگەى روونىان نىشانى خەلك دەدا، پان گەر دەتەۋى بلى بوونە رېبەرى تەنە

..... مېزوى شارستانىتى

ئاسمانىيەگان، تەننەت كېپلەرىش لەتىئۆرە زانستىيەگەيدا نەيتوانى نكۆلى لەو تېرپروانىنە بىكات، خودى ئاسمانىش خوداۋەندىكى مەزن بوو، لەتتېئىل كرنۆشى بۇ دەبرا بەپپى ئەۋەى ھەور لەئاسمانەۋە دېئىتە خوارى يان دېلى دەكات، زۇر ھۇزى سەرمەتايىش ھەن وشەى (الله) بەماناى ئاسمان بەكار دەھىنن، دەستەۋاژەى لای لۇبارى و دەنكاگانىش بەماناى باران دېت، لای مەنگۇلئىيەگانىش بەماناى خوداۋەندى مەزن دېت، ھەروھە لای چىنئىيەگانىش ھەمان مانا دەگەيەنئىت، لەھىندى چىنئىش (تېبب) بەھەمان شىۋە وشەى (الله) بەماناى ئاسمانى دايك دېت، خوداۋەند لای گرىكەگانىش واتە زەپۇس يان ئاسمان (بەرىپۆبەرى ھەورەگان) لای فارسەگانىش (ناھورا) يە واتە ئاسمانى شىن.

ھەتا رۇزگارى ئەمپۇش ئىمە پەنا دەبەينە بەر ئاسمان كەلەخرابە بمانبارىزىت، زۇربەى ئەفسانە كۆنەگانىش لەدمورى يەك تەۋەردە دەسۋورپنەۋە، ئەۋىش ئەۋەيە كەبەپىتى لەسەرمەنجامى جووتبۋونى زەۋى و ئاسمان دروست بوۋە. چونكە زەۋىش لای خۇيەۋە ۋەك خوداۋەندىك سەپەر دەگرا، ھەر دياردەيەكى سەرمەكىش لەدياردەگانى زەۋى بەفەرمانى خوداۋەندىك بەرپۆۋە دەجوو، درەختەگان ۋەك مەۋۇف رۇچيان ھەيە، بېرىنى درەختىش كۈشتىنىكى ئاشكرا بوو، ھىندىيەگانى ئەمەرىكاي باكۋورىش بېروايەكيان ھەبۋو كەئەۋ شىكست و لەناۋچۈۋنەيان دەگەمپنەۋە بۇ ئەۋەى سېى پېستەگان ئەۋ دەرختانەيان بېرپۋەتەۋە كەپۇخەگانىان ئەۋانئان لەنازار دەپاراست، لەدورگەگانى مۇلگاش لەرۇۋانى ئەشۋونماى درەختدا دەپانگوت ئەۋ درەختانە بەجنۇكە دووگيانن، بۇيە رېگەيان نەدەدا لەپال ئەۋ درەختانەدا دەنگ بەرز بىكرىتەۋە يان ناگر بىكرىتەۋە يان ھەر شتىكى تر بىكرىت كە ئارامى ئەۋ درەختە دوو گيانانە بىلەقئىنئىت، ئەگەر نا ئەۋ درەختەى رېز لەنارامىيەكەى نەگىراپە بۇى ھەبۋو بەرەكەى بېش گەيىن بخاتە خوارەۋە ۋەك چۇن زنى دووگيان ئەگەر نازارپكى بى گەپشت مندالەكەى بەر لەۋادەى ژانگرتن لەبار دەچىت، بەھەمان شىۋە لەنابۋىنا رېگە نادرىت لەپال

..... ویل دیورات

درهختی (نهرز) دا دەنگ بەرز بکریتهووه ئەگەر گولەکانی ئەگەشەنەودا بن، لەترسی ئەووی تووشی لەبارچوون بێتو گولەکانی ببنە چلەپووشی نەزۆک، فائە کۆنەکانیش درهختی چەند دارستانیکی دیاریکراویان دەپەرست کەلەلایان پیرۆز بوون، هەرۆک قەشە برۆیدییهکانی ئینگلتەراش (دیبق)ی داری بەروویان لەلا پیرۆز بووه، کەهیشتا لای ئیمەش توقووسیگمان نیشان دەدات دلمان پێی دەگریتهوه. کۆنترین بیروباوەری ئایینیش لەئاسیادا –کەبتوانین دوی پەچەلەکە میژووپییهکانی بکەوین- بریتییە لەپیرۆزکردنی درهختو گانی و ئاوو پروویارو چیاکان، زۆر لەچیاکان شوینی پیرۆز بوون، خوداوەندەکان کردوویان بەبارەگای خۆیان و لەوێو هەر کات ویستبێتیان هەورە بروسکەیان ناردوه، بومەلەرەش هیچ نییه بێزاربوونی خوداوەندیگ نەبیت کەلەبێزایی خۆیدا شانی هەلتهکاندوه، خەلگی فوجییش بومەلەرە بەوه لیکدەدەنەوه کەخوداوەندی زەوی بەدەم خەمووه خۆی ئەمدیواویدو کردوه، ئەگەر لای هۆزی سامواش زەوی بلەرزیت ئەوه دەکەونە گاز گرتن لەزەوی و پارانەوه لەخوداوەندی مافۆی کەبسرەوێت نەهوک زەوی بپیتە هەزارو پەک پارچەوه، زەوی لای خەلگی زۆربەیی هەرە زۆری دنیا بریتییە لە(دایکی مەزن، زمانی ئینگلیزی کەزۆربەیی جار وەک ئەو پانتاییه وەهاپە کەنیشتووی بیروباوەرە سەرەتاییەکان یان نەستییهکانی لەسەر گۆبۆتەوه تا ئەمپروۆش نامازە بەبوونی نزیکیهک دەدات لەنیوان ماددەو دایکایمیتیدا، ماددە یانی (Matter) و دایکیش یانی (Mother)، (ئەشتار) و (سیبیل) و (دومیتۆر) و (سیریز) و (ئافروڈیت) و (شینۆس)یش هەر وێنە تارادەپەک دەرنگی پەکەمین خوداوەندەکانی زەوین کەبڕیک لەبەپیتی خۆیان بەخشیوه بەزەوی و بەوه خێروبییری زەوییان دەرەیتاوه، ئەووی خەلگیش باسیان کردوه سەبارەت بەلەدایکبوونی ئەو خوداوەندەوه دواتر شووگردنیان و مردنیان و گەرانیوهیان بۆ زیان بەسەرکەوتوووی، ئەو باسانە تەنها هیمان یان لیکدانەوهن بۆ دەرکەوتنی رووک و وشکبوونی و تازەبوونەوهی ناویناوهی هەستیپکراوی ژبانی رووک، مێینەیی

ئەو خۇداۋەندەنەش بەلگەيە لەسەر ئەۋەى مرۇقى سەرھتايى ۋن و كشتوكالى بېكەۋە بەستۆتەۋە، كاتىكىش كشتوكال بوۋە روخسارى زالى ژيانى مرۇى، خۇداۋەندەكانى روك بوۋنە خانى يەكەمى ھەموو خۇداۋەندەكان، زۆربەى سەرۋكەكانىش لەچاخى كۇندا مېنە بوون، دواتر كەخىزانى باوكسالارى ۋەك سەرگەۋتوۋيەك لەسەر زەۋى خۇى دەرخت خۇداۋەندە نېرىنەكان جىگەيان گرتنەۋە.

ھەرۋەك چۇن ئەقلى سەرھتايىش لەو شىعرە قوۋلانەدا كەگوتوۋنى نەئىيەكى خۇداىى لەگەشەى درەختدا دەبىنىت، بەھەمان شېۋە دەستىكى خۇداىى لەپشت سىكپرى و مندالبوۋنەۋە دەبىنىت، ھەمەجى ھىچ لەبارەى ھىلكۇكە و كرۇمۇسۇمەۋە نازانىت، بەلگو ئەو ئەندامانە دەناسىت كەبەچاۋ دەبانىنىت، واتە ئەو ئەندامانەى بېكەۋە لەو پېرۇسەيەدا بەشدارى دەكەن، بۇيە دەيانكاتە خۇدا، ئەو ئەندامانە بەبۇچوۋنى ئەو پۇخ خۇى تىدا ھەشارداۋن و دەبىت بېمىستىن، ئەۋە نىيە ئەو ھىزە داھىنەرە سەپىرە لەۋانەۋە سەر دەردينىت، سەپىرتىنى ھەموو بوۋنەۋەمىرەكان؟ ھەر لەو ئەندامانەدا موعجىزەى بەپىتى و گەشە زۇر روونتر دەرەكەۋىت لەۋەى لەخۇدى زەۋىدا دەرەكەۋىت، كەۋاتە گومان لەۋەدا نىيە كەئەۋە نىكىترىن شت بىت كەخۇداۋەندە ھىزى خۇى تىدا دەرېخت، لەۋەيە ھەموو كەلە سەرھتايىەكان بەشېۋەيەك لەشېۋەكان پان لەمەكىك لەتوقوۋسە ئاپىنىيەكانىندا توخم (جىنىس) پەرسى بىكەن.. ئەك نىمىتىنىش، بەلگو بالاترىن ژىارتىيان بوو كەگوزارشتىكى تەۋاۋى لەو پەرسىتە كىرد، ئەم پەرسىتە لەمىسرو ھىندو بابل و ئاشوورو گرىك و رۇماندا دەبىنىن، خەلك نەركى سىكىسى و لايەنى سىكىسى خۇداۋەندە سەرھتايىەكانىان زۇر پېرۇزو مەزن دەكرد، ھۇيەكەش ئەۋە نەبوو لەو لايەنە سىكىسىدا چىزىكى ھەرام بىنىن، بەلگو ئەۋەبوو كە پەپەندىيەكى ۋىزدانىيان بە بەپىتى ۋن و زەۋەيەۋە ھەبوو، ھەر بۇيەش ھەندىك ئازەلى ۋەك گۇيرەكەۋە مارىان دەپەرسىت، چۈنكە ۋەك دەرەكەۋىت- ھىزى

..... وېل ديورات

وہجہ نانہوی خوداوند دہردگہوئیت، یان بلی ہیمن بۆ ئەو ہیژە، بیگومان مار لەجیرۆکی (عەدن) دا ہیماپەکی سیکسییە کەبەپوھندیی سیکسی بەرجەستە دەکات، بەو پێیە بئینە سەرلەبەری خراپەپە، ئاماژەشە بۆ ئەووی بائغ بوون سەرەتای چاکەو خراپەپە، رەنگە ئاماژەپەگیش بیئت بەپەپوھندییەک لەنیوان ساویلکەیی و خۆشی بەهەشتدا.

لەوانەپە نازەئێک لەهەموو سروشتدا نەبەینیت کە لەولاتیک لەولاتەکاندا نەبووپیئە پەرسراو، هەر لەگۆپەرەکی میسرییەکانەوہ هەتا فیلی هیندۆسەکان، هیندیپەکانی ئۆجبوا ناوی تەوتەپیان براند بەسەر ئەو نازەئەدا کەدەیانپەرسرست و براندیان بەسەر هەموو ئەو تیرەپەدا کەنەو نازەئەلی دەپەرسرست و بەسەر هەموو ئەندامیک تیرەگەشدا، دواتر زانیانی رەگەزە مرۆپەکان هاتن و کردیانە ناوی رێبازی (تەوتەمیەت) کەئاماژەپەکی نارۆشنە بۆ هەر پەرسرستیک شتیکی دیاریکراو —زیاتریش پەرسرستراوەکە یان نازەئە یان روک— کە گروپیک دەیکەنە بابەتی پەرسرستی خۆیان، کۆمەئێکی هەمەجۆری تەوتەمیش دۆزیوہتەوہ لەشوینە جیاچیاکانی زەوی کەبەپوھندیپەکی دیاریان پێکەوہ نییە، هەر لەھۆزە هیندیپەکانی ئەمریکای باکوورەوہ هەتا خەلکی ئەفەریقا و ھۆزی درافید لەهیندو ھۆزەکانی ئوسترالیا، تەوتەمەکان وەک دروشمیک ئاپینی رۆئیان لەپەکخستنی ھۆزیشدا هەبووہ کەئەندامانی ھۆزەکە وەھایان داناوہ شتیک لەو تەوتەمەدا هەپە پێکەوہیان دەبەستیتەوہ، یان وەھایان داناوہ هەموویان وەجەئە ئەو، ھۆزی ئیراکۆ بۆ ئەوونە پێیان وایە —تارادەپەک وەک داروین بۆی چوہ— کەئەوان بەری جووتبوونی ژنان و توخمی ورج و گورگ و ناسکن. تەوتەم چ وەک دروشم چ وەک ہیما بووہ نیشانەپەکی بەکەلک بۆ ناسینەوہی ئەو پەپوھندی و خزمایەتیانە ی لەنیوان خەلکانی سەرەتاییدا هەبوون و لەپەکخزی جیاگردنەوہیان، دواتریش پێ بەپێی سەردەم گەشە کردو شتوہی عملانیانە وەرگرت وەک ئالو بەپیداخ، وەک ئەو شیرو بازانەئە ئەمرۆ دەبینین نەتەوہکان کردوویان بەدروشمی خۆیان، یان

نەو كەڭەكۈيۈپىيەى گروپو رېڭكخراوھكان كرددوويانە بەھىماى براپەتى لەنيوان خەڭكدا، يان ئەو نازەلە لالانەى ئەمرۆ پارتە سىياسىيەكان لەلامان دروستيان دەگەن بەمەبەستى بەرجەستەكردنى نەبزيۇپى فيلو ھاتوھەراى ھېستىر، كۆترو ماسى و بەرخىش لەھىماگەرايى ئاپىنى مەسىحدا لەكاتى سەرھەڭدانى ئەو ئاپىنەدا پاشماوھى پېرۇزكردنى كۆنى تەوتەمەكان بوون، بگىرە بەرازی سووكو چىرووكىش رۇزىڭ لەرۇزان لای جوولەكەكانى بەر لەمېژوو تەوتەم بوو، لەزۇربەى حالەتەكانىشدا تەوتەمەكان حەرام بوو دەستيان بۇ بېرىت، لەھەندىڭ ھەلومەرجى تاپبەتېشدا خواردىيان دەشيا، بەلام بەمەرجىڭ خوارىدەنگەش وەك بەشېڭ لەتوقووسى ئاپىنى بەرپۆۋە بچىت، واتە خوارىدەنگەش خوارىدنىكى پەرىستانەى مرۇف بوو بۇ خوداوەندى خۇى، ھۇزى گالا لەولاتى حەبەش لەناھەنگىكى ئاپىنى زۇر قورسدا ئەو ماسىيە دەخۇن كەدەپەرىستى، رۇلەكانى ھۇزەكەش دەلئىن: "كاتىڭ ماسىيەكە دەخۇپن ھەست بەرپۇخ دەگەين لەناوماندا دەجوولتت"، مۇدەبەخشە مەسىحىيە پاگەكانىش چ سەرسامىيەك داپگىرتن كەلەكاتى بەخشىنەوھى مۇدەى مەسىح بەناو ھۇزى گالادا سەرنجى ئەوميان دا ئەو ساويلكانە توقووسىڭيان ھەبە زۇر لەتوقووسى (قودداس)ى مەسىحىيەكان دەچىت. رەنگىشە ترس بىنەرەتى تەوتەمگەرى بىت، وەك چۇن ھەر خۇى بىنەرەتى زۇربەى پەرىستەكانە، ئەمەش بەوھى مرۇف لەبەر بەھىزى نازەلى پەرىستىت، ھىچ رېڭەى شك نەبىردووۋە رازىكردنى دلئى نەبىت، كاتىڭكىش راپوكرىد جەنگەلى لەو دىرئانە پاك كىردەوۋە رېڭەى بۇ ئەو ئاسوودەپىيە كىردەوۋە كە لەكشتوكالدا بەدى دەكرىت، پەرىستى نازەل كەم بۆۋە ئەگەرجى بەتەواوى لەناونەجوو، رەنگىشە يەكەمىن خوداوەندە مۇبىيەكان سىروشتى خۇيان لەسروشتى خوداوەندە مۇبىيە نازەلئىيەكانەوۋە ھەلئىجاندىت، ئەو جىگۇرپىكەش لەنيوان ئەو دوو جىنەى خوداوەندەكاندا لەزۇربەى چىرۇكە بەناوبانگەكاندا دەردەكەوئت كەباسى گۇرپانى خوداوەندەكانمان بۇ دەگەن، لەبەرھەمەكانى (نۇقىدى) شاعىرو لەشاعىرانى

..... ۋېل دىورات

ھاۋچەشنى ئەو كەبەھەموو زمانەكانى جىھان شتىيان نووسىۋە، ئەو چىرۆكانە باسى ئەۋەمان بۇ دەكەن خۇداۋەندەكان چۇن بوون، يان چۇن شىۋەى نازەلىيان ھەبىۋە، دواترىش ئەو خەسلەتەنەى نازەلىيان تىدا ماۋتەۋەو بەجىى نەھىشتوون ۋەك چۇن تەۋىلەيەك ئەگەر بىكرىتە كۆشكىكى گوندى دورەدەستىش تازە ھەر بۇنى تەۋىلەى لى نابتەۋە، تەنانت لە(ھۆمەر)ىشدا كە لەپىشكەۋتندا قۇناغىكى دوورى بېرېۋو، دەبىنىت (گلوگۇبىس)ى خۇداۋەندى ئەسىناىى دوو چاۋى كۈنەپەپۋى ھەمىو (ھىرى بوبىس)ى خۇداۋەند دوو چاۋى مانگى ھەيە، خۇداۋەندەكانى مىسرو بابلىش بىروخسارى مرۆيى ۋەشى نازەلىيانەۋە ھەمان قۇناغى گواستەۋە دەرەخەن، دان بەھەمان راستىشدا دەنن كەزۇرئىك لەخۇداۋەندەكان رۇزئىك لەرۇزان خۇداۋەندى نازەلى بوون.

لەگەل ئەۋەشدا زۇرەى لەخۇداۋەندە مرۆبىەكان —ۋەك دەرەكەۋىت- لەسەرەتادا پىۋاۋانىك بوون مردوون ۋەلى خەيالەۋە مەزن گراۋن، تەنھا خەۋىبىنن بەمردوۋە بەس بوو بۇ ئەۋەى ئەو مردوۋە بېرەستى، چۈنكە ئەگەر بېرستىن بەھۋى ترسىشەۋە سەرى ھەننەدابت، لانى كەم ھاۋرپىيەتتەكى لەگەل ترسا ھەيە، بەتايەتتەش ئەۋانەى لەژانىاندا بەھىز بوون ۋە ترسىان خستبوۋە دلى خەلگانى ترەۋ، ئەۋانە ئەگەرى زۇر ھەيە پاش مردنىان بېرەستىن، بۇيە دەبىنىت ۋەشى (خۇداۋەند) لى زۇر لەگەلەن لەراستىدا ماناكەى بەرامبەر (پىۋاۋى مردوۋە)، ھەتا ئىستاش دەبىنىت ۋەشى (Spirit) لى ئىنگىلەزەكان ۋەشى (Geist) لى ئەلمانەكان ماناكانىان يان رۇخە يان خىۋە. گرىكەكانىش ۋەك چۇن مەسىحىيەكان مۇفەرك لەپىۋە پىرۇزەكانىان ۋەردەگرن ئەۋانىش ۋەھا بوون لەگەل مردوۋەكانىان، بىرۋاھىتان بەبەردەۋامبوۋنى ژيانى مردەكان —ئەم بىرۋايە سەرەتاكەى دەگەرپتەۋە بۇ خەۋىبىنن بەمردوۋانەۋە. گەپشە ناستىكى زۇر گەۋرە، بەرادەيەك ئەو بىرۋايە پالى بەسەرەتايەكانەۋە نا بەتەۋاۋى ماناى ئەم ۋەشەۋە كەدەپىلئىن- نامە بۇ مردەكانىان بىنن، لەيەكك لەھۇزەكاندا بۇ ئەۋنە ئەگەر سەرۇك بىۋىستايە

پەيامنىڭ بىگەيەننىتە مردوويەك، ئەو پەيامەكە خۇي بەكۆيلەپەك دەگوتەوۋە دواتر مى كۆيلەكەي دەپەراند بۇ ئەۋەي پەيامەكە بىگەيەننىت، خۇ ئەگەر شتىكى بچوۋكىشى لەبەرچاۋايە ئەۋە بەھەمان رېگە مى كۆيلەيەكى تىرى دەپەراندو دەمىكرە تەۋاۋكەرى نامى يەكەم، دواتر پەلە پەلە پەرسىنى خىۋەكان ھاتە خوارەۋە بەرەۋە پەرسىنى باۋوباپىران، خەلك وايان لىھات لەھەموۋ مردوۋەكانى خۇيان دەترسان و ھەمىشە لەھەۋلى راپىكرىنى دلىاندا بوۋن، لەترسى ئەۋەي نەك نەفرەتى خۇيان بەسەر زىندوۋەكاندا دابارنىن و بىنە ھۇي نەھامەتتىيان، ئەم جۆرى پەرسىنى باۋوباپىران ۋەك ئەۋە واپوۋ بەجۆرنىڭ نامادە كرابىت بىيئە پايەيەكى تۆكەكرىنى كۆمەلگا لەروۋى دەسەلات و بەردەۋامبوۋنىيەۋە تۋاناي ئەۋە بىەخشىتە كۆمەلگە كەبتۋاننىت دەست بەنەرەيتە كۆنەكانى خۇيەۋە بگرىت و پارىزگارى لەسىستى خۇي بىكات، بەرپادەيەك كەزۇر بەخىرايى لەسەرانسەرى جىھانى ناۋەداندا بلاۋبوۋۋە لەمىسرو گرىك و رۇمادا گەشەيەكى تەۋاۋى كرىد، ھەتا ئىستاش لەزىپۇن و جىندا ئەم ناپىنە ھەر ماۋەو كارىگەرىي زۇرى بەسەر ناخى تاكەكانەۋە ھەيە، زۇر لەگەلانىش ھىچ خوداۋەندىكىان نىيەۋە بەتەنھا باۋوباپىرانى خۇيان دەپەرستى! ئەم ئافارى بىر كرىدەۋەيە ۋىپراي رقى ئەۋەي نوى بۇ سىستەمەكە بوۋەھۇي لىك گرىدانەۋەيەكى تۋندى نىۋان ئەندامانى خىزان، بۇ بەشىكى زۇر كۆمەلگە سەرەتاپىيەكانىش بوۋە چوارچىۋەيەكى شاردرەۋى رېكخسىنى تاكەكان لەرىكخراۋەيەكى يەكانگىردا، ۋەك چۇن زولمىش بەلەدايكبوۋنى وىزدان كۆتايى ھات، بەھەمان شىۋە ترسىش گەشەي كرىد ھەتا بوۋە خۇشەۋىستى، چۈنكە تۋقۋوسەكانى پەرسىنى باۋوباپىران لەلايەن خەلگەۋە، كەنەگەرى زۇر ئەۋەيە سەرەتا لەترسەۋە سەرى ھەلدايىت، دواتر لەدىلى خەلگەكەدا جۆرنىڭ لەھەيەتە بۇ ئەۋە پەرسىراۋانە دروستكرىد، دواجارىش گەشەي كرىد بوۋ بەخۇپارىزى و دلپازىكرىن. ھەمان رەۋتى گەشەكرىنىش لەلاي خوداۋەندەكان دەبىنن، سەرەتا دىۋى دىندەن و دواترىش دەبىنە ئەۋە باۋكانەي رۆلەكانى خۇيان خۇش دەۋىت، بەۋ جۆرە ھەتا ناسوۋدەۋىۋونى زىاترو ناسايش و

..... وېل دېرانت

هەستى ئىتىكى لاي بەندەگان لەدېندەيى خوداۋەندەگان كەمتر بىكەتەۋە لەۋەي يەكەمجار مەزەندەيان كىرەۋەۋە ھەتتا پوخسارى ئەۋ خوداۋەندەگانە زىياتر دەستكارى بىرى بەجۆرىك لەگەل رېتىمى نويدا بىگونجىت، بىتە پەرسىراۋەكەش پى بەپىي ھەموو ئەۋانەۋە لەگەل كاتدا دەبىتە نەۋونەيەكى بالاي چاۋلىكراۋ، خاۋوخلىچكى ھەنگاۋەگانى زىار لەدېرەنگ ھاتنى ئەۋ قۇناغەدا دەردەكەۋىت كەخەلك تىايدا ھەستىان بەخۇشەۋىستى كىرەۋە بەرامبەر خوداۋەندەگانىان.

بىرۋەكى خوداۋەندىكى مرۋىي تەنھا دېرەنگانىك دەرگەتەۋە، ئەۋ كاتەش بەرۋونى دەرگەتەۋە كەكۋەلىك قۇناغى زۆرى بېرەۋە ئەۋ قۇناغەنە لەۋ ويناكردنەي مرۋى قوتارىان كىرەۋە كەبۇ چواردەۋرى خۇي ھەيۋەۋە گوايا ئەۋ چواردەۋرە پېرە لەدەعباۋ دېۋو درىنج و خىۋو ئەۋان ھەموو سوۋچىكىان ئاۋەدان كىرەتەۋە، دواتر ترسو پەرسىتى مرۋى بۇ رۇخى پوخسار نامۇۋ سىۋور نەزىراۋە، گۇرا بۇ پىرۋزكردنى ھىزە ناسمانى و رەۋكى و توخمىيەگان، دواتر بۇ كىرۋش بىردن بۇ نازەل و بۇ باۋوباپىران، بەلای زۇرىشەۋە ئەۋ بىرۋەكەيەي خوداۋەند بەباۋك دەناسىت لەۋ پەرسىتى پىشنىيانەۋە رىچكەي كىرەۋە، واتە ئەۋ سەرجاۋەكەيەتى، چونكە ئەۋ بىرۋەكەيەي گوتمان لەرۋەكەيدا ئەۋەيە كەمرۋەكەگان لەشيان لەخوداۋەندەۋە دابەزىۋەتە سەر زەۋى، نەك تەنھا بەرۋى لىي جودابوبىتەۋە، ھەر بۇيە لەلاھوتى سەرتايدا سىۋورنىك نىيە بەتەۋاۋى خوداۋەندو مرۋى لەرۋى جۇرەۋە لەيەكترى جودا بىكەتەۋە، ئەۋەتتا لاي گرىكە كۇنەگان بىنەۋە- پىشنىان خوداۋەند بوون و خوداۋەندەگانىش ھەر باۋوباپىران بوون، دواي ئەۋەش ھەنگاۋىكى نوپى گەشەكردن ھاتە پىشى، ئەۋەش ئەۋەبىۋو كەخەلك لەۋ پىشنىانە تىكەلەيە چەند ژن و بىاۋىكى دىارىكراۋيان دەستىنىشان كىرە، كەنەۋانە جىاۋازىيەكىان لەۋانەي تر ھەبوۋ، ئەۋەبىۋو ئەۋ جىاكرائانە جۇرىك لەرەنگى خوداۋەندىي راشكاۋانەيان بەسەردا رۇزىندرا، بەمەش شا ناۋدارەگان تەنانت بەر لەمردنىشيان بوونە خوداۋەند، بەلام ئەگەر بىيەنە سەر ئەم قۇناغە ئەۋە دەگەينە ئەۋ زىارەي مېزۋو تۆمارى كىرەۋە.

۳- رېڼگه کانی نایین

- جادووبازی — توقوروسی کشتو کال — جهژنه کانی په تیاره یی —
- نەفسانە کانی خوداوه نند — نیردراو — جادووبازی و نەفسانە گهرایی —
- جادووبازی و فېر کردن — کاهینه کان

کاتیک مرؤفی سهره تایی دنیا یه کی رؤحی ی لهزه یینی خؤیدا وؤناکرد کهنه لهناوهرؤک و نه له مهبهستی نه و دنیا یه نه ده گه یشت، که و ته رازیکردنی نه و دنیا یه و به کیشکردنی بؤ نه وهی هاوکاری بکات، ههر لیره شه وه جادووی بؤ نه و رؤحانیه ته ی خوی زیادکرد که له خودی خؤیدا نه و رؤحانیه ته ناوهرؤکی نایین گهریی سهره تاییه، جادووش وهک رؤحی توقوسه کانی پهرستن له لای مرؤفی سهره تایی، بؤلینیزی به کان واپانده زانی رکا به ریکی راسته قینه یان هه یه پره له هیزی جادوو، ناویشیان لئنا (مانا)، جادوویازانه کانیش به لای نه وانه وه (بؤلینیزی به کان) جه نند دلؤ بیککی که می نه و سهرچاوه جادووی به بیکؤ تاییه ی به سهردا دهرژانندن، که خودی جادوویازه که هیزی جادووی خؤی له و سهرچاوه له بن نه هاته وه وهرده گرت، نه وهش که بیی ده گوترا جادووی نهایشکارانه یه که مین رېڼگه بوو که مرؤف گرتیه بهر، نه ویش به نهایشکردنی هاوشیوهی نه و کردارانه ی دپویست خوداوه ننده کان بؤی نه نجام بدن، وهک نه وهی به وه بیه ویت فریوی خوداوه نند بدات هه تا لاسایی بکاته وه، بؤ نموونه نه گهر خه لکه که بارینی بارانیان داوا بکردایه جادوویازه که ناوی دهرژاننده سهر زهوی، باشتریش و ابوو له سهر دره ختیکه وه نه و ناوه برژینیت، له باره ی هؤزی نه لکه فیریشه وه نه وه ده گپرنه وه که نه گهر بکه و تنایه ته بهر ههره شه ی وشکه سالی داوایان له مزده به خشیک ده کرد بجه ت نه و کینگه کان و جه تره که ی بکاته وه، له سو مه ترا ئنی تمزؤک و پنه ی مندالیککی له ژووری خه وه که پدا هه لده واسی به و هیوا یه ی پاش

..... ویل دیورانت

ئەو کارە مندالی بییت، لەئەرخەبیلی باباریش ئەگەر ژن حەزی لەمنداڵ بوايە بووکیکی لەلۆگەى سوور دروست دەکردو وەك شیرى بداتە ئاوەها لەگەئى دەجووڵایەو، نوشتەیهکی جادوویی زانراویش هەمى لەو بارەیهووە کە دەئیت ئەو ژنە دەبییت خەلکێک بنرێتە ناو گوند تا هەوالى مندالیوونەکەى بگەینەن و ئەوسا هاوئەکانى بێن بۆ پیرۆزبایى، بەراستى گەس ناتوانییت ئەو خەیاڵە رەت بداتەو و واقیعیکی زۆر سەرەسخت نەبییت، لەناو هۆزى دیاکەش لەبۆرنيۆ، ئەگەر جادووباز بیویستایە ژانى مندالیوونى ژنیک کەم بکاتەو، خۆى وەك نمایش جموجوولى مندالیونى نمایش دەکرد، رەنگە بەوئەش هیزە جادووییەکەى خۆى نیشانى کۆرپەلەکە دابییت بۆ ئەوئەى خۆى دەریخات، هەندیک جاریش جادووبازەکە بەردیکی لەسەر سکی خۆى دادەناو خلی دەکردەو، بەو هیوايەى کۆرپەلە بەگیرهاتووەکە لاسایى بکاتەووە بەوئەش کردەى زاینەکە ناسانتر بییت.

لەچاخەکانى ناوهراستیشدا بەو جادوویان لە کەسیک دەکرد، دەرزبان دەژەندە پەیکەرێک کە لەمۆم لەوینەى ئەو دروست دەگرا، هیندییهکانى پیرۆش بووکه ئەیان لەبرى خەلک دەسوتاند، بەوئەشیان دەگوت سووتاندنى رۆح، خەلکی سادەى ئەم سەردەمەش زۆر لەقسەى پڕووپووجیاندا زۆر لەو جادووە سەرەتاییه پیشکەوتووتر نین.

شیوازەکانى پەنابردنە بەر نمایش بۆ ناماژەبەخشین بەتایبەت بۆ پیتاندنى خاک بەکار دەهیندرا، زانستەندانى زۆلۆ ئەگەر پیاویک لەهەرپەنتى توانیدا بەمرايە ئەندامى نیرینهیان دەسوتاند، دواتر دەیانهارى و دەیانکردە خۆلەمیش و بەسەر کێلگەکاندا دەیان وەشان، هەندیک گەلیش شایەک و شاژنیکیان لەنیۆ ژنان و پیاواندا بۆ بەهار هەئەبژاردو لەناهەنگیکی ئاشکرا دەیانکردنە ژن و میرد، بەو هیوايەى خاک لەناهەنگەکەو ماناکەى بگات و بەپەلە گۆلەکانى دەریکات، بگرە لەهەندیک وڵادا لەو ئاھەنگە نمایشکارییه رەت دەبوون و بووک و زاواگەیان بەراستى لەپەك مارە دەکرد بۆ ئەوئەى هیچ پاساویک بۆ سروشت

نه هېتانهوه - با نهو سروشته تهنه هورېكى ساردى بى گيانېش بېت- كه له و
نهركه تېنهگات پېى سپېرداوه، له جاوهش جوتياران و ژنهگانېان دهچوونه نېو
كېلگه مهرهكان و لهوئ پهبوهندېى سېكسيان دهكرد بؤ نهوئ به پېتى
به رهه مې كېلگهكان زامن بكن، چونكه سهرهتايهكان به زمانى ناپترؤجېن
لهگهشې رووهك نه دهگهيشتن، بهلكو - دياره بهبى نهوئ بزائن رووهكېش نېرو
مېى ههيه- چؤن بهر خستنهوئ ژنيان لېكدهدايهوه به هه مان شېوه هې
رووهكېش، پاشان كه نېمه خوْشمان وشه و هك (به رختنهوه) بؤ ژنېش و بؤ
رووهكېش پېكهوه بهكار دېنين نهه نهو بېروباوهرې نهوان و نهو شيعرهئ
هه لېگرتووه ناخاتهوه بېرمان؟

چهند ناههنگېكېش هه ن كه تياياندا ههردوو رهگهزه كه بهبى هېچ دېسپلېنېك
تېكه لى پهكترى دهبن، له زؤر بهئ حالتهكانېشدا نهو ناههنگانه لهوهرزى
تؤووه شاندىندا ساز دهكړېن، وهك شتېك ياسا نېتېكېيهكان بؤ ماوهيهكى كاتى
بخرېنه لاه (نهو جهژنانهش نهو نازادېيه رېژېيه بېرى خه لگ دهخاتهوه كه
له رؤژگارى كؤندا له پهبوهندېيه سېكسيهكاندا هه يانبووه)، مه به ستېش لهو
جهژنانه سكه كړدى نهو ژنانه بووه كه مېر دهگانېان نه زؤل، بوون له لايه كه وهو
ناردنى بهيامېك بووه بهزهوئ كه لهو قاوغى خوْپارېزېيه دهر بچېت كه زستان
تېئ چوووه نهو تؤوانه وهربگرېت كه تيايدا وه شېندراوه خوئ ناماده بكات بؤ
بهخشېنى بهروبوومېكى باش له خوْراك، نهو جهژنانه لاي ژماره بهكى زؤر لهگهله
خوْرسكهكان به رېوهدهجوو، به تايه تېش لاي خه لكى كامېرؤن، كوْنگؤ، كه فېر،
هؤتنتؤت، بانئؤ، لهم روه شهوه ه. رؤل كه پياوېكى نايېنى بانئؤكانه ده لېت:

"جهژنهكانى دوهو له سروشتياندا له جهژنهكانى باخؤس-ى گرېكهكان دهچن،
مه حاله كه سېك سه بېريان بكات و شهرم داېنه گرېت، چونكه لهو به ره للاييه
سېكسيه دا بهوه وازناھېنن باوهش بكن به كه سېكدا كه تازه بو بېته مه سېحې،
بگره بهوهش واز ناھېنن باوهش بكن به واندا كه ده مېكه بوونه ته مه سېحې،

..... وىل دىورات
.....

بەلكو ھەر مىوانىكىش ھەبىت سەيرى ناھەنگەگەيان بىكات فرىوى دەدەن
كەبچىتە ناو بەرەللايىيەكەيانەو، ئەوسا ھىچ شتىك رىگر نابىت لەبەردەم
خەنگەكەدا كەرۇبچنە كارى سۆزانيانەو، بەجاوئىكىش سەيرى زىناكارى ناكەن
كەھىچ مانايەكى قىزەونى تىدا بىت، بەھۆى نەو ھەلومەرچەو كەلەو ساتەدا
دەورىان دەدات، بەلكو رىگە نادەن بەپىاوئىك ھاتبىتە ناھەنگەكەيانەو لەگەن
زەكەى خۇيدا راببوپرىت".

جەزنى لەو بابەتە لەو چاخانى زىارتىشدا دەردەكەبىت كەمىزوو تۆمارى
كردوون، ئەوھتا ناھەنگەگانى باخۇس لاي گرىكەگان و ھاوشىوئى ئەوانە لەرۇماو
فەرەنسا لەچاخەگانى ناوەرەستاد لەئىنگلەتراو ھەموو ناھەنگە رپووتەگانى تر
كەلەم سەردەمەى خۇماندا دەيانبىنن، ھەموو ئەمانە لەجۆرى جەزئە
بەرەللايىيە كۆنەگان.

بەلام نەم توفوقوسانەى كشتوكال لەھەندىك ولاتى ئىرەو ئەوئ شىوئەپەكى
رەقتەر وەردەگرىت لەوئى باسما كەرد، وەك ئەوئى لاي بۆنىيەگان و لاي
ھىندىيەگانى جوايا كىل دەبىنرىت، لاي ئەوانە پىاوئىك دەكرىتە قوربانى لەكاتى
تۆو وەشاندىدا بۇ ئەوئى زەوى بەخوئىنى پارا و بىرىت، دواتر كەمىك ھالەتەكە
سووكتر كراو بەسەربىرىنى ئازەئىك واز ھىنرا وەك قوربانى، دواپىش كەوەرەزى
دروئىنە دەھات وەھايان لىكەدەپەو كەپىاوو مردوئەكەى كرابوو قوربانى،
زىندوو بۆتەو، بۆپە بەر لەوئى بىرىت و دواى مردنەكەشى گەورەپى خودايان
پى دەبەخشى، ھەر لەم رەچەئەكەشەو ئەو ئەفسانەپە لەداپىكبوو كەبەھەزارو
بەك شىوئى جىاواز دەپىگىرپىتەو چۆن خودا لەپىناوى گەلەكەپدا مردوو چۆن
دواتر بەسەركەوتووئى زىانى بەبەردا دىتەو، شىعەرىش جادووى نەخشاندو
ھەتا ئەوئى كرووئەتە بەجۆرىك لەلاھوت، چەندىن ئەفسانەش تىكەل و
پىكەئى يەكتى بوون كە شت لەبارەى خۆرەو بەتوفوقوسى كشتوكالىيانە
دەگىرەوئە تىكەئىبوونەكەشىان تەناسوق و گونجانىكى تىداپە، بەجۆرىك كەئەو

ئەفسانەییەى باسى مردنى خوداوەندو سەرلەنوی ئەدایکبوونەوهى دەگات، ماناکەى تەنھا لەوهدا قەتیس نییە کەباسى مردنى زستان و گەرانەوهى زیان بکات بۆ زەوى لەبەھاردا، بەلگەو بەداتە سەر ھەردوو ھەلگەرانەوهکەى تری ھاوین و پاییز، ئەوھش کەلەوانە دەکەوێتەوھ وەك کورتى و درێزى رۆژگار، چونکە ھاتنى شەو لەخۆیدا ج نەبوو بىجگە لەبەشیکى ئەو ترازىدایە، چونکە خوداوەندى خۆر ھەموو رۆژیک جارێک دەمریت و دەزىتەوھ، ھەموو ئاوانیکى وەك شەھىدبوونى وەھایە بەسەر خاچەکەوھ، ھەموو ھەلاتنىکیشى وەك سەرلەنوی زىانەوھ و تىشکدانەوھ وەھایە.

وەك دەرىشەکەوێت قوربانىدان بەمرۆف –کەلەھەموو جۆرەکانى تەنھا نموونەییەکمان ھىناپەوھ پىدەجىت مرۆفى ھەموو گەلان کارىان پى کردىت، چونکە رۆژیک لىرە دەردەکەوێت و رۆژیک لەوئ، لەدورگەى کارۆلىناى کەنداوى مەكسىک بەیکەرىکى كانزایى ناوبەتالمان دۆزیوھتەوھ کەدەگەرپتەوھ بۆ خوداوەندىکى مەكسىکى کۆن و ناوھەگەى پەرگراوھ لەتەپرمى مرۆفى کەبىگومان وەك قوربانى بۆ خودا سووتىندراون، ھەمووشمان مولخ مان بىستوھ کەفینىقى و قرتاجى و ھەموو گەلە سامىیەکانى تر ناوھ ناوھ قوربانى مرۆفیان بۆ سەربرپوھ، لەم سەردەمەى خۆشماندا ئەم خووھ لەرۆدىسىا بوونى ھەبووھ، رەنگىشە رەچەلەكى ئەم خوھ بگەرپتەوھ بۆ ئەوھى کەسەرەتایىھەکان گۆشتى مرۆفیان دەخوارد، ئىدى پىيان وابووھ خۆيان حەز بەج خۆراکىک بکەن خوداوەندىش حەزى پىدەگات، لەبەرئەوھش کەبىروباوهرى ئاپىنى زۆر لەبىروباوهرەکانى تر خاوتر گۆرانى بەسەردا دىت و لەبەرئەوھش کەگۆرانکارى لەتوقووسى ئاپىنىدا لەگۆرانکارىیەکانى سەر ئاپىن خۆى خاوترە، لەبەرئەوھ مرۆف وازى لەخواردنى گۆشتى مرۆف ھىنا، بەلام نەرىتەکە بۆ خوداوەندەکان وەك خۆى ماپەوھ، لەگەن ئەوھشدا ئەو توقوسانەى ئاپىنىش بەھوكمى گەشەکردنى ئىتىک گۆران بەشپوھىھەك خوداوەندەکان کەوتنە لاساپىکردنەوھى بەندەکانى خۆيان لەناسكى

نیشاندا ناو خۇيان دا بەدەست ئەو بارە تازەپەووە بەگۆشتى نازەل ڤايل بوون
لەبرى گۆشتى مرۇڤ، ئەو ەبوو ناسكىك لەبرى پەفيگىنيا كراپە قوربانى
(لەئەفسانەى گرىكىدا) و بەرانىك لەبرى كورەكەى ئىبراھىم كراپە قوربانى،
سەردەم بەرەوپىشەووە چوو و خوداوەندەگان ئەو نازەلەشيان قەدەغەگرد، چونكە
كاھىنەگان وەھايان پى باشتر بوو خواردنى بەتام بۇ خۇيان دابىتىو كەوتنە
خواردنى ئەو ەى دەخورپىت و لەو قوربانىيەى دەدراپە خودا و دواترىش لەسەر
تەختى سەربرىنەكەدا بەتمەنھا ناوسك و ئىسقانەگانىان بۇ خودا بەجى دەھىشت..
لەكاتىكىشدا مرۇڤى كۆن زۆر باوهرى بەو ەبوو كەھەرچىيەك بىخوات ھىزەكەى
بۇ دەگوازىتەو، ئەو ە ناساپىە بىرۇكەى خواردنى خوداوەند بىدات لەسەرى،
ئەو ەتا لەزۆر حالەتدا گۆشتى خوداوەندى مرۇڤى دەخورپىت و خوڤنەكەى
دەخورپتەو، ئەو خوداوەندەى كەسەكە خۇى دەپەرست و قەلەوى دەگرد و
نامادەى دەگرد بۇ ئەو ەى بىكاتە قوربانى، بەلام سەرجاوەگانى خۇراك زۇرتەر
بوون و مرۇڤ مانەو ەى خۇى زامن كرد، ئەو ەش بوو بەھۇى زۆربوونى بەزەى
لەدلىدا و ەر بۇيە لەبرى قوربانىدان بەخوداوەند كەوتە قوربانىدان بەچەند
ھىماپەك كەلەسەر شىو ەى ئەو دروستى دەگردن و بەخواردنى ئەو ھىماپانە
رازىبوو، لەمەكسىكى كۆندا پەيكەرپكى خوداوەند لەدەغل و دانەوئلە و سەوزە
دروست دەگرا و دواتر بەخوڤنى مېردمندا لان دەشىلرا كەبۇ ئەو مەبەستە
دەكرانە قوربانى و پاشان ئەو پەيكەرەپان لەبرى خوداوەند خۇى دەخوارد،
ھاوشىو ەى ئەم ناھەنگە ئايىنىپانەش بەزۆر لای ھۆزە سەرەتاپىەگان دەبىئىرپت،
نەرىتىش و ەھابوو كەخەلكەكە بانگھىشت دەكران بۇ رۆزوو گرتن بۇ ماو ەپەك
بەر لەو ەى پەيكەرە بىرۆزكە بخۆن، كاھىنەكەش لەكاتى خواردنەكەدا ەندىك
دەستەوازەى جادوو ەى دەگوتەو ە بۇ ئەو ەى پەيكەرە خوراو ەكە بكاتە
خوداوەندىكى راستەقىنە.

..... مېژووی څارستانېتی

نه گهر جادوو به نه فسانه دهستی پیکردبیت، بهزانست ته و او ده بیت، بههزاران بیروباوهری سهر و هک دهرمنجامی بیروکه په کی رڅحانی کون سهریان هه لداوه، دواتر نوپزو توقووسی سهیرو سه مهران لیکه وتوته وه، نه وه تا هوزی کۆکی وره رۆله کانی خوی دهورووزاند بۆ کوشتار به وهی لاهی نه وهی لیده دا که نه و دوژمنانه ی دهیانکوزن له و دنیا دا دینه کۆیله یان، به لام له بهرام به ریشدا ده بنیت ههر تاکیکی هوزی بانتۆ نه گهر دوژمنیکی خوی بکوشتایه، سه ری خوی پاک ده تاشی و سه ری به بشقلی بز ن سواغ ده دا، بۆ نه وهی رڅحی مردوکه نه گهر پته وه بوی و زه فری پی نه بات، له وه شه هه موو هوزه سه ره تاپیه کان برپا یان به کاریگه ری نه فره ت و چاوی پیس هه بیت، ئوسترالییه کان هه رگیز گومان یان له وه نه کردووه که نه فره تی جادوو بایزیکی به توانا نه فره ت لیکراوه که له ناو ده بات با له دووری سه د میلیشه وه بیت، باوه رپه ینانیش به جادوو له په که مین قوناغه کانی مېژووی مرؤفه وه دهستی پیکردووه هه رگیزیش له مرؤفه نه بۆته وه، په رستنی بت و شتی تری خاوه نی هیزی جادووی و هک ته میمه کان (نیمچه به تکان) له خودی جادوو خوی کونترن و ره گیان له ناخی مرؤفه کاند ادا کو تراوتره، له کاتیکیشدا که نه و نیمچه بتانه ناوچه ی هیزی تاپبه ت به خویان هه په، واته هه ریبه کیکیان کاریگه ری ته نها به سه ر لایه نیکی دیاریکراوه هه په، بۆیه ده بنیت هه ندیک له گه لان باری خویان زور قورس کردووه هه تا هه میسه ته و او ناماده بن بۆ هه ر پېشها تیک که رۆزگار به ره وروویان ده کاته وه، نوشته ش ته نها شیوه په کی دره نگ ده رکه وتووه و نمونه په کی هاوچه رخی بت یان هاوشیوه کانی تی له و شتانه ی هیزی جادوو یان هه په، نه وه تا نیوه ی دانیشوانی نه وروپا ملوانکه و گواره یان ته میمه به خویانه وه ده گه ن بۆ نه وهی له شتیکی دیاریکراو بیانپارپزیت یان هاوکاریه کی هیزی سه روو سروه تیان بۆ فه راهم بکات. مېژووی ژپار له هه ر هه نگاوکی رۆشتنیدا نه وه مان نیشان ده دات که چه نده توپکلی نه و ژپاره ته نک و لاوازه و چۆن ژپاره که مان له لئوی لیره واریکدایه له سه ر ده می گرکانیک

..... ويل ديورات

كەگروكلپەي خامۇش نابىت، گروكلپەي درندەيپەگى سەرەتايى و ئەفسانەگەرى و نەزانىيەكى شاردراو، ژيارى ھاوجەرخ تەنھا رووېۋىشېكە دراو بە سەر لوتكەي چاخەكانى ناوەرپاستداو ئەو چاخانەي ناوەرپاستيش ھەر ماون و ھەر دەمىن.

فەيلەسووف ھىچى لەتوانادا نىيە قايل بوون نەبىت بەو ھەزارىيەي مرؤف بۇ يارمەتتى ھىزەكانى سەرپو و سروشت كەدلتىيىي بېخەشن بەناخى، دلتەوايى خۇيشى بەو دەداتەو كەدەزانىت ئەدەبى شانۇ و زانست لەجادووبازىيەو ھەريان ھەلدو، ھەرەك چۇن شىعر لەرپىزى رۇحانىيەتەو سەرى دەرھىناو، فرايزەر بەكەمىك زىادەرپەويەو كەبۇ داھىنەرىكى بەھەرەمەندى وەك ئەو سەير نىيە ئەو ھەمان بۇ پروندەكاتەو دەلتىت: "ھەموو سەرورپىيەكانى زانست پەگيان دەگەرپىتەو بۇ پرپوچىيەكانى جادوو، چونكە ھەر جارنىك جادووباز لەجادوو كەيدا نوشوستى بەينايە كەلكى لەو نوشوستەي وەردەگرت بۇ دۆزىنەو ھى ياسايەك لەياساكانى سروشت، لەكرەكانى خۇيداو بىويستايە دياردەيەك بخولقۇنىت پىشتى بەھاوگارى ھىزە سروشتىيەكان دەبەست، پاشان نامرازە سروشتىيەكان كەم كەم تاي خۇيان زالگرد، ئەگەرچى جادووباز ھەردەم ئەو نامرازەنى سروشتى بۇ خۇي دەشاردەو بۇ ئەو ھى پەلە پايەكەي لاي خەلك لەق نەبىت، تا ئەو ھەندەي بىتوانىيە بىيان شارپتەو، بەلكو ئەو دياردەيەي دەيخولقان دەيگەرپاندەو بۇ ئەو جادوو ھى لەھىزە لەرادەبەدەرەكانى سروشتەو وەريگرتو و —ئەمەش لەخووي خەلكى ئەم سەردەمە دەچىت كەچاكبوونەو ھى سروشتى نەخۇش دەگىرپنەو بۇ رەجەتەو ھەبى جادوويى، بەو جۇرەش جادوو بوو كە بزىشىكى و دەرمانسازى و زاناي كانگاكان و زاناي گەردوونناسى بۇ بەرھەم ھىناين.

بەلام رېگەي نىوان گەردوونناس و جادووباز زۇر گورتترە لەرپىگاي نىوان جادووبازو ھەر بوارىكى تىرى زانست، چونكە كاتىك توقووسەكانى ئايىن زۇر بوون و ئالۇزتر بوون، كەسى ناسايى چىدى ئەيدەتوانى ھەمووي پىكەو ھەرس

بكات و بايەخ بەھەمموى بدات، لىرەدا چىنىكى تايبەت ھاتنە ئاراوہ گەزۇربەى كاتى خۇيان بۇ كاروبارى ئايىنى و گردوكۆمەنە ئايىنىيەكان تەرخان دەگرد، كاھىنىش ئىدى بەو پىيەى جادووبازە، بەھوى ئەو توانايەوہ كەھەپەتى بۇ سەرسامگردنى رۇحو وەرگرتنى سروس و ئاراستەدان بەنزا وەرگىراوہكان، بوو بەنزىكتىن كەس لەويستى رۇحەكانەوہ، بەجۇرىك كەنىتر دەيتوانى ئەو ويستە بگۇرپىت بۇ ھەر شتىك كەلك بەمرۇفۇ بگەيەنىت، لەكاتىكىشدا ئەم جۇرەى زانست و پىسپۇرى بەيۇچوونى خەلگانى سەرەتايى گىرنگىرتىن جۇرەكانى زانست و پىسپۇرى بوو، پاشانىش لەكاتىكدا پىيان وەھابوو ھىزە لەرادەبەدەرەكانى سروسىت لەھەر وەرچەرخانىكى سەر رۇكادا كارىگەرىيان بەسەر ژيانى مرۇفەوہ ھەپە، بۇيە ھىزى پىاوانى ئايىن ھاوتاي ھىزى دەولەت بۇوہ، كاھىنىش، يان قەشە، ھەر لەكۇنترىن سەردەمەوہ ھەتا تازەترىنيان بوو بەركابەرىكى سەربازى جەنگاوہر لەجەلەوگرتنى خەلك بالكىشان بەسەرياندا، ھەتا وای لىھات ئەو دوو تىمە بەسەرە جەلەوى خەلگىيان دەگرت، بۇ نەمونەش ئەوہەمان بەسە باسى مىسر يان دەولەتى جوولەكە يان ئەوروپاي چاخەكانى ناوہراست بەنمونە بەكەين.

كاھىن ئايىنى بەخولقاندىن نەخولقاندىوہ، بەلام تەنھا بۇ مەبەستەكانى خۇى بەكارى ھىناوہ، وەك چۇن سىياسەتمەدار پالئەرە خۇرپسكەكانى مرۇفۇ نەرىتەكانى دەقۇزىتەوہ، بىروباوہرى ئايىنى لەدرۇو دەلەسەو گەمەى كەھەنووئىيەوہ سەرى دەرئەھىناوہ، بەلكو لەخۇرپسكى مرۇفەوہو لە و بىرسىارانەى مرۇفەوہ ھاتوہ كەتەواو نابنو لەو ترسو دلەراوگىو ھىواى ھەستى گۇشەكىرىيە كەوتۇتەوہ كەمرۇفۇ لەگەلىاندا دەژى، بەلى كاھىن زىيانى بەخەلك گەياندەو بەوہى ئەو شتە پىروپووجانەى ھىشتۇتەوہ وەك خۇيان و چەند بوارىكى دىبارىكاراوى مەعرىضەى بۇ خۇى پاوانگردووہ، بەلام لەگەل ئەوہشدا ھەولىداوہ ئەو ئەفسانانەى ھەبوون لەجوارچىوہپەكى بەرتەسكدا بەگىريان بەئىنىت، زۇر جارپش خەلكى ناچار گردووہ لەو شتانە گەرپىن، ھەر ئەويش

..... ويل دىرانت

مرۆڧى لەسەرەتاوھ ڧىرى رەوشت جوانى و ڧىرىوون كىردوو، وھك
عەمبارخانەپەك و ئامرازىكى پەيوەندىش وھابووھ بۆ كەلەپوورى كەلتوورى
مرۆڧى كەھەمىشە لەزىادبوونداپە، دلنەواپىيەكەش بووھ بۆ كەسى لاواز كەبەھىز
جەوساندوو پەتتەپەوھوھى ھىچىشى پىننەكراوھ بەرامبەرى، ھەروھك كارىشى كىردە
بووھ بۆ ھاوكارىكىردنى ناين لەوھدا كەخۆراك بەداتە ھونەرەكان و پاپە بۆ ئىتەكە
مرۆڧىيەكان دابىزىت، جا ئەگەر خەلك كاهىنىكىيان نەبواپە ئەوھ خۆيان
دانەپەگيان بۆ خۆيان دادەتاشى.

۴- نەركى ئىتەكى ناين

ناين و حكومەتەكان - قەدەغەكراوھ سىكسىيەكان - درەنگ كەوتنى

ناين - گۆرانكارىيە عەلمانىيەكان

ئايين بەدوو ئامرازى بنەرەتە دەبىتە كۆلەكەى ئىتەك، ئەوانىش
ئەفسانەكان و ھەرامكراوھكان، چونكە ئەفسانەكانن كەپرواھىنان بەھىزى
سەپوو سىروشت دروست دەكەن، دواترىش ھەر ئەو بىرواپە مانەوھى چەند
جۆرىكى رەفتار مسۆگەر دەكات كەكۆمەلگە دەپەوئەت بىمىننەوھ، (پان كاهىنەكان
ئەوھپان دەوئەت)، ئەو پاداشتەى تاك لەناسمانى داوا دەكات و ئەو سزايەى لىي
دەترسىت، ھەر ئەو دوو شتە ناچارى دەكەن ملكەجى ئەو كۆت و بەندانە بىت
كەئەغاكانى يان كۆمەلگەى دەپسەپىنن بەسەرىدا، مرۆڧ بەسروشتى
پاستەقەنەى خۆى بوونەوھرىكى گۆپراپەلى ناسكى پاك نىيە، شتەكەش نىيە
بەئەندازەى ترس لەخوداوند (دواى ئەو زولمەى تاك لەكۆندا تىي كەوتبوو
كەبووھ ھۆكارى سەرھەلدانى وىزدان لەناخىدا) مرۆڧى ملكەجى ئەو لاپەنانەى
چاكەخوازى كىردىت كەبەھىج شىوھەپەك لەگەل سىروشتى خۆيدا ناگونجىن،
ئەوھتا موئكدارى و ھاوسەرگىرى تارادەپەك لەسەر سزا ئايىنىيەكان پاوھستاون و

..... مېژووی شارستانیتی

له ههر قۇناغیکدا گومان له ئاپین دروست بیټ هیزو توانای نهو دوو سیستمهش روو له کزی دهکات، بگره خودی حکومت له خویدا که گرنگترین نامرازی کۆمه لایه تییه مرؤف دروستی کرد بیټ و له هه مان کاتی شدا دوورترین نامرازه له سروشتی راسته قینهی مرؤفه وه. نهو حکومته خوئی زور جار په نای بردۆته بهر ترس له خودا و په نای بردۆته بهر کاهینه کان، وهک نهوهی هیرته قییه زور بلیمه ته کانی وهک ناپلیون و مؤسۆلینی دهیان کرد که زور زوو نه م راستییه یان زانی، ههر لیره شه و یه که ههر جار یک دستووریک دهنوسریته وه نارم زوو یهک بۆ دامه زرانندی دهوله تیکی ئاپینی سهره لده دات، جا نه گهر هیزی سهرۆکیکی سهره تایی له رپی جادوو بازی و فالگرتنه وه زیادی کرد بیټ، نهوه حکومته که ی ئیمه برپیک هیزی له وه وه دست دهک وه یټ که سالانه دان به خودا وه نندی کۆچبه راندا ده نیټ.

خه لگی پۆلینیزیا وشه ی تابۆیان (که به مانای یاساغ کردن دیت) بۆ نهو شتانه به کاره ی ناوه که ئاپین حهرامی کردوون، ههر که کۆمه لگه سهره تاییه کانیش برپیک پيشکه و تن، نه م حهرام کراوه ئاپینی یانه پله و یابه یه کیان پچری که ههر خو یان ئیدی له سایه ی ژیاردا شوینی یاسا کانیان گرته وه. چۆنیټی حهرام کردنیس هه میسه ئاراسته یه کی نیگه تیقانه ی هه بوو: هه ندیک کرده هه ندیک شت وهک (پیرۆز) یان وهک (گلاو) که راده گه یه نران، هه ردوو دسته واژه که له بنه رهدا به یهک ناراسته خه لکیان لی وریا ده کرایه وه، نهویش نهو بو که نهو کارو کرده وانه نابیت کهس نزیکیان بکه ویت، بۆ نهوونه دست لیدانی داره مه یتی پادشا حهرام کراو بوو. ده گپرنه وه کاتیک عوزا دستی بۆ نهو داره مه یته بردوه بۆ نهوهی نه هیلیټ بکه ویت بروسکه یهک لیی داوه. دیو دۆرس یش له وه ناگادارمان ده کاته وه که میسر یه کۆنه کان له کاتی برسیتیدا گۆشتی په کتریان خواردوه، چونکه نهوه یان به لاوه باشر بووه هه تا دستدریژی بکه نه سهر نازه لیک حهرام کراو که ته و ته می هۆز بووه له لایان. له زۆریه ی گروپه

..... وېل دېورات
.....

سەرەتاييەگاندا ژمارەيەکی زۆر لەو حەرامکراوانە هەن، وشەو ناوی ديارىکراو دەبوو هەرگیز نەگوترین، پۆزو وەرزی ديارىکراو هەبوون کەحەرامکراو بوون و کوشتن تياياندا نەدەشيا، هەموو ئەو زانیاری و بئناگابيانەى خەلگانى سەرەتايى لەبارەى خۆراکەو هەيانبوو لەشيوەى جەند حەرامکردنیکدا خۆى دەرخستووە کەخەلک بەسەر هەندیک جۆرى خۆراکدا سەپاندووينا، ئەوان ئەوەندەى لەپرنگەى ئايينەووە بنەماکانى تەندروستی فيردەکران ئەوەندە لەپرنگەى زانستەووە يان لەپرنگەى پزىشکى زانستىيانەووە نەيان دەخویند.

خۆ ژن لەلای سەرەتاييەگان گرنگترین شتیک بوو کەناووە ناووە حەرامو گلاو دەکراو بەهەزاران ئەفسانەى لەسەر دەهۆنرايەووە دەبوووە ترسناک و گلاو. دانەرى ئەو ئەفسانانە لەسەرانسەرى جیھاندا مێردى سەرکەوتوو نەبوون لەزبانى ژن و مێردايەتياياندا، چونکە هەموويان لەسەر ئەووە کۆکن کەژن سەرچاوەى هەموو خراپەگاريەگانە. ئەم بۆچونە هەر بەپيوەست نيیە بەهەردوو ئايينى مەسيحى و جوولەگەووە، بەلکو لەوانيش پەت بوووە بۆ سەدان ئەفسانەى بت پەرستانيش، وردترین حەرامکردنیش تايبەتە بەژنى حەيزگرتوو، جا هەر کەسێک يان هەر شتێک لەو ماوەى حەيزەدا بەر ژن بکەوتايە ئەگەر مرۆف بوايە چاکەى دەسپدرايەووە ئەگەر کەرەستە بوايە کەلکى نەدەما، هۆزى ماکووزى کەخەلکى گيانای بەريتانيان خۆشتنيان لەژنە حەيزگرتوووەگان حەرام کردبوو لەترسى ئەوەى نەووە ناووەکەيان زەهراوى ببیت، هەروەک لەو ماوەيەدا نەياندەهيشت بچنە ناو دارستان نەووەک مارەگان ئالوودەميان بن و لەئالوودەبيدا گازيان لايگرن، تەنانەت مندالبوونيش گلاو بوو، دەبوو دايک پاش مندالبوون لەژمارەيەکی زۆر لەتوقووسى ئايينيدا گلاو خۆى دەرکات، پەيوەندى سيکسيش لەناو زۆر هۆزدا هەر حەرام بوو، نەک تەنها لەماوەى حەيزدا، بەلکو لەماوەى سکپرى و شيردانيشدا، رەنگيشە ئەم حەرامەيان دەستکردى خودى ژن بوويت لەبەر ئەو ئەقلە ساغەى هەيانبوووە چونکە لەو دەمەدا هەندیک پشوو و

خۇپاريزىيان پېۋىست بوو، بەلام رەجەئەكى شتەكان زوو لەبىر دەچنەو،
بىيەنە ژن كاتىك بەخۆى دەزانىت بۆتە گلاو، دواجارىش مل بۇ بۆجوونى پياو
دەدات و ھەست بەشەرم دەكات لەوھى لەحەبزدايە، بگرە لەوھى سكى پەرە، ھەر
لەو ھەرامكردنەو ھەرپرو و ھەستكردن بەگوناه سەرى ھەئدا، ھەرودھا ئەو
تېپوانىنە سەرى ھەئدا كەپەيوەندى سىكى شىتىكى گلاو ھەرودھا سىگوشى و
زگورتىتى پراھىبەكان و لەدواى ھەموو ئەوانەشەو ھەرودھا زۇن سەرى
ھەئدا.

ئايىن بناغەى ئىتىك نىيە، بەلام پىشتگرىيەكە بۆى، چونكە دەكرىت
مەزەنەى ئەو بەكەن كە بەبى ئايىنىش ئىتىك بوونى ھەبىت، شىتىكى
دەگمەنىش نىيە كەئىتىك گەشەى خۆى بىكات و بەرەو پىشەو ھەرودھا بچىت و ئايىن
لەشوىنى خۆيدا بەمىنىتەو ھەرودھا گوى نەدات، يان بەرەنگارىيەكى سەختى ئەو
پىشكەوتنەى بىكات، ئەو ھەتا لەگروپە كۆنەكاندا لەھەندىك گروپى ئەم
دوايەشدا، ئىتىك ھەك دەردەكەوئىت تەواو لەئايىن سەربەخۆ بوو، لەھالەتى
لەم چەشەشدا ئايىن خۆى ھەئناھورتىنىتە رىساكانى رەفتار، بەلكو تەنھا گرىكى
دەدات بەجادووبازى و توقوس و قورىانى سەربىر، پياو باشىش ئەو كەسەيە
كەگوپرايەئانە ئەركەكانى ئايىن جىبەجى بىكات، بەوابەستەيى و دلسۆزى
خۆيشىيەو بەھىزى بىكات، ئايىنىش بەشىۋەيەكى گىشى سەربەشەتى چاكەى
رەھا ناكات، چونكە شىتىك لەئارادانىيە چاكەى رەھا بىت، بەلكو تەنھا چاودىرى
ئەو پىۋەرەنەى رەفتار دەكات كەبەگوپرەى ھەلومەرجى ئابوورى و كۆمەلەيتى
خۆيان تۆكەمەكردو، ئەو ھەر ھەك ياسا ئاوپ لەراپردو دەداتەو بۇ
ھەئىجاندىنى ھوكمەكانى، ئاسايىشە ھەر كاتىك ھەلومەرج گۆراو نىتىك لەگەلى
گۆرا ئەم (ئايىن) لە رى دوابكەوئىت، ئەو ھەتا گرىكەكان لەگەل پىشكەوتنى
سەردەمدا فېرى ئەو بوون رابواردن لەگەل مەحرەمەكاندا بەشىتىكى قىزەون
سەير بىكەن، ئەگەرچى ھىشتا ئەفسانەكانىان ئەو خوداۋەندانە پىرۆز دەكەن كە

..... ويل دېورات

كارى ودها دهكهن، مهسيحيهكانيش كار بهسيستمى بهك زنى دهكهن لهكاتيكدا نينجيلهكهميان فرهزنى حهلالكردووه، يان سيستمى كؤيلايهتى بهتهواوى قهدهغهدهكهن وپراى نهوى ناپينپهروههكان پشتبهستوو بهچهندين بهلگهى رهتسهكراوهى نينجيل بهرگرى لهو سيستمه دهكهن، همر لهم جهند رؤزهى نيمهشدا نهوهتا كلتسا وهك پالنهوان لهشهرپدايه يو دارشتنى ياسايهكى نيتيكي كeshورشى پيشهسازى بهتهواوى نوشوستيكي پى هبناوه هيچ گومان ههئناگرنت، لهبهرنهوهى فاكتهره زمينييهكان (وهزعييهكان - پيچهوانهى ناسمانيهكان) دواجار زال دهبن، نيتيكيش دهبيت ورده ورده خوى لهگهل پيشهاته نابورويهكاندا بگونجينيئت، نهوسا ناپينيش دهكهويته جووله بهناچارى و خوى لهگهل نيتيكيه نوپيهكاندا دهگونجينيئت، نهركى نيتيكي ناپين زياتر نهويه كهباريزگارى لهبهها كؤنهكان بكات، زياتر لهوى بههاى نوى بهينيئه ناروه.

ههر ليروهويه كهنيشانهكانى قوناغه بالاكانى ههر زياريك نهويه كهجوړيك لهئامپتهبوون لهنيوان ناپين و كؤمهلكادا دهبينرنت، ناپين بههاوكارى جادوويهك پيشكesh بهخهلكى دهكات دهكهويته سهرسامكردن و شپرزهكردنى خهلك و دواتر دهكات هچلهپويهى سهروهرى خوى لهرپى پتهووبونى يهكانگريپى نيوان نيتيك و بيروباوهرو پيشكeshكردنى نهو يهكانگريپيه بهخهلكهكه، نهام يهكانگريبوونهى باوهرو نيتيكيش دهبيته مهنترين پهنا بؤ سياسهتيش و بؤ هونهريش، ناكاميش لهشهرپكى دؤراودا بؤ بهرگرىكردن لهرابردوويهكى نهگهراوه وهك همر خودكوژيك لهناودهچيئت، نهامهش چونكه تا جهنده مهعريفه پيش بكهويئت، يان گؤرانكارپيهكى بهردهوامى بهسهردا بيت، تا نهوهنده بهروهرووى نهفسانهو لاهوت دهبيتهوه كهزور بهخاوپيهوه بهره و پيشهوه دهچن، خاووخليجييهك كهبهرگهى ناگرنت، نهوسا خهلك وهك كؤت و زنجيرى قورسو وهك بهربهستى قيژهون ههست بهسانسؤرى پياوانى ناپين دهكهن بهسهر هونهرو نهدهبهوه. ميژووى فيكرى لهقوناغيكى وههادا دهچيئه قالبي مملاني ناپين زانست و ناپين، نهو

..... مېژورى شارسائىتى

سىستانەش گەلەسەر دەستى پياوانى ئايىن دادەمەرزېن وەك ياساۋ سزا، پەرورەدەو ئىتىك، ھاوسەرگىرى و تەلاق، ئەوانە ئارەزۋوى خۇقوتار كىردىيان دەبىت لەسانسۇرى ئايىن و دەخۋازن بېنە سىستەمگەلىكى دىيائى، تەننەت ھەندىك جار ئايىن وەك لادەر لىيان دەروانىت، چىنە رۇشنىرەكانىش لەگەل دەرکەوتىناندا لاھوتى كۆن پىشنىار دەكەن، دواترو (پاش كەمىك دوودلى) ياساپەكى نوپى ئىتىك پىشنىار دەكەن، ئەو كاتە فەلسەفەو ئەدەب دەبنە نەيارى پياوانى ئايىن، بزۋوتتەو رزگار پىخۋازەكەش گەشە دەكات بەنارپاستەى پەرستنى شىلگىرانەى ئەقىل.. لەم حالەتەندە بزۋوتتەو رزگار بوون لەئايىن وەك چۆن مرۇف لەكاتى ھىوا لەدەستەندە تۈوشى ئىقلىجى دىت ئەۋىش بەرامبەر ھەموو بىروباۋەر بىرۈكەپەك تۈوشى گىزبوون و خاۋبوونەو دىت، رەفتارى مرۇفەكانىش بەكىشانەو كۆلەكەكانى ئايىن تۈوشى دارمان دىت و دەبىتە جۇرپىك لەبى سەرەوبەرەى ئەببىقۇرىيانە، بگرە خودى ژيان، ئەو ژيانەى برۋايەكى تىدا نەماۋە دىنەۋايى بداتەو، ئەو ژيانە دەبىتە بار بەسەر شانى ھەزارپكەۋە كەھەست بەھەزارى خۇى بكات و بەسەر شانى دەۋلەمەندىكەۋە لەدەۋلەمەندى خۇى بىزار بوپىت، دۋاجارىش كۆمەلگە بەخۇى و بىروباۋەرە ئايىنىيەكەپەۋە پىكەۋە دەكەن بەزەۋىدا، تەۋاۋ وەك رۇح جەستە.. بەلام دىسان ئەۋەندە نابات لەژىر بارى ئەو قورسايپەدا ئەفسانەپەكى تر لەناۋ خەلكدا پلاۋ دەبىتەۋە، ئەفسانەپەك كەھىۋاكانى مرۇف لەقالبىكى نوپدا دادەرپىزىتەۋە، ورپەكى نوپ دەكاتەۋە بەبەر ھەۋلەكانى مرۇفدا، ئەوسا پاش چەندىن سەدە لەبى سەرەوبەرەى ژيارپكى نوپ سەرھەلدەداتەۋە.

باسی پینجه م توخه عقلیه کانی ژیار

بابه تی یه کم

ئوده به کان

زمان – ره چله که نازه لیه که ی – بنچینه مرویه که ی – گه شه کردنی
– ناکامه کانی – په روره ده – لاسایکر دنه وه – نرو سین – هونرا وه
وشه سهره تای مروؤ بوو، چونکه به وشه وه مروؤ بوو به مروؤ، خو نه گهر نه م
دهنگه سهیرانه نه بوونایه که بیان ده لئین (ناوه گشتیه کان) نه مانده توانی
بیرو هوشمان له ناو پیکهاته بچو وکه کان یان نهموونه بچو وکه کان دمریکه یین،
نه وانهی مروؤ لییان دده ویت یان له ری هیسته کانیه وه، به تای به تی هستی
بینین، پئیان ده زانیت، به لای زوری شه وه نه و ناوه گشتیه یانه ی شته کان نه بوایه
بیرو هوش نهیده توانی جوره کان وه ک شتیکی جیاواز له پیکهاته بچو وکه کانی
بناسیت، یان خه سلته کان وه ک شتیکی جیاواز له و شتانه بناسیت که هه لگریانن،
یان شته کان به جیا له خه سلته کان یان بناسیت، نه گهر نه و وشه گشتیه یانه
نه بوونایه که ناوی جوره کانن مروؤ دهیتوانی بیر له م مروؤ یان نه و مروؤ
بکاته وه، به لام نهیده توانی بیر له مروؤ به گشتی بکاته وه، چونکه جاو جور
نابینیت، به لکو پیکهاته بچو وکه کانی ده بینیت. مروفا یه تی نه و کاته دهستی
پیکرد که دو وره گیک، نیوهی مروؤ و نیوهی تری نازه ل، له شه که و تیکدا یان له پال
داریکدا چوارمشی لی دانیشته و که و ته سهر خورانندن بو نه وهی یه که مین ناو

لەپەكەمىن ناودار بىت، يەكەم ھىماي دەنگى كەئامازە بىت بۇ كۆمەئىك شتى لەپەكچوو، ەك ناۋى (مان) كەھەموو مانەكان دەگرېتەو، يان مرۇف كەھەموو تاكەكانى مرۇفەكان دەگرېتەو، يان تىشك بۇ ھەر درەوشانەيەكى سەر وشكانى يان سەر ناو، ئىدى لەو كاتەو گەشەي مېشكى مرۇف كەوتە سەر رېگايەك كەكۆتايەكى تايىدا بووئەستىت، چونكە وشە بۇ بىركنەو ەك نامراز ەھايە بۇ كارگردن، بەرھەمىش تاراپەيەكى زۇر پىشت بەگەشەي نامراز دەبەستىت!

جا ئەگەر وئىناكردىنى ئىمە بۇ سەرەتاي شتەكان لە (حەدس) يان لەخەملاندن تىبەر نەكات، كەواتە بۇمان ەھە جئەوى خەيالمان بەرىدەين بۇ وئىناكردىنى سەرەتاي ئاخافتن، دەشىت يەكەمىن شىۋەي دەرگەوتنى زمان - دەگرى پىناسەي زمان بەو ەكەين كەپەيوەندىيەك بىت لەرېگەي ھىماو- ھاوارىكى سۆز بىت لەنىۋان نازەئىك و نازەئىكى تردا، ديارە لەشىۋەي ورياكردنەو ە ترسدا، لەبانگى دايكدا بۇ بېچوەكانى، لەزىكەزىك و قېرەقېرېكدا كەئازەل ەك دەرېرېنى خۇشچالېي يان جووتبوونى لەگەل رەگەزەكەي تر يان كۆبوونەو ەي لەگەل ھاوئەئەكانى لەم دار بۇ ئەو دار دەرېدەكات.. لەھەموو ئەوانەدا ەست بەھەنگاۋىكى سەرەتايى دەكەيت كەئازەل ەوئى تىبەرپاندنى دەدات و مرۇفېش گەپىشتۆتە چئەپۇپەي ئەو ەھولانە، چئەپۇپەي ئاخاوتن. كچېكى حوشى دۆزرايەو ە لەگەل نازەلانى ناو جەنگەئىكى نىزىكى شالۇن لەفەرەنسا دەزىيا، ئەو كچە ئاخاوتنەكەي تەنھا چەند قىزەو منگەمنگىك بوو كەزۇر ئاخۇش بەر گوى دەكەوتن، ئەو دەنگە زىندوانەي لەجەنگەئەكانەو ە دەرەجىن كەس رەنگە ەيچ واتايەكيان نەبىت لەگوپى ئىمەدا كەبەزىيار بوو، ئىمە لەم بارەيەو ە لەو سەگە خۇ بەفەيلەسووقزانە دەچىن، رېكى، كەلەبارەي بەرېز بارگرېت-ەو دەئىت: " ەھموو دەنگەكانى من مانايان ەھە، بەلام ئاغاكەم شتى بى مانا لەدەمىيەو ە دەرەچىت". .. وپتمان و كرايگ سەرنجى ئەو بەيوەندىيە سەيرەيان دابوو كەلەنىۋان قىزەكانى كۆترو كارەكانىدا ەھە،

..... ویل دیورانٹ

دیوېونت-پیش توانی دوانزه دهنګ لهیهک جیا بکاتهوه کهمریشک و کۆتر بهکاریان دههینن، ههروهها پانزه دهنګی سهگ و بیست و دووی نازه له شاخدارهکانیش، گارنهرپش نهوهی ههست پیکرد کهممهموونهکان لهو ژاوهژاوهیاندا کهتهواو نابییت لانی کهم بیست دهنګ و کۆمه ئیک نیشارهتیا ن ههیه، لهو زمانه ههزارانهوهو پاش گهشهیهکی کهم قۆناغ نهو سیسهد و شهیه هاتنهئاراوه کهبهشی ههندیك هۆزی مرویی ساده دهکهن.^۲

وهك دیاریشه لهبیروراگۆپینهوهی چاخه کۆنهکاندا نامازهکان بایهخی لهپیشتر و ناخاوتن پیگهی دوههمی ههبووه، سهمرنجی نهوهش دهرئ کهئهگهر ناخاوتن مهرام نهپیکیت، سهمرلهنوئ زمانی نامازه دیتوه پیشهوه. لهههندیك هۆزه هیندییهکانی نهمریکای باکووردا کهبرپکی لهژمارهتههاتوو شیوه زمان بهکار دههینن، بووک و زاوایهکی سهمر بهدوو هۆزی جیاواز کهیهکدهگرن زیاتر بهنامازه نهك بهقسه بیرورا دهگۆپنهوهو لهیهکتری حالی دهبن، لويس مۆرگان بووک وزاوایهکی دهناسی بهدرئزایی سی سأل بهنامازهی بیئدهنگ پهکتریان دهدواند. حالی بوون لهیهکتری لهپیی نامهژهوه لای ههندیك هۆزی هیندی نهوهنده گرنګ بوو که وایدهکرد تاکهکانی هۆزی نهرهپاهو — وهك زۆر گهلی مۆدیرن. نهتوانن لهتاریکیدا قسهبکهن.^۲ رهنگیشه بهکهمین دهستهواژهکانی مروؤف کۆمه ئیک هاواری دهربرینی سۆز بن وهك ههندیك نازهل، دواتر دهستهواژهکانی نامازه هاتنهئاراوه کهلهتهك نامازهی جهستهییدا ناراستهیان پی دیاری دهکرا، دواتر دهنګی لاساییکردنهوه پهیدا بوون کهلهکاتی شیاودا دهردهکران یۆ گوزارشت لهو شت و کردهوانهی دهکرا دهنګیان دهریهینرپتهوه، تانیستاش ههموو زمانهکانی سهمر زهوی لهم جوړه دهستهواژهانیهان تیدایه کهدهنگی دهربرپینهکانیان لهدهنگی شتهکان یان کردهکان دهچیت، وپرای نهو ههزاران ساله پر گۆرانکاری و گهشانهی بهسهمر زماندا تیپهپریون، وهك: نهپه، چپه، ورتهورت، قاقا، ناخونؤف، زیکهزیک.. تاد، لای هۆزی تهکۆنا لهبرازیلی کۆن دهستهواژهیهک ههیه لاساییهکی

تەواوی ناوئراوەگە دەگاتەووە، ئەویش کەئامازە بەکرداری (دەپژمێت) دەکەن دەئین (هایتەشو)^۵، ڕەنگیشە ئەم سەرەتایانەو هاوشیۆهکانی بناغەیی یەگەمین وشەکان بن لەهەموو زمانەکاندا، ڕێنان هەموو دەستەواژە عییرییهکانی لەپێنجەسد وشەیی بنەرەتیدا هیشتەووەو سکیتیش نزیکەیی هەموو دەستەواژەکانی ئەوروپای بردهووە سەر دەورووبەری چوارسەد وشەیی بنەرەتی.

وہاش مەزانن مەرجە زمانی گەلە خۆرپسکەکان سەرەتایی بن، ئەگەر مەبەستمان لەسەرەتایی لەم بارەووە مانایەک بێت لەماناگانێ سادەیی لەپێکەووناندا، بەئێ زۆریان سادەن لەدەستەواژەکانیانداو لەبێناگرەدنیاندا، بەلام هەندیکیان بێناپەکی ئالۆزو وشەپەکی زۆریان هەپە وەک زمانەکانی ئیمە، بگرە لەرووی پێکھاتنەووە لەزمانی چینی بالاترن^۶، لەگەڵ ئەوێشدا هەموو زمانە سەرەتاییەکان هیندەیی نامینیت لەسنووری هەستیو وردیلەبیدا قەتیس بمینن، بەشیۆمەپەکی گشتی هەموویان لەرووی ناوہ گشتیو ڕووتەکانەووە هەژاران، دانیشتوانی ڕەسەنی ئوسترالیا ناویکیان هەپە بۆ کلکی سەگو ناویکی تریان هەپە بۆ کلکی مانگا، بەلام لەزمانەکەیاندا ناویک نییە بۆ کلک بەگشتی^۷، خەلکی تسمانیاش بۆ هەر جۆرپکی دار ناویکیان هەپە بەلام یەک وشەیان نییە بۆ ناوی دار بەگشتی، بەهەمان شیۆه هیندیپەکانی چۆیتاو ناویکیان هەپە بۆ سنیدیانی ڕەشو ناویکی تر بۆ سنیدیانی سپیو ناویکی تر بۆ هی سوور، بەلام ناویکیان نییە بۆ سنیدیان بەگشتی، دواتریش بیگومان ناویکیان نییە بۆ دار بەگشتی، گومانیش لەوێدا نییە کەچەندین ئەوێ تپەپەریون بەر لەوێ مەرۆف لەناوی دیارەووە بگوازیتەووە بۆ ناوی گشتی، لەزۆر ھۆزدا دەستەواژە نابینرئ نامازە بێت بۆ ڕەنگەکان بەجیا لەشتە ڕەنگدارەکان، نەخیر، وشەشیان نییە بۆ نامازەکردن بەبوونە دامالراوەکانی وەک: ئاواز، سیکس، جۆر، شوین، ڕۆج، غەریرە، ئەقل، بر، هیوا، ترس، شەمەک، هەست.. تاد^۸، ئەم دەستەواژە دامالراوانە وەک دەرەدکەوئ لەگەڵ گەشەیی بیروھۆشدا دروست دەبنو زۆر دەبن، چونکە پەپوھندیی فاکتەرۆ

..... وېل دېرانت

د مړه او بېشته هه يه له نړيوان نه وان و بېر دا، پاش دروستبوونيشيان د بېنه نامرازگه ليكي ياريددهر بۇ وردى له بېر كړدنه وده او د بېنه هېماگه ليكي نيشانه ي زيار.

كاتيكش د هسته واژه كان نه و هه موو خه سلته تايه تيبه يان به خشي به خه لك، به به خششيكي خود او هندو شتيكي پېرؤز دانران، بوونه كهره سته به ك كه قابله جادوويه كانيان لى دروست بكرى، چه نديش بى واتا بن زياتر له بهر چاوى خه لك پېرؤز د بېوون، تا نه مړؤى نيمه ش نه گهر له نه نتيه يه شار در او ه كاندا به كار يان به ينين هه ر پېرؤزن، واته نه و كاته ي وشه د بېته "گؤشت"، د هسته واژه كان به ته نها نامرازكي به پروونى بېر كړدنه وه نه بوون، به لكو رېگه به كيش بوون بۇ چا ككردنى كؤمه لگه، چونكه نه وه كانيان به به ستنه وه به كى نه قلا نى توند وتؤل بېكه وه به ستؤته وه، به وهى نامرازكي باشريان خسته به رده ستيان بۇ به رومرده كړدن له لايه كه وه، هه مان نامرازيش بۇ گواستنه وهى ممعريفه و هونهر له لايه كى تره وه، به دهر كه وتنى د هسته واژه كانى زمان نامرازكي نوى دمر كه وت بۇ به به يه گه ياندى تا كه كان، به شيوه به كه گه نايينزايه كه يان بېروباو مړېك هه موو تا كه كانى كؤمه لگا بخاته ناو بؤته قه ي چوار چيوه به كى بېكه وه گونجاو، كه نالى تازه شى كرده وه بۇ گواستنه وهى بۇ چوونه كان و نالوگؤر كړدن يان، زيانيشى قوولتر كرده وه، هه روه ك چوار چيوه و ناوهرؤكه كه يشى فراوانتر كړد، جا نايا داهيتانتيكي ترمان لايه له هيزو سه رومريدا شان بدات له شانى نه و داهيتانه: داهيتاننى وشه ي گشتى؟

مه زنترين خه سلته تى د هسته واژه كانى زمان - پاش فراوان كړدى هزر- برى تيه له به رومرده، چونكه زيار سه روه تىكي ده ولته مهنده له ماوه ي رؤزگار يكي زوردا له هونهر و دانايى و چؤره كانى رهفتار و نيتيك كؤكراوه ته وه، هه ر له م سامانه ده ولته مهنده وه هه ر تاكيك له ميانه ي گه شهيدا خؤراك بۇ زيانى نه قلا يى ومرده گرنت، نه گهر نه و كه له مپووره مړؤيه نه وه به نه وه نه هاتا پاته خواري نه وه

ژىيار زۆر لەناگاۋ دەمرد، ئىستاش كەنەمردوۋە ھەرزاربارى پىرۆسەى پەروەردە كىردنە.

پەروەردە سەرەتايەكى زۆر كەمى لەناۋ ھۆزە سەرەتاييەكاندا ھەيە - ۋەك نازەل، چونكە پەروەردە كىردن لاي ئەو ھۆزانە بەر لەھەموو شتەك بىر تىيە لەگۈستەنەۋەى جۆرەكانى لېھاتوۋىيى و مەشق كىردن بەنەۋەى نوئى بەشپۆھەيەك كەسپىتى گەلئە بكات، بەۋە پەروەردە دەبىتە پەيوەندىيەكى بەكەلك و تەندروست لەنپوان زانست و فېرېبوون و فېر كىردنەكانى شپۆزەكانى ژيان، ئەم فېر كىردنە پىراكتىكەيە پاستەۋخۆيە ھانى مندالى سەرەتايى داۋە گەشەيەكى خىرا بكات، لەناۋ ھۆزەكانى ئۆماھادا كۆپ لەتەمەنى ۱۰ سالاندا تارپادەيەكى زۆر ھەموو ھونەرەكانى باۋكى فېر دەبىت و تەيار دەبىت بۆ ژيان، لەناۋ ھۆزەكانى نەلۇت يىشدا زۆربەى جار كۆپ لەتەمەنى دە سالاندا مال بۆ خۆى دروست دەكات، ھەندىك جارىش ھەر لەو تەمەنەدا ئىنى خۆى دىارى دەكات، لەناۋ جارىش مندانان لەشمە ھەتا ھەشت سالى مالى باۋكىيان بەجى دەھىلن و خانوو و كەپىر بۆ خۆيان دروست دەكەن و خۆيان خۆراكى خۆيان دابىن دەكەن و بەدۋاى ماسى و نىچىردا دەگەپن .. ۋەك نەرىتىش پەروەردە كىردن لەگەل دەست پىكردنى ژيانى سىكىدا پادەۋەستىت، لەبەرنەۋەش كەخىرا پىدەگەن خىراش لەگۆپ دەكەون، لەھەلومەرجى ژيانى ئەواندا كۆپ لەدوانزە سالىدا پىدەگات و لەبىست و پىنچ سالىدا پىر دەبىت، ئەۋە ماناى وانىيە ھەمەجى ئەقلى مندانانەى ھەبىت، بەلكو ماناى واپە نەپىداۋىستىيەكانى مندالى مۆدېرنى ھەبوۋە نەدەرفەتى ئەۋىشى لەبەردەمدا بوۋە، ۋەك ھەرزەكارىكى ئەم سەردەمەش جىزى لەماۋدەيەكى دوورودىزى ژيانى ھەرزەكارى وەرنەگرتوۋە كەبىتە دەرفەتەك بۆى بۆ ۋەرگرتى تەۋاۋى كەلەپوورى پۆشنىرى، يان مەشق لەسەر جۆرىكى زۆرتىر بكات و بەشپۆھەيەكى نەرمترىش بۆ پاهاتن لەسەر ئىنگەيەك كەزىاترو زىاتر لەخۆرسك دوور دەكەۋتەۋە گۆراۋەكانى زىاتر بوۋوون.

ژینگەى مرۆڤى خۆرسك نىچمە نەگۆر بوو، پىيوستىشى بەهيزى ژىرى نەبو، بەلگو پىيوستى بەئازايەتى و بەكاملىوونى كەسىتى ھەبوو، باوكى سەرەتايى ھەموو بايەخى خۆى دەدا بەبنياتنانى كەسىتى كۆرەكەى وەك چۆن پەروەردەى نوئ ھەموو بايەخى خۆى دەدا بەمەشقى ھيزى ژىرى، نەو سەرەتايە ھەميشە مەبەستى نەو ھەبوو پياو دروست بكات، نەك زانا، ھەر ليۆرەشەو ھەميشە ئامىتەكردنى تازەھەلگەوتوو لەناو ھۆزدا سەرى ھەلدا، مەبەست لەو توقووسانەى گەلە خۆرسكەكان تياياندا پىگەپشتنى تازەھەلگەوتوھەكانيان ڤادەگەياندى وەك ئەندامى گروپ دانيان پىدا دەنان زياتر تاقىكردنەوھى نازايەتتيان بوون نەك پىوانەكردنى ناستى زانياربيەكانى، ئەركى ئەو توقووسانەش ئامادەكردنى لاوھە بوو بۇ نارەحەتتيەكانى جەنگ و ئاكامەكانى ھاوسەرگىرى، لەھەمان كاتدا دەرفەتەك بوو بۇ گەورەكان كەكەمەك كاتى خۆش بەسەر بەرن و دلخۆش بن لەڤى نازارگەياندىن بەكەسانى تر، ھەندىك لەو توقووسانە ھىندە ڤىزەون و ھەست بزوين بوون گەبەزەحمەت دەتوانرئ سەپر بكرين و بگيردڤنەو^۳. لەناو ھۆزى كەڤىدا -ئەمە نەمونهبەكى ئاسايە- ھەموو ئەو كۆرە ھەرزەكارانەى داواى ئەندامىتتى گروپيان دەكرد بەو تاقى دەكرانەو ڤۆز كارى قورسيان پىدەكراو شەو دەبوو نەخەون، ھەتا وايان ليۆدەھات لەشەكەتيدا دەبوورانەو، بۇ ئەوھش كەبەرپرسانى تاقىكردنەوھەكان لەتوندىوتۆليان دلتيا بن بەھامچى لييان دەدان (ناوہ ناوہو بى بەزەبيانە لييان دەدان تا جەستەيان شەللى خوین دەبوو)، ئەوھش دەبوو ھۆى كوشتنى ژمارەبەكى زۆر لەكۆرپىزگەكان، بەلام گەورەكان -بەپرواى ئيمە- وەك ڤەيلەسووف سەپرى مەسەلەكەيان دەكرد، ڤەنگيشە بەو كەردوانە پىش ھەلژاردنى سەروشتى كەوتبن و ويستبىتيان ھاكتەرتكى نوپى بۇ زيادبەكن^۳. ئەم توقووسى تاقىكردنەوانە وەك ئاسايى نيشانە بوون بۇ كۆتايى ھەرزەكارى و ئامادەى بۇ ھاوسەرگرتن، بووكەكەش پىداگىرى دەكرد لەسەر نەوھى زاواكەى

بیسه لیئیت که بهرگهی نازار دهگرت. ئەو توقووسانە لای زۆربەى هۆزەگان لەسەروپەندى خەتەنەکردندا سازدەگرا، ئەوسا ئەگەر لاوەکە لەکاتی کردەگەدا بجوولایە یان هاواری بگردایە، کەسوکارەکەى لییان دەداو بووکە ئاییندەپیهکەشى لیى بەشیمان دەبوو (کەنەمیش زۆر بەوردی و بەگرنگیەوه چاودیری کردەگەى دەکرد)، بەو پێیەى نەیدەویست شوو بەگج بکات.^۴

بەروردەى سەرەتایى یان زۆر بەگەمى سوودی لەنوسین وەردەگرت یان بەهیچ شێوەیەک سوودی لى وەرنەدەگرت، مرۆفى سەرەتایى هیچ شتێک هیندەى ئەو سەرسامى ناکات کە دەبینیت ئەو روپایەکان و پیرای دووریان لەپەکتەرەوه بەهۆى چەند هیلتیکى رهشى سەر پارچە کاغەزیکەوه پەپوهندى بەپەکەوه دەکەن^۵، هۆزگەلیکی زۆر لەرپى تیکە ئبوونیان بەو شارستینیانەوه کەبۆ چەوساندنەویان هاتبوون قیری نووسین بووون، بەلام هەندیکیان -وەک ئەوئەى لەباکوورى ئەفەریقادا هەن- و پیرای پینج هەزار سال لەپەپوهندى ناوه ناویان بەنەتەوه خاوەن پیتەکانەوه گەچى هەر بەنەخویندەوارى ماونەتەوه، هۆزە ساویلکەکانیش گەزۆربەى ژانیان بەدابراوى لەخەلکانى تر بەسەر دەبەن و خاوەنى ئەو بەختەوهریەن کەمرۆف کاتیک رابردووى خۆى نەزانیت بەدەستى دەهینیت، ئەو هۆزەنە زۆر بەگەمى نووسینەوه بەپۆیست دادەننن، هەر لەبەر نەبوونی شتى نوسراوش زەینیان بەهیزەو یارمەتیدەریانە بۆ لەبەرکردنى ئەو شتەى دەیانەوێت لەبەرى بکەن، دەبینیت شتیان لەبەر دەکەن و لیى تیدەگەن و ئەومش کە لەبەرى دەکەن و لیى حالى دەبن بە دەمى دەگوازانەوه بۆ کورەکانیان، بەلام ئەوانە ئەو شتانە لەبەردەگەن و لییان حالى دەبن کەبۆ پاراستنى میژوروى خۆیان و بۆ گواستەوهى گەلەپوورى رۆشنیریان بەپۆیستیان دەزانن، رەنگیشە ئەدەب ئەو کاتە دەستى پى کردبیت کە دەست کراوه بەنوسینەوهى ئەو شتە لەبەرکراوانە و نووسینەوهى گۆرانییە میلییەکان، بیگومانیش داھینانى نووسین لەلایەن پیاوانى ئایینیەوه بەرھەلستییەکی دووردیز کراوه بەو پێیەى

ئەگەرى زۆر دەگرېت بېتە ھۆى دارمانى ئىتىك و دارمانى مرۇف، ئەفسانەيەكى مىسىرى دەگېرنەوۋە گوايا كە (تەحووت)ى خوداۋەند ھونەرى نووسىنى بۇ (تەحاموس)ى خوداۋەند ئاشكرا كردوۋە، ئەو خوداۋەندە داساقە نەيۋىستوۋە ئەو ھونەرى لى و مېرگېت چونكە زيارتى بەتەواۋى دادەپ مېنىت، لەو بارەيە شەوۋە گوتوۋىيەتى: "ئەو مندال و لاوانەى ھەتا ئىستا ناچار دەگران ھەول بەدن بۇ لەبەرگردنى ئەو شانەى فېر دەگران و حالى بوون لېيان، لەمەودا ئەو ھەولە نادەن ئەگەر نووسىن بەكار بەيئندېت، بەوۋش مەشق كردن بەزەينيان بەكارىكى پېۋىست نازانن".

ديارە ناتوانين لەخەمالاندن زياتر پەنا بېيەنە بەر ھىچ شتىكى تر ئەگەر بمانەۋىت شتىك لەبارەى پەچەلەكى ئەم يارىيە سەپرەوۋە بلىين، خۇ پەنگە لەقە دەرهاۋىشتەيەكى راستەوخۇى ھونەرى كوۋپەلە دروستكردن بوۋىت وەك دواتر دەبىنين، ئەۋىش بەۋەى ئارەزوۋىيەك لای خەلگەكە دروست بوۋوۋ كەنىشانەى (ماركە)ى خۇيان لەسەر كوۋپەلەكانى خۇيان بنەخشىنن، پەنگىشە بەرزبوۋنەۋەى ئاستى بازارگانىيى نيوان ھۆزەكان پېۋىستىيى بەدەھىئانى چەند نىشانەيەكى نووسراۋ كرديت، يەگەم شىۋەى ئەو نىشانانەش لەوانەيە چەند وپنەيەكى نافۇلا بوۋىن كەخەلگەكە لەسەرى رېكەتبىن بۇ ئامازەدان بەو كالاپانەى ئالوگۇرپان كردوون يان ئەو برەپارانەى كەوتوۋنەتە نيوانيانەۋە، چونكە مادام بازارگانىكردن گەيشتبېتە سنوورى ھۆزگەلېكى خاۋەن زمانى جياجيا، ئەۋە ناچار دەبوۋ رېگەيەك بگېرېتەبەر بۇ نووسىن و خالىبوۋنى دوو لاپەنە سەۋداكارەكە لەپەكترى، دەتوانين گرېمانەى ئەۋەش بکەين كەرەنوۋسەكان يەگەمىن كۆمەلە نىشانەى نووسراۋە بن، لەزۆرتىرنى حالەتەكانىشدا ئەو رەنوۋسانە لەشىۋەى چەند ھېلېكى تەرىپدان كەلەبرى پەنجە دادەنرېن، ھەتا ئىستاش لەزمانى ئىنگلىزېدا ئەگەر بمانەۋى بلىين (ژمارەكان) وشەى (رەنوۋسەكان) بەكاردەھىنين كەئامازەيە بۇ ئەو رەچەلەكەى نووسىن، دواى

نەۋەش ھەتا ئىستا لەزمانەكانى ئىنگىلىزى و ئەلمانى و گرىكىدا وشەگەلىك ھەن وەك (پېنج) كەلەبنەرەتدا مانا كەى دەگەرپتەۋە بۇ وشەيەك بەماناى (دەست) ^۳، ھەرۋەھا رەنۋوسە رۇمانىيەكان لەشېۋەدا نامازەن بۇ پەنجەكانى دەست، ئەۋەتا نىشانەى پېنج (۷) يەو وئىنەى دەستىكى كراۋەيە، نىشانەى دە (X) ەو لەدوو نىشانەى پېنج پېكھاتوۋە كەلەسەرى گۆشەكانيانەۋە لەيەكتريان داۋە.

نووسىن لەسەرەتاكانىدا —ئىستاش لای چىنى و ژاپۇنىيەكان ھەرۋايە- جۇرئىك بوو لەۋئىنەكرىن، واتە جۇرئىك بوۋە لەھونەر، وەك چۇن مرۇقۇ ئەو كاتەى وشەى بۇ نەھاتوۋە پەناى بىر دۆتە بەر ئىشارەت، بەھەمان شېۋە وئىنەى بەكار ھېناۋە بۇ گواستىنەۋەى بىرورپاكانى بۇ جىگەو سەردەمى تر، ھەر وشەو پىتئىك كەئەمپۇ ئىمە بەكارى دەھىننن لەمپاردوۋا وئىنەيەك بوۋە، ئەمە تەۋاۋ لەماركە بازىرگانىيەكان و لەھىماى بورجەكانى ئاسمان دەجئىت، وئىنە چىنىيە سەرەتاييەكان پئىش سەردەمى نووسىن كەۋتوون و پىيان دەگوترا كوروان، مانا كەشى رئىك (وئىنەى ئىشارەتەكان) ە، لىستە تەۋتەمىيەكان نووسىنى وئىنەى بوون، يان وەك ماسۇن بۇى دەجئىت وئىنەيەك بوون ھۆرەكان نامازەميان بەخۇيان داۋە لەرپىيەۋە، ھەندىك ھۆز دارئىكى داروۋتاۋيان بەكارھېناۋە بۇ بىر خستىنەۋەى شتئىك يان ناردنى پەيامئىك بەلايەكدا، ھىندىيەكانى جونكۇن-ئىش بەۋە نەۋەستاۋن توپكىلى دارەكە دامالن، بەلگو چەندىن شېۋەيان لەسەر دروست كىردوۋە كەدارەكەيان كىردوۋە بەلىستئىكى تەۋتەمى، يان بەپېچەۋانەۋە، ئەم لىستە سىروشتىيانە وئىنەيەكى گەۋرەكراۋەى دارە داتاشراۋەكە بوون، ھىندىيەكانى پىرۇش كۆمەلئىكى زۇر نوسراۋەيان ھەبوو لەمژارەۋە لەبىرورپا، نەۋىش بەۋەى گورىسى رەنگاۋرەنگىيان دەھىناۋ پىر گرىيان دەكرىن و لووليان دەكرىن، رەنگە ھەر ئەمەش تۇزئىك تىشك بختە سەر رەچەلەكى ھىندىيەكانى ئەمىرىكاي باشوور ئەگەر بىزانىن ھەمان خوو لەناۋ دانىشتۋانى كۆمەلە دورگەكانى رۇژھەلات و خەلكى پۇلىنىزىيا-شدا باۋ بوۋە.

..... ویل دیرانت

کاتیکیش لاوتسی چینییهکانی هاندا بۇ گهړانهوه بهرهو ژيانه ساکاردهکپان، پېشنیاری نهوهیکرد بگهړېنهوه بۇ لوولدانی گوريسهکانیان^۸، خو ناوه ناوه جوړیکى بالاترى نووسین لهناو گهله خوړسکهگاندا دهیندریت، لهدورگهى نایستهر لهدریاکانی باشوور چهندهیمايهکی هیروگلیفیمان دۆزیوهتهوه، لهدورگهکانی کارۆلیناش نوسراوهیهگمان دۆزیوهتهوه پهنجابهک هیمای برگهیی تیدایه کهبریتین لهویناکردنی ژمارهو بیروړ^۹، دهسگېرنهوه چۆن سهروک و کاهینهکانی دورگهى نایستهر ههولیانداوه ههرچییهک پهپوهندیی بهنووسینهوه ههپه لای خوځیان بیهیلنهوه، چۆنیش خهلك سالی جاریک کۆبوونهتهوه بۇ نهوهی گوئ لهشته نوسراوهکان بگرن کهبۆیان دهخویندراپهوه، نهوه بهلگهى ناویت کهنووسین لهیهکهمین قۇناغهکانیدا شتیکی نارۆشنو پیرۆز بووه، خودی دهستهواژهی هیروگلیف بهمانای (ههلكهندرای پیرۆز) دئ، تهواو لهوهش دلتیا نین کهنهو نوسراوه پۆلینیزیانه سهرحاوهکهیان ژپارتیهکی میژوویى نهبیئت، چونکه نووسین -بهشیوهیهکی گشتی- نیشانهیهکی بوونی زیاریه، یهکهمین خهسلهتیشه کهخهلكی شارستین لهخهلكانی چاخه زۆر کۆنهکان حیا دهکاتهوه.

ئهدب لهیهکهمین قۇناغهکانیدا وشهگهلیک بوون زیاتر دهگوتران ههتا بنووسرینهوه "ئهگهرچی لهزمانی ئینگلیزیدا رهچهلهکی زمانهوانیی وشهکه دهچیتهوه سهر نووسینهوه"^{۱۰}، لهو تهرنیمه نایینی و تهلیسمه جادووپیانهوه سهری ههئاوه کهزیاتر کاهینهکان دهپانگوتنهوه، بهگېرانهوهش لهم میشکهوه دهگوارزینهوه بۇ نهو میشک، نهو وشهپهش کهلای رۆمانهکان بۇ هۆنراوه بهکار دههینریت (Carmina) بهمانای هۆنراوهش و جادووش دپت لهیهک کاتدا، وشهى سرپودیش لهزمانی گریکدا (Ode) لهبنهپهتدا بهواتای تهلیسمی جادوویى دپت، ههمان شتیش لهبارهى دوو وشهى (Tune) و (Lay)ى زمانى ئینگلیزى و وشهى (Lied)ى زمانى ئەلمانیهوه، ئاوازی هۆنراوهو کیشهکهى، راسته، کهپهنگه نهو وشانه سروشیک بن نهو رېکییهى لهسروشتو لهژیانی جهستهدا ههپه

باخشیبیستی و دواتر گه شهیهکی دیارو خیرای کرد له سهر دەستی ئەو جادوو بازانەى دەیانویست لای خۆیان بیهێننەووە دەستاودەستی پێبکەن و دواتریش کاریگەرییە جادووویەکی هۆنراوەکانیان زیاتر بکەن.^۲ گرێکەکان بەکەمین دەرکەوتنی هۆنراوەى بەحرى عوشارى دەگەرپێننەووە بۆ گاهینەکانى دۆلفى، ئەوانەى ئەم بەحرەیان داھینا بۆ ئەوەى لەرشییەووە پێشبینیەکانى خۆیان بھۆننەووە^۳، دواتر شاعیر و وتاریبێژ و میژوونووس وردە وردە لەیەگترى جودابوونەووە و ئافاریکی دنیاىیان دا بەھونەرەکانیان کەھەر ھەموویان ڕەچەلەکیکی گەھەنووتیان ھەیە. ئەوسا وتاریبێژ بوو بەستايشکاری رەسمی کارەکانى شاو بەرگریکار لەخوداوەندەکان، میژوونووسیش بوو بەنوسەرەوہى کارەکانى شا، شاعیریش بوو بەگۆرانیبیژی ئەو سەرودانەى لەرەچەلەگدا پیرۆز بوون و ئەفسانەکانى ھارەمانیتىیان باس دەکردو دەپاراست، لەرووی مۆسیقاشەووە چیرۆکەکانى خۆى بەئاواز ڕێکدەخست بۆ ئەوەى بیانکاتە واتەو بەگەل و شای گەلشیان بلێتەووە، بەم شیۆویە خەلکی فویجى و تاهیتی و نیوکالیدونیا وتاریبێژ و میژوونووسى رەسمییان ھەبوو، دەبوو لەکۆبوونەووە گشتییەکاندا وتار بلێن و ورەى جەنگاومرانی ھۆزەکە بجوولێن لەرپی باسکردنى کارەکانى باپیرانیان و ستایشکردنى سەرورەییەکانى نەتەووەکەیان کەھیج نەتەووەیەکی تر شان لەشانى نادات، سۆمالییەکان شاعیرى پڕۆفیشنائیان ھەبوو کەگوند بەگوند دەسوورائەووە وەك شاعیرە سەرودبێژو شاعیرە گەریدەکانى چاخەکانى ناوەرپاست ەکان سەرودیان دەگوتەووە، زۆر بەدەگمەنیش رێ دەکەوت شیعەر بەدلداریدا بلێن، زیاترینى کات شیعەر و سەرودەکانیان لەسەر توانای جەستەیی یان مقومقوى شەرپو گوشتار یان پەيوەندییەکانى نیوان کورپو باوک بوو، ئەمە نموونەییەکی شیعەرە کەلەپەکیک لەشوێنەوارە کۆنەکانى دورگەى ئایستەرەووە وەرگریاوە، کە شینی باوکیکە بۆ ئەو کچەى بەزمى شەرپوگوشتار لەیەکی دابریون:

..... ویل دیورانٹ

ھەرگیز ھۆزەگانی دوژمنان
چۆنیتی سواربوونی دەریایان لەکچەکەم نەشیواندوھ
ھەرگیز بیلانگیزی خەلکی ھۆنیتی
سواربوونی دەریایان لەکچەکەم نەشیواندوھ
لەھەموو جەنگەکانیدا دەستبەجێ سەرکەوتنی بەدەستھێناوھ
بشیت بەخواردنەوھى ئاویکی ژەھراوی پەلاماری بۆ ببەم
ئاوی شووشە بەردینە پەشەکە؟ مەحالە
بشیت خەمەکانم ئالەیان کەم بێتەوھ
لەکاتیکیدا دەریا کەوتۆتە نیوان خۆم و کچەکەمەوھ؟
ئای کچەکەم.. ئای کچەکەم
پێگەییەکی ئاوی بەرفراوانە
ئەو پێگەییەکی نیگاکانمی ئێو بەرەو ئاسۆ دەھاوم
ئای کچەکەم.. ئای کچەکەم..

بابەتی دووھەم

زانست

سەرەتاکانی - ماتماتیک - گەردوون - پزیشکی - نۆزدارى

ھیربیرت سپینسەر، ئەو پەسپۆرە مەزنەى بواری کۆکردنەوھى بەلگە بۆ
گەشتنە ئەنجام، پێى وایە زانستیش وەك ئەدەب لەگەینەکانەوھ دەستی
پیکردووھ، پەچەلەکانیشی دەگەرێنەوھ بۆ بەدواداچوونە گەردونییەکان
کەلەرپێیانەوھ کاتو وادەى کۆبوونەوھ ئایینیەکان دیاری دەکرا، دواتر ئەو
زانستە لەباوھى پەرستگاگاندا تۆکمەکراو وەك بەشێکی کەلەپووری ئایینی نەوھ

..... مېژورۍ څارستانې
.....

بهنه وه گواسترایه وه^{۳۳}، ناتوانین ته واو له م بۆچوونه دلنیا بین، چونکه ناتوانین سهره تا کان به ته واوی بزاین، چ بۆ زانست چ بۆ ههر شتیکی تر، تهنها توانای خه ملا تندن و گوماتمان ههیه، ده شیت زانستیش وهک ژیار به شیوه به کی گشتی له گه ل کشتو کالدا دهستی پی کردیت، چونکه نه اندازه له سهره تا دا بریتی بوو له پیوانه کردنی زه ویی کیلراو، په نگیشه زانستی گهردووناسیش زادهی ژماردنی بهر ویووو و چاوه پر یکردنی و مرزه کان بیت که نه و چاوه پر یکردنه پیویستی به سه پر کردنی نه ستیره کان و دانانی رۆژمیر هه بووه، دواتر به گه شتیوانی گهردووناسی گه شهی کردووه، بازرگانیش ماتماتیکی پیشخستوه، هونه رهکانی پیشه سازیش بناغه یان بۆ فیزیواو کیمیا داناهه.

په نگیشه ژماردنی په که مین شیوهی ناخاوتنی مروؤ بویت، هه تا نیستاش له ناو هه ندیک هۆزدا شیوازی ژماردن هینده سادهمه جیی پیکه نینه، تسمانییه کان له ژماردندا تهنها تا ژماره دوو بریان کردووه له وه تینه په ریون: "بارمیری، کالاباوا، کاردیا" واته "پهک، دوو، زور"، هۆله ندا ییه تازه کانیش وشه یان نییه بۆ دهسته واژهی سی و جوار، به لگو به سی دلین "دوو-پهک"، به چواریش دلین "دوو-دوو"، خه لگی داماراش قایل نابن دوو مه پر بگورنه وه به چوار تیل، به لام قایلن دوو مه پر بدن به دوو تیل، دواتر جاریکی تر کرده که دوو باره دهگه نه وه. ژماردن له پی په نجه وه دهگرا، ههر لی ره شه وه سیستمی دهی هاته کا یه وه، ههر نه وه نده مروؤ بیرۆکهی ژماره دوانزه شی زانی - که به لای زۆروه ماوه یه کی زۆری ویست تا په یی به مه برد، ویست - زور پی به خته وه بر بوو، چونکه مایه ی ناسووده یی بۆی بتوانیت شتیک به سه ر شه ش که سدا دابه ش بکات، لی ره شه وه سیستمی دوانزه یی له ژماره دا هاته کا یه وه، نه م سیستمه له پیوره ئینگلیزه کاندا هه تا نه مپۆ کاری پیده کری و نایه ویست بز بیت، نه وه تا دوانزه مانگ ساتیکه و دوانزه پنس شلنگیکه و دهرزن دوانزه به و گاروشیک دوانزه دهرزنه و پییه ک دوانزه قولانجه. به لام ژماره سیانزه به پیچه وانهی دوانزه وه

..... ویل دیورات
.....

پازی نابیت دابهش بییت، بویه خهلك رقیان لی دهبؤودو بهمایهی شووم دادهنرا،
کهپهنجهکانی قاجیش هاتنه پال پهنجهکانی دست بیرۆکهی بیست دروست بوو،
ههتا ئیستاش ئەم ژمارهیه لهژماردندا لهقسهی فەرهنسییهکاندا دیاره کهبؤ
ههشتا دهلین چوار بیستی. بهههمان شیوه بهشی تری لهش گرایه پیوهر بؤ
پیوانهگردن، دست ههمووی دهبیته بست، پهنجه گهورهش دهبیته قولانج،
لهزمانی فەرهنسیدا یهك دستهواژه لهبری ههردوو دستهواژهکهیهو ههردوو
ماناکه دهبهخشیت، قولیش ههتا ئانیشک بوو به(بال)ئیک، ههموو بایش گرا
بهپیوهریکی تر کهپیی دهگوتریت بایی ههندازه، پی بوو به پییهک،
لهسهردهمیکی پیشکوتوتووتریشدا بهرد لهگهڵ پهنجهکاندا بهکار هیئرا بؤ ئهوهی
لهکردهی ژماردندا یارمهتیدهر بییت، ههتا ئیستاش ئەو وشهیهی لهزمانی
ئینگلیزیدا بؤ ژماردن بهکار دیت (Calculate) لهپهجهئمهکه زمانهوانییهکهیدا
دهگهپرتهوه بؤ واتای (بهردی بچووک) کهئهوهش نیشانهی نزیکیی ماوهی نیوان
خهلكی کۆن و مۆدیرنه. تۆرۆ ئاواتی بهوه دهخواست ئەو ژيانه سهرهتاییه
ساولکانهیه بژی، زۆر بهجوانیش حالهتیکی دهربری کهزۆر جار بهسهر مرؤفدا
تیدهپهپرت کاتیک دهلیت: "پیاوی ئەمین هیج پیویستی بهژمارهیهک نییه
لهپهنجهکانی دهستی زیاتری بویت، زۆر بهدهگمهن روو دهوات پهنجهکانی
قاجیشی بویت، ههرچی لهوه زیاتر بییت لهیهک شوپندا دهیخاتهسهر یهک،
بهبؤچوونی من دهبوو کاروبارهکانی ئیمه لهسهر نهسهقی دوو یان سی پروات،
نهک سههو ههزار، جا لهبری ملیۆن ههتا شمش بژمیرهو ژمارهگهت لهسهر پشتی
پهنجه گهورهت بنووسه"^{٢٥١}.

پهنگه سههرهتای بهکارهیئانی گهردوونیش لهپیوانهگردنی کاتدا بهجوولئی
ههسارهکانی ئاسمان دهستی پیکردبییت، خودی وشهی (پیوهر) لهزمانی
ئینگلیزیدا (measure) و ههروهها وشهی (مانگ-month) و بگره پهنگه وشهی
مرؤفیش (man) کهئهم پیوانهکه دهکات، ههموو ئەم وشانه بهبی هیج گومانیک

دچنهوه سمر پهك رډچهلهكى زمانهوانى كههسارهى مانگه ((moon^۳، چونكه خهلك ماوهپهكى زور بهر لهوهى بهسال كات بپيون بهسوورانوهوى مانگ نهوهپان دهكرد. خور - لهمهدا تهواو وهك باوك- كاتيكي ويست ههتا دوزراپهوه، ههتا نهمرپوش دهبنيت وادهى جهزنى بههار (Easter) لهرپى روخسارى مانگهوه ديارى دهكهن، خهلكى پولينيزيا روميريكيان ههبوو سال تيايدا سيانزه مانگ بوو، كهمانگ ديارى دهكردن.س كاتيك زانيان ساله مانگيهكهپان لهگهل وادهى هاتنى وهرزهكاندا زور لهپهك حيان، مانگيكي مانگيان لابرډ، بهوهش هاوسهنگيهكيان لهنيوان سالهكهپان و وهرزهكاندا دروست كرد^{۳۷}.

بهلام بهكارهينانى ههساره پان تهنه ناسمانيه جوولاوهكان بهو شيوهيه هاوسهنگه نهشازى بوو بهبهراورد لهگهل نهو تيكهئييهى لهبهركارهينانيدا دروست بوو لهمهسهلهى فالگرتهوهدا، فالگرتهوه پيش زانستى گهردوونناسى كهوتوه، رهنگيشه بويه پاش دمركهوتنى گهردوونناسيش همر مابتهوه، چونكه كهسه ساويلكهكان زياتر بايهخ بهو شتانه ددهن كهغيب بويانى شاردوتهوه ههتا نهوهى كات بزنان، همر بهوهش ههزاران نهفسانه هاتنه نارواه لهبارى كارپهريى نهستيرهكان لهسمر دورستبوونى مرؤفو لهسمر چارهنوسى نوسراوى مرؤفو تا رؤزگارى نهمرپوشمان زوربهى لهو نهفسانانه لهگهشهدان، خو رهنگيشه نهو نهفسانانه بهمانايهكى تهواو نهفسانه نهبووين، رهنگيشه جوړيكي تر بن لههلهى ليكدانهوه، زانست خويشى چ نيه بيجگه لهپهكهم جوړى نهو ههلهيه.

مرؤفى سمهدهتايى هيچ ياسايهكى زانستى سروشت دانارپزيټ، تنها بهوهنده ليدهگهريټ كه لهرووى پراكتيكييهوه مومارهسهپان دهكات، نهگهر نهشتوانيت پارهوى نهو تهنه بپيويټ كهبهناساندا دهكشيت، خو دهتوانيت تيرهكهى بگرپته نامانجهكهى وههلهى تيډا نهكات، نهگهر هيچ هيمايهكى كيميوايشى نهبيتن خو بهنيگايهكى خيرا دهزانيټ چ روهكليك زههراوييهو كاميان دهخورپټ، بگره دهتوانيت زور بهوردپيهوه گزوكيا بو مهبهستى چاككردنهوهى نهخوشپيهكانى

..... ویل دیبرانت

جەست بەگار بەئینیت، بەلای زۆریشەووە ژنان یەكەمجار پزیشکییان کردوووە بەپیشەیی خۆیان، تەنھا لەبەرئەووە نا کەنەوان برینتێچی سروشتیی پیاوان، لەبەرئەووەش نا کەهونەری داپانیان کردوووە بەکۆنترین پیشەیی پارەبەیداکردن، بەلگۆ لەبەرئەووەی ئەوان زیاتر لەپیاوان پەيوەندیان بەخاکەووە هەبوو، ئەووەش بواری بۆ رەخساندن ڕووەکەکان باشتر بناسن، تواناشی پێ بەخشین گەشە بەزانستی پزیشکی بەدەن، پزیشکییان لەو بازرگانییە جیاکەردوووە کەگەهینەکان بەجادوووە دەیکەن، لەکۆنترین سەردەمانەووە هەتا سەردەمیکیش کەئێمە لەپادمانە ژن بوو چارەسەری نەخۆشی دەکرد، نەخۆش لای خەلکە سەرەتاییەکان تەنھا کاتیك پەنای دەبردە بەر پزیشک یان جادووێاز ئەگەر ژن نەیتوانیایە ئەو کارە نەنجام بدات^{٢٨}

ئەووەی مایەیی سەرسوڕمانە ئەووەیە کەبزانیت ئەو سەرهتاییانە چەندین نەخۆشییان چارەسەر کردوووە ئەگەرچی زانستییکی ئەوتۆیان نەبوووە لەبارەیی نەخۆشییەکانەووە^{٢٩}، نەخۆشیی لای ئەو کەمزاناوە —وەک زانیویانە— لەئەنجامی ئەووەوە بوووە کەهێزێکی نەناس یان رۆحییکی نەناس چۆتە جەستەیی نەخۆشەکەووە، ئەو وێناکردنە لەناوەرۆکدا جیاوازی نییە لەگەڵ ئەو تینۆرەیی ئیستا بەسەر زانستی پزیشکیدا زالە لەئیکدانەووەی نەخۆشییەکاندا کەدەئیت بریتییە ئەووەی جەستە میکروبی تێدەچیت. بەرھراوانترین ڕینگەیی چارەسەریش لای خەلکی سەرەتایی بریتییە لەبەدرۆ دروستکردنی روقیەییەکی جادووویی وەھا بتوانیت ئەو رۆحە خراپەکارە فایل بکات کەچۆتە جەستە نەخۆشەکەووە بەلگۆ ئی بیته دەروە، ئەگەر دەتەوێت رادەیی ڕیشەداکووانی تەم ڕینگەییەش بزانیت لەدلی خەلکدا بەجۆرێک کەھەرگیز لەدلیان دەرنانچیت، ئەووە چیرۆکی (بەرازەکەیی گادارین) بخوینەرەووە، هەتا ئەمڕۆش خەلک پەركەم (فی) بەووە لیکدەدەنەووە کەبریتییە ئەووەی رۆحییکی خراپەکار لەجەستەدا، هەندێک بیرویاوەری ئایینی هاوچەرخیش ڕینگەیی دیاریکراویان داناووە بۆ چۆنیتیی

دەرکردنى ئىمۇ رۇخە خراپەكارە لەجەستەى نەخۇشەكە ئەگەر بېيەۋىت چارەسەر بېت، زۇرىنەى ھەرەزۇرى خەلگىش دان بەۋەدا دەنن كەنۇپۇرۇ نزا لەپال حەبو دەرماندا يارمەتى نەخۇش دەدەن بۇ چاكبوونەۋە. خۇ رەنگە خەلگى سەرھتايى رېگەى چارەسەرکردنى نەخۇشيان لەسەر ھەمان ئەو بناغەيە داۋشتىبىت كەتازەترىن زانستى پزىشكى رېگەى خۇى لەسەر دادەپزىت، ئەۋىش چارەسەرگەرنە بەھىزى سروس، بەلام كەردەۋكارەكانى ئەو پزىشكە سەرھتايانە بەو شىۋازە شانۇپىيەۋە كەبەكارىان دەھىنا زىاتر سەرنجى رادەگىشا ۋەك ھى جىگەرۋەكانىان كەلەۋان شارستىنترن. ئەۋە بوۋ ئەۋان ھەۋلىان دەدا بەترساندن رۇخەكەى ناۋ جەستەى پىاۋە نەخۇشەكە دەرېكەن، لەرپى ئەو دەمامكە ترسانكانەۋە كەلەسەرىان دەرکردن ئەو پىستى ئازەلانەى لەبەرىان دەرکردن ئەو ھاتۋاۋارو قىزەۋ چەپلەلېدانەۋە كەدەيانناپەۋەۋە ئەو شەقشەقەيەى بەپلېت دروستيان دەرکردو دواترىش لەرپى ھەلمزىنى شەپتانەكە لەجەستەى نەخۇشەكەۋە بەھۇى بۇرىيەكى كونكراۋەۋە، جا ۋەك ئەو بەندە باۋەى دەلېت: "سروش نەخۇش چاك دەكاتەۋەۋە چارەسەر نەخۇش دلخۇش دەكات،" ھەرچى ھۇزەكانى بۇرۇرۇى برازىلن ئەۋە ھەنگاۋىك لەزانستدا چوبوونە پىشەۋەۋە دەرمانىكىان دەدا بەباۋكى نەخۇشەكە بىخواتەۋە بۇ ئەۋەى مندالەكەى چاك بېتەۋە، مندالەكەش بەردەۋام بەرەۋ چاكبوونەۋە دەرۇشت^۲.

بېجگە لەگۇگيا پزىشكىيەكان و لەنىۋ ئەو شىۋازە دەرمانسازىيانە زۇرانەى مرۇقى سەرھتايى پەنايان بۇ دەبردن، چەندىن جۇرى سېرگەرە خەۋىنەرەكان دەبىنن كەبۇ كەمكەرنەۋە ئازارو پاكبوونەۋەى برىن بەكار دەھىنران، ژەھرى لەجۇرى Curare كەبەزۇرى دەپانخستە سەر نوۋكى تىرەكانىان و سېرگەرى ۋەك روەكى قىسبو ئەفون و كافور، ئەۋانە مېژووپان لەمېژوو خۇى كۇنترە. تەنانەت جۇرۇكى مادە سېرگەرەكان كەنەمپۇ لەناۋماندا باۋە دەگەرپتەۋە بۇ ئەۋەى دانىشتۋانى پېرۇ بۇ ھەمان مەبەست بەكارىان ھىناۋە، كارتى ئەۋەمان بۇ

..... ویل دیورات

باسدەكات كەچۆن^{۱۱} خەلگی ئىراکوا نەخۇشىی ئىسکەرپووتیان بەتوئیکلی درەختی تەتوبو شوکران و گەلاکانیان چاک دەکردەوه^{۱۲}، ھەرۋەھا نوزدارە سەرەتایبەکان کۆمەئیکى جۆراوجۆرى بىرىنچىچ و ئامرازیان ناسیوه، مندالبوون بەشیوہیەکی لایەق بەرپوہدەچوو، شکان و برین وەستایانەوہ دەپچران و پاک دەکرانەوہ^{۱۳}، بەھۆی چەقۆیەگیشەوہ کەلەبەردى شووشەیی رەش یان لەبەردەسوپی تەنک یان لەددانی ماسی دروست دەگرا، خوئنیان لەدووومەل دەردەگردو وشکیان دەکردەوہ، ھەرۋەک لەبەن شىرىتى پىچانیان دروست دەکرد. سەرەتایبەکان لەرۆژگارى ھىندىيە زۆر کۆنەکانى پىرۆوہ ھەتا سەردەمی خەلگی نووی مالىنيزيا نەشتەرگەری کاسەى سەرىشیان کردوہ، مالىنيزىيەکان لە دە نەشتەرگەری لەو بابەتە نۆیان بەسەرکەوتووی ئەنجامداوہ، لەکاتیکدا ھەمان نەشتەرگەری لەسالى ۱۷۸۶دا ھەمیشە بەمەردن تەواو دەبوو بەبى جیاکردنەوہى نەخۇشخانەى ئۆتیل دى-پارىسیس^{۱۴}.

ئىمە پیکەننیمان بەنەزانیی سەرەتایبەکان دىت، لەکاتیکدا زۆر بەجیددی خۆمان تەسلىمی شیوازە بزىشکىيە زۆر گرانەکانى رۆژگارى خۆمان دەکەین، دکتۆر ئۆلیفەر ویندیل ھۆلمز پاش بەسەربردنى تەمەنىکی زۆر لەچارەسەرى نەخۇشدا دەئیت: "خەلک لەئەنجامدانى ھىچ شتىک دوودلى ناپانگريټ، بگرە شتىک نييە لەپىناوى چاکبوونەوہو رزگارکردنى ژياناندا نەيانکردبىټ، قایل بوون ھەتا نیوہیان لەئاودا نوقم بىټ، بەگاز نیوہ خنکانىک بخنکین، قایل بوون ھەتا لمۇزیان بخرىنە ژىر گلەوہ، وەک کۆیلەکانى فادس بەناسنى گەرم داغ بکرىن، قایل بوون وەک ماسى (فەد) بەچەقۇ کون کون بکرىن و دەرزى ئازن بکرىن، ناگر لەسەر پىستىيان بکرىتەوہ. قایل بوون ھەرچى شتى بۆگەنە بيخۆنەوہ، بەرامبەر ھەموو ئەو شتانەش پارە بەدن، وەک ئەوہى کولاندن و سووتاندنى چەستە شتىکی گرانبەھا بىټ، وەک ئەوہى (فەقافىق) نىعمەت و کرمى زەوى جۆرىک بىټ لەرپاواردن^{۱۵}."

بابه تی سیهم

هونه

مانا کانی جوانی - مانای هونه - ههستی سه رته تایی به جوانی - بویاغی
لهش - بویه دی ده موچاو بۆ جوانی - خالکوتان - موری ناوچاو - پۆشاک
- خشل - کورپه له دروستکردن - وینه کیشان - په بیکه رتاشی - هونه ری
بیناسازی - سه ما - مؤسیقا - پوختکردنه وهی نهو ههنگاوه سه رته تایانهی

پرووه شارستانی نران

پاش نه وهی هونه به نجاهه زار سالی ته مه نی به سه بر برد، هیشتا خه لک
له ده مه قه رده ان له سه ر دیاریکردنی سه رچاوه کانی له غه ریزه مروییه کاند او
دیاریکردنی بنه ما کانی له چاخه کانی میژوودا، جوانی چیه؟ بۆچی پیی
سه ر مه ست ده بین؟ بۆچی هه ولئ داهینانی ده ده یین؟ .. که لیره شدا بواری وتوو پیژی
ده پروونی نه بییت، ته نها وه لامیکی کورت ده ده یینه وهو ناشلین له وه لامه که مان
به ته واوی دننیا یین، ده لئین جوانی بریتیه له هه ر خه سه له تیک که شتیک یان
شیوه په ک وها لی بکات به چیژ بییت بۆ نهو که سه ی ته ماشای ده کات، نهو شته ش
- له ره چه له ک و له سه ر ه تا دا- چیژی نه ده دا به ته ماشا که ره که له به ره نه وهی جوان
بووبییت، به لام نه وه له راس تیه وه نزیک تره بلین بینه ر بویه شتیک ناو ده نییت
جوان چونکه چیژی لی ده بینیت، هه ر شتیک بتوانییت ناره زوو یه کی مرؤف تییر
بکات جوان دیته به رچاوی، به م پییه خۆراک جوانه بۆ که سیکه زۆری برسی
بییت، له کاتی کدا تاوس له و کاته دا جوانیه کی نه وتوی نییه، رهنگیشه چیژ به خه ش
خودی ته ماشا که ر بییت، رهنگیشه نا، نه گه ری هه ردوو گریمان ه که هینده ی په ک
هیه، نیمه له قوولایی دلماندا هه یج شتیک له شیوه ی خۆمان جوان تر نابینین،

..... ویل دیورانن

هونهریش لهووه دهست پیدهکات که مرؤف بهجسته جوانهگهی خؤیدا
هلدهدات، رهنگیشه چیزبهخش هاوهلی مرؤف بیئت لهرهگهزهگهی تر
کهتمهشاکهر ئارمزووی دهکات، نهوسا ههستکردنمان بهجوانی بهگورپیهک و
هیزیکی داهینان دهخولقینیت بریتین لهبهگورپی و هیزی داهینانی شهوهتی
سیکی، دواتر ههر ئه وههستکردنمان بهجوانی بازنهی جوانیهکه فراوانتر
دهکات تا دهگاته نهوهی ههموو ئه و شتانه بگریتهوه کهلهدووورو نریک
پهپوهندییان بهخوشهویستهوه ههیه، ههر وینهیهک لهشیوهی ئه و بجیت، ههموو
ئو رهنگانهی ئه و بؤ جوانی بهکاریان دههینیت یان چهزی لیانه یان باسیان
دهکات، ههموو ئه و خشل و جلوبهرگانهی بؤی دهگونجین، ههموو ئه و شیوهی
جوولانهی بهژنرپیکی و تهناسوقی ئه و بیر دهخهنهوه، یان رهنکه شیوهی
چیزبهخش بریتی بیئت لهشیوهی نیر وهک ئاواتی پی دهخوزریت، ههر لهو
هیزی پاکیشانهوه کهلاوازی مرؤف بهرهو بهرستنی بههیز بهکیش دهکات ههست
بهجوانی ههیهت دهکهین، دهروونمان لهحزووری هیژدا ناسووده دمیت، ئه و
ههستهش جوانترین نایهتهکانی سههرلهبهری هونهر دهخولقینیت، دواجاریش
رهنکه خودی سروشت - بهپارمهتییهکی ئیمه - بییته پرههپهتیش و جوانیش
لهیهک کاتدا، ههر لهبهر نهوه نا کهههموو ناسکی ژن و ههموو هیزی پیاومان
نیشان ددهت، بهلکو لهبهرنهوهی ههموو ههستهکانی خۆمان و ههموو
چارهمنوسمان و خوشهویستیمان بؤ خۆمان و بؤ غهیری خۆمان لهسههر ئه و
دادهنین، ئیمه لهسروشتدا چیز لهپاریگاگانی مندالیمان وهردهگرین، چیزیش
لهو گۆشهگرییه هیمنه وهردهگرین چونکه ههر ئه و پهناگهمانه کهلهدهست
زریانهکانی ژبان ههلدین، لهگهله سروشتیشدا ههلهگپرو داگیرپ وهرزهکان بهسههر
دمبهین کهدهلیت قوناعهکانی مرؤف خۆین: لاییهکی بهگور، کاملبوونیکی
دروهشاوه، بهرخستهوهپهکی دهولمهندانه و دواتریش رهپینهیهکی سارد،

بەشىۋەھىكى ناپۇشنىش سىروشت ۋەك دايكىك دەبىنن كەزىيانى بى بەخشىۋىن ۋە
لەكاتى مردنىشماندا دەمانگىرتەخۇي.

ھونەر داھىتانى جوانىيە، گوزارشتكردنه لەفېكرو لەھەست بەشىۋەھىك
كەجوان ۋە پىرھەبىت بىتە بەرچاۋ، توۋشى ھەژانىكىمان دەكات لەو خىرۇشە
خۇرسكە دەچىت كەزىن لەپىاۋدا دەپورۋوژىنىت، پەنگىشە فېكر بىرتى بىت
لەگەيشتن بەمانايەك لەماناكانى ژيان بەھەر شىۋەھىك بىت، ھەروەك پەنگە
خىرۇشانى يان ۋچانى ژىيەكى جەپىندراۋ بىت لەژىيەكانى ژيان ئىدى ھەر
كامىكىان بىت، پەنگىشە بۇيە شىۋەھى ھونەرى لەناخماندا پەسەندە چونكە
ئەناسۋەھىكى تىداپە خۇشحالمان دەكات، لەبەرئەھى لەگەل زۇر خەسلەتى
خۇماندا يەك دەگرىتەھە، لەگەل ھەناسە ۋە لىدانى دل ۋە بەرودواھاتنەى
زىستان ۋە ھاۋىن كەجىگەى بەرزپاگرتنە، ھەروەھا بەرودواھاتنى ھەلچوون ۋە
داچوونى دەرياۋ شەو ۋە رۇژ، يان پەنگە ۋەنەى ھونەرى لەدەروونماندا لەبەر ئەو
ۋىكچوونە پەسەند بىت كەۋەك كىش ۋەھايە بۇ شىعر، ھىز لەبەرچاۋماندا
بەرچەستە دەكات، پىكەۋە گونجانى رىكۋىپىكى رۋەك ۋە ئازەلمان بۇ ۋىنا دەكات،
ھەروەھا ھى ژن ۋە پىاۋ، يان پەنگە بۇيە لەناخەۋە ۋەنەى ھونەرى پەسەند بىكەين
لەبەر ئەو پەنگالەپىيەى رۇحمان پۇشن دەكاتەھە ۋە ژيانمان قوۋلتر دەكاتەھە،
دوچارىش پەنگە ۋەنەى ھونەرى لەناخماندا لەبەر ئەو راسىگۋىيە پەسەند بىت
كەتياپداپە، چونكە ھاۋتەرىبىيەكى رۋون ۋە ئاشكرا لەو ۋەنەيەدا بەدى دەگرىت
لەگەل سىروشت يان لەگەل ۋەھىقى دەركى. كاتىك نىگابەك لەدىمەنى جوانى
رۋەككىك يان ئازەللىك دەدەين كەئەو جوانىيە ھەتاسەر نامىنىت، يان مانايەكى
سەرىپىيى ھەلومەرىجىك بەدى دەگەين كەخەرىكە دەپەۋىتەھە، ئەوسا ئەو
دىمەنە بەراۋەستاۋى ۋە جىگىرى دەخەپنەۋە بەردەم ھەستىك كەلەسەرخۇي چىز
لەو شتانە ۋەردەگرىت كەدەپانبىنىت، يان بەردەم ئەقلىك كەحەز دەكات
لەسەرخۇ لەشتەكان رابىمىنىت، ئەوسا لەو سەرجاۋە زۇرانە ھەموو پەنگە

..... ویل دیورات
.....

تەواوکاری و بالاكانی ژیان دەردەگەون، گۆرانی، سەما، مۇسقا، شانۆ، سیرامیک و
وینەگیشان، پەیکەرتاشی و بیناسازی، ئەدەب و فەلسەفە، فەلسەفە ئەگەر هونەر
نەبێت چییە؟ فەلسەفە چییە ئەگەر هەوئێکی تر نەبێت لەپاڵ هەولەکانی
هەموو هونەرەکانی تردا بۆ بەخشینی مانایەك بەو هەموو بێ سەرەویەرەییە
لەدنیاى ئەزموونەکانماندا هەن؟

ئەگەر هەستکردن بەجوانی لای سەرەتایەكان لاواز بووبێت ئەو لەبەر ئەو
ماوە كەمە بوو كەكەوتۆتە نیوان هەستکردنیان بەشەهوەت و بەدیھێنانی ئەو
شەهوەتە، چونكە ئەو دەرھەت نادات بەخەیاڵ لەلای خۆیەووە كۆمەلێك ڕەنگ و
شێو بەخشیت بەبایەتی شەهوەتەكە بەرادەیک كەزۆر لەخۆی جوانتری بکات.
مرۆفی سەرەتایی زۆر بەگەمی لەسەر بناغەى ئەوێ ئیمە لەژندا ناوی
جوانیمان لێناووە بێر لەھەلبژاردنی ژنیك دەكاتەو، بەلكو بێرکردنەوێ ئەو لەژن
لەناستیكى نزمتر دایەو لەسەر بناغەى كەلكە، مەحالیشە بێر لەو بەكاتەو
بووكیكى ماسوولكەپر لەبەر ناشرینیەگەى پەسەند نەكات، كە لەسەرۆك
ھۆزێكى ھیندیەكانیان پرسى كام ژنەى لەھەموویان جوانترە داواى لێبوردنى
كردو وەلامى نەدایەو، چونكە ھەرگیز بیری لەو مەسەلەپە نەكردبوو،
لەوتەپەكى دانایانەى كاملیشدا كەلەدانایەكى فرانكلى دەچوو گوێ: "پەنگە
پوخسارەكان جوانتر یان ناشرینتر بن، بەلام ژنان لەپرووكانى ترەو ھیچ
جیاوازیەکیان نییە"، ھەتا ئەگەر مرۆفی سەرەتایی ھەستیشی بەجوانی
كردبێت، ئەو ھەستەى جارجارە لەبەرچاومان بزر دەبێت و نایبینین، چونكە زۆر
جیاوازە لەھەستکردنی ئیمە بەجوانی، پەچارد دەئێت: "ھەموو ئەو توخمە
نیگرویانەى من ناسیومن ئەو ژنە بەجوان دەزانن كەناوقەدى بارێك نەبێت،
ئەگەر قەدىشى لەزێر بالەكانییەو ھەتا سمتەكانى بەپەك ئەندازە ئەستور
بێت، تەنانت نیگروكانى كەنارى دەریا بەو چۆرە ژنە دەئێن: دەئێی پەپژەپە".
ھەرەھا گوێ پانى وەك گوێ فیل و ورگی شۆر لەجوانییەكانى ژن دادەنرێن

له‌لای پیاوای ئه‌فهریقاو له‌سهرله‌بهری ئه‌فهریقاو جواناترین ژن ژنی قه‌له‌وه، مانگۆبارک له‌باری نایجیریاوه ده‌ئیت: "پیده‌چیت هینده‌ی نه‌مینیټ هه‌ردوو ده‌سته‌واژه‌ی قه‌له‌وی و جوانی هاوارقه‌ی یه‌کتری بن، نه‌و ژنه‌ی بیه‌ویټ لافو گه‌زاق جوانیه‌ک لیبدات هه‌رچه‌نده جوانیه‌کی گه‌میش بیټ، نه‌وه له‌وانه بیټ که‌به‌بج دوو کۆیله له‌مسهر و نه‌وسه‌ریانه‌وه ناتوانن به‌رپیدا به‌رپۆن که‌هه‌ریه‌که‌یان بجیته زېر بالیکي بۆ راگرتنی، جوانی ته‌واوی ژن نه‌وه‌یه که‌کیشی هینده‌ی باری حوشتریک ببیټ"، بریفۆش ده‌ئیت: "زۆریه‌ی هه‌مه‌جه‌گان چه‌زیا ن به‌و شته‌یه که‌ئیمه به‌ناشرینترین شتیان ده‌زانین له‌ژندا، مه‌به‌ستیشم مه‌مکی شوپه"^{٢٥}، هه‌روه‌ک داروین ده‌ئیت: "هه‌موومان ده‌زانین که‌پیریوون لای زۆریه‌ی له‌ژنای هۆتنتۆت به‌شیوه‌یه‌کی سه‌هر ده‌رده‌که‌وی، سی‌ر ئه‌ندرۆ سمت‌یش هه‌رگیز گومانی له‌وه نییه که‌تایبه‌تمه‌ندییه سه‌هره جیی سه‌رنج و سه‌رسامیی پیاوانه، خۆی رۆژیک ژنیکی له‌ناویاندا بیټی که‌به‌خواوه‌ندیکی جوانی داده‌نرا، نه‌و ژنه له‌لای سمتیه‌وه هینده قه‌له‌و بوو که‌نه‌گه‌ر له‌سه‌ر زه‌وی دابنیشتایه مه‌حال بوو بتوانیټ هه‌ستیه‌وه سه‌ر پی، مه‌گه‌ر له‌سه‌ر سنگ خۆی به‌کیش بکریه‌یه به‌ره‌و لاپالیکي که‌میک لار.. بی‌رتن‌یش نه‌وه‌مان له‌باری خه‌لکی سه‌ماله‌وه بۆ ده‌گه‌رپه‌ته‌وه که‌نه‌گه‌ر پیاوه‌کانیان بیان‌ه‌ویټ ژن به‌ینن هه‌موو ژنه‌گان ریز ده‌که‌ن و کامیان له‌په‌ریدا له‌هه‌موویان ده‌رکه‌وتووتر بیټ نه‌وه هه‌لده‌بژیرن، هیج شتیکیش له‌به‌رچاوی نیگرۆدا له‌ژنی لاواز ناشرینتر نییه"^{٢٦}.

به‌لام پیاوی سروشتی به‌زۆری جوانی به‌په‌وه‌ری خۆی ده‌په‌یویټ زیاتر له‌وه‌ی به‌په‌یوه‌ری شیوه‌ی ژن بی‌په‌یویټ "چونکه نه‌وانه‌ی نزیکترن—له‌هونه‌ردا- له‌په‌شترن"، په‌نگه ژنان به‌رپا نه‌که‌ن نه‌گه‌ر پیاوان بلیین پیاوانی سه‌ره‌تاییش و پیاوانی هاوچه‌رخیش هینده‌ی په‌ک به‌خۆیان سه‌رسامن. نه‌وه نیره نه‌ک من له‌هۆزه ساویلکه‌کاندا—وه‌ک چۆن له‌ناو نازه‌لانیشدا هه‌یه- خۆی جوان ده‌کات و چه‌سته‌ی خۆی به‌رینه‌دار ده‌کات له‌گه‌رانی به‌دوای جوانیدا، بۆنویک ده‌ئیت:

"خۇجوانکردن لەئوسترالیا هیئەتە نەماوە لەلایەن قۆرخی بیاوان بێت، هەمان شتیش لەبارەى مالىنیزیاو نیوگینیاو نیوکالدیدونیاو نیوبریتانیاو نیوھانۆفمەرو هیندییەکانى ئەمریکای باکوورەووە دروستە^۷، لەناو ھەندیک ھۆزیشدا ئەمرکی خۇجوانکردن لەھەر ئەمرکی تری پۇژگار کاتی زیاتر دەخایەنیت^۸، پوونیشە کەمەکەمەین شیوہى ھونەر بریتییە لەبۇیاغکردنى جەستە بەبۇیاغیكى دروستکراو، جەستەشیان جارێک بۇ راکیشانى ژنانو جارێک بۇ ترساندى دوژمان بۇیاغ دەکرد، ھەر پیاویكى خەلکی پەسەنى ئوسترالیا وەك تازەترین كچى دلرڤینى ئەمپۇى ئەمریکا وەھا بوو، ھەمیشە بپێك بۇیاغى سوورو سبى و زەردى لەگەل خۇى ھەلگرتووہ بۇ ئەوہى ناوہ ناوہ جوانیەكەى تازە بکاتەوہ، ھەر كەبۇیاغەکانیشى لەتەواوبووندا بووايە گەشتى دوورودرێژو پرمەترسىى دەکرد بۇ پەیداکردنى بپێكى تازە، ئەو پیاوہ لەرپۇژانى ئاساییدا تەنھا چەند پەلەپەكى رەنگى دەدا لەروومەتو سەرشانەکانى و سەنگى، بەلام لەجەزەنەکاندا ئەگەر ھەموو جەستەى لەتەوقى سەرەوہ بۇ نووکی پىی بۇیاغ نەکردايە وەك كەسێكى شەرمبار ھەستى دەکرد^۹.

لەناو ھەندیک ھۆزدا پیاوان مافی بۇیاغکردنى جەستەیان قۆرخ کردووہ، لەھۆزى تریشدا ژنى شووکردوو بۇى نییە گەردنى بۇیاغ بکات^{۱۰}، بەلام ھىندەى نەبردوہ كەژنانیش ھونەرى خۇجوانکردن بەبۇیاغیان دەست كەوتوہ كەكۆنترین ھونەرە، كاتێك كاپتن كوك بۇ ماوہیەك لەنیوزیلەندا وچانىكى گرت، بىنىی دەریاوانەگان پاش گەرانیوہیان لەگەشتىكى سەر كەنارەكە ھەموویان لوتیان بەبۇیاغى دەستکرد سوورو زەرد بووہ، چونكە ئەو رەنگانەیان پىدا لكاپوو كەكچەجوانەکانى خەلکی ھەرپمەكە جەستەى خۇیان پى رەنگ كەردبوو^{۱۱}، ژنانى ڤەلاتەش لەئەفەریقای ناوہراست پۇژانە چەند كاتژمبیرك لەخۇجوانکردندا بەسەر دەبەن: پەنجەکانى دەست وڤاچیان بەرەنگى نەرخەوانى رەنگ دەكەن، پاش ئەوہى بەدرپۇژایى شەو دەیانگرنە گەلای خەنە، دانیشیان بەرپز شینو

زەردو ئەرخەوانى دەكەن، قزىشيان رەش دەكەن و بىرژانگىشيان بەكل دەپېژن^{4۲}،
ھەر خانمىكى ھۆزى بانگۆش جانتاپەكى بېر لەدەپمانى خۇ جوانكردنى پېيە،
مووكىشېك بۇ راكېشانى بىرۇو بىرژانگ، تەوقەى قز لەشېوھى پم، ئەلقەو زەنگو،
قۇپچەو شانە^{4۳}.

بەلام ساويلكە كۆنەكان، وەك گرىكەكانى پۇزگارى بىرۇكلىز، بەدەست زوو
رەوينەوھى ئەو بۇياغانەوھە گىرۇدەبوون، بۇيە وەك كەرەستەگەلىكى جوانكارى
ماوھەدېرېتر، خالكوئان و پەلەكردن و پۇشاكىان داھىنا ، لەزۇر ھۇزدا پىاوان و ژنان
خۇيان دەخستە ژېر دەرزىي رەنگكردنەوھە بەبى ھىچ ئاخ وئۇفېك بەرگەى
تەنانەت كوئانى لېوېشيان دەگرت. لەگرىنلەندا ژنان بۇ ئەوھى شوويان زووتر
دەست بكەوېت^{4۴}، ھەر لەمندا لېيەوھە كچەكانى خۇيان خالكوئ دەگرد بەلام
لەزۇر بەى كاتدا خالكوئان ئەو پوونى و كارىگەرىيەى نەدەبوو كەخەلكەكە
دەيانوېست، بۇيە لەھەر كىشووھەرىكدا ژمارەيكە ھۇز دەستيان كىرد
بەدروستكردنى پەلەى قوول لەسەر جەستە ھەتا دىمەنيان لەبەرچاوى
ھاوئەلەكانيان جوانتر بېت، يان بۇ ئەوھى دىمەنيان لەبەرچاوى دوژمنەكانيان
ناقۇلاتر بېت، وەك سىوۋفيل گۇتېر لەبارەى ئەو خەلكەوھ دەلېت: "كەپۇشاك و
كەرەستەى جوانكارى ئەو بەھايەى نەما لايان، كەوتنە جوانكردنى پېستيان"^{4۵}،
بەبەردەسوئ و گوۋچكەماسى خۇيان بىرىندار دەگرد، دواترىش زۇر جار تۇپېكى
قورپان دەخستە سەر بىرىنەكە بۇ ئەوھى قوولتېرى بكاتەوھ. خەلكى گەپووى
تۇرس شېوھى پەلەكانيان وەك بىزىمژە يان تىمساح يان كىسەل دروست دەگرد^{4۶}،
جىورج دەلېت: "لەھەموو بەشەكانى جەستە بەشىكت نەدەبىنى جوانيان
نەگردىبى يان ئارايشتيان نەگردىبى يان نەيانشىواندىبى يان رەنگيان نەگردىبى يان
نەيانسوئاندىبى يان چاكىان نەگردىبىتەوھە يان پانىان نەگردىبىتەوھە يان نەيان
جەپاندىبى. سەرسامىيان بەخۇيان و ئارەزووى خۇجوانكردنىش ئەو كارانەيان
پېدەگردن"^{4۷}، ھۆزى بۇتۇكۇدۇ بۇ ئەوونە ئەو ناوھيان لەسووژنىكەوھە ھىناوھ

..... ریل دیورات

كەدەيانكرد بەلچ و بەھەردوو گوڤى مندالى ھەشت سالانەدا، ھىندەشى نەدەبەرد دەيانگۆرى بەسووژنىكى گەورەتر بۇ ئەوھى دەمى كۈنەكەى پى گەورەتر بىكەن و بەوھ تىرەكەيان دەيانگەياندە چوار قولانچ^{۴۸}، ژنانى ھۆتنتۆت-ئىش ھەردوو شفرە بىچووگەكانى خۇيان درىژ دەكردەوھ ھەتا بەتەواوى درىژ دەبوون و دەبوونە ئەو شتەى پى دەئىن بەروانكەى ھۆتنتۆت كەلەى پىاوەكانىان جىگەى سەرسامبىيەكى زۆر بوو^{۴۹}، ئەلقەى لووت و گوڤىش لەو پىداوئىستىيانە بوون كەكەس نەيدەتوانى دەستبەردارىان بىت، بەرادەپەك خەلگى گىبسلەندا پىيان وابوو ھەر كەسەك بمرىت و ئەلقە لەلووتىدا نەبىت لەو دنيا تووشى نازارىكى زۆر دىت^{۵۰}. وابزانم خانمى ئەم سەردەمە لەبارەى ھەموو ئەو شتانەوھ دەئىت كە ئەو وەحشىگەرىبەكى لەرادەبەدەر بوو، ئەمە دەئىت و كەجى خۇشى گوڤى بۇ گوارە دەسمى، لىوو لاروومەتىشى بۇيە دەكات، مووھ زىادەكانى برۆشى ھەلدەگرىت، موھكانى برژانگىشى قىت دەكاتەوھ، روومەت و مل و قۆلەكانىشى سافولووس دەكات و پىيەكانى دەگوشىت. دەرياوانە پىر لەخالەكەمان كەياسى ئەو ھەمەجانە دەكات كەلەگەشتەكانىدا بىنىونى، وەك ئەوھ باسىان دەكات بەزەبى پىياندا بىتەوھ، قوتابىيەكەى خەلگى ئەوروپاش رادەچلەكەت لەبەردەم دىمەنى ئەو برىنانەى سەرتاپىيەكان لەجەستەى خۇياندا دروستى دەكەن، بەلام بەھەموو پەلەكانى لەشى خۇيەوھ دەنازىت و بەنىشانەى پاپەبەرزىيان دەنازىت.

لەزۆربەى كاتىشدا پۇشاك جۆرىك بووھ لەنارايشت، چونكە ئەو پۇشاكە فاكترەك بووھ بۇ رىگرىن لەپەيوەندى سىكىسى يان ھاندانى ئەو پەيوەندىيە، زياتر لەوھى فاكترەك بىت بۇ خۇپارىزى لەسەرماو شارندنەوھى ئەندامەكان^{۵۱}. خووى ھۆزى كەمبەرى وەھابوو كەلەسەر سىك و بەلەشى پرووت بەسەر بەفردا خۇيان بىخىنن^{۵۲}، كاتىكىش داروین بەزەبى بەخەلگى فويجى-دا ھاتەوھ بەھۆى پرووت و قووتىيانەوھ، پارچە قوماشىكى سوورى دا بەپەكىكىان ھەتا لەسەرما خووى پى ببارىزى، بەلام پىاوەكە دراندى و كرديسى كۆمەلەك پەت و بەسەر

برادمرهگانیدا دابمشى کردو ئەوانیش کردیان بهشتى ئارایشت، ئەوانه وهك كوك لهبارەیانەوه دهئیت: "لهوتمى دنیا ههیه بهرووتوفووتى قایلن، بهلام هیشتا تەمایان لهجوانیدایه"⁹³. بهههمان شیوه زمانى نۆرینۆکۆ ئەو جلانەیان دراند کهههشه جزۆیتەکان پێیان بهخشین و کردیاننه کۆمهئیک شریت و پێچایانه ملیان، بهبى دوودئیش گوتیان: "لایان شوورەیهه پۆشاک ببۆشن"⁹⁴، نووسەریکی کۆن باسى خەلکی رەسەنى برازیل دهکات کهجهستهیان هەردەم پرووت بووه، دواتریش دهئیت: "هەندیکیان ئەمرۆ پۆشاک دهپۆشن، بهلام زۆر ریزی لیتاگرن، تەنانەت زیاتر وهك جۆرێک لهدههینان لهبەریان دهکەن نەك وهك پۆشتهی، یان چونکه هەرمانیان پێدهکەن بۆیه لهبەریان دهکەن، ئەم راستیه لهو کهسانەدا بەدی دهکەیت کهلهمال دەردهچن و هیچ شتیک لهبەر ناکەن خوار ناوکیان دابپۆشیت، یان کلاویک دهکەنه سەریان و هەموو جلهکانى تریان لهمالهوه بهجى دههین"⁹⁵، کهپۆشاکیش وهك کهرهستهیهکی جوانکاری زیاتر بوو، بوو بهنیشانهیهك بۆ ژن کهشوویکردوووه بهئەمهکه بۆ مێردهکهی، یان بۆ دەرختنى لهشلارو جوانی ژن بهکارهینرا، لهزۆریه کاتیشدا دهبنیت زمانى سەرتهایى وهك زمانى چاخهکانى دواى خۆیان جلیان دهوئیت، واته نایانهوئى مهبهستهکه دابپۆشینی پرووتى بێت، بهلگو بۆ ئەوهیه جوانى جهستهیان زیاتر دهریکهوئى یان جهستهیان جوان دهریکهوئیت، هەموو شتیک لهگۆراندایه ژن و بیاو نهبیت، هەردوو رهگهزهکەش هەر لهسەرتهاوه جوانکارییان بهلاوه گرنگتر بووه هەتا خۇدابپۆشین، بازرگانى سەرتهایى زۆر بهکهمی گوئى بهپێداوېستیهکان دەدا، بهلگو لهکهرهستهکانى یاریکردن و جوانکاریدا پهنگى خواردیووه⁹⁶، بهرده بهنرخهکان کۆنترین توخمهکانى ژبان، لهمهشدا گوئچکهماسى و ددان دۆزراونهتهوه کهپێکتهوه گریدراون و کراون بهکهرهستهی جوانکاری، لهگۆرستانیکدا دۆزراونهتهوه بیست هەزار سال بهسەریاندا تپهپهروه⁹⁷، دواپیش هەر لهو سەرتها ساویلکانهوه خیرا ئەو خشلانه گهشهیان کردوووه زۆر مهزن

..... ويل دېوران
.....

بوون و رۆئىكى گه وريان له ژياندا گيرآوه. هر ژنيكى هۆزى گالا به كيشى شهش
رەتل ئەلقەى لە دەست كردووه، هەندىك ژنى دەنكاش نيو (قەنتار) كەرەستەى
جوانكارىى لەخۆى ئالاندوه، جارێك شوخێكى ئەفەرىقايى كۆمەئێك ئەلقەى
مى لە دەستدا بوو كەبەتیشكى خۆر داغ دەبوون، بۆیه ناچار بوو خزمەتكارێكى
تايبەت رابگریت بۆ ئەوهى سێبەرى بۆ دروست بكات، شاژنى وابۆنياس-يش
لەسەر رووبارى كۆنگۆ ئەلقەيهكى مى لەمى ئالاندبوو بىست رەتل كيشى بوو،
بۆيه ناچار دەبوو ناوه پال بکەوئیت بۆ بشوودان، هەرچى ژنانى هەزاريشە
كەبەخت تەنها بەبرپێكى كەم لەبەردى بەنرخ ياوهريان بووه، ئەوه بەرپۆشتنى
وردو لەسەرخوا لاسايى ئەوانەيان دەکردوه كەبارپێكى قورسى ئەو خشلە
ناشرينانەيان هەتدەگرت.^{۵۸}

كەواته يەكەمىن سەرچاوهى هونەر زۆر لەو خۆبادانەى نازەلى نير دەچيٓت
لەرۆژانى جووتبووندا، ئىدى بەرپەنگەكانىيهوه يان بەپەرەكانىيهوه، پائەريش بۆ
ئەوه ئارەزووى جوانکردن و نارايشتدانى جەستەيه. وەك چۆن خۆشهويستى
مروفيش، بۆ خۆى يان بۆ خۆشهويستەكەى لەرەگەزەكەى تر، ئەگەر لەرادەى
خۆى تيبەرىكات ئەوهى زىادەيه دەپيرٓرٓيٓت بەسەر سروشتدا، بەهەمان شيوەش
پائەرهەكانى خۆجوانکردن لەدنياى تايبەتییەوه دەچنە دنياى دەرەوه، ئەوسا
ناخى تاك هەول دەدات لەشتگەليٓكى بابەتییانەدا گوزارشت لەخۆى بكات،
لەوهشدا نامرازەكانى رەنگو و شيوە بەكار دەهينٓيٓت، بۆيه هونەر لەراستیدا ئەو
كاتە دەست پيٓدەگات كەخەلك دەست دەكەن بەجوانکردنى شتەگان. رەنگيشە
يەكەمىن بوار كەهونەرى جوانکردن هۆگرى بوو كووپەلەدروستکردن بوويٓت،
چونكە خولخولۇكەكەى كووپەلەچى وەك نووسين و وەك دەولەت زادەى چاخە
ميٓزووبيهەكانە، بەلام سەرەتاييهەكان -يان راستر ژنانى سەرەتايى- تەنانەت بەر
لەداهينانى ئەو خولخولۇكەپەش كەكووپەلەچى بەكارى دەهينٓيٓت ئەم
پيشەسازييه كۆنەيان گەياندۆتە ناستى ئەوهى پيٓى بگوتريٓت هونەر، هەر

بەھۆرۇ ئاۋو پەنجە كارامەكانى خۇيان شىۋەى وەھايان دروستكر دووہ
كەلمرېكۆپكېدا ماىەى سەرسورمانە، ئەگەر گەواھىشت دەۋىت بىروانە ئەو
كوۋپەلەىەى ھۆزى بارۇنگە دروستيان كىردوۋە لەئەفەرىقاي باشور^۸، يان ئەوہى
ھۆزى پېۋبۇلۇى ھىندىيەكان دروستيان كىردوۋە^۹.

كوۋپەلەچى ئەو كاتەى روكارى كوۋپەلەكەى دەستكردى بەنەخشى
رەنگاۋرەنگ دەنەخشىنېت، ئەو ھونەرى وېنەكىشان دەخولقېنېت، چونكە
وېنەكىشان لەسەر دەستى سەرەتايەكان نەبوۋە ھونەرىكى سەرىبەخۇ، بەلكو
بوونى گرېدراۋ بوو بەھونەرى كوۋپەلەو دروستكردى بت. خەلكە خۇرسكەكان
رەنگەكانى خۇيان لەھور دروست دەكرد، خەلكى ئىدامان بەتېكەلكردى خۇلى
ناسنېن لەگەل رۇن و چەورى رەنگيان نامادە دەكرد^{۱۰}، ئەو رەنگانەشىيان
لەنەخشاندى چەك و كەرەستە و قاپ و بىناكانياندا بەكار دەھېنا، زۇر ھۆزى
راۋچىش لەئەفەرىقاۋ لەئۇقتانوسيا لەسەر دىۋارى ئەشكەوتەكانيان يان لەسەر
گاشەبەردى نىك ئەو ئەشكەوتانە وېنەى ئەو ئازەلانەيان دەكىشا كەحەزىيان
دەكرد راۋيان بكن^{۱۱}.

ھەروەھا دەشىت كوۋپەلەو پېشەسازىى كوۋپەلە وەك چۇن رەچەلەكى
وېنەكىشان بوۋە رەچەلەكى پەيكەرتاشىش بوۋىت، چونكە كوۋپەلەچى بۇى
دەركەوتە بەتەنەنا ناتوانىت قاپوقاچاخى تۇكە دروست بكات، بەلكو دەتوانىت
ۋەك بت وېنەى كەسەگانىش بكات و ئەو بتانەش دواتر ۋەك بۇ جادوۋبازى
بەكەلك بن، دواترىش وىستى ئەو شتانە تەنەنا بۇ ئەوۋە دروست بكات كەشتىكى
جوان بن، ئەسكىمۇكان لەشاخى كەلى كىۋى و عاچى فىلى دەرىيا پەيكەرى
بجوۋكى مۇۋو ئازەلېيان دادەتاشى^{۱۲}. ھەروەھا كەسى سەرەتايى وىستى
كەپرەكەى خۇى بەنىشانەپەك دىارى بكات، يان ستوونى پەرىستا يان گۇرپكى
دىارىكراۋ بەپەيكەرىكى بچوۋك دىارى بكات كەنامازە بىت بۇ پەرىستراۋكە يان
بۇ مردوۋەكە، بۇپە يەكەم وېنە كەدايتاشى وېنەى دەموچاۋىك بوو بەسەر

ستوونیکهوه، پاشان سمریک و دواتریش ههموو ستوونکهگی کرده بهیکهریکی داتاشراو، همر لهوهشهوه کهلهپیی بهیکهری مردووهگانهوه گۆری باووباپیرانی خویان دهناسیهوه بهیکهرتاشی بوو بههونهریک^{۴۴}، بهو شیویه خه لکه کۆنهکهگی دورگی ناپیستر کۆمه لیککی بیشومار بهیکهریان لهسر گۆری مردووهکانیان دانا، همر بهیکهره و بهردیک بوو، بهدهیان بهیکهرمان لهو بهیکهرانهی نهوان دۆزیوهتهوه که بهرزیی همر دانیهکیان بیست پی بووه، ههندیکیشیان نیستا دهیانبنین لهسر زهوی تهخت بوون و وردوخاش بوون که بهرزیهکانیان لهکاتی خویدا له شهست پی کهمتر نهبووه.

بهلام نهی هونهری تهلارسازی چۆن سهری ههلدا؟ نیمه لهوانیه نهتوانین نهه ناوه گهورهیه له دروستکردنی کهپرکی سهرهتایی بنین، چونکه تهلار تهنها بیناکردن نییه، بهلگو بینایهکی جوانه، تهلارسازی نهو دهمه بووه هونهر کههیاویک یان زنیک بیر لهوه کردهوه بینایهکی جوان بۆ روالهتیش و بۆ قازانجیش دروست بکات، پهنگیشه نهو نارزهوهی مرؤف بۆ جوانکردن و مهزنکردنی بینا پهکهه جار لهگۆرستانهکاندا بهتال کرابیتهوه بهر لهوهی پرووی بکاته مال، جا همر نهو کاتهی دنگهگی یادکردنهوهی نزیک گۆرستانهکه بووه هونهری بهیکهرتاشی، همر نهو کاته گۆرکهه خوی بووه بهرستگا، نهمهش چونکه لهلای سهرهتاییهکان مردووهکان گرنگترو بههیزتر بوون لهزیندووهمکان، بیجگه لهوهی مردووهکان لهیهک شوین نارامیان گرتوووه ناجوولین لهکاتیکیدا زیندوووهکان همر رۆژه و لهجیگهیهکن و مالی ههمیشهیی هیچ کهلکیان ناگریت.

مرؤف لهسهردهمیکی زۆر کۆنهوه چیژی لهپیتم وهرگرتوووه، پهنگه زۆر پیش نهوهی بیر لهبهیکهرتاشین و بیناکردنی گۆرستان نهو چیژهی لهپیتمی موسیقی وهرگرتبیت، لهوهوه دهستی کردوووه بهگهشههوان بهقیژهی نازهل و خوینلنی بالندهکان، ههروهها بازبازین و تهفتهقیان، ههتا نهوانهی کرده گۆران و سهما، پهنگیشه وهک نازهل- بهر لهوهی فییری ناخافتن بیت گۆرانیی گوتبیت^{۴۵}،

که گۆرانېشى گوتوه سهماي لهگهټ کړدېټ، لمراسټېشدا هېچ هونهرېک سهرمتايهگان جودا ناکاتهو مو گوزارشت لهماخيان ناکات هېندهى سهما دهکيات، همر بهو گهمزهپيه سهرمتايهى خويهوه مرؤفى سهرمتايى سهماي گهياندوته ئالؤزى و جوړېک لمانويتهپى، نهو لهکوئ و سهماي خهټکى مؤډېرن لهکوئ!! جهندين جوړى جياجياشى لى جياگردوه کهبهسهمان دمؤميرېرنېن، جهزنه گهورمکانى هؤزمکان يکه شت بهسهما دهگيرېران بههردوو جوړهکيهوه، تاکهکسى و بهکؤمهټ، ههروها جهنگه گهورمکان بههمنگانوان و بهسرودى سهريازى دهستيان پيندهگرد، کؤبوونهوه ئايپينييه گهورمکانيش تېکهټمهک بوون لهگوزانى و شانؤو سهما، نهوموش که نيمه بهجوړېک لهگهमेى دهزانين رهنکه بؤ مرؤفى سهرمتايى کاروبارى زؤر جيددى بووبن، چونکه نهوان کاتېک سهمايان دمکرد بهوه نهياندهويست گوزارشت لهناخي خويان بکن، بگره بهوه ئاماژهيان بؤ سروشت و خوداومندهگان دهنارد، نهگمر بيانويستايه بهرؤکى سروشت بگرن بؤ وهچه زؤربوون نهوه لهپېنى خهواندنيکهوه دهيانکرد کهلهسهماوه دمکهوتهوه، سپنسه ر پېنى وايه که "سهما لهپهچهټکه دهگيرېتهوه بؤ توقووسى بهخيرها تنهوهى سهروؤکېک نهو کاتهى لهجهنگ دهگيرايهوه"، بهلام فرؤيد بؤچوونى وايه کهپهچهټهکى سهما "دهرېپنى سروشتى شههوټى ههست و هونهرى بهکؤمهټى ورووزاندى نارزووى سيکسييه"، جا نهگمر نيمهش بتوانين شتېک بلئين (بهېن نهوهى لهکورتبينيدا نهو بؤچوونانه تيپهريپنين) نهوه دهټئين سهما لهتوقووسه پيرؤزهگان و جوړهگانى سهرسهرتاييهوه سهري ههټداوه نهگمر دواپيش همر سى تيئؤرهکهى پيشوومان لهيهک تيئؤردا کؤکردوه نهوه دهگهپنه بيرؤکهپهک لهبارهى سهرهټدانى سهماوه که وردترين تيئؤره لهپؤزگارى نهمرؤدا بتوانين بيگهپنى.

دهشتوانين بلئين ژهنيى مۇسيقا بهناميره مۇسيقيهپهگان و ههروها شانؤش همر لهسهماوه کهوتونتهوه، ژهنيى مۇسيقا —هک دهردهکهويټ. لهوهوه هاتووه کهمرؤف نارزووى نهوهى کردووه نهو سهمايهى دهکيات برکه برکهى بکات،

..... ویل دیورات
.....

دەنگىشى لەگەلدا بىت كەبەھىزترى بكات، ھەروەھا ئارمىزوى كردوو ھەرىنى ھىزەو ھەراو دەنگى ھاوسەنگەو ھەو خەپۇشانەى لەگەل ھەستى نىشتەمانى يان ھەستى سىكسىدايە زياتر بىورووژىنىت، نامىرەكانى ژەنىنىش سەرھتا ئاستىكى سنووردارىان ھەبوو چ وەك كارىگەرىى چ وەك ئەداكردنىان، بەلام لەرووى جۆرەو لەژمارە نەھاتوون، چونكە مرۇف ئەو زىرمكىيەى خۆى خستبوو ھەپ كەسروشت پىنى بەخشىبوو بۇ دروستكردنى جۆرەھى جۆرى زورناو تەپل و دەفو زەربو شمشال و نامىرى ترى مۇسقا. ئەو نامىرانەى لەشاخ و پىست و نىسك و عاجى ئاژەل و ھەروەھا لەمس و قامىش و تەختە دروست دەگرد، دواترىش مرۇف ئەو نامىرانەى بەرەنگ و بەداتاشىنى ورد دەنەخشاند. ھەر لەژىر كەوانى سەردەمى كۆن بەدەيان نامىر دروستكران، ھەر لەو گىتارە كۆنەيشەو كەمانچەو پىانوۆى ئەم سەردەمە داھىنران. لەناو ھۆزەكانىشدا وەك چۆن سەماكەرى پەرفىشال پەيدا بوون ھەر بەھەمان شىو سەروودبىزى پەرفىشال دەركەوتن، مۇسقاىش پە پە لەو نارۆشنى و دەنگ كزىيەى خۆيەو كەشەى كرد ھەتا گەيشتە ئەم بارەى ئىستى⁷¹.

ھەر لەمۇسقاو گۆزانى و سەماش بەسەر بەگەو ئەو ھەمەجە شانۆو ئۆپراى داھىنا، ئەموش چونكە سەماى سەرھتاى لەزۆر كاتدا لاسايىكردنەو تىدابوو، لاسايىكردنەو جۆلەى ئاژەل و جۆلەى مرۇفو، ئەو قۇناغەى تىنەدەپەران، دواتر جۆو سەر لاسايىكردنەو كەردار و پوداوەكان، بۇ ئەموانە ھەندىك ھۆزى ئوستالیا سەمايەكى سىكسىيان لەچواردەورى چاللىكى سەر زەويدا دەگرد كەچوار دەورەكەيان پە دەگرد لەبەندارى بچووك بۇ ئەو لەئەندامى مەينە بچىت، پاش ئەموش كەلەشيان وەك جۆلەى كەسىكى ئالۆشگرتو دەجولاند بە پەكانىيان دەكەوتنە پەمبارانى چالەكە، ھۆزەكانى باكوورى رۇزاوى ئوستالیاى شانۆى مردن و زىندوو بوونەمىيان نەمايش دەگرد كەتەنھا لەرووى سادەيەو جىاوازى ھەبوو لەگەل شانۆنامەى (نەينى)ى چاخەكانى ناوەرەست و شانۆنامەى سۆزدارى چاخى نوئ، ئەو بوو سەماكارەكان بەجۆلەى لەسەر خۆ خۆيان دەختست بەزەويدا دەموچاوى

خۇيان بەو چلەدارانە دادەپۇشى كەپپيان بوو، ھەر كە سەرۇكىش نامازەيەكى پى دەدان وەك گوازىشت لەو سەرگەوتنەى بەدەستيان ھىناوہو زىندوويوونەوہى رۇحيان رادەگەپاندا^{7۷}. لەناكاو بەدەم سەماو گۇرانىيەكى زۇر توندەوہ ھەلئەستەنەوہ. بەم شىوہيە، يان بەشىوہيەكى لەم بابەتە، سەدان نەمايشى بىئەنگى بارە جياجياكانيان دەگرد بەمەبەستى ريزكردى گىرنگىر پووداوەكانى مېژووى ھۆزەكەيان يان گىرنگىر كارەكانى تاك. ھەر كەمۇسقا يان رىتميش لەم جۇرە نەمايشانەدا بىز بوو، سەما بوو بەشانۇو بەموش يەكك لەمەزنىر شىوہەكانى ھونەر لەمدايك بوو.

بەم نامرازانە خەلگانى سەرەتايى بەر لەچاخى ژيار شىوہو بناغەكانى شارستانىيان بۇ خولقاندىن، نەگەر سەپىرىكى دواوہ بكەين، ئەم وەسفە كورەتى كەلتوورى سەرەتايى دەخەينەپوو، لەو كەلتوورەدا بىجگە لەدوو توخم، ھەموو توخمەكانى ژيار دەبىنرېن، ئەو دوو توخمەش بىرىتىن لە: نوسىن و دەولەوت، ھەموو رەچەلەكەكانى ژيانى ئابوورى لەو قۇناغەدا ھىئرانەئاراوہ: راپوو ماسىگىر، ناژەلدارى و كشتوكال، گواستەنەوہو بىناسازى، پىشەسازى و بازىرگانى و كاروبارى دارايى، ھەروہا ھەموو سىستەمە سىياسىيە سادەكان رەگەكانيان لەو قۇناغەدا داكوتراوہ: تىرەو خىزان، گوندو گروپو ھۆز، ھەروہا نازادى و رېسا، ئەو دوو تەوەرە دۇ بەيەكەى سەرچەم ژيارى بەدەورىاندا دەسوورپتەوہ بۇ يەكەمجار لەو قۇناغەدا پىكەوہ گونجان و ھەلئانكرد، ھەر ئەو كاتەش ياسا و دادبەرەورى سەريان ھەلئەدا، بناغەكانى ئىتتىكىش دارپىژران: مەشق كىردن بەمنداآن و رېكخستى دوو رەگەزەكە: گوتنەوہى وانەكانى شەرەفو پۇشتەيى و رېساكانى رەفتار و وابەستەيى.. ھەروہا بناغەكانى ئايىنىش دارپىژران، ھىواو ترسەكانى ئايىنىش قۇززانەوہ بۇ پىشتىگرىكردى لەئىتتىك و تۆكەكردى كۆمەلگە، ناخاوتنىش گەشەى كىرد بۇ چەندىن زمانى ئالۇز، نوژدارى و پىزىشكىش دەرگەوتن، سەرەتايەكى ھەزارانەى زانست و ئەدەب و ھونەرىش ھاتەكايەوہ،

..... وېل دېورات

لەسەرپوو ھەموو ئەوانەشەوہ ئەو قۆتاغە پوخساری سەردەمیک بوو
کەداھینانیکى سەپروسەمەرەى تیادا داھینرا. ئەوھتا لەبى سەرەوبەرەبى
سىستمىک دەخولقیت، ھەنگاو بەھەنگاویش ئەو سىستمە لەژيانى نازەئیکەوہ
بەرەو مرؤفیکى دانا دەروات، کەوايە بەبى ئەو ھەمەجانەى سەدھەزار سائیان
لەتاقکردنەوہو بەکارھینانى ھەستەگاناندا بردەسەر، ژيارى سەرى ھەتھەدا.
نیمە دەگرئ بلیین لەھەموو شتیکدا قەرزداربارى ئەوانین، وەك چۆن
نازەھەلکەوتووویەکی بەخت سپی، یان تۆ بلی نازەھەلکەوتووویەکی ژیر،
لەباوو باپرانیکى نەخویندەوارەوہ رینگەى خۆى بەرەو پۇشنبیری و ئاسایش و
ئاسوودەبى دەگرئتەبەر کەنەو باوو باپرانەى ھەموو رەنج و کۆششەکانى خۆیان
بەمیرات بۆ بەجئ ھیشتووہ.

باسی شه شه م

سهره تا کانی ژیار له چاخی بهر له مېژووه وه

بابه تی یه که م

که لتووی چاخی بهر دینی کزن

مه به ست له توژینه وهی بهر له مېژوو - جادووی توژینه وهی

شوینه واره کان

نیمه له قسه گانی پېشو ماندا زور ورد نه بووین، چونکه نه و که لتووره
 سهره تایانهی وهک ئامراژیک بؤ توژینه وه له توخمه گانی ژیار باسماں گردن،
 مه رج نییه سهد دهر سهد نه وان له گانی نه و ره چه له که بن که نه م ژیار ییهی
 نیمه ی لی بؤ ته وه. هیچ شتیک ریگر نییه له وهی نه و که لتووره پاشماوهی
 شپته لېووی که لتووریک له خو یان بالتر بووین، نه و که لتووره بالپهش نه و کاته
 تووشی دارمان بوو بیت که مرؤف له ناوچه ی پشینه ی زهوییه وه بهر وه ناوچه
 باکوورییه کان دوی بهری په یتا په یتا تواوهی سهر سنگی زهوی که وتوه. نیمه
 هه ولی نه وه ماندا وه به گشتی بزانی ژیار چؤن سهره له دواو چؤن پیکدی،
 هیش تاش ماومانه دوی ره چه له کی ژیاره تایه تییه که ی خو مان بکهوین له پېش
 ده ستبیکردنی مېژووه وه، ئیستاش ده مانه وی لیکو لینه وه یه کی کورت نه نجام
 بده ی - چونکه نه م بواره زور په یوه ندی به مه به سته گانی نیمه وه نیه مه گهر
 له په راویزه وه نه بیت. و دوی نه و هه نکاوانه بکهوین که مرؤفی بهر له مېژوو
 هه لی هینا ونو له رپایانه وه رپگه ی بؤ نه و ژیاره خو شکر دووه که مېژوو پئی

ئاشنايە. چۈن مرقۇنى جەنگەن يان مرقۇنى ئەشكەوت بوو بەو تەلارسازە
ميسرىيە، يان بەو گەردوونناسە بابلييە، يان بەو پىغەمبەرە جوولەگەيە، يان
بەو ئىمپراتۇرە فارسە، يان بەو شاعىرە گرىككىيە، يان بەو ئەندازيارە رۇمانىيە،
يان بەو پياوۋە پىرۇزە ھىندىيە، يان بەو ھونەرمەندە ژاپۇنىيە، يان بەو پياوۋە
چىنىيە دانايە، بۇ ئەۋەى بگەينە مېژوو پېويستە لەسەرمان لىرەدا —لەرپى
زانستى شوپنەوارناسىيەۋە- پىگەى زانستى رەگەزە مرقۇبىەگان بگرىنەبەر.

سەرزەۋى پېرە لەو لىكۆلەرەۋانەى ھەلىدەكۆلن و تيايدا دەگەرپىن. كۆمەلىك
بەدۋاي ئالتووندا دەگەرپىن، كۆمەلىك بۇ زىو، كۆمەلىك شەيداي ئاسنن،
كۆمەلىكى تر خەلووز، زۆرىش لەۋانە خوازيارى مەعرىفەن. جا ئەۋە ج كارىكى
سەپروسەمەرەيە ئەۋانە دەپكەن كەئامرازەگانى چاخى بەردىن لەقوۋلايى زەۋى
لەنزىك كەنارى پووبارى (سووم) ەۋە دەردەھىتن، يان بەملى شۆرەۋە لەۋپنە
جۋانە كىشراۋەگانى بنمىچى ئەشكەوتەگان دەكۆلنەۋە كەھى سەردەمى
بەرلەمېژوون، يان كاسەسەمى كۆن لەگۆرستانەگانى نىزىك چۆكۆتىن دەردەھىتن و
گۆرستانە شاردرارۋەگانى (مۆھىنگۆدارۋ) و (پەفتان) ھەلدەدەنەۋە
داروپەردوۋەگانىيان بەسەبەتەى كاروانچى لەو گۆرستانانەى ميسرەۋە دەگۈزەنەۋە
كەخاۋەنەگانىيان نەفرمت لەو كەسە دەكەن ھەلىان دەداتەۋە، يان تۆز لەكۆشكى
مىنۇس و بىرام دەتەكپىن و چارشىۋەى پېرسۇپۇلس لادەدەن و خاكى ئەفەرىقا
بەجۆرىك چال دەكەن كەشوپنەۋارى قرتاجنە دەرىكەۋىت. پەرسىگا مەزەنەگانى
ئەنگۆر لەچىنگى دارستانەگان رزگار دەكەن!! چاك پۇشى دى بىرت لەسالى ۱۸۲۹دا
بەكەم شوپنەۋارى بەردەستى چاخى بەردىن كۆنى دۆزىيەۋە، نۇ سالى رەبەق
ھەموو جىهان گالتەيان پىكرود و پىي پىكەنن، چونكە بەبۆچوونى ھەموو دنيا
ئەو پياوۋە سەرى لى شىۋپىندرابوو، لەسالى ۱۸۷۲دا شلىمان بەپارەۋوپولى تايبەتى
خۇى —ھىندەى نەمابوو بەتەنھا پىشت بەدەستۋىلى خۇى بېبەستىت. تۆزى سەر
پووداۋەگانى شارمگانى تەرۋادەى تەگانە كەرۋوداۋەگەلىكى زۆر زۆر بوون، بەلام

..... مېژووی څارماتېڅی

همموو جیهان بؤ نهمیش تهنه زمرده خه نه یه کی گومانو بیان کرد. رهنگیشه به درېزایی مېژوو خه لکی هیچ سده یه ک گرنگیان به مېژوو نه دابیت هینده ی نهو سده یه ی ده که وېته دوا ی گه شته که ی شامپیلون بؤ میسر به یا وهری ناپلیونی لاو (سالی ۱۷۹۸)، ناپلیون لهو گه شته دا به دهنستی به تال گه پراهوه، به لام شامپیلون همموو میسری له گه ل خویدا برده وه، رابردووی و نیستای، هر لهو کاته وه نه وره کان یه ک له دوا ی یه ک ده ستیان کردوه به دوزینه وه ی ژیار نوئی و که لتووری نوئی و به گپرانه وه ی هه نگا و هه نگاوی سنووری مه عریضه و گه شه ی مرؤف له زبانی نه م جوړه مرؤفه خوینرېژده دا لایمنی تری هینده ی نهو لایمنه ی جوان بیت که هه لپه یه کی شه رفه مندانه ی هه یه بؤ زانینی شت، یان بلخ ناره زوویه کی پر له دلته پراوکی و سرکیش له پیناوی زانیاریدا.

بابه تی دووهم

خه لکی چاخ ی به ردینی کون

چیمبه ندی جیولر جی — جوړه مرزیه کانی نهو چاخه

نووسهران ژماره یه کی زور کتیبیان بؤ نه وه نووسیه که سنووری زانیار یه گانمان له مهر مرؤفی سمره تایی فراوانتر بکه ن و بؤ نه وه ش که بی ناگایی خو مان له باره ی نهو مرؤفه وه بشارنه وه، نیمه ش وه سفکردنی خه لکی هه ردوو چاخ ی به ردینی کون و نوئی بؤ نهو زانستانه ی تر به جی ده هیلین که خه یالیک ی داهینه رانه یان تیدایه، لیره دا بهس خو مان له وه ده گلینین که مه به ستمانه، نهویش نهو زیاده یه یه که که لتووره کانی چاخه به ردینه کان به کون و نوپوه خستوویانه ته سر ژپانی هاوچهرخی نیمه.

نهو وینمه یه که ده بیت بؤ خو مان ی دروست بکه ین وه ک ناواخن ی نهو چیرؤکه ی ده ی گپرانه وه وینه ی زهویه که جیاوازیه کی زور ناشکرای هه یه له گه ل

..... ويل دېرانت

نەم زەويپەي ئىستا لەم تەمەنە سەرپىيەدا ھەلى گرتووين، وینەي زەويپەكە ناوبەناو بەفراو وینەي زەويپەكەي دەلەرزاند، بەفرىك كەبۇ ماوەي ھەزاران سال ناوجەي كەشى مام ناوھندىي كرىبوو ھەم ناوجەيەكى بەستەئەك، چەندىن كىوي بەردىنى ۋەك جياكانى ھىمالايا ۋەلپو برانىسى لەسەر يەك كەلەكە كرىبوو، لەسەر پىنگاى ئەو گاسنە بەفرىنەو زەوي پىنگەي خۇي گرتبوو.

ئەگەر كار بەتئۆزىيەكانى زانستى ھاوجەرخ بکەين كەزوو دەگۆردىن، ئەو دەبىت بلىين ئەم بوونەو ھەرى دواترو باش فېرېوونى ھەسە بوو بەمروڤ يەككە بوو ھەم جۇرانەي تۋانىوۋىتى خۇي لەگەل ژىنگەدا بگۈنچىنەيت، ئەو جۇرانەي كەپاش ئەو ھەموو سەدەپە لەبەستەئەك تۋانىويانە بەمىنەو، ھەم دەمانەشدا كەبەفر لەنىوانى چاخە بەفرىنەكاندا پاشەكەشى دەگرد —بگرە زۆر پىش ئەو ھەش ۋەك ئىمە بزەين. ئەم بوونەو ھەرى سەپرە ئاگرى دۆزىيەو، گەشەي بەھونەرى پەيگەر تاشىي دەدا لەسەر بەردو ئىسك ۋە لەبەرد چەك ۋە ئامىرى دروست دەگرد، بەو ھەش پىنگەي بۇ ھاتنى ژيار خۇش دەگرد.

پاشماو ھەي زۇرى ئەم مروڤەي بەرلەمىزوو دۆزراو تەو —ئەگەر چى ئەو زانىرپىانە زۆر دەستكارى گراونەتەو، لەسالى ۱۹۲۹دا لاۋىكى چىنىي پىسپۇرى ھەلگۆلراو ھەكان (ھەفرىات) ۋە ئازەل ۋە پوۋەك كەناوى ۋ.س.بى بوو لەئەشكەوتى چۆكۆتىن كەنزىكەي ۳۷ مىل لەپىپىنگەو ھەم دۋورە كاسەسەرىكى دۆزىيەو ھەم زاناگەلىكى پىسپۇرى ۋەك باۋكە برىل ۋ.ج.ئىليۋت سمىت گوتيان كاسەسەرى مروڤە، ھەرو ھە شۆپىنەو ھەم ئاگرىش لەلەي كاسەسەرگەو دۆزراپەو، ھەرو ھە چەند بەردىك دۆزراپەو كەبىگومان ۋەك كەرەستە بەكار ھىنرابوون، ئىسكى ئازەلپىشان دۆزىيەو كەنامىتەي ئەو شۆپىنەو ھەم بوو، ئەوسا بۇچوونى ھەموو لایەك ۋە ھابوون ئەو شۆپىنەو ھەم دەگەرپتەو ھەم بۇ چاخى بلىستۆسىن-ي يەكەم كەچاخىكە يەك مىلئون سالى بەسەردا رشۆپىشتە^۲، ئەو كاسەسەرى لەلەي پىپىنگ دۆزراپەو بەكۆي بۇچونەكان كۆنترىن پارچەئىسكى مروپىيە ئىمە پىي ناشنا

بین، ئەو کەرەستانەش کە لە لایەوه دۆزرانەوه گۆنترین دروستکراوەکانی مېژوون. هەر وەها داوسنو و دۆرد لە لای بلتداون لە هەر زۆری سێنکس لە نینگلگتەرا سالی ۱۹۱۱ چەند پارچە ئېسکېکیان دۆزییەوه کە دەشیت هی مرۆف بن، کە هەر ئەو یە ئەمڕۆ بە مرۆفی بلتداون یان یوانترۆیس ناسراوه (واتە مرۆفی بەرەبەیان)، ئەو مېژووش کەبۆ ئەو مرۆفە دانراوه لە نیوان ماو یەکی زۆردا دیت و دەچیت، لە یەک ملیۆن سالی هەتا ۱۲۵ هەزار سال، سەبارەت بەو ئېسکی کاسەسەر و ئېسکی رانە سالی ۱۸۹۱ لە جاوا و ئەو ئېسکی چەناگە یەش کە سالی ۱۹۰۷ لە نزیك هیدلېرگ دۆزرانەوه هەمان خەمڵاندن دەکریت، گۆنترین بەرچە ئېسکیش کە گومان لەوه ناکرئ مرۆفی بن لە ناوچە ی نیا ندرە تان لە نزیك دۆسکۆرۆف لە ئەلمانیا سالی ۱۸۵۷ دۆزرایەوه وەک دەر دە کە و پت مېژوومەکی دەگەر پتەوه بۆ چل هەزار سالی بەر لە زاین، هەر لەو پاشماوه مرۆفیانەش دەچیت کە لە بەلژیک و فەرەنس و ئېسپانیا و بگرە لە کەنارەکانی دەریای گالیلی دۆزراوەتەوه، تەنانەت زانایان چاخیکی تەواویان لە مرۆفی نیا ندرە تالەوه و پنا کردووه کە بەر لە چل هەزار سال پێش ئەم چاخی ئێمە بەسەر ئەوروپادا زال بووه، ئەو خەلکە کورتەبالا بوون، بەلام قەبارە ی کاسەسەری هەر یەکیکیان ۱۶۰۰ سەنتیمەتر ۲ جا بووه، واتە ۲۰۰ سەنتیمەتر ۲ جا لە کاسەسەری مرۆفی ئەم سەردەمە گەرەتر بووه.

و هەا پێدەچی لە پێش نزیکی بیست هەزار سالی هەر پەگەزێکی نوێ کە پێی دەلێن (کرۆمانیۆن) جیگە ی ئەو دانیشتوانە کۆنانە ی کیشوهری ئەوروپایان گرت پتەوه، ئەو شوپنەوارانە ی لە سالی ۱۸۶۸ لە ئەشکەوتیک بەو ناوه لە ناوچە ی دورۆدنی لە فەرەنسای باشوور دۆزرانەوه ئەو هەمان نیشان دەدەن، پاشماو یەکی تری زۆر لە هەمان جۆر دەر هینراون کەبۆ هەمان سەردەم دەگەر پتەوه، لە شوپنی جیا جیای فەرەنس و سویسرا و ئەلمانیا و ویلز، هەموو پاشماو کانی نیشانە ی بوونی خەلکی زۆر بە هینزو بالابەرز کە بالاپان لە نیوان پینج پێ و ۱۰ قولانچ

..... ویل دیورات

هتا شەش پى و چوار قولانج-دايه، كاسەسەرى ھەرىكەتكەيشيان لەنيوان ۱۷۵-۱۵۹ سەنتيمەترى سى جادايە، گروپى كرۇمانىيۇن-يش وەك گروپى نياندەرتال بەئەشكەوت نشينان ناسراو، چوتكە شوپنەوارەكانيان لەئەشكەوتدا دۇزراوئەتەو، بەلام ھىج بەلگەيەك لەبەردەستدا نيە بيسەلينييت بىجگە لەئەشكەوت لانەى تريان نەبووييت. رەنگە لەوودا زەمەن گالتەمان پى بكات، مەبەستەم ئەوئەيە كەزانايانى ھەلئوكۇلراوەكان ھىج شوپنەوارىكى ئەو خەلگەيان نەدۇزيوئەتەو ھى ئەوانەيان نەبيت كەئەشكەوت نشين بوون يان لەئەشكەوت سەريان ناوئەتەو، تينئورى زانستى باوى ئەمرۇش ئەوئەيە كەئەو گروپە مەزنە لەئاسيائى ناوئەراستەوئەو بەرپى ئەفەرىقادا رپى ئەورويابان گرتۆتەبەر، رپگەكەشيان بەسەر چەند پردىكى وشكانيدا بوو كەدەئين ئەو سەردەمە ئەفەرىقاي داوئەتەو لەئيتالياو ئيسپانيا، شپوئەي بلاوئەگردنى ئەو ئيسك وپروسكە مرۇپيانەش گومانى ئەوئەمان لەلا دروست دەكەن كەدەيان سائو بگرە چەندىن سەدە ئەو مرۇفانە لەپيناوى زەوتكردىنى ئەورويادى دۇي نياندەرتالەكان زور بەسەختى جەنگابن. بەو شپوئەيش دەبينىن ملەلانىي نيوان فەرەنساو ئەلمانيا زور كۆنە، ھەرچۇنئيك بيت مرۇفى نياندەرتال لەسەر زەوى لەبن ھاتو مرۇفى كرۇ مانىيۇن زەوى ئاوەدانكردەو كەدەكاتە باووباپىراني بنەپەتتى ئەم ئەورويائى رۇزاوئەيە كەئىستا ھەيە، ھەر ئەويش بناغەى بۇ ئەم زيارە داناو كەئەمرۇ لەبەردەستى ئيمەدايە.

شوپنەوارە كەلتورىيەكانى ئەو جۆرە مرۇپيانەى لەچاخى بەردىنى كۆنەو لەئەورويادا ماونەتەو دەبنە ھەوت بەشى سەردەكەيەو كەبەپىي شوپنەكانى كۆنترين يان گرنگترين شوپنەوارە دۇزراوەكانى فەرەنسا ئەو ھەوت بەشە لەپەك جودا دەكرپنەو، ھەمووشيان بەو جىادەكرپنەو كەئامرازى سواغ نەدراويان بەكارھيئاو، سى بەشى يەكەميان لەو سەردەمى پشپوئەيەدا گەلئەبوون كەدەكەويئە نيوان ھەردوو چاخى بەستەلەكى سېھەم و چوارەمەو.

..... مېژورى شارستانىتى

۱- كەلتوور (پان پېشەسازىيى) بەر لەسەردەمى چىللى، ئەو سەردەمەش مېژوۋەگە دەگەرپتەوۋە بۇ دەۋرۋەبەرى ۱۲۵۰۰۰ سال بەر لەئىستا، زۆربەى ئەو بەردەستىيانەى كە لەچىنە زۆر نزمەكانى زەوى دەرھىتراۋن نابنە بەلگەپەكى بەھىز بۇ ئەۋەى خەلگى ئەو سەردەمە خۇيان كەرەستەكانيان دروست كىردىت، پېدەچىت خۇيان لەسروشتدا ھەبوۋىن و چۆن پىيان لى كەوتوون ھەر ئاۋا بەكارىان ھىتابىن (ئەگەر ھەر لەبنەرپتەۋە بەكارىشان ھىتابىن)، بەلام ھەبوۋى بەردىكى زۆر كەدەسكى ۋەھايان ھەپە بۇ شوۋىن دەست دەشىت و لاي تىزو لاي تىران ھەبىت، ئەۋە پالمان پىۋە دەنىت ئەو شەرەفە بەدەپنە مەۋقى بەر لەسەردەمى چىللى، شەرەفى دروستكىنە يەكەمىن ئامرازى بەكارھىتراۋى ئەۋرۋاپاىپەكان، دروستكىنە چەقۇى بەرد.

۲- كەلتوورى چىللى و مېژوۋەگە دەكەۋىتە نىزىكەى ۱۰۰۰۰۰ پ.ز، لەو سەردەمەدا بەھۋى ناسكردنەۋەى لاكانيان ئەگەر كەمىكىش بەنافۇلايى بىت ئامرازەكان پېشكەۋتن ، ھەرۋەھا بەچەماندەنەۋەيان بەجۇرىك شىۋەى بادام ۋەرگىر و دۋاجارىش بەئامادەكردىنە بۇ ئەۋەى بۇ مەشى مەۋقى خۇشتر بىنەۋە.

۳- كەلتوورى ئەجۋلى و مېژوۋەگە دەكەۋىتە نىزىكەى ۷۵۰۰۰ پ.ز و شوپنەۋارىكى زۆرى لى بەجىماۋە لەئەۋرۋاپاۋ لەگرىنلەندەۋ و لاتەپەكگرتوۋەكان و مەكسىكە ئەفەرىقاۋ رۇژەلاتى نىزىكەى ھىندو چىن، لەم قۇناغەدا بەتەنەھا چەقۇى بەردىن چاك نەكراۋە بەجۇرىك كەتەناسۋقى زىاترى ھەبىت و تىزتر بىت، بگرە لەپال ئەۋەدا چەندىن ئامرازى تىرى تاپبەت دروست كراۋن ۋەك چەكۋش و مېخ و بىك و پلىت و سەرەترو نوۋكى رپم و چەقۇ، دەتوانىن لەم قۇناغەدا ۋىتەپەك بەدى بكەپن كەنىشانەپە بۇ قۇناغىكى چۈست و چالاكى پېشەسازى مەۋقى.

۴- كەلتوورى مۇستىرى و شوپنەۋارەكانى لەھەموو كىشۋەرەكاندا ھەپە، ھەرۋەك پەپەندىپەكى سەرنجراكىشى ھەپە بەپاشماۋەكانى مەۋقى

..... ویل دیورانٹ

نیاندەر تالەو، دەگەوێتە میژوو یەکیشەو دەگەتە نزیکی چل ھەزار سال بەر لەئێستا، چەقۆی بەردین لەم قۆناغەدا شتیکی تارادەبەك دەگمەنە، وەك ئەوھێ بووبیئە شتیك كاتی بەسەر جووبیئە و شتیکی نوێ جیگە ی گرتیبێتەو، ئەم كەرەستە نوێیانەش ھەر دانەبەکیان بەردیكی تەنكە كە لەچەقۆكە ی بێشوو سووكتەر و ناسكتەر و جوانتر و دەستگەلیك دروستیان كەردوون لەبەشەسازیدا قان بوونەتەو، ئەگەر چینیكیش بچیتە سەرپووی چینیەكانی سەردەمی بلیستۆسینیئەو لەباشووری فەرەنسا ئەو بەشەسازیدا ئەم كەلتووری تر دەبینیت.

۵ كەلتووری ئۆریگناسی و دەگەوێتە دەورووبەری ۲۵۰۰۰ پ.ز، یەكەمین قۆناغی پەشەسازیی دەوای چاخی بەستەئەكە، یەكەمین كەلتووری ناسراوی مەرفۆی كەرمانیۆن-یئە، لەم قۆناغەدا بەبێجگە لەكەرەستە بەردینەكان كەرەستە ی ئیكسكیش داھات -بێژنگو- بزمارو مائەو..تاد- ھونەریش لەچەند نەخشیكی نافۆلای داتاشراوی سەر بەرددا سەری ھەلدا، یان لەوێنە ی ساویلکانە ی زۆر دیاردا كەبەشی زۆری وێنە ی ژنی رووت بوو،^۷ لەقۆناغی پەشەسكەوتووتری گەشە ی مەرفۆی كەرمانیۆن-یئەدا كەلتووریكی تر سەری ھەلدا كەئەویش بریتیئە لە:

۶ كەلتووری سۆلوتری كەلەدەورووبەری ۲۰۰۰۰ پ.ز لەفەرەنسا و ئیسپانیا و چیکۆسلوفاکیا و پۆلەندا دەرکەوتن، لەم قۆناغەدا چەندین چەقۆ پلێت و درەوشە و مشارو پم و ھەربە چوونە سەر چەك و كەرەستەكانی چاخی ئۆریگناسی، ھەرەھا دەرزایی زۆر وردیش لەئێسك دروست كرا، كەرەستە ی زۆریش لەشاخی كەل داتاشرا، ھەرەك دەبینیت شاخی كەل لەم چاخەدا بەوێنە ی جەستە ی ئازەل بەجۆرێك داتاشراو كە زۆر باآتر، لەو ھونەرە ی لەچاخی ئۆریگناسیدا ھەبوو، لەكۆتاییشدا كە مەرفۆی كەرمانیۆن گەشە ی چەقۆبە ی گەشەكردنی ئەم كەلتوورە ھاتەئاراو:

۷. گەلتووری مەجدەلی گەلدەدەورو بەری ۱۶۰۰۰ پ.ز لەسەرتاسەری ئەوروپادا دەردەگەوت، ئەم قۇناغەش بەکۆمەئیکی زۆرو هەمەجۆر لەقاپو ھاچاخى ناسک جیادەکریتەوہ گە لەعاجو ئیسک و شاخی ئازەل دروستکراون، لوتکەى ئەو پیشەسازییانەش لەتۆپو دەرزىیە کدا دەردەگەون گەسادەيە، بەلام لەکارامەیییدا دەگاتە رادەى کاملى، هەر ئەم قۇناغەشە لەبواری هونەردا بەوینەکانى ئەلتامییرا جیا دەکریتەوہ گەوردترین و ناسکترین دەستکردى مرؤفى کرپۇمانیۆن.

مرؤفى بەر لەمىژوو لەو گەلتوورانەى چاخى بەردینى کۇندا بناغەى ئەو پیشەسازییانەى دەرشتوہ گەلەچارەیان نوسراوہ هەتا شۆرشى پیشەسازیش وەک بەشیکى گەلتوورى نەوروپا بىننەوہ، ئەوہش گەگواسەتەنەوہى ئەو پیشەسازییانەى ئاسان گەرد بۆ هەردوو ژىارى کلاسیک و مۆدیرن بریتىيە لەبەرلأویى پیشەسازىيەکانى چاخى بەردینى کۇن. کاسەسەرو وینەکانى ئەو ئەشکەوتانەى سالى ۱۹۲۱ لەرۇسیا دۆزرانەوہو، ئەو بەردەستىيانەى دى مۆرگان سالى ۱۸۹۶ لەمیسەر دۆزینیيەوہو ئەو شوینەوارانەى چاخى بەردینى کۇن گە سەتن کار لەسۇمال دۆزینیيەوہو عەمبارەکانى چاخى بەردینى کۇن گە لەنشویى فەییوم دۆزرانەوہو گەلتوورى گلیک ستل لەباشوورى ئەفەریقا، هەموو ئەوانە بەلگەن لەسەر ئەوہى کیشوەرە تارىکەکەش تارادەيەک هەمان ئەو قۇناغانەى بېرپوہ گەلەبارەى نەوروپای بەر لەمىژوو بەکورتى باسمان کردن. ئەوہش لەرپووی پیشەسازىی بەردە زۆر تەنکەکانەوہ، بگرە رەنگە ئەو شوینەوارانەى لەجەزایرو تونس دۆزرانەتەوہ گەلەشوینەوارەکانى چاخى ئۆزىگناسى دەچن، رەنگە بىنە پشتیوان بۆ ئەو تىئۆرەى دەلئیت ئەفەریقا رەجەئەکی ئەو گەلتوورەيە، یان ئەو سنوورەيە گەمرؤفى کرپۇمانیۆن و دواتر (مرؤفى ئەوروپایى) تیايدا راوہستاوہ، چەندین گەرەستەى چاخى بەردینى کۇن لەسوریاو هیندو چین و سىبىریاو شوینى تری ئاسیاش دەرھیتراون، هەرۆک ئەندروۆ ئەوانەى پيش ئەویش لەناوچەى جزۆیت لەمەنگۇلیا دەریان هیناون، بەهەمان شێوہ پەیکەرى ئیسکى

..... وىل دىورانى

مرۇقى نىاندەرتال و بەردەستى زۆرى ھەردوو چاخى مۇستىرى و ئۆزىگناسى ئەفەلەستىن دۆزراونەتەو، ئەوھشمان بىنى چۇن بەم دوايانە لەپىيىنگ كۆنترىن پاشماوى مرۇقو كەرەستەكانى دۆزراونەو، كەرەستەى لەئىسك دروستكراوىش لەنراسكا دۆزرايەو كەھەندىك زاناي خاۋەنى ھەستى نىشتامانى ويستيان بىگىرپنەو بۇ ۵۰۰۰۰۰ سال پىش ئىستا، ھەروھا ھەندىك سەرەتير دۆزرايەو كەھى ۲۵۰۰۰۰ سال پىش ئىستان، بەو جۇرە پردىكى پان ھەست پىدەكەين كەمرۇقى بەر لەمىزوو بەسەر ئەو پردەدا بناغەكانى ژيارى گەپاندە دەستى ھاوپىكەى، مرۇقى چاخەكانى مېزوو.

بابەتى سېھەم

ھونەرەكانى چاخى بەردىنى كۆن

كەرەستەكان — ناگر — وئەكىشان — پەيكەرەتاشى

ئەگەر لىرەدا كورتەباسىكى ئەو كەرەستانە بكەين كەمرۇقى چاخى بەردىنى كۆن دروستى كردوون، ئەو وئەنەيەكى رۈونتر لەبارەى ژيانى ئەو مرۇقەو بۇ خۇمان وئنا دەكەين بەبەرەورد لەگەل ئەوۋدا كەجەلەوى خەپالمان بەرەللا بکەين، ناساپىشە كەپەكەمىن كەرەستەى دەستى مرۇق بەرد بىت، چونكە چەندىن نازەل ھەبوون دەپانتوانى ئەم كەرەستەيە فىرى مرۇق بکەن. كەواتە ئەو جەقۇ بەردىنەى كەلەسەرىكىيەو ھۆقز كرابوو و لەسەرەكەى تریيەو سوورپىندرابوو ھەتا بۇ مشت بشىت، ئەو جەقۇ بەردىنەى مرۇقى سەرەتايى بوو بەجەكەوش و بوو بەپاچو بەبىل و مائەو تیغ و مشار، ھەتا رۇزگارى ئەمپرۇش ئەو وشە نىنگلىزىيەى بۇ جەكەوش بەكارى دەھىنن (hammer) لەرەچەلەكە زمانەوانیەكەيدا بەمانای بەرد دىت^{۱۱}، دواتر پى بەپى رۇزگار ئەو كەرەستانە ھەمەجۇرتەر بوون لەرووى شكوشىۋەپانەو تا وای لىھات لەرەچەلەكە

..... مېژورى شارماتايى

ويكها توه كهى خويان دوور كه وتنه وه، بۇ دروست كردنى كونكرايه كه رهسته كان، ددان به كار هينرا بۇ نه وهى كه رهسته كه ببيتته مشار، تەلاش چه قيترايه كه رهسته كه بۇ نه وهى ببيتته رپ يان تير يان خەنجەر، ههروهك نه وه بهرده مائهيهى كه له شيوهى چه ماوه دا بوو بوو به خاكه نازو به بيل. بهردى زبريش بوو به بر بهن، بهرده پيكيش بووه نه وه نامرازه جهنگيهى مرؤف خودى چاخى شارستينى كلاسيكىشى پى تپه پراند، كاتيكيش مرؤف بى له بهرد نيسكو تهخته وه عاجيشى چنگ كهوت، كۆمه لئىكى هه مه جۆر چهك وه كه رهستهى بۇ خوى دروست كرد: مائه وه دسكا وه نو پاچو سوپيرو خاكه نازو دره وشه وه چراو جهقؤو بيل و كيردو خەنجەرو ميخو، ههروه ها كانزابرو ماسيگرو جهقؤى راوو تيغ و تورو بنگومان زور شتى تريش، هه موو رۆژئىك زانياريهه كى نوپى دهست ده كهوت، بايى نه وه ندهش هي زى ژيرى هه بوو كه جار جاره دۆزراوه رپكه وتيهه كانى دمگۆرى بۇ داهينانى نه نه ست.

به لام نايه تى هه ره كه وه وهى نه وه مرؤفه ناگر بوو، له وه دا داروين نامازه به گرى كهرمى گرپكانه كان ده دات، كه ده شيت نه وه گرپ مرؤفى فيرى نه وه كرديت ناگر جييه، نه سخيلوس يش پيمان ده لئيت پرؤميسيو س به گر تپه بهردانى پارچه كۆتيره يهك له ده مى گرپكانى كى گرپرتووى دورگه كى ليمنؤس ناگرى دروست كرد، له ناو شوينه وه ره كانى مرؤفى نيانده رتالدا چەند پارچه خه لووزو پارچه نيسكى سووتين دراو دۆزراونه ته وه، كه واته نه وه ناگره كى مرؤف ناماده كى دروه كۆنيه كه كى ده كه رپته وه بۇ پيش چل هه زار سال بهر له ئىستا، كرؤمانيون يش قاپيكي بۇ خوى دروست كرد بوو بۇ هه لگرتنى نه وه پشكۆيه كى بۇ رووناكى به كارى ده هينا، كه واته چراش هه مان نه وه ته مه نه درپزه كى هيه، به لاي زوريشه وه مرؤف له رپى ناگره وه توانيويتى به رگه كى نه وه به سه ته له كه بگرپت كه شالوى بۇ هينا وه، ناگرپش خه ويكى بى مه ترسيى پى به خشيوه دوور له مه ترسيه كانى نه وه نازه له كى له وه شته سه يرو سه مه ره يه ترساوه وهك چؤن مرؤفى سه ره تايى كر نو شى بۇ برده وه،

..... ویل دیبرانت

ھەر ئەویش دېرى بەتاریکی دایو بەوہ بۆتە یەگەمین فاکتەرى کەمبۆنەوہى ترس، کەمبۆنەوہى ترسیش یەکیکە لەتالە ئالتوونییەگانى چنراوہى میژوو کەھەموو تالەگانى ئالتوونى نین، دواجاریش ھەر ناگر بووہ کانزاگانى توندۆتەوہو ئاویتەى یەگترى کردوون. تاکە ھەنگاوى راستەقینەشە لەھونەرەگانى پیشەسازیدا کەمرۆفی سەردەمى کرۆمانیۆن بەرەو سەردەمى شۆرشى پیشەسازى ناویتى^۷.

لێرەدا شتیکی سەپرو سەمەرە دەگێرپنەوہ —وہک ئەوہى مەبەستمان لەم گێرپانەوہیە روونکردنەوہى ھۆنراوہکەى گۆتە بیئت کە لەبارەى ئەو ھونەرە بەجەبەرپووتەوہ نووسىۆیتى گواپا دواى رووخانى ئیمپراتۆرەگان و نەمانى دەولەتەکانیش ھەر دەمینیتەوہ، شتیکی سەپر دەگێرپنەوہ کەدەئین روونترین شوینەوارىک مروۆفى چاخى بەردینى کۆن بۆ ئیمەى بەجى ھیشتبیت چەند پارچەبەگە لەھونەرەکەى، رووداوہکەش ئەوہیە کەبەر لەشەست سال پيش ئیستا سەنیۆر مارسیلینۆ دى سۆتۆلا لايدايە ئەشکەوتىكى فراوان لەنزىک کىلگەکەى خۆى لەئەتنامیرا لەباکوورى ئیسپانیا، ئەو ئەشکەوتە ھەزاران سال بوو وەک خەلوەتگای راھیبىک دەرگای قفل بوو، ئەو تاویرانە داينخستبوو کەبەسەریدا دارمابوون و سروشتیش لەلای خۆیەوہ بەخۆل و پەردووى نیشتوو چەندین دنگەى بۆ دروست کردبوو و دەیانپاراست. ئینجا مروۆف ھات و گوتە لیدانى ئەو شوینە بۆ ئەوہى شوینىكى نوئ بۆ خۆى پیکەوہ بنیت، ئەوہبوو بەو لیدانانەو بەرپیکەوت دەمى ئەشکەوتىكى دۆزییەوہ، سى سال بەسەر ئەوہدا تپەپرئى و سۆتۆلا ھات بۆ سەپر کردنى ئەشکەوتەگە، ئەوسا چەند نیشانەبەگى سەپرى بەسەر دیوارەکانییەوہ بینى، رۆژیکیش کچە بچووگەکەى لەگەل خۆیدا برد، لەبەرئەوہش کەنەم بالای وەک باوگى بەرز نەبوو پىویستی بەجەمینەوہ بیئت بۆیە چاوى بریپە بنمیچەگە بۆ نیگاکردن و ئەوہى بینى بینى، ھىتکارىبەگى نارۆشنى بیزۆنىكى بینى (بیزۆن واتە گای کىوى)، ھەموو ویئەکەش رەنگى زەق

..... مېژورى شارستائىتى
.....

بوو، دواتر گەبنمىچەگەو دېوارەگان بەوردى پشكران وئىنەگەلىكى تىرى زۆر دۆزرانەو، سالى ۱۸۸۰ سۆتۆلا راپۆرتىكى لەبارەى ئەو شتانەوۈە بلاوكردەوۈە گەبىنىبوونى، زاناينى شوئىنەوارناس وەك خووى ھەمىشەبىيان بەگومانەوۈە پېشوازييان لەراپۆرتەگەى كرد. ھەندىكىش لەو زاناينە ماریفەتى ئەوۈەيان نواند گەسەرادنىكى ئەشكەوتەگەى بگەن بۇ پشكىنىنى ئەو وئىنانەو سەردانەگەش بەراگەياندىكى كۆتايى ھات گوايا وئىنەگان ساختەن و دەستىكى فېلباز دوستى كر دوون، ئەم گومانە –گەگەس بۆى نىيە نارەزايى دەربېرېت بەرامبەرى- ماوۈە سى سالى خاپاند، دواتر وئىنەى تر لەئەشكەوتى تردا دۆزرانەوۈە ھەموو بۆچوونەگان ھاتنە سەر ئەوۈەى ئەو وئىنانە ھى چاخى بەر لەمېژوون، بەھۆى ئەو كەرەستە سواغ نەدراوانەى بەردەستى و ئەو ئىسك و عاجە سواغ دراوانەى تىاياندا بوون، ئەو وئىنانە بوونە پشستىوانى لەو دەرەنجامانەى سۆتۆلا پېيان گەپشستىوو، بەلام ئەو كاتە سۆتۆلا لەزياندا نەمابوو.

پاشان زاناينى جىۈلۈجى ھاتنە ئەلتامپىراو بەكۆى دەنگ گەپشستە راستى، بەلام پاش جى. گەپشستە ئەوۈەى نىشتووۈەگانى سەر ھەندىك لەوئىنەگان دەگەپنەوۈە بۇ چاخى بەردىنى يەگەم^۸ ، بۆچوونى زالىش ئىستا ئەوۈەى بەر گەوئىنەگانى ئەلتامپىراو بەشى زۆرى ھونەرەگانى تىرى سەردەمى بەر لەمېژوو كەبۇ ئىمە ماونەتەوۈە دەگەپنەوۈە بۇ كەلتوورى ماگدالى، واتە بۇ دەوروبەرى ۱۶۰۰۰ پ.ز^۹. ھەروەھا ھەندىك وئىنەى كەمىك لەوانەش لەزۆر ئەشكەوتى فەرەنسادا تازەتر دۆزراونەتەوۈە، بەلام ھىشتا ھەر بەپاشماوۈەى چاخى بەردىنى كۆن دادەنرېن.

وئىنەگان لەزۆرىنەى ھالەتەگاندا چۆرەگانى ئازەن: كەل و مامۆت و ئەسپ و بەرازو ورجو ..تاد، رەنگىشە ئەو چۆرانە بۇ مروفى ئەو سەردەمە خواردىنى بەتام بووبىن، بۇيە لەپاودا بايەخى پى دەدان، ھەندىك جارىش وئىنەى ئازەلىك دەبىنىن تىرى بەركەوتوۈە، بەبۆچوونى (فرايزم) و (رېناخ) ئەو چۆرە وئىنانە

..... ویل دیورات
.....

بەمەبەستی جادووگەری کیشراون هەتا نازەلەگە بەگیش یکەن بۆ ژێر دەستی
هونەرەمەند یان راوچیپەگەو ئەوسا بۆ ناوسکی^۲، ڕەنگیشە وینەگەلیک بن هیچ
مەبەستیکیان لەپشت نەبیئت هونەری رووت نەبیئت. پائەنریان داھینانی
هونەری و ئەو چیژە هونەرییە بیئت کەلەگەل داھیناندا دێت. چونکە ناقۆلاترین
وینە بەس بوون بۆ مەبەستی جادووویی، لەکاتیکیدا دەبیینیت ئەو وینانە لەزۆر
حالتدا هیندە ناسک و بەھیزو کارامانە کیشراون بەرادەیک ئەو شتەت نیشان
دەدەن کەداتەتنگت دەکات ئەویش ئەوویە کەھونەر -لانی کەم لەم بارەییە-
گەشەبەکی زۆری نەکردوو لەھەموو ئەو قۆناغە درێزانەدا کەمرۆڤ بپوینی،
ئەوھتا ئەو ژیان و جوولەو مەزنی بەھیلێک یان دوو هیلێی بویر زۆر بەبەھیزی
گوزارشتیان لیکراو، ئەوھتا هیلێک وینە نازەلێکی زیندوووی هیرشەری کیشاوہ
(یا دەشیت هیلەکانی تر بەدەستی زەمەن سڕابنەوہ؟)، بلێی تابلۆی (دواشیوی)
دافنشی یان تابلۆی (ئیدیدعا)ی ئەلگریکو وەک ئەو وینانە کەمەنیۆن
بمییننەوہو هیل و ڕەنگەکانیان پاش بیست ہزار سالی تر دەرکەون؟!.

وینەگیشان هونەریکی گات بەسەریردنە، تەنھا پاش سەدان سالی گەشە
ژیری و هونەری دەرەگەویت، ئەگەر بەتینۆری یاوی ئەم سەردەمەیش بپروا
بکەین (کەکارکردن بەتینۆرە باوەکان کاریکی پرمەترسییە)، ئەوہ دەلێین
وینەگیشان لەپیشەسازیی پەیکەرەوہ سەری ھەلداوہ، کەئەم پیشەسازییە
بەدورستکردنی پەیکەری تەواو دەستی پیکردو دواتر گەشە کردو بوو
بەداتاشینی پەیکەری دەرکەوتوو لەسەر پلێتی ھەلگۆلراو. لەمەشەوہ ھەنگاوی
کیشانی وینە بەھیل و ڕەنگ ھاتەئاراوہ، کەواتە وینەگیشان بپرتییە لەپەیکەریک
کەلەلاکانییەوہ بپرداوتەوہ، ھەنگاوی میانە ی هونەری بەر لەمیزوو دەبیینیت
زۆر بەجوانی لەو ھەلگۆلینانەدا بەرجەستە دەبیئت کەزۆر بەجوانییەکی
سەرسامکەرەوہ دیارن بەسەر تابلۆکانەوہ، ھەلگۆلراوہکان پەیکەری پیاویکن
تیریک یان ڕمیک دەھاوینت و لەسەر تاویژە ئۆریگناسییەکان لەناوچە ی بلۆسیل

..... مېژووی څارستانې
.....

لهفهره نسا هه لکه ندراون، لوی بیگون له نه شکه وتی بار بیگ له فهره نسا له نیو
چه ندین پاشماوهی تری مه گده لیه کاند چمند دسکیکی نه خشیندراوی
دۆزییه وه که له شاخی که ل دروستکراون، یه کیکیش له و مشتوانه هونهریکی کاملی
زور چاکمان نیشان دهدات، وهک نه وهی له و دمه دا هونهر چه ندین نه وهی
له مه شتی و گه شه گردن بری بییت، ههروه ها له هه موو ناوچه کانی سمهر دهریای
ناوه راستیشدا - له میسرو گریت و ئیتالیا و فهره نسا و ئیسپانیا - زماریه کی بیگوتا
وینه ی زفانی قه له وی کورته بالای سهرده می بهر له میژوو دهبینین که یان به لگن
له سمهر نه وهی نه و خه لکی دایکاپه تیان په رسته وه، یان وینا کردنی نه و کاته ی
نه فهره یقاپیه کاند بۆ جوانی، له چیکو سلؤفاکیش له ژر زه وی چمند په یکه ریکی
به ردینی نه سپی کیوی که ل و ماموت دهرکراوه، نه و په یکه رانه له نیو چمند
پاشماوه یه کدا بوون که مه زنده ده کرت بگه ری نه وه بۆ ۲۰۰۰۰ پ. ز.^{۳۱}

نه و لیکنه نه وه یه ی ئیمه بۆ میژوو که ده لیت میژوو به ره و پینشه وه دهروات،
نه و لیکنه نه وه یه له پایه کانییه وه هه لده ته کی ت نه گمر گومان له وه بکه ین نه و
په یکه رو نه خشه دیارو وینه زورانه ته نها به شیکی زور که می هونهر یکن مرؤفی
سهره تای خوی پی ناساندوه، یان له رییه وه جوانکاریی له ژیان خویدا کردوه.
نه وهی بۆ ئیمه ماوه ته وه هه مووی له نه شکه وته کاندایه، چونکه فاکتوره
سروش تییه کان نه یان توانیوه بگه نه نه و نه شکه وتانه و نه و شتانه ش بغه وتینن،
به لام نه مه نه وه ناگه یه نی ت که مرؤفی بهر له میژوو ته نها کاتیک هونهر مهند
بووه که په نای بۆ نه شکه وت بردوه، رهنگه په یکه ریان له هه موو چیگه یه ک
داتاشی بییت وهک نه وهی ژاپونییه کان دمیکن، رهنگیسه په یکه ریان زور داتاشی بییت
وهک گریکه کان، رهنگیسه ته نها له دیواری نه شکه وته کاند وینه یان نه کی شابییت،
به لکو وینه کانیان له سمهر کوتال و ته خته و هه موو شتیکی تر دا کی شابییت،
به جه سته ی خو شیانه وه، رهنگه داهینانی هونهری نه و توپان هه بییت زور بالائر
له وهی به ده ست ئیمه گه یشته وه، له یه کی که له نه شکه وته کاند بۆ رییه کمان

..... ویل دیورات

دۆزیوۋەتەوۋە لەئیسکی کەل دروستکراوۋە و پۈرکراوۋە لەکەرەستەپەکی پەنگکردنی پۈستی مەرۋۇ^{۲۳}، لەئەشکەوتیکی تردا تابلوی ھونەر مەندۈکی نیگار کیشمان دۆزیوۋەتەوۋە لەو تابلویانەى کە لەکاتی وینە کیشاندا پەنگەکانی دەخریتەسەر، کە دۆزیشمانەوۋە ھیشتا پەنگی مەغرە (خۆلی ناسنین)ی سووری بەسەرەوۋەبوو ئەگەرچی دووسەد سەدەى بەسەردا تېپەپېوو^{۲۴}، ئاشکراپە ھونەر گەپشتۆتە ئاستیکی زۆر پۈشکەوتوو، سنووریشی لەناو خەلکدا بەر لەھەژدەھەزار سال زۆر فراوان بوو، دەشیت خەلکانیک ھەبووبن ئەو سەردەمە ھەمەجی و دواکەوتوو بووبن و لەبەرساندا سکی خۆیان ھەلگوشیبیت و لەئەشکەوتە پەسەکاندا نیشەجی بووبن، ئەو خەلکە پەریان لەچینە بازارگانە دەوڵە مەندەکان بووبیتەوۋە پیلانیان بۆ کوشتنی گروپە زانستخوازەکان گێرابیت و بەدەستی خۆیان کەرەستەیان دروست کردبیت و ئەو کەرەستانە بن کە ئیستا گەپشتوونەتە دەستی ئیمە و بوونەتە شتی ئەنتیکە.

بابەتی چوارەم

کەلتوروی چاخى بەردینی نۆی

پاشاوەکانی ئاشپەزخانە – دانیشتوروانی دەریاچە – دەرکەوتنی کشتوکال – مایکردنی ئازەل – شپۆزە ھونەرپەکان – چەن لەچاخى بەردینی نۆیدا – کووپەلە دروستکردن – بېناسازی – گراستتەوۋە – نایین – زانست – کورتەپەکی ئەو رووداوانەى کە بەر لەمێژوو پەنگەیان بۆ شارستانی خۆشکرد لەچەند ماوەپەکی جیا جیاى ئەم سەدەپەدا چەندین کەلکە بووی زۆر دۆزراوۋەتەوۋە کە بەلای زۆرەوۋە پاشماوۋەى خواردنی بەر لەمێژوون. ئەمە لەفەرەنسائو ساردینیائو پورتوگال و برازیل و ژاپۆن و مەنشوریا دۆزراوۋەتەوۋە،

لهسهروو ههموو نهوانه شهوه له دانیمارگدا دۆزاونه ته وه و نهو ناوه سهیره یان به سهردا برپاوه (په شماوه گانی ناشپهزی)، نه م که له گه ی پاشماوانه بریتین له گو یچ که ماسی و خو پرمای ناوی و هیلکه شه ی تانۆ که ی ده ری او ههروه ها له نیسک و پروسی ژماره یه ک ناژه ئی کیوی و ده ریایی و له که ره سه ته و چه کی له نیسک و شاخ و بهرد دورستکراو و له پاشماوه نه رزی وه ک خه لووزو خۆله می ش و کوو په له ی شکاو، دیاره نهو پاشماوانه که نه وه ندهش جوان نین ناوی چا و بیهن، به لگه ی پروون له سه ر که لتوو رنک که له میژوو یه کدا که لاله بووه که ده که پرت ه وه بو نزی که ی ۸۰۰۰ پ.ز، واته میژوو یه که نه گه ر به چاویکی وردی بیا نه وه سه پری بکه ی نویتره له چاخی به ردینی کۆن، به لام له گه ل نه وه شدا هینده نوئ نییه ناوی چاخی به ردینی نوی لی بنری، چونکه هیشتا نه گه ی شت بووه نه وه ی به ردی سواغ دراوی تیدا به کار به نری. له وانه شه هیج له باره ی نهو خه لگه وه نه زانین که نه و شوینه واران ه یان بو به جی هیشتووین، نه وه نده نه بی ت که زه و قیکی تاراده یه ک په سه نیان هه بووه. ده گرت پاشماوه گانی ناشپهزی و که لتوری مادزیل له فهره نسا که کۆن ترینی نهو پاشماوانه یه، نوی نه ری چاخیکی به ردینی میانه بن، که که و تۆ ته نیوان هه ردوو چاخی به ردینی کۆن و نویوه.

له سالی ۱۸۵۴ ی شدا زستانیکی وشکه سالی ناسایی تیپه ری، نهو ساله ناستی ناوی ده ریچه گانی سوپه سا هینده نزم بووه که چاخیکی تری چاچه گانی بهر له میژوو ی بو ده رختین، نه وه بوو له پتر له دووسه د جیگه ی نهو ده ری چانه دا چه ندین خه رمانی له و بابه ته دۆزانه وه، نه و هوش زانرا که نه و خه رمانانه له ماوه ی نیوان سی هه تا هه فته سه ده دا له ژیر نهو ناوه دا ماونه ته وه، خه رمانه کان به شیوه یه کیش ریز بو بوون که پیده چیت گوندی بچووکیان به سه ره وه بوو بی ت، په نگی شه وه ک نارم زوو یه کی گۆشه کیری یان بو به رگری نهو گوندانه له ویدا ناوه دان کرابنه وه، هه ر گوندیکی له وانه به پریکی ته سک به وشکانییه وه به سترابۆ وه که هیشتا پایه ی هه ندیک له و پر دانه له شوینی خۆ یاندا

..... ویل دیورات
.....

ماونتهوه، دنگه‌ی ماله‌کانیش هیشتا لیرو لهوی مابوونهوه، شه‌پۆله‌کان له‌ناویان نه‌بردبوون، له‌نیۆ ئه‌وه‌که‌لوانه‌شدا که‌مابوونهوه‌چه‌ندی‌ن که‌ره‌سته‌که‌ له‌ئیسک و له‌به‌ردی سواغ‌دراو دروست کرابوون دۆزانه‌وه‌وه‌ ئه‌وه‌که‌ره‌ستانه‌ به‌پۆچوونی زانایان نیشانه‌به‌کی دیاری چاخ‌ی به‌ردینی نوین که‌له‌ده‌روبه‌ری ۱۰۰۰۰پ.ز له‌ئاسیاداوه‌روبه‌ری ۵۰۰۰پ.ز له‌ئهوروپادا گه‌شه‌ی کردوه‌^۸، ئه‌وه‌ شویننه‌وارانه‌ش زۆر له‌وه‌شویننه‌واره‌مه‌زن و زۆرانه‌ده‌چن که‌ره‌گه‌زێکی مرۆی سه‌یری ناسراو به‌(کیۆ بیناکه‌ر) له‌سه‌ر میسبسی‌و لقه‌کانی ئه‌وه‌پووباره‌ به‌حیجان هیشتوه‌وه‌، خۆ هیچ له‌باری ئه‌وه‌ره‌گه‌زه‌ مرۆیه‌وه‌ نازانین ته‌نها ئه‌وه‌ نه‌بیت که‌له‌وه‌کیوانه‌ی له‌شیۆه‌ی شوینی قوریانی یان له‌شیۆه‌ی نه‌نازیه‌ی جیاجیا یان له‌شیۆه‌ی ئازله‌په‌رستراوه‌کان به‌حیجان هیشتوون بۆمان، له‌وه‌کیوانه‌دا چه‌ند شتیک دۆزراوه‌ته‌وه‌ له‌به‌ردو گوینچه‌که‌ماسی و نیسک و کانزای کوتر او دروست کراون، ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌خه‌لکه‌ ته‌لیسماوییه‌ ده‌خاته‌کۆتایی چاخ‌ی به‌ردینی نوێوه‌.

ئه‌گه‌ر به‌مانه‌وی وێنه‌یه‌که‌ له‌وه‌باشماوه‌ په‌رت‌ویلاوه‌ی چاخ‌ی به‌ردینی نوێ هه‌له‌ینجین، ئه‌وه‌ ده‌سته‌به‌جی وێنه‌ی هه‌نگاوێکی نوێی مرۆفمان به‌رچاو ده‌که‌ویت که‌له‌کاتی بینینیدا سه‌رسامت ده‌کات، ئه‌ویش کشتوکاله‌. ده‌توانیت بلیت سه‌رجه‌م میژووی مرۆفایه‌تی به‌مانایه‌که‌ له‌ماناکان له‌ده‌وری دوو شۆرش ده‌سوورپته‌وه‌وه‌، ئه‌وه‌ شۆرشی له‌چاخ‌ی به‌ردینی نویدا روویداوه‌وه‌ مرۆفی له‌پاره‌وه‌ گواسته‌وته‌وه‌ بۆ کشتوکال، ئه‌وه‌ شۆرشی که‌به‌م دوایه‌ روویداوه‌ له‌کشتوکاله‌وه‌ گواسته‌یه‌وه‌ بۆ پیشه‌سازی. له‌هه‌موو جۆره‌کانی ئه‌وه‌ شۆرشانه‌دا که‌مرۆف بیته‌ی هه‌یجان وه‌که‌ ئه‌وه‌ دوو شۆرشه‌ راسته‌قینه‌ نین، شویننه‌واره‌کان پیمان ده‌لین که‌دانیشتوانی ئه‌وه‌ ناوچه‌یه‌ گه‌نمه‌و گه‌نمه‌شامی و جۆو هه‌رزنیان ده‌خوارد، بێجگه‌ له‌سه‌دوبیست جۆری میوه‌وه‌ چه‌ندی‌ن جۆری بادهم^۹، له‌وه‌شویننه‌وارانه‌دا گاسنمان به‌رچاو نه‌که‌وته‌وه‌، ره‌نگیشه‌ لیكدانه‌وه‌ی ئه‌م حاله‌ته‌ ئه‌وه‌ بێت که‌دانی گاسنه‌کان

په تخته دروست گرابن، كۆتەر كه به مېخېكى بهر ده ستې درابېت له هر ته لاشه دار پان لقيك كه پېوهى گراوه، به لام نه خشيكي هه لكه ندر اوى سهر بهر دېكى چاخى بهر دېنى نوئ به لگه په كى حاشاهه لته گره له سهر شه وهى كه تابلوكه وپنهى جوتيار يكه گاسنيك پال پېوه ده نېت كه دوو گا رايده كيشن^{۲۰}، شه مش دا هيتانايكمان بو ديارى ده كات كه ده بېته سهره تاي چاخېكى نوئ له چاخه گاني مېژوو. زهوى بهر له وهى كشتوكالې تيدا بكرېت ده پتوانى هو كاره گاني ژبان بو نزيكهى بيست مليون كس دابن بكات (شه مه به خه ملاندى سېر نارسهر كه خه ملاندىكى زور ورد نييه)، زباني شه بيست مليون شه به هوئ راوو كوشتاره وه^{۲۱} هه ميشه له بهر ده م مردنېكى خيرا دا راوه ستابوو، به لام پاش كشتوكال خه لك كه وتنه زور بوونيك كه بووه پشتيوان بو زالبوونى بې شه مسهر و شه سهرى مرؤف به سهر زه ويدا.

له هه مان كاتدا خه لكى چاخى بهر دېنى نوئ بناغه په كى تريان له بناغه گاني ژيار دادهر پشت، شه وېش مائېكردن و به خيوكردنى نازه ل بوو، گومانېش له وه دا نييه كه شه و كاره سهر ده مانېكى زورى بر دوه، كه رهنگه سهره تاكهى بگه رپته وه بو سهر ده مېكى كؤنتر له چاخى بهر دېنى نوئ، چونكه حمزى غه ريز بيانهى مرؤف بو كؤبوونه وه له گه ل شتى تر بيجگه له مرؤف رهنگه فاكته رېكى يار يده دمر بېت بو په يوه نديكردنى به نازه شه وه، نيشانهى شه و قسه په بهر وونى له وه دا ده رده كه وېت كه خه لگه سهره تاييه كان هيشتا زور خوشحال ده بن به ده سته موكردنى نازه شه درنده كان، پان به وهى كو خه كانيان پر بكن له مه يموون و توتوتى و هاوشپوه و هاوه لته گاني تريان^{۲۲}. كؤنتر ين ئيسكىش له ناو شوپنه واره گاني چاخى بهر دېنى نوئ (ده ورو بهرى ۸۰۰۰ پ.ز) ئيسكى سه گه، كه دپرينتر ين هاوه لى ره گمزى مرؤبپه و ههروه ها خاوه نى شه ره فمه ندانه تر ين ئيتيكيشه له نيو هاوه لته گاني مرؤفدا. دواى سه گيش له ده ورو بهرى ۶۰۰۰ پ.ز بزى و بهر خ و به رازو گا دېن^{۲۳}، دواجارېش شه سب دېت كه شه گه ر وپنه گاني ناو شه شكه و ته كان بكه ينه سهر پشك

..... وىل دىورات
.....

ئەوۈ لەلەي خەلگى چاخى بەردىنى كۆن ئاژەلئىك بوو تەنھا پراو دەكرا، بەلام لەم چاخە بەردىنە نوپىدە خەلگ بەردىنە مالەكانى خۇيان و مالىيان كىردو كىردىنە كۆپلەپەك دلىانى پى بىرئەوۈ^{۲۱}، چونگە بەردىزايى سەردەمەكان بەكارىيان دەھىناو سامانى مرۇفۇ رزقو ھەروھە ماوۈ دەستبەتالىشى پى زۇرتىر بوو، بەم جۇرە ئەو مرۇفەى لەدوچاردا بەتەواوۈ زەوۈى خىستە ژىر پكىفى خۇپەوۈ، سەرچاوەكانى خۇراگى خۇى لاپەسا زىاتىر كىرد بەوۈى بىچگە لەپراوۈ ئاژەل مالىشى كىرد، رەنگىشە مرۇفە ھەر لەو چاخە بەردىنە نوپىدە فىرى خواردىنى شىرى مانگا بووبىت.

داھىنەرانى چاخى بەردىنى نوۈ وىدە وىدە كەوتنە فراوانكىردن و چاكىردنى كەرەستەو چەكەكانىيان، ئەوھتا لەنىو پاشماوكانىياندا خولخولۇكەو نوپل و بىرپەن و درەوشەو مەقاش و پاچو بىل و پەپزەو خاگەنازو تەشۈئ و تەمون و داس و مشارو قولاپى ماسى و كەوشى خلىسكىنەى سەر بەفرو دەرزی و تۇرو سوژن دەبىنىن^{۲۲}، ھەروھە ھەر لىرەدا تايە دەبىنىن، كەئەوۈش پەكىكى ترە لەداھىنەنە بنەرەتپىەكانى مرۇفۇ زەرورەتپىكى ھەزارانەى پىشەسازى و ژپارىە، تايە لەم قۇناغەدا گەشەى كىردو شىۈمەكى خىرى تەواوۈ وەرگىرت و بوو بەچەندىن جۇرى تايەى تىرەدار، ھەروھە لەم قۇناغەدا ھەموو جۇرەكانى بەرد بەكارھىنران، تەنانەت ئەوانەش كەخۇيان بەدەستەوۈ نادەن وەك بەردى شووشەى رەش، ئىدى بەردىيان دەھارپى و كونىيان دەكىردو سواغىيان دەدا، بەردەستىكانىش بەشۈمەكى بەرھىراوان لەزەوۈ دەرھىنران، لەپەككىش لەشۈپتە ھەلگۇلراوەكانى چاخى بەردىنى نوپدا، لەشارى براندىن لەئىنگلەترا، ھەشت زەوۈپەر دۇزانەوۈ كەلەشاخى ناسك دروست كراون، لەسەر پروتەختەكانىشىيان مۇرى ئەو كرىكارانە دىاربوو كەبەر لەدەھەزار سال لەسەرىيان دانابوون. لەبەلزىكىش پەپكەرى ئىسكى كرىكارىكى كانگای سەردەمى چاخى بەردىنى نوۈ دۇزراپەوۈ كەبەردىك بەر سەرى كەوتبوو كوشتبوۈ، ئەو كاتەى دۇزراپەوۈ

..... مېژوروى شارساتىتى

هېشتا زەوپېرەمگە لەمشتىدا بوو^{٣١}، وپراى ئەو سەد سەدەپەى دەگەوېتە نىوان ئىمەو ئەووە، وەھا ھەست دەگەين پەككە بىت لەخۆمان، بەم خەيالە لاوازەى خۆمانەو ھاوبەشى غەم و نازارەكانى دەگەين، ئاى مرۇف چەند ھەزار سالى لەھەلگۆلىنى ناخى زەويدا بەسەرىرد بۇ دەرھىنانى ئەو بناغە كانزايەى ژيارى لەسر دامەزرا. كەمرۇف دەرزی و سوژنى دروستکرد گەوتە چىن، حمز دەكەيت بلى كەگەوتە چىن زەپوورەتى ئەو كارە پالى پېوفا دەرزی و سوژن دروست بكات، چونكە چىدى مرۇف بەو ھەل نەدەبوو خۇى بەتووك و پىستى نازەل دابپوشىت، ئەو بوو خورى بەرخەكانى خۇى و تالەكانى رووگى چى و كرنىە پۇشاككە كەبنەرەتى پۇشاكى ئىستاي ھندۆسەگانە، ھەر وھا كرنىە ئەو كوتەكەى گرپكەكان لەبەريان دەگرد. كرنىە ئەو جەلى بەشى خوارووى لەش دادەپوشىت كەمىسرىبەكان دەيانپوشى. ھەر وھا ھەموو جۆرەكانى ترى پۇشاك كەلەلای مرۇف دەيانبىنى. دواتر خەلك بۇيەپەكيان لەچەند تىكەلەپەكى دۇشاوى ميوە پان لەناخى زەوى دەرھىناو پۇشاكەكانيان پى رەنگ كرد تا ئەو رەنگانە ببىنە خۇش رابواردنىكى تاپەت بەشاكان، لەوش دەجىت مرۇف سەرھتاي چىن تالەكانى وەك چىن پووش و قامىش چىنپىت بەو تالىكى لەتالىكى تر ئالاندبىت، دواتر چو قۇناغىكى بالتر كەبرىتپە لەكون كونكردى پىستى نازەل و راپىكردى تالى نافۇلا لەو كونانەو بۇ بەستەووى پىستەكە، وەك ئەو گورپسانەى ژنان تا ئەم دواپە بەكارپان دەھىنان، وەك ئەو پىلاوانەى ئىستاش بەكارپان دەھىنن، ئىنجا تالەكان وردە وردە ناسكتر بوونەو تا بوونە بەن، ئەوسا رىستن بوو بەگرنگرپن ھونەرەكانى ژنان، ئەو تەشوپيانەى نىو شوپنەوارەكانى شاخى بەردىنى نوئ رەچەلەككى زۇر مەزنى پىشەسازى مرۇف دەرەدخەن، بگرە لەو شوپنەوارانەدا تەنانەت ئاوپنەش دەبىنرپت^{٣٢}، كەواتە ھەموو شتىك بۇ چوونە ناو ژيارى نامادە بوو.

..... وېل دېورات
.....

هيچ شويڼه واريكى كووپه له ي بهشى په كهمى چاخى بهردينى مهزمنان نه دوزيوه ته وه، به لگو چمنډ پارچه يه كى كووپه له كان گمړيندراونه ته وه سهر شويڼه واره كانى كه لتوورى مه گدلى له به لريك^۸، به لام له چاخى بهردينى نويدا كه چمنډ پاشماويه كى زياده ي ناشپهزى بؤ به جى هيشتويين، له م چاخه دا پاشماويه كى كووپه له بهدى ده كمين كه تاراده يه ك پيشه سازييه كى گه شه كردو و نيشان ده دات، دياره ناشزانين نه م پيشه سازييه چؤن سهرى هه لداوه، ده شيت مروقى سهره تاپى سهرنجى نه وه ي دابيت كه شوين پييه كه كى خؤى له سهر قور ناوى تى دمرژيت و ناوه كمش لى ناچيت^۹، ههروهك ده شيت بهرپكهوت پارچه قورپك كه وتبته لاي ناگرپكهوه و وشك بووبيته وه، به و وشك بوونهش نه و بيرؤكه يه له شيوه ي ئي لهام گه يانديتته مروقى كه داهينانى كووپه له ي ليكه وتوته وه، نه و بوارانه ي بؤ دمرخستبيت كه ده كريت نه و كه ره سته يه ي تيدا به كاربه ي نري كه زوروزوه منده و كه ده ست چؤن شى بويت دهيسوورپنيت و به ناگرو به تيشكى خؤريش بهئاسانيش وشك ده كريتته وه، بيگومان مروقى هه زاره ها سال له قابى سروشتى له و بابه ته دا خواردين و خواردينه وه ي خؤى هه لگرتوه، ههروه ها له جامى كاله و گوپزى هيندى و گوپچكه ماسى دهر يادا، دواتريش بهر داخ و كه وگيرى له ته خته و دار بؤ خؤى دروست كرد، هه رچؤن سه به ته شى له تال و له پووش دروست كرد، دواچاريش قابيكي ترى بؤ خؤى دروست كرد كه زور له قورى وشك كراوه ته مهنى زياتر بوو، به وهش داهينانىكى نوئى هيتايه نارواه كه به يه كيك له مهز نترين پيشه سازييه كانى مروقى دادهنريت، به لام مروقى چاخى بهردينى نوئى خولخولوكه ي كووپه له جيبى له لا نه بوو، وهك نه وه ي پاشماويه كانى بهر ده ستمان پيمان ده لىن، به لگو به ده ستي خؤى چهندين شيوه ي جوان و به كه لكى دروست ده كرد، ههروه ها كووپه له كه شى به نه خشيكى ساويلكانه دهنه خشاند^{۱۰}، به وهش پيشه سازيى كووپه له ي هه ر له سه ره تايه وه نيپه راند كه به ته نها پيشه سازى بيت و كرديه هونه ريش.

هر لیره‌شدا نیشانه‌کانی په‌کیک له‌مه‌زترین پیشه‌سازیه به‌رایه‌کان ده‌بینن، پیشه‌سازیی بیناسازی، مرؤفی چاخی به‌ردینی کۆن هیچ شوینه‌واریکی خه‌لکانیکی بۆ به‌جی نه‌هیشتووین که‌تیشته‌جیی دهره‌وه‌ی نه‌شکه‌وت بن. تا کاتیک ده‌گه‌ینه چاخی به‌ردینی نوئ که‌ئیدی هه‌ندیک نامرازو که‌ره‌سته‌ی بیناسازی ده‌بینن، وه‌ک په‌یژه‌ی ته‌خته‌و خولخولۆکه‌و نوئل و خشتی،^{۴۱} دانیشتوانی دهریاچه دارتاشی لی‌هاتوو بوون و دنگه‌ی ته‌خته‌یان به‌ته‌لاشی ته‌خته‌ی جیگیر به‌بناغه‌ی خانووه‌وه ده‌به‌سته‌وه، یان سه‌ری داری دنگه‌که‌یان له‌گه‌ل سه‌ری بناغه‌که ده‌گه‌پانده‌وه په‌ک و بۆ به‌هیزتر کردنی دنگه‌گه‌ش ته‌خته‌یان له‌ملاو نه‌ولای ددها، نه‌رزی ژووره‌کانیشیان له‌قورپ بوو، دیواره‌کانیش له‌ئقی لیک نالیندراو دروست ده‌کردو به‌قورپ سواغیان ددها، بنمیچه‌که‌شیان له‌پووش و په‌لاش و قامیش و چله‌دار دروست ده‌کرد، دواتریش له‌رپی خولخولۆکه‌و تایه‌وه مرؤف توانی که‌ره‌سته‌کانی بیناسازی له‌ملا ببات بۆ نه‌ولا، که‌وته به‌ردی زل وک بناغه بۆ گونده‌کانی، هه‌روه‌ک خودی گواسته‌وه‌ش بوو به‌یه‌کیک له‌پیشه‌سازیه‌کان. ئیدی نه‌و به‌له‌مانه دروستکران که‌بیگومان ده‌بیت نه‌و دهریاچانه‌یان پر کردبیت له‌جموچوون، بازارگانیش گه‌په‌ندرایه نه‌ودیوی چیاکان و که‌وته نیوان کیشوهره‌کانه‌وه^{۴۲}، نه‌وررؤپاش که‌وته هاورده‌کردنی به‌رده ده‌گه‌نه‌کانی وه‌ک (عه‌نیر) و (به‌شه‌م) و (مه‌رمه‌ری ره‌ش)^{۴۳}.

نه‌گه‌ر بگه‌رپیت لی‌کچوونیکی زۆر ده‌بینیت له‌نیوان شوینه جیاچیاکانی زه‌ویدا له‌پرووی وشه‌و پیت و نه‌فسانه‌و ئیشی قورپ وینه‌کانه‌وه، نه‌وه‌ش به‌لگه‌ی نه‌وه‌یه که به‌ر له‌میزوو جۆرک له‌په‌پوه‌ندیی که‌لتووری له‌نیوان گروپه‌کاندا هه‌بووه^{۴۴}.

به‌بی‌کاری قورپکاری و کووپه‌له‌دروستکردنیش، چاخی به‌ردینی نوئ هیچ هونه‌ریکی تری بۆ به‌جی نه‌هیشتووین بتوانین له‌گه‌ل مرؤفی چاخی به‌ردینی کۆندا به‌راوردی بکه‌ین وه‌ک وینه‌کیشان و دروستکردنی په‌یکه‌ر، نه‌وه‌تا لیره‌و له‌وی له‌نیو دیمه‌نه‌کانی نه‌و چاخه به‌ردینه نوپه‌دا، له‌ئینگله‌راوه تاده‌گاته

..... ویل دیورات

چین، چەندین کەلەگە بەردی خەر دەبینن، یان چەندین دنگەو شوینەواری زەبەلاحی بیناسازی دەبینن کەنازانین مەبەست لەبیتاگردنیان چی بوو، وەك ئەو شوینەوارانەى لەستۆنھێنگ یان مۆرېھان ھەن. بەلای زۆریشەوہ مانای ئەو شوینەوارە بیناسازییانەو ئەرکەکانیان ھەرگیز نازانین، رەنگە پاشماوہى شوینی سەربرینی قوربانى بن یان پەرستگا^{۳۶}، چونکە گومان لەوہدا نییە کەدەبیئت مرۆفی چاخى بەردینی نوئ ئایین و ئەفسانەى خوئی ھەبوویئ کەسەرکەوتن و شکستی رۆژانەى خوئی پئی وئنا بکات، یان مردن و زیندوو بوونەوہى بەردەوامى خاک، یان ئەو کارىگەرپە سەیرانەى پئی وئنا بکات کەمانگ بەسەر زەویەوہ بەجیان دەھێئیت. مەحالە لەبیرووباوہرەکانى مرۆفی چاخەکانى میژوو بەگەبن بەبئ گریمانە کردنى ئەوہى ئەو بیروباوہرەنە رەگیان لەھۆئانغى بەر لەمیژوودا داکوئابئیت^{۳۷}، دەشیئت ریزکردنى بەرد لەو بینایانەدا لەنەنجامى چەند ئیعتباریئى گەردوونى بوویئ، بەلگەش بئت بۆ ئەوہى ئەوانە سائز میریان ھەبووہ — وەك شنایدەر بۆى دەچئیت^{۳۸}، خەلگى ئەو سەردەمە برئک مەعریفەى زانستیشیان ھەبوو، چونکە ھەندئک کاسەسەرى چاخى بەردینی نوئ دۆزراونەتەوہ کەشوینەواری نەشتەرگەرییان پئوہ دیاربووہ، ھەندئک بەیکەرى ئیسکیش دۆزراونەتەوہ گەوہا دیارە ئەندامئیکیان شکابئیت و گرابئتەوہ^{۳۹}.

ئیمە توانای ئەوہمان نییە بەتەواوى ئەو کارانە بچەملئین کەمرۆف بەر لەدەست پئکردنى میژوو نەنجامى داون، چونکە لەلایەکەوہ ناکرئیت دواى خەيالى خویمان بکەوین لەوئناکردنى ژيانى ئەو مرۆفانەدا بەرادەبەکە بەلگەو پاساوى نیشانەکان رەت بکەینەوہ، بەلام لەلایەکى تریشەوہ رەنگە گومانى ئەوہمان لەلا دروست ببئت کەچەرخى زەمانە شوینەوارگەلیئى لەناو بردبئت کەئەگەر لەناو نەچوونایە ماوہى نئوان مرۆفی سەرەتایى و مرۆفی سەردەمى بەتەواوى بەرتەسکتر دەکردەوہ، لەگەل ئەوہشدا ئەو بەلگانەى لەبەردەستماندان لەسەر ھەنگاوەکانى پئشکەوتنى مرۆفی چاخە بەردینەکان، ھەر ئەو بەلگانە

بهسن بۆ خهملاندنی ئەو مرۆفە، بهسمانه ئەو پيشه‌سازپيانه بزانیين كه له‌چاخى به‌ردىنى كۆندا ده‌ركه‌وتوون له‌كه‌ره‌سته‌سازى و دۆزىنه‌وى ئاگرو گه‌شه‌سه‌ندنى هونه‌ره‌كان، به‌سىشمانه ئەوه بزانیين كه له‌چاخى به‌ردىنى نویدا ده‌ركه‌وتوه له‌كشتوكال و به‌خيوكردى نازهل و چىنين و نىشى قوركارى و بىناسازى و گواسته‌وه‌وه هونه‌رو هه‌روه‌ها زالبوونى بى گرى و گۆلى مرۆف به‌سه‌ر زه‌ويدا و به‌رده‌وام ئاوه‌دانكرده‌وه به‌توخمى مرۆى. به‌و شيوه‌يه‌ش هه‌موو بناغه‌كانى ژيار دارپژرا. هه‌موو شتىك بۆ زياره‌كان ناماده گران ته‌نها (به‌مه‌زه‌نده‌ى ئىمه) كانزاگان و نووسىن و ده‌وتت نه‌بىت، مرۆف رىگه‌يه‌كى كه‌وته به‌رده‌م بۆ تۆماركردى بىروپا و كرداره‌كانى به‌جۆرىك كه‌بكرىت به‌ته‌واوى به‌ئهمانه‌ته‌وه ئەوه به‌نه‌وه بگوازيته‌وه و ژيارى پى ده‌ست پى بكات.

بابه‌تى پىنجهم

قۆناغى گواسته‌وه بۆ چاخه‌كانى ميژوو

١- ده‌ركه‌وتنى كانزاگان

مس - پرۆنز - ناسن

كه‌ى و چۆن مرۆف ده‌ستى به‌به‌كاره‌ينانى كانزاگان كرد؟ ئىمه ئەوه نازانىين، لى‌رده‌دا جارىكى تر ئەو قسه‌يه ده‌كه‌ينه‌وه، ته‌نها ده‌توانىين بلين (ئه‌و‌يش وه‌ك گومان) كه له‌پى رىكه‌وته‌وه ئەوه روويداوه، به‌گرىمانه‌ش ده‌لپىن رهنه‌گه سه‌ره‌تاي ئەم پرۆسه‌يه بگه‌رپته‌وه بۆ چاخى به‌ردىنى نوى. ئەو راستيه‌ش پشتى ئەم گرىمانه‌يه‌مان ده‌گرىت كه‌ه‌يچ نىشانه‌يه‌كى به‌كاره‌ينانى كانزامان له‌شۆينه‌واره‌كانى چاخه‌كانى پيش ئەو ميژوه‌دا نه‌بىنيوه، جا ئەگه‌ر ئەو ميژوش به‌ ٤٠٠٠ پ.ز يان ئەو ده‌وروبه‌ره دابنپين، ئەوه وپنه‌يه‌كى چاخى

..... ویل دیورات

کانزایی و (نووسین و زیار) دەبینین کە لە شەش ھەزار سال تێناپەڕی، ئەو
وێنە یەک وەک کلکی بچووکی پاش چاخیکی بەردین دەبینین کە بە لەی کە مەو
چل ھەزار سالی خایاندو، یان پاش تەمەنیکی درێژی مەو ھەو کە مەو یەک
ملیۆن سالی خایاندو، دە بزانه ئەو چاخی میژوو بۆی تۆمار کردووین چەندە
تازە یە.

مس یەگەمین کانزا بوو کە بە نەرمی بە دەستی مەو ھەو ھاتبیت بۆ
بە کارھێنان، ئەو ھەندە ئیمە بزانی، ئەو ھەتا لە مالتیکی (مالتەکانی دەریاچەدا)
لە نزیکی رۆیتھاوژن لە سووسرا ئەو دەبینین. ئەو بە کارھێنانەش دەگەرپتەو بۆ
دەورو بەری شەش ھەزار سال پ.ز، ھەر ھەو لە خاکی میژوو تەمەیدا (لە نێوان
دیچەو فورات) شوپنە واریکی تری دەبینین دەگەرپتەو بۆ دەورو بەری ۵۰۰ پ.ز.
دواتریش لە گۆرستانەکانی بەداری لە میسر بەرچاومان دەکەوێت و دەگەرپتەو بۆ
نزیکی ۴۰۰ پ.ز. ھەر ھەو لە شوپنە واری ئور دەبینین ھەو دەگەرپتەو بۆ
دەورو بەری ۲۱۰۰ پ.ز. لە شوپنە واریکانی (بینا کارانی کیو) لە ئەمریکای باکوور
دەبینین کە دەگەرپتەو بۆ سەردەمانیک بە ئیمە دەریا ناکریت. سەرھەتای چاخی
کانزاییش ناگەرپتەو بۆ ئەو میژوو ی کە تەیدا کانزا دۆزراو تەو، بە ئکو
دەگەرپتەو بۆ ئەو سەردەمە ی تەیدا لەرپی ناگرو کوتانەو ئەو کانزاییانە و ھا
نەرم کراون کە بەگەکی مەو بێن. زانایانی کانزا پێیان وایە یەگەمین
بە کارھێنانی مس لە کەنە بەردەکاندا بەرپکەوت بوو، ئەویش ئەو کاتە بوو
کە بەرپکەوت ناگریک بۆ گەرمبوونەو کراو تەو ئەو ناگرە مسی پووکاری
بەردەکانی نزیکی ناگرەکی توندۆتەو، ئەو ریکەوتە زۆر جاری تر تووشی
گردبوونەو ھەو ھەو خەلکانی سەرھەتای بۆتەو بە دەوری ناگرەکانیاندا، جا پەنگە
ئەو پوو داو سەربێییە دوا جارو پاش چەندین جار دووبارە بوونەو ھەو پالی
بە مەو فی سەرھەتاییەو نابی تەو کە رەستە نەرمە بۆ کە رەستەو چە کەکانی
بە کار بەھێنیت دوا ئەو ھەو مەو یەکی دوورو درێژ بەبێ ھیچ بێر کردنەو

دوودئىيەك بەردى رەقو تەقى بەگاردەھىنا، چونكە ئەو مادەيە لەبەرد نەرمتر بەكار دەھات و زۆرتريش بەرگەى دەگرت، بەلای زۆرىشەو سەرھتا كانزا وەك چۆن لەسروشتدا ھەبوو وەك خۆى بەكار دەھىنرايەو و جارجارە بىخەوش و جارجارە پې لەخلتە دەبوو، پاش ئەو بەماوہيەكى زۆر -كەرەنگە ئەمە لەدەوروہەرى ۲۵۰۰ پ.زدا بوپت- لەناوچەى رۆژھەلاتى دەريای سپىى ناوہراستدا خەلك بەسەر ھونەرى تۈاندنەوہى كانزادا كەوتن و فيربوون لەكانگاكانى خۆيان دەريان بەھىن، دواتريش لەنزيكەى ۱۵۰۰ پ.ز كەوتنە لەقالبدانى ئەو كانزاينە بەپىي ئەو نەخشە دەرگەوتۈوانەى لەگۆرستانى رەخ مارا لەميسر دۆزراونەتەوہ. ئەوہبوو مىسى تۈاوہيان دەخستە قابىكى قورپن يان ناو لەم وازيان لى دەھىنا ھەتا بەو شىوہيە سارد بىتەوہ كەدەيانويست، ئىدى وەك سەرەرم يان وەكو پاچ، ھەرئەوہندەش خەلك فيرى ئەو كرددەوہيە بوون لەگەل مسدا بۇ كۆمەلە كانزاىەكى تريش كەوتنە بەكارھىنانى. بەو جۆرە مرۇف چەندىن توخمى بەھىزى كەوتە بەردەست كەمەزنترين پيشەسازىيەكانى پى دابمەزىنيت، رېگەشى بۇ خۆش بوو ھەتا پەلامارى زەمىن و دەرياو ناسمان بدات، خۇ دەشىت زۆرى توخمى مس لەخاكەكانى رۆژھەلاتى دەريای سپىى ناوہراستدا بوويتە ھۆكارى سەرھەلدانى چەند كەلتوورپكى تۆكەمەو بەھىز لەھەزارەى چوارەمى بەر لەزايىندا، لە(ئىلام) و (مىزۆپۇتاميا) و مىسردا، ئەوسا لەو ناوچانەوہ ئەو كەلتوورانە پەليان بۇ ھەموو ناوہدانىيەكى سەر زەوى ھاويشت.

بەلام مىس بەتەنھا نەرمە، وپراى ئەوہى زۆر بەياشى كارى لەسەر دەكرىت بۇ دروستكردى كۆمەللك لەپىداوېستىيەكانمان (ئەگەر مىس نەبووايە لەم چاخي كارەبايەى ئىمەدا جىمان بكردايە؟) بەلام لاوازترە لەوہى بۇ ئەركەكانى شەپىش و ناشتيش بەكار بەھىنرېت كەكانزاىەكى بەھىزترىان دەويت، بۇيە دەبوو توخمىكى تر بدۆزرىتەوہو بخرىتە سەر مىس بۇ رەقت كردنى، ئەگەرچى سروشتيش خۆى رېگەى پيشانى مرۇف دا بەرەو ئەو توخمانەى دەكرىت بيانخاتە

سەر مس بۇ ئەو مەبەستە. بىگرە خودى سروشت زۇر چار مىسىكى دەدايە كەبەفىعلى لەگەل توخمى تردا تىكەل بووبوو و بووبوو توخمىكى زۇر رەق و بەھىز، وەك قەسدىرو زنك. ئىدى مسەكە گۇرابوو بۇ برۇنژىكى سروشتى يان بۇ مىسى زەرد، وپراى ئەو ھاوکارىيەى سروشت بەلام — وەك ئىمە بزانىن. مرۇف چەندىن سەدەى وىست تا ھەنگاوى دووھەمى لەوبارەيەوہ نا، مەبەستە تىكەلگردنىكى دەست ئەنقەستى كانزايەك لەگەل كانزايەكى تر بۇ ئامادەگردنى ئاوتتەى ياشتر لەبەكارھىناندا، بەھەرچال مرۇف لانى كەم بەر لەپىنج ھەزار سال رپى بردەوہ سەر ئەم دۇزىنەوہيە، چونكە لەپاشماوہكانى كرپت كەدەگەرپنەوہ بۇ ۲۰۰۰ پ.ز.و لەشۆينەوارەكانى مىسر كەدەگەرپنەوہ بۇ ۲۸۸ پ.ز.و لەدووھەمىن شارى تەرۋادەكاندا كەدەگەرپتەوہ بۇ ۲۰۰۰ پ.ز. برۇنژمان دۇزىوہتەوہ. كەوايىت چاخىكمان نىيە بەماناى چاخى برۇنژ ئەگەر بمانەوېت وشەكە بەرامبەر ماناى رپاستەقىنەى خۇى بەكار بەئىن، چونكە ئەو كانزايە لاي چەند گەلىكى جياچياو لەچەند ماوہيەكى جياچيادا دەرگەوتوہ، دەستەواژەى چاخى برۇنژيش بەو پېيە مانايەكى زەمەنى بەدەستەوہ نادات ، بىچگە لەوہى ھەندىك كەلتوورى مرۇيى بەسەر چاخى برۇنژدا تىپەرپيون بۇ چاخى دواى ئەو، واتە لەچاخى بەردىنەوہ يەكسەر پىيان ناوہتە چاخى ئاسنەوہ، وەك كەلتوورەكانى فىنلەندا و باكوورى روسيا و پۇلىنىزيا ئەفەرىقاي ناوہراست و باشوورى ھىندو ئەمريكا و ئوستراليا و ژاپۇن^{۵۶}. بىگرە ئەو كەلتوورانەش كەقۇناغى برۇنژيان بىنيوہ، ئەم كانزايە تەنھا پىگەيەكى لاوہكىي ھەبووہ لەناوياندا و ھەا سەپر كراوہ كەكەرەستەى رابواردنى تايپەتە بەكاهىن و شاو چىنە بالاكەى خەلك، لەكاتىكدا چىنى رەش و پرووتى خەلك ھەر لەچاخە بەردىنەكەى خۇياندا ماپوونەوہو رەتيان نەدەگرد^{۵۷}، خۇ ھەتا ئەو دوو دەستەواژەيەى چاخى بەردىنى كۆن و چاخى بەردىنى نوئ، تا رادەيەكى زۇر رپژەيىن و چەند شىوہيەكى ژيان وەسف دەكەن زياتر لەوہى چاخ و سەردەمانىكى ديارىكراو وەسف بكەن، چونكە ھەتا ئەم سەردەمەى ئىمەش زۇر

گەل سەرەتايى ھەن ھېشتا لەچاخى بەردىنى خۇياندا دەزىن، وەك ئەسكىمۇگان و دانىشتووانى دورگەكانى پۇلنىزىيا كەئاسن نەچۆتە ژيانىانەو وەك كەرەستەبەكى راپاوردن سەپىرى ئاسن دەكەن كەگەرىدە بيانييەكان لەگەل خۇيان ھەئىدەگرن. كاتىك كاپتن كۆك پاپۆرەكەى لەسالى ۱۷۷۸دا لەنيوزىلەندا راگرت، چەند بەرازىكى بەزمارىك كرى كەنرخەكەى تەنھا شەش پنىس بوو (دوو ھرش و نيو). گەرىدەبەكى ترىش وەھا باسى دانىشتووانى دورگەى سەگ دەكات كەبەرامبەر ئاسن زۆر نەوسنن، بەرادەبەك لەدلەو تەماع دەيانگرېت ھەموو بزمارى پاپۆرەكان دەربەينىن^{۵۸}.

ئەگەر برۆنزىش زۆر بەھىزو پتەو بوويىت، بەلام مس و قەسدىر كەبۇ نامادەكردى بپويىستن ئەوئەندە بەبىرى زۆر دەست نەدەكەوتن، يان ئەوئەندە نزيكە دەست نەبوون كەبەشى مرۇفۇ بكەن بۇ كاروبارەكانى بېشەسازى و جەنگ، بۇيە دەبوو زوو بېت يان دېرەنگ ئاسن بېتە ناراو. يەككىش لەشتە ئاوەژو وەكانى مېزوو ئەوئەبە كەئاسن كەچەندىش زۆرە لەسروشتدا. كەچى پاش مس و برۆنز دۇزراوئەتەو، رەنگە يەكەم بەكارھىنانى ئاسن لەلايەن خەلگەو بەكارھىنانى ئاسنى نەيزەكەكان بوويىت، وەكو (بييناكارانى كىو) ھەندىك لەسەرەتايەكان ھەتا رۆزى ئەمپۇش — وەك پىدەچىت دەيكەن. رەنگىشە دواى ئەو بەئاگر كانزاكەيان ھەر لەكانگاكەى خۇيدا تواندبېتەو، ئەوسا بەجەكوش لىيان داو ھەتا ھاتۇتە بەردەست، لەگۆرستانەكانى مىسردا شتىكىمان دۇزيوئەتەو كەلەئاسنى نەيزەك دەچىت و دەگەرىتەو بۇ سەردەمى بەر لەخانەوادەى شاكانى ئەوئ. نەخشە بابلىيەكانىش وەك كالايەكى دەگمەن و گرانبەھاي پاپتەختەكەى خامورابى (۲۱۰۰.پ.ز) باسى ئاسن دەكەن، لەرپۇدىسيى باكوورپىش قالىبىكى ئاسن دۇزراوئەتەو كەدەگەرىتەو بۇ دەوروبەرى ۴۰۰۰ سال بەر لەئىستا، ھەرچۇن دەرهىنانى ئاسن لەباشوورى ئەفەرىقاش شتىكى تازە نىيە، كۆنترىن ئاسنى كارگردووش كەبىزانىن برىتبيە لەكۆمەئىك چەفۇ كەلەجىرار لەفەلەستىن

..... وېل دېرانت

دۇزراونەتەو، بوترا مېژووەكەيان دەگېرپتەو، بۇ نزيكەى ۱۳۵۰ پ.ز. ئىنجا بەسەدەيەكى تەواو باش ئەو، ناسن لەميسر لەسەردەمى شای مەزن رەميسسى دوهەمدا دەرکەوتو، دواى سەدەيەكيش لەوئ لەدورگەکانى دەريای نىچە دەرکەوتۆتەو، بەلام لەرۇزاواى ئەورۇپادا، ئەو لەهۆلستات لەنەمسا لەدەوروبەرى ۹۰۰ پ.ز دا دەرکەوتو. لەشارى لاتين لەسويسراش لەدەوروبەرى ۵۰۰ پ.زدا دەرکەوتۆتەو، هينديش ئەو گانە بەم پيشەسازيە ناشنا بوو گەنەسکەندەر لەگەل خوى بردى بۇ ئەوئ، ئەمريکاش لەرپى کۆلۇمبسەو، پىي ناشنا بوو، ئۇقيانووسياش لەرپى کۆك-هوه^۶، بەو خىرايى و هەنگاوه قورسانەو، ناسن سەدە لەدواى سەدە گەوتە گەپان بەجيهانداو هەموو جيهانى گرتەو.

۲- نووسين

رەچەلەكە قورپەکانى - هېماکانى نووسينى دەريای ناوەرپاست -

نووسينى هېرۇگلیفی - پیتەکانى هېجا

گەورەترين هەنگاوى مرۇف بەرەو زيار بریتيە لەنووسين. لەچەند پارچە قورپىكى شېلراوى چاخى بەردىنى دوهەمەدا گەبۇمان ماونەتەو، هەندىك هېلى رەنگاوپرەنگ هەن گەزۇر لەلىكۆلەرەوگان وەك هېماى نووسين لىيان دەروان^۱، رەنگە ئەم قسەيە جىيى گومان بېت، بەلام رەنگە نووسين -بەمانا فراوانەكەى كەبريتيە لەكۆمەلېك هېماى وینەيى بيروپراى مرۇف دەردەبېرپت. بەو نيشانانە دەستى بېكردبېت كەبەنيۇك يان بەبزمار لەسەر قورپى نەرم هەلگەندراون، چ بۇ نەخشانەن بووبېت يان بۇ جياكرنەو، پاش ئەو، دەبېتە كوپەلە، ئەو، هەتتا لەكۆنترين نووسينى هېرۇگلیفیدا شېو، بالندە لىكچوونىكى هەپە لەگەل ئەو نەخشانەنى شېو، بالندە كەلەكۆنترين پاشماو، قوركارپەکانى سۆزاي (ئىلام) دا هەن. هەرەها كۆنترين وینەکانى دەغلیش كەلەنووسينى وینەيدا بەكارهاتوون

راست لەو نەخشە ئەندازەپىيانەى دەغلەو ھەرگىرون كەلەسۆزاو سۆمەردا ھەبوون.
پىتە راستەھىلەكانىش كەپىدەجىت سەرھتا لە نىزىكەى ۳۰۰ پ.ز دا لەولاتى
سۆمەردا سەريان ھەلدا بىت، چ نىن بىجگە لەوئىنەپەكى كورتكراوھى ھىماو وئىنەى
كىشراو يان چاپكراوھكانى سەر كووبەلەى سەرھتابى بەشە نىزىكەكى ولاتى
مىزۇپۇتاميا يان ئىلام^{۱۶۰}. كەواپىت نووسىنىش — ھەك وئىنەكىشانو پەيكەرتاشى—
پەنگە رەجەلەكى بچىتەو سەر ھونەرى كووبەلە دروستكردن، چونكە ھەك
جۆرئك لەنەخشى و وئىنە سەرى ھەلداو، بەو پىيەش ھەمان ئەو ھەوئىنەى
لەدەستى قوركاردا بوو بەكووبەلەو لەدەستى پەيكەرتاشدا بوو بەبت و لەدەستى
بىناسازدا بوو بەخشى قور، ھەر ئەو بوو بەو كەرسەپەى كە نووسەر بۇ
نووسىن بەكارى ھىنا، رىچكەى گەشەكردىش لەم سەرھتابەو بەرەو نووسىنى
بىزارى ولاتى مىزۇپۇتاميا رىچكەپەكى لۆزىكىمەو قۇناغەكانى زانراون.

كۆنترىن ھىما وئىنەپەكان كەئىمە بىانزانىن ئەوانەن كەفلىندەر پىترا لەسەر
چەند پارچە فەخقورى و كووبەلەپەك و لەسەر چەند پارچە بەردئك دۆزىنىيەو،
ئەوانىش لەئىو چەند پاشماوئەپەكى گۆرستانەكانى بەر لەمىزۇودا بوون، لەمىسرو
ئىسپانىاو رۆزھەلاتى نىزىك، تەمەنىشى (بەو بەخشەپەپەو كەھمىپەو
لەخەملاندنى تەمەندا) گەراندۆتەو بۇ ھەوت ھەزار ساڻ. ئەم ھىماپانەى
نووسىن كەلەھەوزى دەرياي سىپى ناوەرەستا دۆزرانەو لەنىزىكەى ۲۰۰ ھىما
پىكىن كەزۇرەپەيان لەھەموو شوئىنەكاندا لەپەك دەچن. بەوش دەپنە بەلگە
لەسەر ھەبوونى پەپەندىيى بازارگانى لەنىوان ھەردو كەنارى دەرياي سىپى لە ۵۰۰
پ.ز ھە، ئەم ھىماپانە وئىنەش نىن، بەلگە زۇرەپەيان نىشانەى بازارگانىن — چەند
نىشانەپەك بۇ مۆلكدارى و برۆ زانىارى ترى پىپوست بۇ ئاڭوگۆرى بازارگانى. جا
ئەگەر ئەو رەجەلەكە سادىپە نازارئكى تىدا بىت بۇ چىنى مام ناونجىي
دەولەمەندەكان، ئەو دئەواپەك بۇ ئەوان لەوھداپە كەئەدەپىش بەرەجەلەك
دەگەرئتەو بۇ ھەسلى حىسابات و بارى كەشتىپەكان. ئەو نىشانانە پىتىش نەبوون،

چونكى ھەر نىشانمىيەك وشەيەك يان بېرۆكەيەكى تەۋاو بوو، بەلەم لەگەل ئەۋەشدا زۆربەيان زۆر لەپىتەگانى ھىجاي فېنىقىيەگان دەچن. پېترا لېرەۋە دەگاتە ئەۋەي كە "كۆمەلە ھېمايەكى زۆر لەسەرتادا بۇ زۆر مەبەست بەكار دەھاتن، نەۋسا لەگەل بازگانىدا ئالوگۆزى ئەۋ ھېمايانەش كراۋ لەۋلاتىكەۋە پەرىنەۋە بۇ ۋلاتىكى تر، تا ئەۋ كاتەي نىزىكەي شەش ھېمايان سەركەۋتنيان بەدەست ھېتاۋ بوۋنە مولكى ھابەشى گروپىك لەدەستەگانى بازگانىكردن، لەكاتىكدا ھېماگانى تر كەتەنھا لەمەك ۋلاتدا بەكار دەھاتن وردە وردە لەبەر گۆشەگىرپان مردن و پوۋكانەۋە"، ئەۋ تىنۇرپىيەش كەدەلېت ئەۋ نىشانە ھېمايانە رەچەلەكى پىتى ھىجائىن، بەراستى تىنۇرپىيەكە شاىستەي بايەخ پىدانە"، ئەۋ تىنۇرپىيەي مامۇستا پىترا تاكە زاناپە باۋەرى پىي بىت".^{۶۶}

نەم ھېما بازگانىيە سەرتاپيانە ھەرچۆن گەشەيان كىردىت، ئەۋە جۆرېك لەنۋوسىن ۋەك لىقىكى ۋىنەكېشان شانبەشانى لەبەرۋدا بوۋە، لەۋ سەردەمانەدا بەۋىنە گوزارشت لەبېرۆكەيەكى بەردەۋام دەگرا، ھەتا ئىستاش چەند تاۋىرېكى دەرياچەي سەروو (دەرياچەي سۆبىرېر) چەند شوپنەۋارىكى ۋىنەي نافۇلای ھەلگرتوۋە كەھىندىيەگانى ئەمىرىكا بۇ گىرپانەۋەي جۇنىتتى پەرىنەۋەيان لەدەرياچە مەزىنەكە بەكارپان ھېتاۋن و ئەۋەشيان بۇ نەۋەگانى دۋاي خۇيان يان بۇ ھاۋرېكانى خۇيان گىرپاۋەتەۋە، گىرپانەۋەيەك جۆرېك لەشانازىكردى تىداپە بەۋ كارۋە كەنەنجاميان داۋە"^{۶۷}، ھەر پېشكەۋتنيكى لەۋ بابەتە ۋىنەي لە سەرلەبەرى ھەۋزى دەرياي سېپى ناۋەرەستدا لەكۆتايپەگانى چاخى بەردىنى نويدا گۆرپوۋە بۇ نۋوسىن بەدەلئىيى تەۋاۋىشەۋە لەگەل ھاتنى سالى ۳۶۰۰ پ.زدا (رەنگىشە بەر لەۋ مېزوۋە بەماۋەيەكى زۆر نەمە روۋىداپىت) ئىلام و سۆمەرو مىسەر كۆمەلېك ۋىنەيان بەجۆرېك دەستكارى كىردوۋە كەلەرپىيەۋە بېرورپاگانى خۇيان دەربېرن، ناۋىشيان لىئاۋە نۋوسىنى ھېرۆگلىقى، چونكە زۆربەي ئەۋانەي بەكارپان دەھىنان كاهىنەگان بوون،^{۶۸} كۆمەلېكى تىرى لەۋ جۆرە ۋىنانەش لەدەۋوربەرى ۲۵۰۰ پ.زدا لەكرېت

دەرگەوتن، دواترىش دەبىيىن چۇن ئەو نووسىنە ھىرۇگلىڧىيەى ھەر وئىنەيەك تىايدا بىرۇكەپەكى ھەلدەگرت بەھۇى بەكارھىنانى ھەلەوہو باشانىش بەھۇى ئەو تەناسوق و رېڭخستىنە نەرىتگەرىيەوہى گە ھەبىوو بوو بەپرگە پرگە، واتە كۆمەلئىك ھىما گەھەر يەككىيان ئامازىيە بۇ پرگەپەكى دىنگى، دواجارىش كۆمەلئىك ھىماى تر بەكارھىنراون بۇ ئەومنا كەئامازە بن بەھەموو پرگەكە، بەلگو وەك ئامازە بەدىنگى سەرمىتاي پرگە. بەموش بوونە پىت. رەنگىشە مېژووى ئەم نووسىنە ھىرۇگلىڧىيە بگەرپتەوہ بۇ سالى ۲۰۰۰ پ.ز^{۷۰} و لەمىسر سەرى ھەلدابىت، ھەرچى كرىتپىشە ئەوہ لەسالى ۱۶۰۰ پ.ز دا ئەو گۇرپانەى بەخۇيەوہ بىنى^{۷۱}. لەراستىدا فىنىقىيەكان پىتەكانى ھىجايان دانەھىئاوہ، بەلام وەك كالاپەك كرىن و فرۇشيان پىوہ كرىوہ، بەمپى زانىارىيەكانى ئىمە لەگەل خۇيان برىوويانە بۇ مىسر و كرىت و بەش بەش گەياندوويانەتە سورو سەيدا و بابىلۇس، دواترىش بەرەو ھەموو شارەكانى دەرماى سىپى ناومراست، ھەناردەپانكرىدوہ بەو جۇرە ئەو فىنىقىيانە بازىرگانى پىت بوون و لەخاومەنە راستەقىنەكانى خۇيان و مەردەگرت و بلاويان دىكرىدەوہ. ئەوان داھىتەمى نەبوون، ئىدى كاتىك سەردەمى ھۆمەرىش ھاتە بىشى، گرىكەكان ئەو پىتە فىنىقىيانەيان وەرگرت، يان بابلىين ئەو پىتانەى ھەموو ئارامىيەكان لەدروستكرىدنىندا بەشدار بوون، گرىكەكان ئەو دوو ناوہ سامىيەشيان لەپىتەكان دىنا كەلەپەكەمىن دوو پىت پىكەھات (ئەلفابىتا) بەزمانى عىرىش (ئەلفبىت)^{۷۲}.

وەك دەرەكەوئىت نووسىن لەئەنجامى بازىرگانىيەوہ كەوتەوہ، بووہ ئامرازىكى ئاسانكارىش بۇ بازىرگانى، بۇيە لىرەشدا دەبىيىن چۇن كەلتور قەرزداربارى بازىرگانىيە، چونكە كاتىك كاهىنەكان چەند وئىنەيەكان بۇ خۇيان دروستكرىد كەدەستەواژە جادوويى و توقووسگەرى و پزىشكىيەكانى خۇيانى پى بنوسنەوہ، ئەو كاتە دوو گروپ يەكيان گرت: دىيايى و نايىنى، ئەو دوو گروپەى لەكاتى ئاسايدا ھەمىشە لەمەلانئىدان، ئەو دوو گروپە بەشئوہپەكى كاتى يەكيان گرت بۇ ئەوہى مەزنىرەن داھىنانى مەزىيەنە ئاراو، لەو كاتەوہ كەمروۇڧ ئىرى ئاخافتن بووہ.

..... ویل دیورات

دەتوانین بۆلین نووسین ئەو شتەیه کە بە خەلق کردن زیاری خەلق دەگات، چونکە نووسین پێگەى نووسینەوهو تۆمارکردنى مەعریفەو گواستنەوهى بوو. ھەرۆھک نامرازی گەشەکردنى زانستو ئەدەبیش بوو، نامرازی بلاو بوونەوهى ناشتیو سیستمیش بوو لەنیوان ھۆزە دژ بەیەکەکاندا، کەوێرپای دزایەتییان پیکەوه گری درا بوونەوه، چونکە بەکارھێنانى یەک زمان وای لێدەکردن ملکەجى یەک دەولەتیش بن، سەرھتای دەرکەوتنى نووسین لەخۆیدا ئەو سنوورەیه کە سەرھتای میژوو دیاری دەگات، ئەو سەرھتایەش تاجەندە مەعریفەى مرؤف لەبارەى پاشاوەکانى پێشینانەوه فراوانتر بێت ئەویش ئەموندە بەرھو دواوە دەگشیتەوه.

۳- سەرھتا بزرەکان

پۆلینیزیا — ئەتالانتس

مادام ئیستا خەریکە لەمیژووی نەتەوه شارستینەکان نزیك دەبینەوه، دەبیت ناماژە بەوه بەدەین کە لەکەلتووری ھەر یەکێک لەو نەتەوانەدا تەنھا بەشێکی کەم باس دەکەین کە خۆمان ھەلى دەبێژین، نەک ھەر ئەوه، بەلکو رەنگە ژمارەیهکی کەمیش لەو زیارانە بخرەینە بەر باس کەرەنگە رۆژیک لەرۆژان پایەیان لەسەر زەوی داکوتابیت، چونکە ناتوانین گوێی خۆمان بنووھێنینو ئەو ئەفسانانە نەبیسیتین کە بەدریژایی میژوو لەبارەى کۆمەلێک زیار دەگێردینەوه کەرۆژیک لەرۆژان مەزن بوونەوه کەلتووریکى مەزنیان ھەبووه، پاشان کارەساتیکى سروشتى یان جەنگیک ھاتوووه تیکۆپیکى داوهو ھىجى لى بەجى نەماوه، چونکە ئەو ھەلکۆلینە نوێیانەمان لەزیارەکانى کریتو سۆمەرو پەقتان ھەمووی بەلگەن لەسەر ئەگەرى راستگۆیى ئەو ئەفسانانە.

لەزەریای ئارامدا لانى کەم شوینەوارى یەکێک لەو زیارتییە بزر بووانە ھەیه، چونکە ئەو پەیکەرە مەزنانەى دورگەى ئەبیسٹەرو ئەوهى خەلکى پۆلینیزیا

لەبارەى نەتەوگەلئىكى بەھىزو جەنگاۋەرانئىكى قارەمان دەيگىپنەوۋە كەپۇزئىك لەپۇزان سەرۋەرىيان بۇ ساماۋ تاهىتى تۇمار دەگرد، دواترىش تۈانا ھونەرى و ھەستە شاعىرىيەكانى دانىشتۈۋانى ئەو شوپنانه، ھەموو ئەوانە بەلگەن لەسەر سەرۋەرىيەكى لەناوچوو، بەلگەن لەسەر ھەبوۋنى گەلئىك كەنىستا لەقۇناغى دەستپىكردى رابوۋنى ژياردا نىيە، بەلكو لەقۇناغى داپمانئىكدايە لەژيارتىيەكى مەزنىۋە بەرەو دواۋە. لەبنى زەرىياي ئەتلەنتىكىشدا بەرزايىيەك لەژىر ئاۋەوۋە لەنزىكى ئاپسەلەنداۋە بەرەو ژورور دەبئتەۋە ھەتا نزىك قوتى خواروۋى زەۋى، ئەۋپىش دەبئتە بەلگەيەكى تر لەسەر ئەو ئەفسانەيەى كە ئەفلاتۋون لەۋنەيەكى جۈاندا بۇمان باس دەكات^۸، ۋېنەيەك لەمەر ژيارئىك كەپۇزئىك لەپۇزان لەكىشۋەرىكدا گەشەى كىرۋەۋە كە جۈاردەۋى ئاۋ بوۋەو كەۋتۇتە نىۋان ھەردوۋ كىشۋەرى ئاسياۋ ئەۋرۋاپاۋە، پاشان لەنىۋان شەۋو پۇزۇئىكدا ئەو كىشۋەرى سەرەنجامى لەرىنەۋەيەكى زەۋى لەناوچووۋە پاش ئەۋەى دەريا ھەموو كىشۋەرمەكەى بەلۋوشدان لوۋشداۋە. شلىمان (كەتەرۋادەى لەپاش مردنى زىندوۋ كىردەۋە) پىيى ۋايە كىشۋەرى ئەتلانتس ئەلقەيەكى پەيۋەندى بوۋە لەنىۋان ھەردوۋ كەلتوۋرى ئەۋرۋاپاۋە يەقتاندا، مىسىرى كۇنىش ژيارى خۇى لەۋ ئەتلانتسەۋە ۋەرگرتبئت^۹، رەنگىشە خۇدى ئەمىرىكا ئەۋ ئەتلانتسە بئت ۋ ئەم ئەمىرىكايە پۇزۇئىك لەپۇزان خاۋەنى ژيارئىكى كۇن بوۋبئت كەلەچاخى بەردىنى نوپدا بەزىارەكانى ئەفەرىقاۋ ئەۋرۋاپاۋە گرپدراپئتەۋە. رەنگىشە ھەموو دۇزىنەۋە تازەكانى مرۇف بۇ جارى دوۋەم بئت كەدەدۇزىنەۋە دۇزىنەۋەيەكى تر لەپىشدا ھەبوۋبئت.

بىگومان رەنگە — ۋەك ئەرىستۇش بۇى چوۋە جىهان گەلئىك ژيارى بەخۇيەۋە بىنىبئت، ژيارى ۋەھا كەگەپشتبەنە داھىنانى مەزن ۋ نامرازەكانى خۇشگوزەرانى،

..... ویل دیبرانت

پاشان ئەو ژیارانە خاپوور بووبنو لەیادەوهری^۱ مرۆفەکانیشدا سەرداربنەو، بیکن دەئیت میژوو داروبەردووی پاپۆریکی تیکشکاوه، چونکە ئەوێ لەپاربدووماندا بزره زۆرتەرە لەوێ دەیزانین. دلنەوایشمان لەم هەموو شتە کەلیمان بزر بووه ئەو بۆچوونەیه کەدەئیت: وەك چۆن مرۆفی تاک بەشیکی زۆری رووداوەکانی ژيانی خۆی لەبیر دەچیتەوہ بۆ ئەوێ هیزی ژیری لەدەست نەدات، بەهەمان شیوه رەگەزی مرۆف لەهەموو کەلەپووری خۆی تەنھا ئەوانە لەیادەوهری خۆیدا دەهێلێتەوہ کەپتەوترین و جوانترینی ئەزموونە کەلتوورییەکانی پیکدەهینن.

ئەو کەلەپوورە دەیزانین هەرچۆن بێت و ئەگەر ئەوێ دەیزانین لە دە بەش بەشیکی ئەزموونەکانی مرۆفیش نەبێت، دواجار مرۆف هەر ئەو توانایە ناییت کەدوای هەموو شتەکان بکەوێت، وێرێ هەموو ئەو بزربووانە دەبینین هیشتا سەرگوزەشتە مرۆف پەرو ناخراوه و بەشمان دەکات.

۴- لانکەکانی ژیار

ناسیای ناوەرەست – ئەناو – هێلەکانی بلاوہوونەوہ

جی خۆیەتی ئەم بابەتە کە بەپرسیار ناخنیومانە هەر بەکۆمەئیک پرسیار کۆتایی پێ بەینین کەوہلامیان نییە، ژیار لەکۆپوہ دەستی پیکرد؟ ئەمە پرسیاریکە وەلامی ئاسان نییە، ئەگەر بەبۆچوونی جیۆلۆجیکەکان بێت کەلێکۆلینەوہکانیان لەمەر چاخی بەر لەمیژوو، بەجۆریک تەمومزاییە تەمی میتافیزیکیان تیپەراندوہ، بەقسە ئەوان دەبێت بلیین ناوچە وشک و برینگەکانی ناسیای ناوەرەست رابردوویەکیان هەیه پێ ناوو پێ هەوای میانە (نەسارد نەگەرەم)، هەرودھا پێ لەدەرپاچە مەزن و پووباری زۆر^۲، کەهەموو ئەو

ئاوانە لەدواھەمىن شەپۆلەکانى بەستەلەگدا پاشەکشەيان کردووھو پەيتا پەيتا وشک بوونەتمەو، ھەتا وای لێھاتووہ ئیستا ئەوھندە باران بەسەر ئەو ناوچانەدا نابارىت بەشى دروستبوونى شارو دەولەت بکات. وای لێھاتووہ شارەگان يەکە يەکە پال بەخەلگەکانیانەوہ دەنن، بەجۆرىک خەلگەکانيان بەرھو پۇژاواو پۇژھەلاتو باکوورو باشوور بەدوای ئاودا ھەلدين، ھيشتا داروبەردووی ھەندىک شارى وەک بەکتر دەبينىن کەنيوہى پۇچۆتە ناو لى بيابانەوہ. گومانيش لەوہدا نيیە کەدەبیت باکتر زۆر قەرەبالغ بووبیت لەدانىشتواندا بەپى ئەو پانتايەى داگرى کردووھو کەتيرەى رووبەرى شارەکە خۆى دەدات لەبيستو دوو ميل، لەسەردەمىكى زۆر نزيكىشدا (سالى ۱۸۶۸) ئەوہ روويداوہتمەو کەبەشىک لەخەلگى تورکمانستانى پۇژاوا، نزيکەى ۸۰۰۰۰ کەس، بەپەلە لەناوچەکانى خۇيان کۆچيان کردووہ چونکە لى بيابان شالآوى بۇ ناوچەکانيان ھيئاوہ^{۷۱}. زۆر کەس بېروايان وەھايە کەئەو ناوچانەى ئەمرۆ روو لەنەمان و پووکانەوہ دەکەن، يەکەمىن ھەنگاوە بنەرەتییەکانى پيشکەوتنيان بەخۇيانەوہ بينيوہ، واتە ئەو تیکەلە بیکھاتووہ لەسیستم و خۆراک و نەريت و ئيتیک و خۆشراپواردن و کەلتور کەزاريان لى بیکدبیت^{۷۲}.

بامبلى لەسالى ۱۹۰۷دا لەئەناو (باشوورى تورکمانستان) ھەندىک ئاسەوارى کووپەلەى ترى دۆزيبەوہ کەبەلگەن لەسەر کەلتوورىكى زۆر کۆن کە ئەو گەرانديەوہ بۇ ۹۰۰۰ پ.ز. رەنگە لەو مەزەندەيەيدا ھەندىک زيادەرەويى کردبیت، بەلام ئەگەر کردبیتى جوار ھزار سالى پيوەناوہ^{۷۳}، ئەوہتا ليرە کشتوکالى گەنم و جۆو گەنمەشامى دەبينىن، بەکارھيئانى خەلک و مالىکردنى نازەل دەبينىن، نەخشاندىنى کووپەلە دەبينىن بەشيۆبەک کەجۆرىک لەليکچوون ھەيە لەنيۆياندا وەک ئەوہى چەند بنەمايەكى ھونەرى ديارىکراو ھەبووبیت و ئەوھش بەلگەيە لەسەر خړبوونەوہى کۆمەلتيک نەريت و ئەزموونى ھونەرى لەماوہى چەندىن سەدەى پيش مېژووى ئەو دۆزراوانەدا^{۷۴}، پيدەچیت کەلتوورى

..... ويل ديورات

تورکستانى سالى ۵۰۰۰ پ.ز چەند قۇناغىكى تېپەپراندېيىت، رەنگىشە ئەو كاتە ئەوان مېژوونووسى وەھايان ھەبوويىت گەلەرابدووى خۇيان كۆلېيىتەوۋە بۇ ئاشكراکردنى رەجەلەكەكانى ژيارو، فەيلەسووفى وەھايان ھەبوويىت راشكاوانە شىنى ئەو كارەساتانەيان گېرپايىت كەبەسەر رەگەزى مرۇيىدا دېن و لەناوى دەبەن.

ئەگەر لەو كاتانەدا كەزانيارىيى دروست خۇيان بەدەستەوۋە نادەن دواى خەيالى خۇمان بکەوين، ئەوۋ دەلئىن لەم مەلئەندەوۋە خەلک كۆچيان کردوۋە - لەدەست ئەو وشکىيە راپانکردوۋە كەتووشى خاگەكەيان بووۋە لەدەست بېيارانى و وشكەلاتنى زەوييەكانيان باريان کردوۋە- ئەوسا بەسى ئراستەدا رۇيشتوون، ھەرچى ھونەر و دابى ژيارتېش ھەيە لەگەل خۇيان ھەليانگرتوۋە، جا ئەگەر چاگەكانىشان نەگەشتېيىت، ھونەرەكەيان گەپشتۆتە چىن و مەنشورپا و ئەمريکاي باکور لەرۇژھەلاتەوۋە، لەباشووريشەوۋە گەپشتۆتە باکوورى ھىند، دواترىش لەرۇژاواوۋە گەپشتۆتە ولاتى ئىلام و سۇمەر و مىسر، بگرە ئىسپانيا و ئىتالىاش^{۷۵}، لەسۇزا (ئىلامى كۇن و فارسى نوى) چەند شوپنەوارىك دۇزراونەتەوۋە كەلەشىۋەدا لەشوپنەوارەكانى ئەناو دەچن، لىكچوونىك كەدەبىتە پاسا و بۇ خەيالى مرۇف گرېمانەى ئەوۋ بکات پەيوەندىي كەلتوورىي لەبەرەبەيانى ژياردا (واتە دەوروبەرى ۴۰۰۰ پ.ز)^{۷۶} لەنيوان سۇزاو ئەناودا ھەبوويىت، ھەرۋەھا لەھونەر و بەرھەمە كۆنەكاندا لىكچوونىكى لەو بابەتە لەنيوان ولاتى مېزۇپۇتاميا و مىسرى بەر لەمېژوودا دەبىرنى كەنەويش ئەگەرى ھەبوونى پەيوەندىي لىدەكەوېتەوۋە لەنيوان ئەو دوو ھەرپمەدا، ھەبوونى پەيوەندىش بەلگەپە لەسەر گرېدرانەوۋەى رەوتى گەشەى ژيارى بەقۇناغەكانى بەر لەمېژوۋە.

خۇ مەحائە تەواو لەوۋە دلتيا بين كام لەو كەلتوورانە پەكەم جار سەريان ھەلداوۋە، ئەوۋش زۇر گرنگ نىيە، چونكە ھەموو ئەو كەلتوورانە لەبەنرەتدا ئەندامانى پەك خىزانن و سەر بەيەك جۇرن. جا ئەگەر بۇمان ھەبىيىت

..... مېژووی څارساتنې

بېچېوانه‌ی بۆچوونی زال رابووه‌ستین که‌له‌بەر کۆنیه‌که‌ی رېژنېکی به‌یداگر دووه، به‌جۆرېک که نیلامو سۆمەر بېخه‌نه پېش میسر هوه، نه‌وه کارېکی بېهووده ناکه‌ین ته‌نها به مه‌به‌ستی دزایم‌تیکردنی شتی زانراو، به‌لکو له‌وه‌دا بشت به‌راستییه‌ک ده‌به‌ستین که‌ته‌مه‌نی نه‌و ژهارتیپانه‌ی ئاسیا نه‌گەر له‌گه‌ن نه‌وانه‌ی نه‌فه‌ریقاو نه‌وروپادا به‌راورد بکړیت، تا زانیاریمان له‌باره‌پانه‌وه زیاتر بېت ده‌بینین رېشه‌یان زیاتر به‌ره‌و قوولایې چاخه‌گان ده‌چیت. خاکه‌نازه‌گانی زانایانی شوښنه‌وارناسی پاش سه‌ده‌یه‌ک خۆل هه‌لدا نه‌وه له‌که‌ناره‌گانی نیلدا ورده ورده له‌رېی سویسه‌وه ملیان به‌ره‌و دورگه‌ی عه‌ره‌بو له‌وڼوه بۆ فه‌له‌ستین و میزۆپۆتامیاو ولاتی فارس نا، له‌گه‌ن هر هه‌نگاوېکی نه‌و رېگه‌به‌شداو شانه‌شانی زۆربوونی نه‌و مه‌عریفه‌یه‌ی له‌لیکۆلینه‌وه‌گانه‌وه ده‌ستمان ده‌که‌ویت، نه‌گه‌ری نه‌وه‌مان له‌لا زۆرتر ده‌بیت که‌خاکه به‌بېته‌که‌ی ناوچه‌ی جزیره له‌نیوان هه‌ردوو زیکه‌دا (میزۆپۆتامیا) نه‌وه‌نده‌ی نېمه بزانیین شوښنی په‌که‌مین دیمنه‌گانی شانۆی میژووی ژباری مرؤفن.

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

THE STORY OF CIVILIZATION

نهم كتيبه

زیده پووی نییه گهر بلین کتیبی "میژوی شارستانی" گهرترین
گهشته بهناو ژیار و شارستانی مروییدا، هر له ژیاره سره تاییه کانی
مروقهوه تا ژیاری گریک و رومان و سده کانی ناوه پراست و چاخ ریسانس و
سهرده می پوشنکهری و تا دهگاته سده ی بیستم.
نهم کتیبه بهتهنها بریتی نییه له توماریکی میژوی بو ژیار و شارستانی،
به لکو گهشتیکه به نیو دونیای ناین و فلسهفه و زانست و نهدهب و هونه ریشدا.
کتیبیکه تانیستا بو زوریه ی زمانه کانی دونیا و هرگپراره و سرچاوه یه کی
پوشنبری گرنه و ده کری بلین ئینسایکلۆپیدیا یه کی گشتی میژوی
مروقایه تییه و پیویسته له هه موو کتیبخانه یه کدا هه بیست.
دهزگای چاپ و په خشی سهردهم بهدوای یه کدا بهرگه کانی تری نهم کتیبه
دهخاته بهرچاوی خوینهران.

بهرگساز: قادر میرخان

له بلاوکراهه کانی دهزگای چاپ و په خشی سهردهم